DİN ve HAYAT

TDV • İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ • Sayı: 26 Yıl: 2015

26 NAMAZ

www.istanbulmuftulugu.gov.tr

ÜCRETSİZDİR

Hat: Mustafa İzzet Efendi

"Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et."

(Hicr Sûresi 99. Ayet)

26
NAMAZ
ISSN: 1308-9595

TDV-İSTANBUL
MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSTANBUL ŞUBESİ ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ VE YAYIN
YÖNETMENİ (SORUMLU)
Prof. Dr. Rahmi YARAN

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve
YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Muteber Gülsefa UYGUR

EDİTÖR
Kâmil BÜYÜKER
kamilbuyuker@gmail.com
dergi@istanbulmuftulugu.gov.tr

YAYIN EKİBİ
Abdullah Rüştü KİŞİ
Dr. Ayhan IŞIK
Dr. Tuğba AYDENİZ
Esra YILDIZ
Fulya İBANOĞLU
Mehmet YÜKSEL
Nevin MERİÇ
Şadiye ÇİMEN

TASHİH
İbrahim ŞAMİL

MALİ İŞLER SORUMLUSU
Hikmet BERBER
TDV İstanbul Şubesi

HUKUK DANIŞMANI
Av. Ayhan GÜLTEKİN
0212 570 62 27

GRAFİK-TASARIM
Bora NEBİOĞLU
0551 120 18 60

KAPAK FOTOĞRAFI
Emre BOSTANOĞLU

WEB
istanbulmuftulugu.gov.tr

BASIM YERİ ve TARİHİ
TDV Yay. Matbaası
Ostim Örnek San. Sit. 1. Cad.
No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 354 91 31

İDARE YERİ
İstanbul Müftülüğü Ek Binası
Molla Fenari Mah. Vezirhan Cad.
Çemberlitaş-Fatih/İSTANBUL
0212 526 16 80 / 14-15
0505 314 69 78

YAYIN TÜRÜ
Yerel-Süreli

ANKARA TEMSİLCİSİ
Mutlu DOĞAN
0543 903 85 69

DAĞITIM
Osman SARIKÖSE
TDV. Yay. Mat. ve Tic. İşl.
İstanbul Fatih Kitabevi
Akşemseddin Mah. Akdeniz Cad.
No: 109 Fatih/İstanbul
0 212 621 80 17

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir.Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Namaz, Hakk'a kurbiyetin sahih, belirgin ve zirve nişanesi… Namaz, bir iç yolculuk olduğu kadar, Müslümanlığımızın sarsılmaz ya da sarsılmaması gereken temeli... Bugün bireysel ve toplumsal manada yaşadığımız pek çok sıkıntının temelinde, Namazla yani Rabbimizle irtibatsızlığımızdan kaynaklanan problemler olduğunu görüyoruz. Oysa cevaplamamız gereken soru son derece açıktır: Namaz bize neler söylüyor; bizi ve çevremizi ne kadar dönüştürüyor?

Müslümanın hayatının merkezi olan Namaz konusunu tema olarak belirlediğimiz bu sayıda, derdimiz namazın ruhunu anlamaya çalışmaktır. Bunun için birbirinden değerli pek çok ismin katkısını aldık. Prof. Dr. Rahmi Yaran "Namaz: Allah ile İrtibatın Zirve Yaptığı İbadet" başlığı ile namazın zahiri ve batınî yönüne işaret etti. Prof. Dr. Ali Akpınar, Kur'an ayetlerinin dilinden namazı anlattı. Prof. Dr. Mesut Okumuş, "salat" kavramını ve bağlamsal anlamlarını Kur'an'da kullanıldığı şekliyle inceledi. Doç. Dr. Bekir Kuzudişli, namazın, "gözünün nuru" olduğunu söyleyen Efendimiz (s.a.v.)'in hayatındaki yerini ele aldı.

Bilgi ve Hikmet'e değen boyutuyla Namaz bahsini Dr. Ömer Müftüoğlu kaleme alırken, Mescid-i Nebevi'yi bir eğitim mekânı hâline getiren Ashab-ı Suffa'yı Prof. Dr. Mustafa Baktır inceledi. Mehmet Âkif'in yakın dostlarından, peygamber aşığı ve ruhunu secdede teslim eden Babanzâde Ahmet Naim'i Prof. Dr. Hüseyin Hansu bizlere tanıtırken. Osmanlı devlet idaresinin namaza verdiği önemi belgeler eşliğinde inceleyen yazıyı, Dr. Mustafa Küçük hazırladı. Fulya İbanoğlu, namaz hocası kitaplarından yola çıkarak namaz eğitiminin muhtevasındaki değişime dikkat çekti. Yrd. Doç. Dr. Ahmet Karataş ise "Ümmetin Miracını Kıldım Namaz" başlıklı yazısında namazın edebiyata akseden yönünü inceledi.

Bu sayıda pek çok kıymetli konu ve kalemin yanında Prof. Dr. Mim Kemal Öke, Doç. Dr. Kerim Buladı, Selahaddin Çelebi, Levent Uçkan, Najla Tammy Keppler İlhan söyleşileri de Din ve Hayat'ın sayfalarını zenginleştiriyor. Önceki sayımızda başladığımız arşiv bölümünde ulema portreleri, Dr. Ayhan Işık ve Esra Yıldız'ın kaleminden bu sayıda da devam ediyor. Dr. Kamil Coştu'nun namaz ile irtibatlı basın taramasının da ilginizi çekeceğini düşünüyoruz.

Hiç şüphesiz, namazın ruhunu anlamak için çıktığımız yolda çabamız, namazın sadece belli boyutlarına işaret etmekle sınırlı kaldı. Din ve Hayat yayın ekibi olarak okurlarımızın namazla ilişkisinde küçük de olsa bir uyanışa ve namazın manasını idrak etmeye vesile olabilirsek, ne mutlu...

Namazın hakikatine yolcukta sizleri Din ve Hayat'la baş başa bırakıyoruz. Allah'a emanet olunuz.

Kâmil BÜYÜKER

6

20

39

54

65

88

97

126

4 NAMAZ: ALLAH İLE İRTİBATIN ZİRVE YAPTIĞI İBADET
Prof. Dr. Rahmi YÂRAN

10 KUR'AN'DA "SALÂT" KAVRAMI
Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

14 KUR'AN'A GÖRE GEÇMİŞ ÜMMETLERDE NAMAZ
Prof. Dr. İsmail TAŞPINAR

25 NAMAZIN SIRLARININ BİLİNMESİ
Muhyiddin İbn Arabî

26 Doç. Dr. Kerim BULADI ile söyleşi

32 ASHAB-I SUFFA VE NAMAZ
Prof. Dr. Mustafa BAKTIR

36 İSLÂM FIKHINDA NAMAZ İBADETİ
Dr. Fatma KÖKSAL ALBAYRAK

43 NAMAZIN TASAVVUFÎ BOYUTU
Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

48 Prof. Dr. Mim Kemal ÖKE ile Söyleşi

59 OSMANLI DEVLETİ'NDE NAMAZ İLE İLGİLİ KURULMUŞ VAKIFLAR
Dr. Ayhan IŞIK

63 NAMAZGÂHLAR

70 OSMANLI TOPLUMUNUN DİNÎ PROBLEMLERİ: NAMAZ
Dr. Pehlül DÜZENLİ

74 Levent UÇKAN ile Söyleşi

80 BABANZÂDE AHMET NAİM BEY
Prof. Dr. Hüseyin HANSU

87 SECDE
Mehmet Akif ERSOY

93 EĞİTSEL YÖNÜYLE NAMAZ
Dr. Ayşe DOLMACI

101 SOSYAL VE FERDÎ İŞLEVLERİ AÇISINDAN NAMAZ VE CAMİ
Prof. Dr. Ali Murat DARYAL

105 CUMA, BAYRAM VE CENAZE NAMAZLARI
Yrd. Doç. Dr. Kâmil YAŞAROĞLU

110 Selahaddin ÇELEBİ ile Söyleşi

116 İBADÂT-I İSLÂMİYE'DEN: GECE NAMAZI
Tâhir'ül Mevlevî

118 CANLI BİR DAVET, DİNAMİK BİR TEBLİĞ: EZAN
Yrd. Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR

122 Najla TAMMY KEPLER-İLHAN ile Söyleşi

132 MİRÂCİYE

134 BEYAZ PERDEYE AKSEDEN HÂLİYLE NAMAZ
Yrd. Doç. Dr. Bilal YORULMAZ

138 NAMAZ KİTAPLIĞI
Kâmil BÜYÜKER

142 SEYYİD HASAN HÜSNÜ EFENDİ
Dr. Ayhan IŞIK

146 HASAN MARUF EFENDİ
Esra YILDIZ

150 EZAN VE NAMAZ KONULU GAZETE HABERLERİ
Dr. Kâmil COŞTU

"Vakti geçmeden namaz kılmakta acele edin. Ve ölüm gelmeden önce tevbe etmekte acele edin." (Bursa Ulu Cami)

NAMAZ:
ALLAH İLE İRTİBATIN ZİRVE YAPTIĞI İBADET

Prof. Dr. Rahmi YÂRAN
İstanbul Müftüsü

Namaz, İslam'ın temel ibadetlerinin başında gelir. Müslüman için namaz, Allah'ın huzuruna kabul anıdır. Müslüman, bu neşve ile "Allahu ekber" der namaza başlarken. Günlük olarak yiyeceklerle ve içeceklerle bedenini beslediği gibi namazla da ruhunu besler Müslüman.

Namaz dinin direği, müminin miracıdır. Allah Mü'minûn suresinde kurtuluşa eren, felah bulan Müslümanların özelliklerini sayarken en başta ve en sonda namaza yer verir. Surenin başında namazda huşû içinde olmak yani Allah'ın huzurunda bulunuşun idraki içinde tam bir konsantrasyon hâlinde olmak zikredilir ve sonunda da namaz konusundaki özene (muhafaza ale's-salât) dikkat çekilir.

Benzer bir durum Meâric suresinde de karşımıza çıkar. İnsanın fıtratındaki olumsuzluklara dikkat çekildikten sonra namaz kılanların bunun dışında oldukları belirtilir ve onların özellikleri sayılır. Burada da yine ilk ve son madde namazdır:

- Onlar namazlarına devam ederler,
- Onların mallarında istemek durumunda ve mahrumiyet hâlinde olanlar için belli bir hak vardır,
- Onlar ceza gününü tasdik eder, ona iman ederler,
- Onlar Rablerinin azabından çekinirler; zaten Rablerinin azabına karşı güven içinde olunmaz,
- Onlar eşleri ve cariyeleri dışındakilerle cinsel hayat yaşamazlar. Bunlarla olan ilişkilerinden dolayı da kınanmazlar. Kim bunun ötesinde arzular içinde olursa haddi aşmış olur.
- Onlar emanetlerine ve taahhütlerine riayet ederler,
- Onlar şahitliklerinin gereğini yaparlar,
- Onlar namazlarına özen gösterirler.
- *İşte bunlar cennetlerde itibar göreceklerdir.* (el-Meâric, 70/23-35).

Bilindiği gibi takva, Kur'an'da ve sünnette üzerinde çok durulan önemli bir kavramdır ve Allah katında en değerli, itibarlı olan insan en takvalı insandır (el-Hucurât, 49/13). Takva sahibi olmak çok önemli bir meziyettir. Allah takva sahiplerinin özelliklerini sayarken imandan sonra namaza yer verir (el-Bakara, 2/3).

Takva gibi önemli bir başka kavram da ihsandır. Hatiplerimiz her hafta Cuma hutbesinin sonunda, Allah'ın *"adaleti, ihsanı ve akrabaya vermeyi"* emrettiği âyet-i kerimeyi (Nahl, 16/90) okurlar. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ise ihsanı şöyle tarif eder: *"Allah'a sanki O'nu görüyormuş gibi kulluk etmendir. Sen onu görmesen de O seni görüyor"*. Hayatımızın her anı Allah'a kulluk anı olduğuna göre bu hadisi, "Hayatın her anını Allah'ın kulu olmanın, O'nun bizi gördüğünün idraki içinde yaşamak" şeklinde anlamalıyız.

Benzer bir anlayış takva için de söz konusudur. Takva da hayatın her anında Allah'ın emirlerinin ve yasaklarının, taleplerinin idraki içinde olmak, O'nun razı olmayacağı bir davranışta bulunmaktan sakınmak ve hayatımızı buna göre tanzim etmektir. Allah, *"Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyla sakının ve sakın Müslüman olma hâli dışında bir hâlde ölmeyin."* (Âl-i İmran, 3/102) buyurur. Ayetteki, "Müslüman olma hâli dışında bir hâlde ölmeyin" ifadesi, "hayatın her anını Müslümanca yaşayın" anlamındadır. Çünkü hiç kimse, ne zaman ve hangi hâlde öleceğini bilemez; her an ölüm ile karşı karşıya gelebilir. Dolayısıyla her an Müslümanca bir hayat içinde ölüme hazır olunmalıdır. Yüce Rabbimiz takvâ sahipleri gibi ihsan sahiplerinin de özelliklerini sayar ve en başta onların namaz kıldıklarına yer verir (Lokman, 31/4).

Her ibadet gibi namazın da bir görünen, zâhirî yönü bir de görünmeyen, bâtınî yönü vardır. İbadetlerin bâtınî yönü asıl hedeftir ama bu hedefe ulaşmak için zâhirî yön asla ihmal edilemez. Hedef zâhir ile birlikte bâtına ulaşmaktır. Namaz ibadetinde de Allah ile birlikte olduğumuzun, her dâim O'nun gözetimi altında bulunduğumuzun idraki içinde olma hâlini yakalamak bizim için hedeftir. Bu hedefe ulaştığımız takdirde namaz bizi yanlış yapmaktan koruyacaktır. Yüce Rabbimiz de *"Namaz, çirkinliklerden ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek (hep hatırda tutmak) elbette daha/en büyüktür. Allah yaptıklarınızı bilir"* (el-Ankebût, 29/45) buyurarak bunu belirtir. Hedef bu olmakla birlikte hedefi yakalayamamak asla namazı terk sebebi olamaz. Bu hedefi tutturmak için namaza ısrarla devam etmek gerekir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) İslam'ın temel ibadetlerini sayarken kelime-i şehadetten sonra namaza yer vermiştir. Günde beş vakit namazı kılanın durumunu, evinin önünden akan bir nehirde günde beş defa yıkanan insanın hâline benzetmiş ve o insanın vücudunda maddî kir kalmaması gibi namaz kılanın manevî hayatının da temiz olacağını belirtmiştir.

Bütün ibadetler gibi namazı da gösteriş için kılmak olumsuz bir davranış olarak değerlendirilir (el-Mâûn 107/5-6). Buna rağmen kimsenin iç dünyasını ve gayesini bilemeyeceğimiz için kimseyi gösteriş için namaz kılmakla itham edemeyiz. Neticede niyetlerimizi bilen Yüce Rabbimizdir ve değerlendirme O'nun tarafından yapılacaktır.

Namazların cemaatle edâsı da ayrı bir önem taşımaktadır. Cemaatle namaz Müslümanlar arasındaki irtibatı kuvvetlendirir; tanışmaya, sevginin, saygının artmasına vesile olur. Müslümanlar namazlarını ne kadar büyük cemaatlerle edâ ederlerse ümmet olma şuurunu da o kadar güçlü hissederler. Bunun zirve yaptığı yer, bilhassa hac mevsiminde Mescid-i Haram'da, Mescid-i Nebevî'de oluşan cemaatlerdir. Müslüman o esnada farklı renkte ve ırkta, dillerini, ülkelerini bilmediği kardeşleriyle bir arada olur. Yaşlısıyla genciyle, kadınıyla erkeğiyle, zenginiyle fakiriyle aynı imamın arkasında saf tutar. Yanındakine sırf Müslüman olduğu için sevgi, saygı duyar. Ezan, onlar için çok büyük bir birleştirici unsurdur. İmam "Allâhu ekber" dediği zaman herkes anlar ki namaz başlamaktadır. "Fatihâ" suresi ve ardından okunan ayetler, intikal tekbirleri, tesbihler dünyanın neresinden gelirse gelsin bütün Müslümanlar için aynıdır ve kimse için yabancı değildir.

Mescid-i Haram'daki ve Mescid-i Nebevî'deki durumun kısmen küçük bir benzerini ülkemizdeki merkezî camilerde, bilhassa büyük şehirlerde bayram namazlarında yaşarız. Mesela Sultan Ahmet Camisinde o gün belki dünyanın yüzden fazla ülkesinden Müslüman saf tutar ve kendisini kardeşleriyle beraber hisseder. Her milletin kendi dilinde ezan okumasını, ibadet etmesini savunan az sayıda insan bunun farkında olmayabilir mi?

Namaz, ferdi hayatımızdaki manevî inkişaflar için önemli olduğu gibi toplumsal hayatımızdaki inkişaflar için de son derece önemli bir ibadettir. Camilerimiz, mescitlerimiz birliğimizin ve beraberliğimizin gıdası, Allah'ın dininin yaşandığı ve yaşatıldığı, anlatıldığı, öğretildiği mübarek mekânlardır. Allah, Kur'an'da onları kendine nispet ederek, "Allah'ın mescitleri" diye zikreder. *"Onları ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder"* (et-Tevbe 9/18). *"Allah'ın mescitlerinde O'nun isminin anılmasına mani olanlar ve onların harap olması için çalışanlar en zalim insanlardır"* (el-Bakara 2/114).

Müslümanın hayatında en önemli husus Allah ile irtibatını sürdürmesi ve bu şuur içinde yaşamasıdır. Namaz da bunun için zirve bir ibadet sayılır. ■

KUR'AN AYETLERİNİN DİLİYLE NAMAZ

Prof. Dr. Ali AKPINAR
Konya İl Müftüsü

Hat: Abdullah Amâsî
"Fâtiha Sûresi", TSM. EH. nr. 58

Namaz, Yüce Yaratıcı'nın huzuruna çıkıp O'nun kulu olduğumuzu göstermenin adıdır. Namaz huzura varış, huzura çıkış, huzurda duruş, huzurda doluş, huzurda huzura eriş ve huzurdan hayata geliştir. O'nunla söyleşinin, O'na ait oluşumuzun göstergesidir namaz.

Namaz, hem sahibini çekip çevirir hem de çevresindekileri. Zira namaz, sahibini kötülüklerden, ahlaksızlıklardan ve taşkınlıklardan alıkoyan bir ibadettir. Rabbimiz bir ayette şöyle buyurur: *"Kitaptan sana vahyedileni oku ve namazı da kıl. Çünkü namaz kötü ve iğrenç şeylerden men'eder. Elbette Allah'ı anmak, en büyük ibadettir. Allah, ne yaptığınızı bilir."* (Ankebut, 29/45) Ayetin, *"Allah, ne yaptığınızı bilir."* ifadesiyle sona ermesi son derece anlamlıdır. Evet, Allah nasıl namaz kıldığımızı iyi bilir. Bu yüzden namazdaki coşku ve yoğunluk namazdan sonra hayatımıza taşmalı, davranışlarımıza yansımalı ve çevremizi aydınlatmalıdır.

Bizi fuhşiyat ve kötülüklerden alıkoymayan namaz, gerçek namaz değildir. Bu yüzden mümin, kendisini istikamet çizgisinde diri tutacak şekilde namaz kılmaya gayret etmelidir. Bu nedenle her kıldığımız namaz, bir öncekinden daha kâmil ve coşkulu olmalıdır.

Günde beş vakit namaz, ruhun beş öğün gıdasıdır. Bunun için arada sırada namaz kılan kimse, ruhi gıdayı dengesiz bir şekilde alıyor demektir. Bugün çağın hastalıkları denen depresyon, stres, doyumsuzluk, huzursuzluk gibi marazların temelinde de bu dengesiz beslenme yatmaktadır.

Şimdi şu soruları kendimize soralım: "Namaz kılanlar olarak namazımız bizi ne kadar yönetiyor; hayatımıza ne kadar etki ediyor; kıldığımız namaz çevremize nasıl yansıyor?"

Bu soruların cevabı, namazı ne kadar ikâme ettiğimizin yahut onu nasıl zayi ettiğimizin de cevabı olacaktır.

Namazı İkâme Etmek: Namaz Ruhuyla Ayağa Kalkmak

Kur'an, namazı yok edenlerden şöyle bahseder: *"Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki, namazı zayi ettiler, şehvetlerine uydular. Onlar kötülük bulacaklar/Gayyayı boylayacaklardır."* (Meryem, 19/59)

Vahiyden kopan namazı terk eder, namazı terk eden şehvetin esiri olur. Böylelerinin sonu dünyada ve ahirette hüsrandır. Vahiyle tanışıp namazla buluşan ise şehvetin kölesi olmaktan kurtulur. Namazı zayi etmek, onu bütünüyle terk etmek, vakitlerine riayet etmemek yahut cemaati terk etmek ve namazı gereği gibi kılmamak[1] olarak anlaşılmıştır.

Hayat düsturumuz Kur'an'da, sallû/namaz kılın ifadesinden çok ekîmü's-salâh/namazı ikâme edin emri yer alır. Kur'an bu şekilde, "namazı ikâme etmek", "namazı ayağa kaldırmak", "namazla ayağa kalkmak" anlamlarını öne çıkarır. İman adamı, dinin temeli olan namazı, Allah'ın ve Resulünün belirlediği vakitte ve şekilde, bilinçli bir şekilde eda edecek ve Rabbine yaklaştıran bir vasıta, İslâm toplumunun bir şiarı, müminleri ötekilerden ayıran bir miyar olarak ortaya koyacaktır.

İslâm'a göre hayat, namaz arası yaşanır, namaza göre programlanır. Beş vakit namazını muntazam kılan bir kimse, vaktin çocuğu olarak kendini programlar; iki namaz arasında günah işleyemeyeceğine göre mümkün mertebe kendisini günahlardan uzak tutar.

Ayetlerde namazı ikame ediniz kalıbı çoğul olarak gelir. Bu, bütün İslâm toplumunun namaz ibadetini ayağa kaldırmak için bir ucundan tutması gerektiği anlamına gelir. Zira din, hayatı bütün yönleriyle kuşatan bir mecmuadır. Namaz ise bu kapsamlı dinin temel direğidir. Bu muhteşem direğin ayağa kaldırılması ve dimdik ayakta durması için her yaştan Müslümanın destek vermesi gerekir. Bir Müslümanın tek başına bu direği ayağa kaldırması ve ayakta tutması oldukça güçtür. Bunun için de namaz ibadetinde cemaat meşru olmuş ve cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan üstün sayılmıştır.

Namaz yediden yetmişe her mümine emredilmiş ve namazın terkedileceği bir yer ve zaman bırakılmamıştır. Kişi hazarda da namazlarını kılar, seferde de... Barış ortamında da kılar, savaş ortamında da... Sağlıklı iken de namazını kılar, hastalandığında da... Ayakta kılamıyorsa oturarak kılar, buna da gücü yetmiyorsa yattığı yerden; nasıl kolayına geliyorsa o şekilde namazlarını kılar ama hiçbir zaman namazı terk etmez.

Namaz Evrensel Bir İbadettir

Yeryüzünün ilk mabedi Kâbe'dir. İlk insandan itibaren hac ibadeti vardır ve hac ibadeti Allah'ın kulları üzerindeki hakkıdır.

Oruç ibadeti de yalnızca bu ümmete değil, bizden önceki toplumlara da farz kılınmıştır. Demek ki herkes oruç ibadetine muhatap ve muhtaçtır. Orucu terk edenler, tüm ümmetlere yazılan evrensel bir ibadeti terk etmiş ve büyük kazanımlardan mahrum kalmış olurlar.

Namaz da öyledir. İlk insandan itibaren rükû ile secdesi ile namaz vardır. Âdem'den Hâtem (s.a.v.)'e tüm peygamberlerin hayatında namaz ibadetini görmekteyiz.

Kutsal vadi Tuvâ'daki Musa (a.s.) da namaz demiştir, beşikte konuşan Hz. İsa da... Şuayb (a.s.) da, Zekeriya (a.s.) da Yahya (a.s.) da diğer peygamberler de…

Yüce Rabbimiz Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den bahsettikten sonra şöyle buyurur:

"İbrahim'e, buna ilaveten İshak ve Yakub'u da verdik, her birini iyi kimseler kıldık. Onları, buyruğumuz altında insanları doğru yola götüren önderler yaptık; onlara, iyi işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, bize kulluk eden kimselerdi." (Enbiyâ, 21/72-73)

"Kitap'ta İsmail'e dair anlattıklarımızı da an. Çünkü o sözünde doğru bir kimse idi, tarafımızdan gönderilmiş bir peygamberdi. Çevresinde bulunanlara namaz kılmalarını, zekât vermelerini emrederdi. Rabbinin katında hoşnutluğa ermişti." (Meryem, 19/54-55)

Yüce Rabbimiz Hz. Musa'ya hitaben de şöyle buyurdu: "Ey Musa! Şüphesiz Ben Allah'ım, Benden başka tanrı yoktur; Bana kulluk et; Beni anmak için namaz kıl." (Tâhâ, 20/14)

"Musa ve kardeşine: 'Mısır'da milletinize evler hazırlayın; evlerinizi namazgâh edinin, namaz kılın' diye vahyettik." (Yunus, 10/87)

Melekler, Hz. Zekeriya'ya namazda sesleniyorlardı: *"Allah sana Allah'ın emriyle (vücut bulan İsa'yı) tasdik eden, efendi, iffetli, iyilerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler."* (Âl-i İmrân, 3/39)

Daha beşikte iken konuşan Hz. İsa şöyle diyordu: *"Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum. Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı, nerede olursam olayım beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı, zekât vermemi ve anneme iyi davranmamı emretti. Beni bedbaht bir zorba kılmadı."* (Meryem, 19/30-32)

Demek ki namaz evrensel bir ibadettir ve namaz kılmakla biz, bu kadim ibadeti yerine getirmiş olmaktayız.

Namaz Kılmak Yetmez, Namazı Emretmeli

Bir müslümanın yalnızca kendisinin namaz kılması yetmez. O, aile fertleri başta olmak üzere çevresindekilerin de namaz kılmalarına önayak olmalıdır. Çünkü dünyevî sofralar da manevî sofralar da aile boyu oturulduğunda feyizli olur. Bir evde aile boyu Rabbin huzuruna durulduğunda, o haneye huzur ve bereket iner.

İnsanların "ben merkezli" bir hayat yaşamayı tercih ettiği günümüzde, bizlerin birbirimize olan ihtiyacı daha da artmaktadır. Zira insan nefsi, kendi hâline bırakılmaya gelmez. Hele genç yaşta olanların yönlendirilmeye ihtiyaçları daha fazladır.

Peygamberimize (s.a.v.) ve O'nun şahsında hepimize gelen bir ilahî emirde Rabbimiz şöyle buyurur: *"Ehline namaz kılmalarını emret, kendin de onda devamlı ol. Biz senden rızık istemiyoruz, sana rızık veren Biziz. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanındır."* (Tâhâ, 20/132). Peygamberimiz (s.a.v.) bu ayet indikten sonra, Hz. Ali ile evlenen kızı Hz. Fatıma'nın kapısını çalar ve onları sabah namazına çağırırdı.

Şimdi düşünelim, Efendimiz (s.a.v.), dizinde yetişmiş ve İslâm'la yoğrulmuş Hz. Fatıma'yı ve çocuk yaşta Müslüman olmuş Hz. Ali gibi bir yiğidi sabah namazı için çağırıyor ve onlara namazı emrediyorsa bizlerin de ebeveyn olarak çocuklarımızı bu konuda desteklememiz gerektiği kolayca anlaşılmaz mı?

Nitekim Hz. Lokman da o meşhur vaazında oğluna şunları söylüyordu: *"Ey oğulcuğum! Namazı kıl, uygun olanı buyurup fenalığı önle, başına gelene sabret;*

doğrusu bunlar, azmedilmeye değer/kararlılık isteyen işlerdir." (Lokman, 31/17)

Hz. İbrahim de duasında şöyle diyordu: *"Rabbim! Beni ve çocuklarımı namaz kılanlardan eyle. Rabbimiz! Duamı kabul buyur."* (İbrahim, 14/40)

Ve Nihayet Namazı Muhafaza

Ayetlerde ısrarla namazı muhafaza üzerinde durulmaktadır. Namazı muhafaza; namazı vaktinde kılma, namazı erkânına riayet ederek eda etme ve namazda kazanılanları hayata aktarma olarak anlaşılmıştır. Buna göre namazı kıldıktan sonra onu muhafaza etmek de büyük önem arz etmektedir.

Ayetlerde müminlerin temel özellikleri anlatılırken *onlar içtenlikle namazlarını kılarlar* (Bakara, 2/3) denildikten sonra onların namazlarının muhafızları oldukları ve namazda dâim oldukları özellikle belirtilmiştir. İşte konuyla ilgili ayetler: *"Namazlara ve orta namaza devam edin; gönülden boyun eğerek Allah için namaza durun."*(Bakara, 2/238) *"Ahirete inananlar buna inanırlar, namazlarına da devam ederler."* (En'am, 6/92) *"Onlar namazda huşu içindedirler... Onlar namazlarına riayet ederler."* (Mü'minûn, 23/2-9) *"Onlar namazlarına devam edenlerdir... Onlar namazlarını titizlikle koruyanlardır."* (Me'âric, 70/23-34)

Namazla O'na yaklaşanlara, O'nunla yakınlığı artıranlara müjdeler olsun!

Peygamberimizin gözünün nuruyla nurlananlara ne mutlu!

Ve yazıklar olsun namazlarından gafil olanlara, namazı bir yük görüp bu konuda tembel davrananlara ve namazdan bîhaber olanlara.

Cehennemin Sekar (Müdessir, 74/35) ve Gayyâ (Meryem, 19/59) vadileri de beynamazlara olsun!

Namazı gereği gibi kılanlara, namazda dâim olanlara ve namazın muhafızı olanlara da müjdeler olsun, Firdevs cenneti (Mü'minûn, 23/11) onlara özlem duyuyor.

Ve ey Müslümanlar! Peygamberimiz(s.a.v.)'in vasiyeti[2] uygulanmayı bekliyor: *"Namaza dikkat edin. Ona gereken önemi verin ve özen gösterin!"*

Ve selam olsun namazı ayağa kaldırıp namazla hayatına yön verenlere. ■

DİPNOTLAR

1 İbn Kesîr, Tefsîr, III, s. 127-128.
2 Gümüşhanevî, Râmûzu'l-Ehâdîs, II, 562/10.

"Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır." (Nisâ, 4/103)

Hattat Hamit'in Şişli Camii'ndeki hattı.

KUR'AN'DA "SALÂT" KAVRAMI VE BAĞLAMSAL ANLAMLARI*

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ
Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Kur'an-ı Kerim, İslâm öncesi Arap lisanında mevcut dinî ve dünyevî birçok kavramı aynen kullanmış, ancak üzerlerinde önemli tasarruflarda bulunmuştur. Bazı kelimelere yeni ve farklı anlamlar yüklerken, bazılarında anlam daralması veya genişletmesi, bazılarında da anlam iyileşmesi veya kötüleşmesi gerçekleştirmiş; bazı dünyevî kavramlara da yepyeni dinî içerikler kazandırmıştır. Mesela cahiliye devrinde "v-k-y" kökünden türemiş ve herhangi bir maddi şeyden "koru(n)ma" anlamında kullanılan "takva" kelimesini, en temel dinî terimlerden biri hâline dönüştürmüştür. Benzer ameliyenin fısk ve küfür gibi birçok kelime için de geçerli olduğu söylenebilir. Kur'an nüzulü sırasında kelime ve kavramlarla ilgili bu tasarruflarıyla kendine özgü yeni bir din dili ve terminolojisi oluşturmuştur.[1]

Türkçede kullanılan "namaz" sözcüğü, 'peygamber, abdest, oruç' ve benzeri dinî terimler gibi dilimize Farsça'dan geçmiştir. "Namaz" Farsça sözlüklerde, 'hizmet, bendelik, Hakka itaat-ibadet ve bir kimseye tazim için eğilmek' gibi anlamlara gelmektedir. 'Nemazî' sözcüğü ise 'temiz ve pâk' manaları taşımaktadır.[2] "Namaz"ın Arapça karşılığı ise Kur'an'ın temel terimlerinden olan "salât" kavramıdır.

"Salât" gerek müstakil, gerek başka sözcüklerle birlikte Kur'an'da en çok zikredilen kelimelerdendir. Kelimenin mazi, muzari, emir, nehiy, ism-i fail, ism-i meful kipleri, hem erken dönem Mekkî, hem geç dönem Medenî sûre ve ayetlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Kur'an'ın nüzulü bakımından ilk olan Alak Suresi'nde, kelimenin 'sallâ/ibadet etti, namaz kıldı' şeklindeki fiil hâli yer almaktadır. Aynı kelime ve bazı türevleri, Medine döneminin sonlarına doğru nazil olan Tevbe Suresi'nin muhtelif ayetlerinde de zikredilmektedir.[3] Dolayısıyla "salât" kavramı Kur'an'da 67 yerde müfret, 11 yerde hem müfret ve hem zamire muzaf; 5 yerde 'salavât' şeklinde çoğul olarak zikredilmektedir.Üç yerde 'sallâ' şeklinde mazi; 4 yerde 'yusallî, yusallûne' şeklinde muzari; dört yerde emir; bir yerde de nehy-i hazır kalıbında geçmektedir. Namaz manasında 'salât' ise seksenden fazla ayette zikredilmektedir.[4]

Arapların en eski sözlük yazarlarından Halil b. Ahmet (ö.175/791) "salât/صلاة" kavramı ile ilgili

açıklamalarını "صلو/s-l-v" maddesinde yapmaktadır. Sözcüğün sonundaki 'elif'in aslında 'vav' olduğunu, kelimenin çoğulunun "صلوات/salavât", tesniye hâlinin de "صلوان/salavân" şeklinde geldiğini belirtmektedir. Sonu "ye" ile biten "صلي/s-l-y" kökü ve türevlerinin ise "ateş ve kızartma" manalarına geldiğini söylemektedir.[5] "es-Salâ/الصلا" sözcüğünün sırtın ortası manasında, hem dört ayaklı varlıklar hem insanlar için kullanılabildiğini ifade etmektedir.[6] Arapçada önde giden atı izleyen arkadaki ata "sallâ" ve "musallî" dendiğini, zira arkadaki atın başının öndeki atı izlediğini belirtmektedir. Ona göre aynı kökten "salavâtu'l-yehûd" terkibi ise 'Yahudi tapınakları" (kenâis) manasına gelmektedir. Kur'an'ın pek çok ayetinde zikredilen mezkûr terkibi, İbn Abbas da 'Kenâisu'l-Yehûd' olarak yorumlamaktadır.[7]

Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö.393/1003) 'salât' sözcüğünün dua manasına geldiğini, kelimenin Allah için kullanıldığında 'rahmet', bir diğer anlamının da 'farz namaz' olduğunu söylemektedir. İbn Fâris (ö.395/1005) ise "salât" kelimesinin sonu 'vav'lı ve 'ye'li olmak üzere iki farklı formuna değinerek, sonu vavlı kökün 'dua', 'ibadet' ve İslâm'a özgü şeriatın farz kıldığı rükû ve secdesi olan 'namaz' manasına geldiğini vurgulamaktadır. Sonuçta her iki dilci de kelimenin sonu 'vav'lı kalıbı ile dua, ibadet ve namaz; 'ye'li kalıbı ile de "ateş" ve "kızarma, yanma" arasında bir bağlantı kurmaktadır.[8] Her iki dilcinin eserlerinde ve başka bazı lügatlerde Arap şairlerinden el-A'şâ'nın bir beytinde "صلي/sallâ" fiilini kullandığına dair bir örnek de yer almaktadır. Kelimenin oldukça erken dönem şairlerinden birinin şiirinde yer alması ve beyitte "dua, çağrı" manasında kullanılması, bazı müsteşriklerin kelimenin kökeninin Arâmîce veya Süryaniceye dayandığı şeklindeki tezlerini zayıflatan bir özelliktir.[9]

'Salât' sözcüğü ile benzer bir köke sahip, ancak son harfi 'ye' olan 'salâ/صلي' kelimesinin 'ifâl' bâbından 'aslâ' kalıbı ise kızartmak için 'ateşe atmak' anlamına gelmektedir.[10] 'Aslaytuhu', 'sallaytuhu', 'tasliyeten' kelimeleri hep bu köktendir. Nitekim bir ayette, "*Yakında onu ateşe atacağım (nuslîhi).*" (Nisa, 4/30) ve "*Ve o çılgın bir ateşe girecek (yaslâ).*" (İnşikak, 84/12) şeklinde buyurulmaktadır. Kur'an'da bu kökten türemiş daha birçok kelime yer almaktadır.[11]

Kur'an'ın bağlamsal sözlükleri niteliğindeki 'el-vücuh ve'n-nezâir' tarzı eserlerde "salât" kavramına farklı bağlamsal manaların verildiği görülmektedir. Mesela Mukatil b. Süleyman'ın (ö.150/767) el-Eşbâh ve'n-nezâir'inde, 'es-salât' şeklindeki müstakil hâli değil de, 'ekâme's-salât' şeklindeki terkipli kullanımı yer almaktadır.[12] Yahya b. Sallam'ın (ö.200/815) et-Tesârîf'inde kavramın iki vechinin bulunduğu belirtilmektedir. Ancak bunlardan ilk vechin içinde, iki farklı duruma göre iki ayrı anlam zikredilmektedir. Söz konusu anlamlardan biri Allah için kullanıldığında 'bağışlama' (mağfiret), diğeri de melekler ve müminler için kullanılmış 'bağışlanmayı isteme' (istiğfar) anlamına gelmektedir.[13] Bununla ilgili "*Allah ve melekleri size salât eder.*" (Ahzab, 33/43) ayetini örnek veren Yahya b. Sallam, "*Onlar için salât et, kuşkusuz senin salâtın onlara bir sekinedir.*" (Tevbe, 9/103) ayetinde yer alan salâtın da "bağışlanma dile" anlamına geldiğini zikreder.[14]

Sonraki yüzyıllardaki eserlerde salât kavramının anlam vecihlerinin sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. Örneğin hicri beşinci yüzyıl Kur'an sözlüğü yazarlarından Abdülmelik b. Muhammed es-Seâlibî, (ö.429/1038) vücûhu'l-Kur'an'a dair eserinde 'salât' kavramının Kur'an'da toplam on ayrı anlamda, Namaz, Mağfiret, İstiğfar, Dua, Kıraat, Din, İbadet yeri (namazgâh), Cuma namazı, İkindi namazı, Cenaze namazı[15] şeklinde geçtiğini zikretmektedir.

Ebul Ferec İbnul Cevzî (ö.597/1201), yukarıda sıralanan manalar ve ayetlerin tamamını kaynağını belirtmeden aynen nakletmektedir.[16] Celaleddin es-Suyûtî (ö.911/1505) de "el-İtkân"ında, 'rahmet ve istiğfar'ı da bir tek manaya indirerek toplam dokuz madde altında kaynak göstermeden aynen nakletmektedir.[17]

"Salât" kavramının yer aldığı bağlamlara göre taşıdığı farklı manalarla ilgili en fazla vecih zikreden Kur'an sözlüğü yazarı, Ebu Abdurrahman İsmail b. Ahmet ed-Darirî el-Hîrî en-Nîsâbûrî(ö.430/1039)'dir. en-Nîsâbûrî kavramın Kur'an'da tam yirmi iki farklı anlamı (vech) olduğunu belirtmektedir:

1. Beş vakit namaz: (Bakara, 2/3, 273); (Nisa, 4/77, 103); (Meryem, 19/59)

2. İtaatlere muvaffak kılıp ve her türlü kötülükten korumak: "*İşte onlara Rablerinden salavat ve rahmet vardır.*" (Bakara, 2/157)

3. İkindi Namazı: "*Namazları ve orta namazı gözetin.*" (Bakara, 2/237)

4. Korku Namazı: "*Onların arasında bulunup namaz kıldırdığında*." (Nisa, 4/102)

5. Yolculuk Namazı: "*Kâfirlerin size zorluk çıkarmasından korkarsanız namazı kısaltmanızda bir sakınca yoktur.*" (Nisa, 4/101)

6. Namazın Tamamı: "*Deki benim salâtım ve yaşantım*" (Enam, 6/162); "*Onlar namazlarından gafildir*" (Mâûn, 107/5); "*Onlar ki namazlarında huşu içindedirler*" (Müminun, 23/2)

7. İbadet: "*Onların Beyt-i Haram' daki ibadetleri yalnızca ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibarettir.*" (Enfal, 8/35)

8. Boyun eğme, yumuşak başlılık: "*Tevbe eder ve salâtı ikame ederlerse*" (Tevbe, 9/5, 11)

9. Cenaze Namazı: "*Onlardan ölen hiçbiri için artık salâta durma!*" (Tevbe, 9/84)

10. Dua: "*Resulün salâtları, dikkat edin o salâtlar onlar için bir yakınlık vesilesidir.*" (Tevbe, 9/99) "*Ey Peygamber onlara salât et!*" (Tevbe, 9/103).

11. Mescit: "*Sarhoşken salâta/mescide yaklaşmayın*" (Nisa, 4/43)

12. Sabah Namazı: "*Gündüzün iki ucunda namaz kıl.*" (Hud, 11/114)

13. Öğle Namazı: "*Gündüz güneş dönünce namaz kıl.*" (İsra, 17/78)

14. Nafile Namaz: "*Ailene namazı emret ve onda ısrarcı ol*!" (Taha, 20/132); "*Ey Şuayb! Senin salâtın mı bizi babalarımızın tapındığı ilahları terk etmemizi emrediyor*?" (Hud, 11/87)

15. Kıraat: "*Salâtını açıktan/yüksek sesle yapma*!" (İsra, 17/11)

16. Peygamber'e Salât: "*Allah ve melekler Nebi'ye salât eder, ey müminler siz de ona salât ediniz!*" (Ahzab, 33/56)

17. Rahmet: "*Allah ve melekleri size salât eder.*" (Ahzab, 33/43) Burada da Allah'ın salâtının rahmet, meleklerin salâtının da istiğfar manasına geldiği söylenmiştir.

18. Cuma Namazı: "*Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınızda Allah'ı anmaya koşun!*" (Cuma, 62/9)

19. İslâm: "*Ne tasdik etti ne de İslâm'a girdi (sallâ).*" (Kıyame, 75/31)

20. Kurban Bayram Namazı: "*Rabbin için namaz kıl (fesalli) ve kurban kes!*" (Kevser, 108/2)

21. Ramazan Bayram Namazı: "*Rabbinin adını andı ve namaz kıldı.*" (A'la, 87/15)

22. İbadethaneler (kenâis): "*Savami, biye ve kiliseler.*" (Hac, 22/40)[18]

'Salât' kavramı, bazı ayetlerde Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerin ibadet hayatlarından bahsederken de kullanılmaktadır. Bu gerçeğe parmak basan Ragıb el-Isfahânî, haklı olarak 'namaz ve ibadet' anlamındaki "es-salât"ın, her ne kadar şekilleri ve tarzları farklılık gösterse de aslında tüm din ve şeriatların ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamaktadır.[19]

Kur'an'da "salât" kavramı bir yerde doğrudan Mekke müşriklerinin Kâbe'de yaptıkları ibadetleri ifade için kullanılmıştır: "*Onların Beyt'teki salâtları/tapınmaları, yalnızca ıslık çalma ve el çırpmadan ibarettir.*" (Enfal, 8/35) Medine döneminde nazil olduğu anlaşılan mezkûr ayette Mekke müşriklerinin Kâbe'de yaptıkları ibadetleri/tavaflarının, tapınmalarının (salât) batıllığını tembih içindir.[20] Klasik tefsir kaynaklarında Cahiliye devrinde Kureyş'e mensup insanların çıplak bir şekilde erkek-kadın el ele tutuşarak, ıslık çalıp el çırparak tavaf yaptıkları şeklinde rivayetler bulunmaktadır.[21] İşte bu ayet bir yandan müşriklerin tapınma tarzları ile ilgili önemli bilgiler verirken diğer yandan da 'salât' kavramının Kâbe'de yapılan tavaf ibadeti için de kullanılabildiğini, dolayısıyla tapınma/ibadet manasına geldiğini de göstermektedir.[22]

Kur'an'da salât kavramı Hz. Peygamberle müminler arasındaki ilişkiler için de kullanılmaktadır. Bunlardan bazılarında Allah Resûlü'nün müminlere "salât" etmesi istenmekte ve onun "salât"ının müminler için bir sekînet olduğu belirtilmekte; bazılarında da müminlerden Allah Resûlü'ne

salât ve selâm etmeleri emredilmektedir. "*Onların mallarından kendilerini temizleyecek ve arındıracak/bereketlendirecek bir sadaka al ve onlar için dua (salât) et. Çünkü senin salâtın onların kalplerini yatıştırır. Allah her şeyi işiten ve bilendir.*" (Tevbe, 9/103) Yine bu bağlamda bazı bedevîlerin peygamberin duasına mazhariyet için infakta bulunduklarına değinilir. Bir yerde "*Bedevilerden kimileri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır ve harcadığını Allah yanında yakınlıklara ve peygamberin dualarına (salavât) vesile sayar.*" (Tevbe, 9/99) Kur'an'da, Hz. Peygamber'in duasının çok önemli ve etkili olduğu, onun duasının sıradan insanların birbirlerine yaptıkları dualara benzemediği ifade edilmektedir. (Nur, 24/63)

Müfessirler, "*Allah ve melekleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size salât eder.*" (Ahzab, 33/43) ayetindeki Allah'ın salâtını onun rahmeti, meleklerin salâtını da dua ve istiğfar dilekleri olarak yorumlamışlardır.

Kur'an'da, Allah ve meleklerin Hz. Peygamber'e salât ettikleri vurgulanarak aynı şekilde müminlerden de resule salât ve selam etmeleri istenmektedir. Bu bağlamda Allah Teâla "*Kuşkusuz Allah ve melekleri resule salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salât ve selam getirin.*" (Ahzab, 33/56) diye buyurmaktadır. Müminlerin Allah Resulü için söyledikleri "Allahümme salli ala Muhammed" cümlesinin "Allah'ım onun dünyada zikrini yücelterek çağrısını üstün, şeriatını baki, ahirette ümmetine şefaatçi, ecir ve sevabını kat kat kılarak yüce kıl!" anlamına geldiği söylenmiştir.

Hattâbî, tazîm ve tekrîm anlamındaki 'salât'ın Allah Resulünden başkası için kullanılamayacağını, ancak dua ve tebrik manasındaki 'salât'ın başkaları için de kullanılabileceğini söylemiştir. Nitekim Allah Resulü de başkaları için bu ifadeyi kullanmıştır. "Allahumme salli alâ Ebî Evfâ" hadisindeki kullanım da bunu desteklemektedir. Bu konuda salâtın sadece Hz. Peygamber'e özgü, onun bunu başkaları için de kullanmayı tercih ettiği, ondan başkasının bunu birisine hususileştirmesinin ise caiz olmadığı da söylenmiştir.[23]

Sonuç olarak, namaz ibadeti manasına "es-salât", vahyin ilk dönemlerinden itibaren şekillenmiş ve rükû, secde, Kur'an kıraati ve dua etme gibi esaslı hatları herhangi bir değişime uğramadan günümüze kadar gelmiştir. Nüzûl sürecinin sonucunda İslâmiyet'in din olarak kemâle ermesi ve dinin kitlelere ulaşması sonrasında 'es-salât' kelimesi terimleşme sürecini tamamlamış; rükû ve secdesi, kendine özgü şartları ve özel kılınma şekli olan namaz ibadeti için kullanılır olmuştur. Bu yönüyle dikkatli olunmazsa kelimenin namaz manasının diğer anlamları gölgeleme tehlikesiyle karşı karşıya kalınabilir. ■

DİPNOTLAR

* Bu makale büyük oranda yazarın "Semantik ve Analitik Açıdan Kur'an'da Salât Kavramı" (Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004/2, cilt. III, sayı: 6, s. 1-28) başlıklı makalesinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1 Toshihiko Izutsu, Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar, çev.: Selahattin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul, 1984. s. 36.

2 Ziya Şükun, Farsça-Türkçe Lügat (Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya), MEBY, İstanbul, 1984. c. III, ss. 1904-1905.

3 Tevbe, 9/5, 11, 18, 54, 71, 84, 99, 103.

4 M. Fuad Abdulbâkî, el-Mu'cemu'l-müfehres, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, 1982. s. 412-413; Mehmet Soysaldı, "Kur'an Semantiği Açısından Salât Kavramı", FÜİFD, 1(1996), s. 13, 15.

5 Halil b. Ahmet, Kitabu'l-ayn, tahk.: Mehdi Mahzumi, İbrahim Samrâî, Müessesetul A'lemi lil Matbuat, Beyrut, 1988. c. VII, s. 154; Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, Daru'l-Marife, Lübnan, 1399. c. I, s. 1681.

6 Halil b. Ahmet, Kitabu'l-ayn, c. VII, s. 154; İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, c. XIV, s. 465.

7 Abdulkadir er-Razi, Muhtârus-sıhâh, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1995. I, 154; Benzer açıklamalar için bk. İsmail İbn Abbâd, el-Mûhît fi'l-luğa, tahk.: Şeyh M. Ali, Yasin, Alamu'l-Kütüb, Beyrut, 1994. c. VIII, ss.184-185.

8 Cevherî, es-Sıhâh, tahk.: Ahmet Abdulgaffar Atar, Daru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut, 1984. VI, 2402-2403; İbn Fâris, Mu'cemu mekâyisi'l-luğa, tahk.: Abdusseslam M. Harun, Daru'l-Ceyl, Beyrut, 1991. c. III, ss. 300-301.

9 Cevherî, es-Sıhâh, c. VI, s. 2402; İbn Faris, Mu'cemu mekâyisi'l-luğa, c. III, s. 300.

10 Halil b. Ahmet, Kitâbu'l-ayn, c. VII, s. 154.

11 Abdulkadir er-Râzî, Muhtâru's-sıhâh, c. I, s. 154; İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, c. XIV, s. 467.

12 Mukatil b. Süleyman, el-Eşbâh ve'n-nezâir, tahk.: Abdullah Mahmud Şihhata, el-Hey'etul Mısriyyetu'l- Amme lil Kitab, II. Baskı, 1994, s. 139; el-Vücûh ve'n-nezâir, tahk.: Ali Özek, İlmi Neşriyat, İstanbul, 1993. s. 48.

13 Yahya b. Sallam, et-Tasârîf tefsiru'l-Kur'ani mimmâ iştebehet esmâuhu ve tasarrafat meânih, tahk.: Hind Şelebi, eş-Şirketu't Tunusiyye, Tunus, 1979. s. 166-167.

14 Yahya b. Sallam, et-Tasârîf, s. 166-167.

15 es-Seâlibî, el-Eşbâh ve'n-nezâir, tahk.: Muhammed el-Mısri, Alemu'l-Kütüb, Beyrut, 1984. s. 188-189.

16 İbnul Cevzî, Nüzhetu'l-a'yuni'n-nevâzir fî ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir, tahk.: Abdulkerim Kâzım Razi, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1984. ss. 394-396.

17 es-Suyûtî, el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an, tahk.: M. Dib el-Buğa, Daru İbn Kesir, Beyrut, 1993. c. I, s. 448.

18 en-Nîsâbûrî, Vücûhu'l-Kur'âni'l-kerîm, s. 196.

19 Ragıb el-Isfahânî, el-Müfredât, s. 421.

20 el-Isfahânî, el-Müfredât, s. 422; Abdurrezzak b. Hemmam, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, tahk.: Abdulmuti Emin Kalacı, Darul Marife, 1991, c. I, s. 236.

21 et-Taberî, Câmiu'l-beyân, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1408/1988, c. IX, s. 241.

22 İbn Vehb, el-Vadıh fî tefsiri'l-Kur'ani'l-kerîm (Tefsiru İbn Vehb), tahk.: Ahmet Ferid, Darul Kütübül İlmiye, Beyrut, 1424/2003, c. I, s. 296.

23 İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, c. XIV, s. 466.

KUR'AN'A GÖRE GEÇMİŞ ÜMMETLERDE NAMAZ (SALÂT)

Prof. Dr. İsmail TAŞPINAR
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Namaz, Kur'an'da 'salât' olarak ifade edilen ve üzerinde çokça durulan ibadetlerden biridir. Kur'an'da yer alan namaz ile ilgili tanımlar ve tasvirler dikkate alındığında, bu ibadetin farklı şekillerde de olsa genel hatlarıyla önceki dinlerde de mevcut olduğu görülmektedir.

Arapçada 'salât' kelimesi "dua etmek, ibadet etmek, ayin, bağışlanma dilemek, yalvarmak" anlamlarına gelmektedir. Farsça olan 'nemāz' kelimesi de "tazim için eğilmek, kulluk, ibadet etmek" anlamlarını gelmektedir. Namaz (salât) ibadetinin sözlük anlamlarından hareket edildiğinde, bu ibadetin İslâm'dan önce yaşamış ümmetlerde ve onların dinlerinde de olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm kaynaklarında namazın manası ve edası yani icra edilişiyle ilgili tasvirler yapılmaktadır. Kur'an'da yapılan tasvirlere göre namaz; 'belli vakitlerde' (kitâben mevkûten) icra edilen bir ibadettir. Günün belli vakitleri icra edilen bu ibadetin, 'belli bir disiplin içinde' yerine getirildiği de anlaşılmaktadır. Nitekim Resulullah (s.a.v.) bu konuda *"Benim namaz kıldığım şekilde namazlarınızı kılınız."* (sallû kemâ raeytümûnî üsalli) buyurmaktadır.

Namaz ibadetinin icrasında yerine getirilen 'kıyam' yani saygı ile ayakta durma, 'namazın ikâmeti' ile de yakından ilgilidir. Ayakta durma, namaz ibadetinin belirgin vasıflarındandır. Yine ayakta dururken, belli bir disiplin içinde Kur'an'dan parçalar okumak anlamına gelen 'kıraat' de namazın özellikleri arasındadır.

Namaz ibadetindeki kulluğun ifadesi olan 'rükû' ve 'secde', Yaratıcıya karşı tam bir teslimiyet hâlini ifade eder. Namazdaki secde durumu, 'mahviyet' hâlinin en üst derecesini temsil etmektedir. Namaz esnasında 'Kâbe'ye yönelmenin' yani 'kıble' şartının olması da namazın temel unsurlarındandır.

Namaz ibadetinde yerine getirilen bu davranışların tamamı, asıl itibariyle 'manevi bir yolculuğu' yani bireyin 'miracını' temsil etmektedir. Namazda miraç hâlinde, yani Yüce Varlığın huzurunda olmanın farkındalığı, 'şuur' ve 'huşu' içinde olmayı; bir başka deyişle namazın zirve hâlini temsil eder. Bu manevi yolculuk, birey olarak gerçekleştirilebileceği gibi, 'cemaat hâlinde' de yerine getirilebilmektedir.

Yukarıda kısaca özetlenen bir fenomen olarak namazın icrasına ve anlamına, bu özellikleriyle İslâm öncesi ümmetlere ait ibadetlerde kısmen, belli yönleriyle rastlamak mümkündür. Şekli uygulamaların belli kısımlarında farklılık olsa da niyet ve maksat itibariyle Yüce Varlığa veya Yaratıcıya doğru manevi bir

yolculuk anlamında büyük oranda benzerlikler tespit etmek mümkündür.

I. Kur'an'a Göre Geçmiş Ümmetlerde Namaz

Namaz ibadetinin Hz. İbrahim'in soyundan gelen İsrailoğullarından daha eskiye dayandığını ifade eden Kur'an, namazın tarihini Hz. Âdem'e ve Hz. Nuh'a kadar götürmektedir.

"İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Âdem'in soyundan, Nuh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımızdan, İbrahim ve İsrail'in (Yakup) soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdendir. Onlara, çok merhametli olan Allah'ın ayetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı. Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı bıraktılar; nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride sapıklıklarının cezasını çekecekler." (Meryem, 19/58-59).

Yukarıda meali verilen ayetteki 'secdeye kapanırlardı' ifadesi, secdenin namazın bir göstergesi olarak açıkça zikredilmesiyle de dikkat çekmektedir.

Kur'an, İslâm'dan önceki geçmiş ümmetlerden İbrahimî geleneğe mensup olanlarda namaz ibadetinin yer aldığına özellikle atıfta bulunmaktadır. Buna göre Kur'an'da; Hz. İbrahim'e ve onun soyundan gelenlere, özellikle de İsrailoğullarına namazın emredildiği belirtilmektedir. Hz. İbrahim, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'ın ortak manevi atası kabul edilmektedir:

"Ona (İbrahim'e), İshak'ı ve fazladan bir bağış olmak üzere Yakup'u lütfettik; her birini salih insanlar yaptık. Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, daima bize ibadet eden kimselerdi." (Enbiya, 21/72-73)

"Vaktiyle biz, İsrailoğullarından: Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almış ve 'insanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin' diye de emretmiştik. Sonunda azınız müstesna, yüz çevirerek dönüp gittiniz." (Bakara, 2/83)

"Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci -başkan- seçmiştik. Allah,

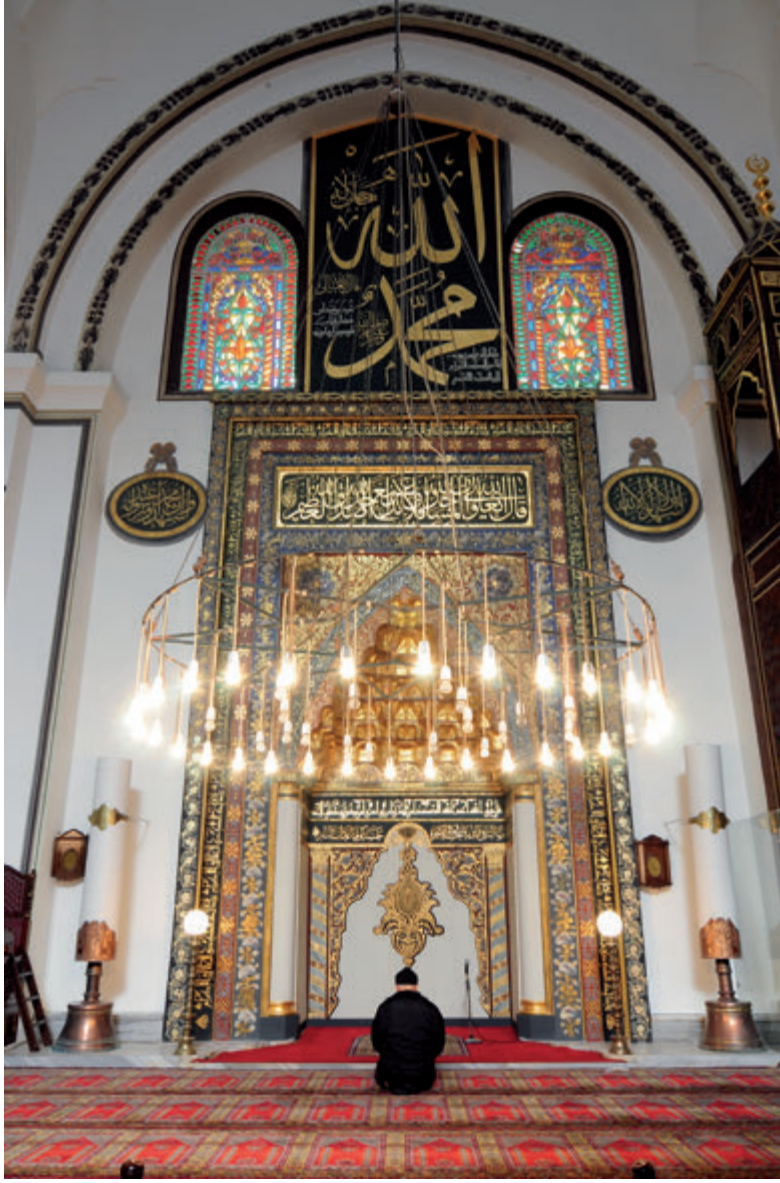

şöyle demişti: "Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır." (Maide, 5/12)

Kur'an'da, Hz. İbrahim'in namazı yalnız Allah rızası için kıldığı (En'am, 6/162); kendisini ve neslini namazı dosdoğru yani belli prensiplere uygun kılan kullarından eylemesi için Allah'a dua ettiği belirtilmektedir. Bu da farklı şekillerde olsa dahi Hz. İbrahim'in geleneğine mensup dinlerde namaz ibadetinin olduğuna işaret etmektedir: "Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı kılanlardan eyle; Ey Rabbimiz! Duamı kabul et!" (İbrahim, 14/40)

Hz. Musa'ya namaz emredilirken, onu 'Allah'ı anmak üzere' (ekimi's-salâte li-zikrî) kılması emredilmektedir ki bu da namazın vasıflarından olan 'kıraat'e işaret etmektedir: *"Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım. Benden başka ilah yoktur. Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl."* (Tâhâ, 20/14)

Kur'an, Hz. Lokman'ın oğluna azmederek mutlaka namaz ibadetini yerine getirmesini öğütlemesine dikkat çekmektedir: *"Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir."* (Lokman, 31/17)

Kur'an'da namazın, Hristiyanları temsil eden Hz. Zekeriya'ya, Hz. Meryem'e ve Hz. İsa'ya da emredildiği belirtilmektedir. Meselâ, Hz. Zekeriya'nın namaz kıldığını haber veren ayet, onun 'ayakta namaz kıldığı'na (kâimün yüsaallî) işaret etmektedir. Bu ise yukarıda işaret edilen namaz kılmanın temel unsurlarından biridir. Ayette şöyle denmektedir: *"Zekeriya mabette 'ayakta durarak' namaz kılarken melekler ona şöyle nidâ ettiler: Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi (Hz. İsa'yı) tasdik edici, efendi, iffetli ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdelemektedir."* (Âl-i İmran, 3/39)

> "Namazın İslâm'dan önceki ümmetlerde ve günümüz dünya dinlerinde farklı şekillerde de olsa uygulandığı anlaşılmaktadır. Özellikle Hz. İbrahim'in geleneğini takip eden Yahudilikte ve Hristiyanlıkta belirgindir."

Bu konuda, özellikle Hz. Meryem'e yapılan emirde namaz ibadetinin önemli iki unsuru olan 'rükû' ve 'secde' vurgusu yapılmaktadır. Ondan Yüce Allah'a saygıyı ifade eden bu iki hareketi yapması şu şekilde istenmektedir: *"Hani melekler demişlerdi: Ey Meryem! Allah seni seçti; seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti. Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, (O'nun huzurunda) rükûa eğilenlerle beraber rükûa eğil!"* (Âl-i İmran, 3/43)

Kur'an, Hz. İsa'nın kendisine emredilen namaza ilişkin sözlerini şöyle aktarır: *"Ben Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti."* (Meryem, 19/30-31)

Kur'an'da, Hz. İsa'nın takipçileri oldukları ve IV. yüzyılda Anadolu'da yaşadıkları kabul edilen Ashâb-ı Kehf'in mağarasının bulunduğu yere sonradan bir mescit yapıldığı belirtilmektedir. Bu, hem namazın hem de namazın unsurlarından biri olan secdenin o çağda yaşayan insanlarca kılınan namazda mevcut olduğunu göstermektedir: *"Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik ki Allah'ın vadinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler. Hani onlar aralarında Ashâb-ı Kehf'in durumunu tartışıyorlardı. Dediler ki: 'Üzerlerine bir bina yapın. Rableri onları daha iyi bilir.' Onların durumuna vakıf olanlar ise: 'Bizler, kesinlikle onların yanı başlarına bir mescit yapacağız' dediler."* (Kehf, 18/21)

Kur'an sadece Hz. Yakup'un soyundan gelenlere yani İsrailoğullarına değil; Hz. İsmail'in soyundan gelenlere yani Araplara da namazın emredildiğini aktarmaktadır: *"(Ey Resulüm!) Kitap'ta İsmail'i de an. Gerçekten o sözüne sadıktı, resul ve nebi idi. Halkına namazı ve zekâtı emrederdi; Rabbi nezdinde de hoşnutluk kazanmış bir kimse idi."* (Meryem, 19/54-55)

Daha önce zikredilen ayetteki (Meryem, 19/59) 'namazı bıraktılar; nefislerinin arzularına uydular' ifadesi, namaz ibadetinin önceki ümmetler tarafından tahrif edilmesine de işaret etmektedir. Nitekim Kur'an'da, Mekke'deki uygulamadan örnek verirken Araplar arasında zamanla 'namaz' ibadetinin 'rükû', 'secde' ve 'kıraat' kısmının değişime uğrayarak nasıl 'el çırpma' ve 'ıslık çalma'ya dönüştüğüne dikkat çekilir. Rivayete göre, müşriklerden bazı erkekler ve kadınlar Kâbe'nin idaresini elinde bulunduranların zorlamasıyla Beytullah'ı çıplak olarak tavaf etmekte idiler. Tavaf esnasında parmaklarını birbirine kenetleyip ağızlarına götürerek ıslık çalıyorlar, bir taraftan da ellerini çırpıyorlardı ve buna 'salât' adını veriyorlardı. Ayet, onların bu durumlarına işaret etmektedir: *"Onların Beytullah yanındaki duaları (ibadetleri, salât) da ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildir. (Ey kâfirler!) İnkâr etmekte olduğunuz şeylerden ötürü şimdi azabı tadın!"* (Enfâl, 8/35)

İslâm kaynaklarında yer alan 'salât'ın vasıflarına dair bilgiler ele alındığında, İslâm'dan önceki dinlerin

ibadetlerinde bazı benzer vasıflar tespit etmek mümkündür. Bu vasıflar şu şekilde sıralanabilir:

Namaz, 'belli vakitlerde' (kitâben mevkûten) yerine getirilir.
Namaz için 'belli bir disipline' riayet edilir.
Namazda 'kıyam' önemli bir yer işgal eder.
Namazda vahiyden parçalar okunur, yani 'kıraat' edilir.
Yüce Yaratıcının önünde 'rükû' ve tam bir mahviyeti temsil eden 'secde' edilir.
Belli bir yöne doğru yönelmek, yani 'kıble' esastır.
Bu ibadetin 'belli bir huşû' içinde, bir 'manevi yolculuk' olarak gerçekleştirilmesi 'ferdî' veya ' cemaatle' mümkündür.

Sonuç itibariyle 'salât' kelimesinin geniş anlamıyla 'namaz'ın, kısmen farklılık gösterse de en azından 'rükû' veya 'secde' formlarıyla Hz. Âdem'den itibaren Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Zekeriya, Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın mensup olduğu ümmetlere ve onların nesillerine (İsrailoğulları ve İsmailoğulları) emredildiği anlaşılmaktadır.

II. Farklı Dinlerde 'Namaz' Benzeri İbadetler

Bu bölümde, Namaza ilişkin İbrahimî dinlere özgü ortak vasıflardan hareketle İslâm dışındaki Dünya dinlerinde görülen namaza benzer ibadetlerin neler olduğu konusunu ele alacağız.

Hinduizm

Hinduizm'de, her kastın kendine özgü farklılıkları olsa da dua etme ve kutsal metinden bazı sözlerin okunması (kıraat) şeklinde uygulanan ibadetin adı, 'puja'dır.

Hindu, ibadet esnasında kendisine tazimde bulunduğu Tanrı'nın belirli bir vasfı üzerine tefekkür eder ve bu meditasyon esnasında bir nesneyi vasıta olarak kullanır. Sabah, kuşluk vakti ve akşam olmak üzere günde üç vakit ibadet eden Hindular, ibadetlerini mabette de olsalar ferdî olarak yerine getirirler.

Hindu, ibadete başlamadan önce tanrının adını zikreder, bütün bedenini yıkar ve temiz elbiselerini giyer. Bir Hindu, ibadetini yerine getirirken yüzünü doğuya çevirir (kıble). Yere bağdaş kurup (kuûd) nefesini kontrol eder ve ibadetini kendisine yönelttiği tanrının adını zikreder ve onun tasviri önünde tefekküre dalar.

Mabette ise, evde icra edilen ibadetin biraz daha gelişmiş şekli din adamı sınıfı olan Brahmanlar tarafından gerçekleştirilir. Brahmanlar, gecenin belli bir saatinde tanrının tasvirinin önünde kutsal kitapları olan Vedalar'dan pasajlar okuyarak (kıraat) günlük ibadeti başlatır. Puja ibadetinin gayesi, Hindu'nun ibadet ettiği tanrıya ulaşmasını (miraç) ve manevi olarak onu temaşa etmesini sağlamaktır.

Yahudilik

Yahudilik tarihi boyunca aynı şekilde yerine getirilen bir ibadet şeklinin olduğunu tespit etmek mümkün olmasa da Tevrat incelendiğinde 'dua' ve 'ibadet' anlamlarına gelen 'Tefilla'nın, makalenin ilk bölümünde çizdiğimiz çerçevede 'namaz' ibadetine tekabül ettiği söylenebilir.

Yahudiler, bu ibadetlerini yerine getirmeden önce ellerini bileklerine kadar 'kutsal su ile' yıkayarak 'abdest' alırlar. Ayrıca, toprağa el sürerek 'teyemmüm' etmeleri de mümkündür. Kutsal Kitap'ta verilen bilgilere göre, düzenli olarak icra edilen (vakit) ayinler Zebur'daki mezmurlardan okunmakta (kıraat) ve ibadet, 'doğu' anlamına gelen 'misrah'a yani Kudüs'teki Süleyman Mabedine doğru gerçekleştirilmektedir (kıble).

Yahudilerin namaz benzeri ibadeti sabah, öğle ve akşam olmak üzere günde üç vakittir. Sabah duasına 'tefillat şahrit', öğleden sonraki duaya 'tefillat minhah', güneş battıktan sonra yapılan duaya ise 'tefillat arvit' denmektedir.

Yahudilikteki bu ibadetleri Yahudiler hem ferdi olarak evlerde hem de sinagoglarda veya temiz bir mekânda cemaatle yerine getirebilmektedirler.

Yahudilikte cemaatle ibadetin icra edilmesi için 12 yaşını 1 ay geçmiş yani Bar Mitsva yaşında olan en az 10 erkek kişi olması gerekir ki buna 'minim' denmektedir. Kadınlar ibadetlere katılamazlar sadece ayrı bir bölmeden başları örtülü bir şekilde izleyebilirler. İbadetin en önemli kısmı, Tevrat'tan pasajların okunduğu (kıraat) anıdır. Aron Ha-Kodeş denilen kutsal dolaptan çıkarılan Tevrat tomarlarının ilgili kısımları haham tarafından okunur. Tevrat'ın okunması ve ibadetin icra edilmesi esnasında başlarda kippa denilen bir takke bulunur. Bunun yanında, Yahudilerin, Müslümanların Cuma namazına benzer şekilde haftada bir gün Cumartesileri (şabat) sinagogda cemaatle yerine getirdikleri bir ibadetleri de vardır.

Yahudilikte 'dua' ve 'kıraat' şeklinde icra edilen 'tefillat'ı yerine getirecek olan kişi, önce yüzünü Kudüs'e doğru çevirir, alçak bir yerde, ayakları bitişik şekilde, eller uzatılmış, baş öne eğilmiş ve kalbini Tanrı'ya bağlamış bir vaziyette ayakta (kıyâm) 'dua' ederek yerine getirir. İbadetin bu şekilde 'ayakta icra edilmesi' nedeniyle bu ibadete, İbranice 'ayakta durma' veya 'kıyâm' anlamına gelen 'Amidah' da denmektedir.

Amidahı bitiren kişi üç adım geriye doğru gider, sağına ve soluna üç defa eğilerek (selâm) ibadetini bitirir. Amidahın icrasında coğrafi farklılıklara göre farklı icralara rastlamak mümkündür.

Amidah'ta kullanılan dil İbranicedir. Yahudilikte İbranice Tevrat'ın dili olması hasebiyle kutsal kabul edilmektedir. Üç vakitte yerine getirilen ibadetlerde Şema İsrael metni, Zebur'dan kısımlar ve 18 takdis duası okunur. Şabat günleri ise buna bir de Tevrat metninin okunması eklenir.

Hristiyanlık

İncillerde Hz. İsa'nın ibadet ettiği ve özellikle geceleri ibadetle geçirdiği belirtilmektedir. Söz konusu kaynaklarda, Hz. İsa'nın ibadet ettiği esnada başını yere koyarak 'secde'ye kapandığı ve dualar ettiği (kıraat) belirtilmektedir. İbadetlerin bir odaya kapanarak, ferdî olarak ve gizlilik içinde deruni bir şekilde icra edilmesini tavsiye ettiği belirtilmektedir. Hz. İsa'nın Mabet'te vaazlar verdikten sonra akşamları Zeytin Dağı'na gidip oradaki özel ibadet yerine (mescit) gidip sabaha kadar ibadet ettiği belirtilmektedir.

İncillerde Hz. İsa'nın havarileri ile birlikte Zeytin Dağı'na giderek ibadet ettiği, ayrıca onlardan ayrı, ferdî olarak ve 'diz çökerek' (kuûd) de ibadet ettiğinden bahsedilmektedir. Hz. İsa'nın dua ederken kendinden geçecek şekilde hararetle 'dua' ettiği belirtilmektedir.

Hz. İsa havarilerine dua anlamındaki 'namaz'larını düzenli bir şekilde kılmalarının onları nefislerinin sebep olacağı kötülüklere düşmekten alıkoyacağını söylemektedir. Bu da namazın 'kötülüklerden alıkoyan' özelliğiyle benzerlik gösteren bir tavsiyedir.

Hristiyanlıkta, namaz ibadetine, icra edilişindeki unsurlar anlamında benzeyen ayinin bugünkü hâli, 325'te toplanan konsilde tespit edilmiştir. Her ne kadar tarih içinde bazı değişikliklere uğramış olsa da Hristiyanlıkta da ibadetin yegâne kaynağı Tanrı'dır. Bu ayinin gayesi ise Tanrı'yla manevi birleşmenin sağlanmasıdır. Hristiyanlar, 'miraca' benzetilebilecek bu 'manevi birleşme'nin Kutsal Ruh'un öncülüğünde gerçekleşeceğine inanmaktadır. İbadet, icra eden kişinin hayatında iyi yönde değişikliğe sebep olmalıdır. Bu son özellik, İslâm'daki namazın her türlü kötülükten alıkoyma özelliği ile örtüşmektedir.

Hristiyanlıkta günlük ayin ve dua anlamındaki ibadetler, sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa icra edilmektedir. İslâm'da da beş vakit namaz farz kılınmadan önce namazlar iki vakit olarak kılınmakta idi. Ayinler ferdî olarak veya kiliselerde bir papazın öncülüğünde cemaat halinde icra edilmektedir. Haftalık icra edilen Pazar ayini ise cemaatle kilisede yapılmaktadır. Ayinlerde mezmurlar terennüm edilir (kıraat), İncillerden pasajlar, ilahiler, Tanrı'yı yücelten Magnificat, İncillerde yer alan Babamız duası, Hz. Meryem'i yücelten Ave Maria duası gibi dualar okunmaktadır.

Sonuç

Namazın Arapça karşılığı olan 'salât'ın, Kur'an'da hem sözlük hem de terim anlamı dikkate alınarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımı, özellikle İslâm'dan önceki ümmetlerin ibadetleri hakkında bilgi verilirken görmek mümkündür.

Namazın İslâm'dan önceki ümmetlerde ve günümüz Dünya dinlerinde -gayesi aynı ve ana unsurlarından bazılarını kendisinde barındırmakla birlikte- farklı şekillerde de olsa uygulandığı anlaşılmaktadır. Makalede ortaya konulduğu üzere, bu durum özellikle Hz. İbrahim'in geleneğini takip eden Yahudilikte ve Hristiyanlıkta belirgindir.

Kıyâm ve kuûd'u temsil eden ayakta ve oturarak ibadet etmek; kıraati temsil eden kutsal kitaptan belli kısımların okunması; kıble anlamına gelen, ibadet için belli bir yöne dönülmesi gibi davranışlar dikkat çekicidir. Aynı şekilde, ibadetlerin gayesi olan maddi ve manevi temizliğin, manevi miracın gerçekleşmesi arzusunun ve Tanrı'nın yüceltilmesinin, sadece Hz. İbrahim'in manevi atası kabul edilen Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta değil, aynı zamanda Doğu dinlerinden olan Hinduizm'de de mevcut olduğu görülmektedir.

Bu benzerlikler, belli bir disiplin içinde günlük olarak icra edilen 'namaz' ibadetinin benzerinin, İslâm öncesi ümmetlerde ve diğer dinlerde de mevcut olduğu anlaşılmaktadır. ■

KAYNAKÇA

- A.Küçük - G.Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2009.
- Jean-Marc de Foville, Les Religions, Paris, 1992.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, TDV, Edisyon, Ankara, 2005.
- Kutsal Kitap, Seoul, 2013.
- M. Kâmil Yaşaroğlu, 'Namaz', DİA, İstanbul 2006, c. 32, s. 350-351.
- Petit Larousse des Religions, edit.: H. Tinq, Paris 2010.

NAMAZ: GÖZÜMÜN NURU

Peygamberimizin Hayatında ve Hadislerde Namaz

Doç. Dr. Bekir KUZUDİŞLİ
İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Minyatür: Nusret Çolpan

> “Hz. Peygamber, ashabına dolayısıyla ümmetine namazın önemini sık sık hatırlattı. Hem sözlü olarak hem de bizzat yaşayarak bu ibadetin Müslümanların hayatında vazgeçilmez olduğunu gösterdi. Namazın iman ile küfür arasında bir çizgi ve ahirette ilk sorulacak amel olduğunu söyledi.”

Namaz bir buluşma noktasıdır. Kişinin Rabbiyle, hidayet rehberi olarak gönderilen Kur’an’la, Yaratanın zikriyle ve aslında kişinin kendisiyle gerçekleştirdiği bir buluşma noktası… Müslüman günde en az beş defa bu buluşmaya icabet eder ve namazdan aldığı manevi haz ile sonraki buluşmaya kadar Rabbi’ne verdiği ahde sadık kalarak hayatını devam ettirir.

Namazı, bizim Allah’ın huzuruna varmamız şeklinde düşündüğümüz kadar ve belki daha fazla Allah’ın bizi huzuruna kabul etmesi olarak da anlamlandırmamız gerekir. Dolayısıyla Allah’ın bize sunduğu bu lütuf ve kerem hamt edilmesi gereken nimetlerin -belki deen başında gelir.

Allah’ın bu nimeti sadece Hz. Muhammed (s.a.v) ümmetine has olmayıp önceki ümmetlere de bahşedilmiştir. Ancak zamanla insanlar namazı terk edip, nefsî arzularına daldılar.[1] Hatta Mekke müşriklerinin yaptığı gibi namazı aslî suretinden çıkarıp Kâbe etrafında el çırpıp ıslık çalmaya dönüştürdüler.[2]

Allah, Hz. Muhammed’i insanları tevhide ve yalnızca kendisine ibadet etmeye çağırmak üzere gönderdiğinde, namaz söz konusu kulluğun en önemli göstergesiydi. Öte yandan Allah Resûlü’nün vahyin ağırlığına dayanabilmesi, insanların sözlü ve fiili eziyetlerine sabredebilmesi için maneviyatının son derece yüksek olması gerekiyordu. Bu yüzden Efendimize ilk emredilen hususlardan biri, gecelerini namaz kılarak geçirmesi oldu.[3] İslam’a dil uzatan kimseler karşısında canı çok sıkılan Hz. Peygamber’e Allahü Teâlâ’nın gönderdiği ayet yine namazı emrediyordu: “Onların söyledikleri şeyler yüzünden canının sıkıldığını ant olsun biliyoruz. Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol. Sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbi’ne ibadet et.” (Hicr, 15/97-99)

Mekke döneminde müminler, müşriklerin eziyetlerine karşı Kur’an’a ve namaza sığındılar. Onlar, bir yandan önceki ümmetlerden kendi zamanlarına kadar bozularak gelen namazın sahih kılınışını Allah Resûl’ünden öğrenirken diğer yandan da müşriklerin kalplerinde açtığı hüzünleri gideriyorlardı. Müminler, Hicret’ten sonra rahatça ibadet edecekleri mescitlerine kavuşmuş, beş vakit namazın yanı sıra Cuma ve bayram namazlarında da Rablerinin huzuruna çıkmaya başlamışlardı. Namazın önemiyle doğru orantılı olarak Hz. Peygamber ashabının bu ibadeti Allah’ın rızasına uygun bir şekilde eda edebilmesi için onları sürekli teşvik etti ve eğitti.

“Gözümün Nuru Namaz”

Hz. Peygamber, ashabına dolayısıyla ümmetine namazın önemini sık sık hatırlattı. Hem sözlü olarak hem de bizzat yaşayarak bu ibadetin Müslümanların hayatında vazgeçilmez olduğunu gösterdi. Namazın iman ile küfür arasında bir çizgi[4] ve ahirette ilk sorulacak amel[5] olduğunu söyledi. Bir sahabi, cennete götürecek bir amel sorduğunda Hz. Peygamber ona bolca namaz kılmasını tavsiye etmiştir.[6] Bir başka sahabi Allah Resûlü’ne “Cennette seninle birlikte olmam için dua buyurun.” dediğinde ise “Secdelerinle bana yardımcı ol.” karşılığını almıştır.[7]

Allah Resûlü’nün, sevdiği bazı dünya nimetlerini saydıktan sonra söylediği “Namaz gözümün nuru kılındı.” cümlesi[8] bu ibadetin ne kadar önemli olduğunu açıkça gösteriyor. Hz. Peygamber bu önemi Cerir b. Abdullah ile yaptığı beyatte de vurgulamış; Cerir, Efendimize namazı tam olarak eda etmek, zekât vermek ve tüm müminlere karşı samimi olmak şartıyla beyat etmiştir.[9] Kur’an’ın birçok ayetinde olduğu gibi bu olayda da namaz ile zekâtın bir arada zikredilişi, namazın bedenî, zekâtın ise malî ibadetler içinde birinci sırayı almasından dolayıdır.

"Namaz dinin direğidir." "Kim onu ikame ederse dini ikame etmiş olur." "Onu terk eden dini yıkmış olur."

Hadis, Celî Sülüs, Hat Çalışmaları: Kâmil Akdik

Hz. Peygamber'in geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kılması[10] Resûl-i Ekrem'in hayatında namaza fiili olarak verdiği önemin bir diğer yansımasıdır. Hadiste geçen "ayakları şişinceye kadar" ifadesinin ne anlama geldiği, "Bir insanın ayaklarının şişmesi için ayakta ne kadar kalması gerekir?" sorusu ile birlikte düşünüldüğünde daha iyi anlaşılacaktır.

Peygamberimizin, ölüm hastalığında vücudunu saran acılara rağmen biraz canlanmak için üzerine su dökünüp namaza gitmeye çalışması ama üç defa böyle yapmasına rağmen her seferinde bayılması; müteakip günlerde hastalığı biraz hafifleyince amcası Abbas ve damadı Ali'nin omuzlarına tutunmuş hâlde ayaklarını sürüyerek Mescide gitmesi[11] hem namazın önemini fiili olarak göstermekte hem de namazı terk etmek için pek az mazeret öne sürülebileceğini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in, hastalığından şikâyet eden İmrân b. Husayn'e "Ayakta namazını eda etmesini, yapamıyorsa oturarak, bu da olmuyorsa yatarak kılmasını"[12] emretmesi de aynı bakış açısını yansıtmaktadır. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber başta olmak üzere sahabiler ve sonraki nesiller namaz eğitiminin üzerinde belki diğer ibadetlerden daha fazla durmuş; çocuklarına bu ibadeti titiz bir şekilde öğretmişlerdir.

Namazı Hakkıyla Kılmak Gerçek Bir Eğitim İster

Hz. Peygamber müminlerin namazlarını doğru bir şekilde kılabilmesi için ashabını eğitmiştir. Onlara "Namazı benden gördüğünüz gibi kılın." diyen Allah Resûlü diğer alanlarda olduğu gibi burada da müminlere örnek olmuş ve Müslümanlara namazın nasıl eda edileceğini kendi hayatında tatbik ederek öğretmiştir. Mesela, hutbe vermesi için kendisine bir minber yapıldığında bir iki basamak çıkarak namazın nasıl kılınacağını ashabına gösteren Efendimiz, secdeleri ise geri geri gelerek yerde eda etmiştir.[13]

Allah Resûlü'nün fırsat buldukça sahabenin namazlarıyla tek tek ilgilenmesi dikkat çekmektedir. Bir keresinde Hz. Peygamber ashabıyla otururken Hallâd b. Râfî el-Ensârî Mescid'e girmiş ve namaza durmuştu. Ancak namazı tam olarak kılamayan Hallâd'a Efendimiz, "Dön namazını iade et." buyurmuş, bu durum üç kere tekrar edince Hallâd daha iyisini yapamayacağını söyleyerek nasıl namaz kılacağını Hz. Peygamber'e sormuştu. Allah Resûlü de ta'dil-i erkâna uygun olarak namazın nasıl kılınacağını ona öğretmiştir.[14] Başka bir vakitte ise İbn Mes'ûd sol elini sağ elinin üzerine koyunca Efendimiz hemen sağ elin sol elin üzerinde olması gerektiğini hatırlatmıştır.[15]

Hz. Peygamber, namazın, diğer insanlara ve gelecek nesillere öğretilmesini istemiştir. Örneğin Allah Resûlü, Medine'ye gelip de yirmi gün kalan bir grup gence evlerine döndükleri zaman öğrendikleri emirleri ailelerine öğretmelerini emretmiş ve namazı da kendisinden gördükleri gibi kılmalarını istemiştir.[16] Yani Hz. Peygamber'in gençler vasıtasıyla ailelerinin öğrenmesini istediği hususlara namaz da dâhildir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabîlerin Hz. Peygamber'in namazını kendi aralarında talim etmeleri,[17] bazen etrafındakilere öğretme gayesi güderek namaz kılmaları[18] ya da gördükleri yanlışları düzeltmeleri[19] Hz. Peygamber'in söz konusu emrini sözlü ve fiili olarak yerine getirdikleri anlamına gelmektedir. Böyle-

ce namazın nasıl kılınması gerektiği, hem amelî hem de sözlü olarak günümüze ulaşmış olmaktadır.

Hz. Peygamber, "Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem azabından koruyun…" (Tahrîm, 66/6) ayetine uygun olarak anne-babaların çocuklarına namazı emretmelerini hatta belirli bir yaşa gelip de kılmadıkları takdirde müeyyide uygulamalarını tavsiye etmiştir.[20] Hz. Peygamber'in namaz ibadetinde bu denli sıkı davranmasının arkasında muhtemelen namazın en önemli ibadet olmasının yanı sıra günde beş vakit tekrarlanması hasebiyle bu ibadeti alışkanlık hâline getiremeyenlerin meşguliyet anında namazı terk etme eğilimleri yatmaktadır. Yukarıda zikredilen hadiste ebeveynden istenen, eğitim yaşında çocuklarına namazı öğretmeleri ve namaz alışkanlığını kazandırabilmek için ne gerekiyorsa yapmalarıdır.

Günümüzde ebeveyne düşen sorumluluk ölçüsü şu şekilde belirlenebilir: Anne-babalar çocukları az yemekten dolayı akranlarına göre zayıf kaldığında yemek yedirmek için peşinden koştukları ya da hastalandığında doktora götürüp ilgilendikleri kadar çocukları namaz kılmadığında da kaygılanmalı ve bunu kendilerine dert edinmelidir. Anne-babaların, derslerine çalışmayan çocukları için kaygılandıkları, ders çalışması için teşvik ettikleri veya tembellik gösterdiğinde bir takım müeyyideler uyguladıkları gibi namaz için de benzeri bir yaklaşım sergilemeleri, ebeveyn olma sorumluluğuna her hâlde daha uygun bir tavır olacaktır.

> "Mümin, dünya hayatının koşuşturmalarından namaza geçerken, manen de hazırlanmalıdır. Camiye erken gitmek, ilk safta yer almak, ezan okunurken sözlerini tekrarlamak ve sünnet kılmak, farz namaza manen hazırlığın safhalarıdır."

Namaz Müminin Miracıdır, Özenle Korumak Gerekir

Namaz, iş güç arasında aradan çıkarılacak bir şey değil, hayatın yaşattığı kirlenmeden, dünyaya dalmanın verdiği manevi durağanlıktan Allah'a sığınma anlamı ifade ettiği için özenle hazırlanılması gereken bir ibadettir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in uygulamaları ve ümmetine yaptığı tavsiyeler dikkate alındığında namaza maddi ve manevi olarak ciddi bir hazırlık yapıldığı görülür. Bunlar, Şeytan'ın ve yardımcılarının namazın bereketini azaltmak amacıyla yaptıkları bütün çabaları boşa çıkarmak için de elzemdir.

Her Müslümanın ilmihal bilgisi seviyesinde öğrendiği namazın şartları dışında Hz. Peygamber'in, namazda gereken huşûyu sağlamak için yapılmasını istediği diğer bazı hazırlıklar da bulunmaktadır. Örneğin Efendimiz, yemek ile namaz çakıştığında zihin yemekle meşgul olacağı için namazın yemekten sonraya alınmasını tavsiye etmiş;[21] küçük veya büyük abdest ihtiyacı olan müminin bu hâlde namaza durmaması gerektiğini söylemiştir.[22] Bizzat kendisi namaz kılarken elbisesinin işlemeleri zihnini meşgul ettiğinden namazdan hemen sonra o elbiseden kurtulmak istemiştir.[23]

Mümin, dünya hayatının koşuşturmalarından namaza geçerken, manen de hazırlanmalıdır. Hz. Peygamber'in Müslümanları, sevabının ne kadar çok olduğunu belirterek hatta yer yer tehditkâr ifadeler kullanarak cemaate teşvik etmesi böyle bir hazırlığın gereğidir.[24] Ayrıca camiye erken gitmek, ilk safta yer almak, ezan okunurken sözlerini tekrarlamak ve sünnet kılmak, farz namaza manen hazırlığın safhalarıdır. Çünkü iş güç arasında sadece farz namazları kılmakla yetinen bir Müslümanın namazda erişebileceği kalbî arınmışlığa nazaran, farzdan önce yukarıdaki ibadetleri yerine getiren bir Müslümanın kalbî arınmışlığı ve Allah katındaki derecesi –muhtemelen- daha yüksek olacaktır.

Allah Resûlü'nün *"Bir şahıs namaz kılmaya karar verdi mi artık namazda sayılır."*[25] hadisi bu açıdan düşünüldüğünde aslında hazırlık safhasının neden namazın sınırlarına dâhil edildiği daha iyi anlaşılacaktır. Bu önem nedeniyle, herkesçe malum münafıklar ve camiye gelemeyecek derecede hasta olanlar hariç

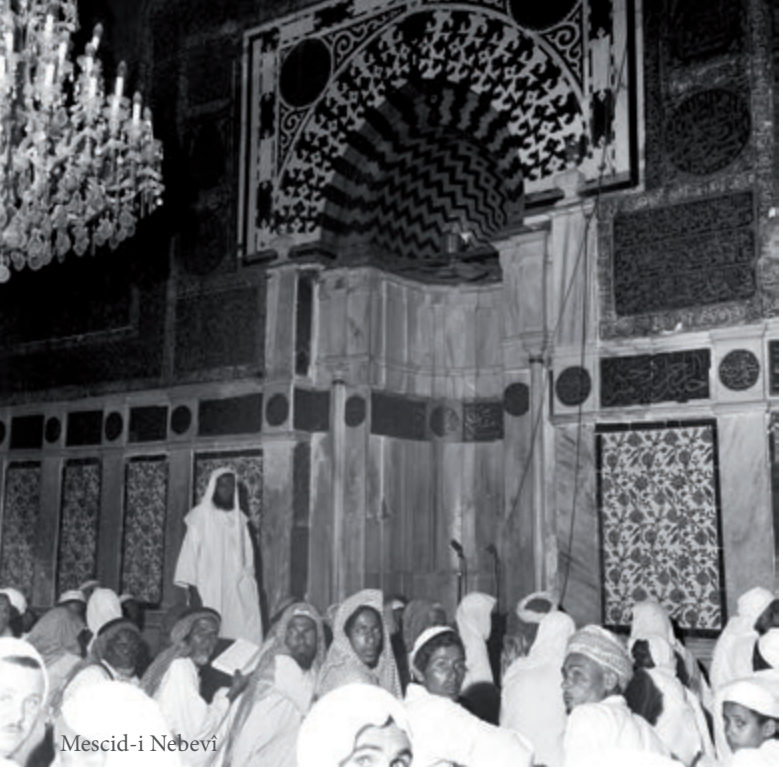

Mescid-i Nebevî

sahabîler cemaate devam ediyorlar, hatta iki kişinin yardımıyla dahi olsa hastalar mescide geliyorlardı.[26]

Resûl-i Ekrem'in, diğer konularda olduğu gibi namazda da ümmetinin hata yapabileceği noktalara özellikle dikkat çektiği görülür. İnsanların işlerini hızla yola koymaya çalıştıkları yoğun bir saate denk gelen ikindi namazı,[27] yorgunluktan uyuya kalma riski yüksek olan yatsı namazı ve nihayet erken saatte uyanmayı gerektiren sabah namazı, Hz. Peygamber'in özellikle dikkat çektiği[28] namazlardır.

Allah Resûlü'nün Şeytan'ın ve yardımcılarının müminlerin namazlarını boşa çıkarmak için giriştikleri özel gayretlerine dikkat çekmesi de önemli bir noktadır. Ezan ve kamet esnasında feryad-ı figan ile kaçan Şeytan'ın namazda kişiye sokulup kalbine vesvese vermesi ve kırk yıl düşünse aklına gelmeyecek şeyleri hatırlatıvermesi[29] bir yandan namazda Şeytan'ın fitnelerinden korunmanın önemini gösterirken diğer taraftan müminin hayatında namazın ne kadar mühim olduğuna işaret etmektedir. Bu yüzden Resûl-i Ekrem efendimiz, safların arasında boşluk bırakarak Şeytan'a yer açmayın buyurmuş,[30] Şeytan'ın Allah'ın rızasını kazanmak isteyen kullarının gece namazlarına kalkmamaları için boyunlarına düğümler attığını haber vermiştir.[31]

O hâlde Müslümanların namazı ifsat etmek için tetikte bekleyen Şeytan'a fırsat vermemesi gerekir. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber yatsı namazını oldukça uzun tutarak bir sahabînin cemaate katılmasına mani olan Muaz b. Cebel'e "Sen fitneci misin?" diye çıkışmıştır.[32] Efendimiz bu tavrına uygun olarak cemaatin içinde bulunduğu şartlara dikkat etmiş, mesela bir çocuk ağladığında annesinin aklı yavrusunda kalacağı için namazı kısa tutmuştur.[33] Böylece Şeytan yetişip vesvese vermeden Hz. Peygamber tedbirini almıştır.

Yazının girişinde de söylendiği gibi namaz bir buluşma noktasıdır. Kişinin Rabbiyle, hidayet rehberi olarak gönderdiği Kur'an'la, Yaradan'ının zikriyle ve aslında kişinin kendisiyle gerçekleştirdiği bir buluşma noktası... Bu buluşmaya gereken önemi vermemiz, layık olduğu şekilde hazırlanmamız; bu buluşmada Allah'ın huzurunda olduğumuzu idrak etmemiz gerekir. Bu manevi hazzı başta ailemiz olmak üzere bütün Müslümanlarla paylaşırken, Hz. Âdem'in çocuklarını doğru yoldan saptırmak için var gücüyle çalışacağına yemin eden ve bu yüzden de Allah'ın bizden razı olmasına vesile olacak namazımızı ifsat etmeye çalışan Şeytan'a asla fırsat vermemeliyiz. ■

DİPNOTLAR

1 Meryem, 19/59.
2 Enfal, 8/35.
3 Müzemmil, 73/1-4.
4 Müslim, "Îmân", 134.
5 Nesâî, "Salât", 9.
6 Müslim, "Salât" ,225.
7 Müslim, "Salât", 226.
8 Nesâî, "İşreti'n-nisâ", 1.
9 Buhârî, "Îmân", 42.
10 Buhârî, "Tefsîr", -Feth- 2.
11 Müslim, "Salât", 90.
12 Buhârî, "Taksîrü's-salât", 19.
13 Buhârî, "Salât" 18.
14 Buhârî, "Ezân", 122; İbn Hacer, Feth, II, 277.
15 Ebû Dâvûd, "Salât", 117, 118.
16 Buhârî, "Ezân", 18.
17 Ebû Dâvûd, "Salât ",115-116.
18 Buhârî, "Ezân", 45.
19 Buhârî, "Ezân", 145.
20 Ebû Dâvûd, "Salât", 26.
21 Buhârî, "Ezân", 42.
22 Müslim, "Mesâcid", 67.
23 Müslim, "Mesâcid", 62.
24 Ebû Dâvûd, "Salât", 46.
25 Müslim, "Mesâcid", 152.
26 Müslim, "Mesâcid", 256.
27 Buhârî, "Mevâkît", 14.
28 Müslim, "Mesâcid", 260 vd.
29 Müslim, "Salât", 19.
30 Ebû Dâvûd, "Salât", 93.
31 Buhârî, "Teheccüd", 12.
32 Buhârî, "Ezân", 60.
33 Buhârî, "Ezân", 65.

NAMAZIN SIRLARININ BİLİNMESİ

Muhyiddin İbn Arabî
Tercüme: Ekrem Demirli

- Fütûhât-ı Mekkiye'den -

"Rabbini yücelt."
Müddessir 74/3

Hat: Gülşen Yıldız
Tezhib: Nadire Büyükşalvarcı

Nice namaz kılanın namazından yoktur payı
Mihrabı görmek, yorulmak ve cefadan gayrı.

Kimisi vardır, farz ya da nafile bile kılsa
Daima karşılıklı konuşma halindedir.

Nasıl olmaz ki! Hakkın sırrı onun imamıdır!
Cemaat bile olsa, hiç kuşkusuz ulaşmıştır menzile.

Namazda (başka eylemleri) yasaklayan,
getirilen tekbirdir
O yoksa, kişinin (fiillerde) serbest kalması
ya da uzak durması birdir

Namazı sona erdiren ise, (imama) tabi isen
(yanındakine) selamdır
Çünkü namaz kılan 'isra gecesinde'
yüce (mertebeden) döner

Bu iki makam arasında bulunmaz bir gaye
Gaybın sırları ise hissedilmez ve görülmez.

Namaz vaktinde uyuyan var ya!
Vaktin biriciği, teki ve kutbudur, o istiva etmiştir.

Namazda unutma ve gaflet helal kılındı
Rahman insana hatırlattığında,
unuttuğunu telafi eder

Bir yere gitmek üzere binekli ise
Farz namazının yarısı eksiltilir (yolcu namazı)

Sabah namazı ile akşam namazı başka!
Çünkü sabah ve akşam vaktinde gizli bir sır vardır

Tekliği nedeniyle, yüce çifti muhafaza et ki
İlk Şamlının elde ettiğini elde edesin!

Yalnız kılmak ile cemaatle kılmak arasında
yirmi yedi (derece) vardır
Namaz kılan, Tuva'da (mukaddes vadi) bulunursa.

Bayram namazını sakın unutma,
onun namazında bulun
Aydınlatıcı güneş doğup yükseldiğinde.

Cuma namazına giderken aceleyle yola koyul
Yüce yarışta yarışanlardan olursun

İki aydınlık cismin (güneş ve ay) tutulması gerçekte
Ey yiğit! Nefsinin varlığının önünde perde olmasıdır

Yağmur duasına çıkan kişi elbisesini ters çevirir
Seni hasta eden halleri beğenilenlerle değiştir

İşte istenilen ihlâslı ibadetler bunlardır
İnsan için çaba gösterdiğinden başka bir şey yoktur.

Doç. Dr. Kerim BULADI ile söyleşi

Esra YILDIZ, Kâmil BÜYÜKER
Kâmil BÜYÜKER

Kerim BULADI

Ordu'nun Fatsa ilçesinde 1955'te dünyaya gelen Kerim Buladı, 1977'de Trabzon İmam Hatip Lisesi'nden; 1981'de de Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun oldu. Aynı yıl Ağrı'nın Diyadin ilçesine; 1983'te ise Hatay'ın Samandağ ilçesine müftü olarak atandı. 1986'da İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde iki buçuk yıl süreli "Müftü ve Vaizler İhtisas Kursu'nu" tamamladıktan sonra Ağrı'nın Taşlıçay ilçesine müftü olarak atandı. 1987-1993 arasında, Mainz Başkonsolosluğu (Almanya) bünyesinde din görevlisi olarak çalıştı. 1993'te Tekirdağ il vaizliğine atandı. 1995'te Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Kıyamet Suresi'nin Tefsir ve Tasvir Ettiği İnsan Karakteri" adlı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Aynı yıl İstanbul il vaizliğine atandı. 1999'da Marmara Üniversitesi'nde, "Kur'an'a Göre Nankörlük Kavramı" konulu teziyle doktor unvanını aldı. 1998-2011 arasında Zeytinburnu ilçe vaizi olarak görev yaptı. 2011'de İstanbul il vaizliğine geri döndü. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı'nda öğretim görevlisi olarak çalışmalarına başladı. Haziran 2012 tarihinde doçent unvanını kazandı. Buladı, Arapça ve Almanca bilmektedir.

Kerim Buladı'nın yayımlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: Duanız Olmasaydı – Kur'an ve Hadislerde Dua (2012.); Kur'an Kendisini Nasıl Tanıtır? (2010); Maide-i Kur'an – Kur'an Sofrası (2009); Namaz – Akılları Durduran Mucize (2005); Peygamber (s.a.v.) Gibi Yaşamak (2005); Ailede Huzurlu Yaşamın Sırları (2005).

Kur'an'ın ilk muhatapları, Efendimizin (s.a.v.) örnekliğinde ve önderliğinde namaza nasıl başladı? Konuya ilişkin elimizdeki nakiller ve rivayetler nelerdir?

Ebû Hüreyre (r.a.) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Size Allah'ın kendisiyle günahları yok ettiği ve dereceleri yükselttiği şeyi haber vereyim mi? Bu, hoşa gitmeyen durumlara rağmen abdesti tam almak, mescitlere çok adım atmak, namazdan sonra ikinci namazı intizar edip beklemektir. İşte ribat budur, işte ribat budur."*

Esasında, Kur'an-ı Kerim çerçevesinde namazın tarihçesine baktığımızda, *"Onları buyruğumuz altında (insanlara) doğru yolu gösterecek önderler kıldık. Kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize kulluk eden kimselerdir."* (Enbiya, 21/73) ayetinden, namazın tüm peygamberlere ve ümmetlere farz kılındığı anlaşılıyor. Ben bazen cemaate "Kâbe niçin yapıldı?" diye sorarım "Tavaf için yapıldı." şeklinde cevaplar gelir. Aslında Kâbe, namaz için yapılmıştır.

İbn Abbas (r. a.) anlatıyor: "Hz. İbrahim beraberinde Hz. İsmail ve onu henüz emzirmekte olan annesi olduğu hâlde ilerledi. Kadının yanında bir de su tulumu vardı. Hz. İbrahim, kadını Beyt'in yanında Devha denen büyük bir ağacın dibine bıraktı. Burası Mescid'in yukarı tarafında ve zemzemin tam üstünde bir nokta idi. O gün Mekke'de kimse yaşamıyordu, orada hiç su da yoktu. İşte Hz. İbrahim anne ve çocuğunu buraya koydu, yanlarına, içinde hurma bulunan eski bir azık dağarcığı

ile su bulunan bir tuluk bıraktı. Hz. İbrahim aleyhisselam bundan sonra (emr-i İlahî ile) arkasını dönüp (Şam'a gitmek üzere) oradan uzaklaştı. İsmail'in annesi, İbrahim'in peşine düştü (ve ona Kedâ'da yetişti). *"Ey İbrahim, bizi burada, hiçbir insanın, hiçbir yoldaşın bulunmadığı bir yerde bırakıp nereye gidiyorsun?"* diye seslendi. Bu sözünü birkaç kere tekrarladı. Hz. İbrahim, (emir gereği) ona dönüp bakmadı bile. Anne, tekrar (üçüncü kere) seslendi: *"Böyle yapmanı sana Allah mı emretti?"* Hz. İbrahim bunun üzerine *"Evet!"* buyurdu. Kadın: "Öyleyse (Rabbimiz hafizimizdir), bizi burada perişan etmez!" dedi, sonra geri döndü. Hz. İbrahim de yoluna devam etti. Kendisini göremeyecekleri Seniyye (tepesine) gelince Beyt'e yöneldi, ellerini kaldırdı ve şu duaları yaptı: *"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bir kısmını namazı dosdoğru kılmaları için, senin Beyti Haram'ının yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmını onlara meylettir. Ve onları bazı meyvelerle rızıklandır ki şükretsinler."* (İbrahim Suresi, 14/37)

Diğer taraftan Hz. Musa (a.s.)'nın mücadelesinde de aynı şeyle karşılaşıyoruz: *"Ben seni seçtim, şimdi (sana) vahyolunacak şeyleri dinle. / Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka hiçbir ilâh yoktur. Onun için bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl."* (Taha, 20/13-14)

Kur'an-ı Kerim'de namazın "yusallu" kelimesiyle değil de "ikame" kelimesiyle zikredilmesi çok önemlidir. İkâmetüssalât, huşuussalât, muhafazatüssalât, devamussalât vb. kavramlar namaz konusunda mühim kavramlardır. Bakara suresinde *"mearrakiin"* (Bakara, 2/43) buyuruluyor. Hatta şu ayette; *"Biz de Musa ve kardeşine: Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın, namazlarınızı da dosdoğru kılın. (Ey Musa!) Müminleri müjdele! diye vahyettik."* (Yunus, 10/87) deniyor. Yine bir başka ayette şöyle buyruluyor: *"(…) Ben, muhakkak sizinle beraberim. Namazı dosdoğru kıldığınız, zekâtı verdiğiniz, peygamberlerime iman ettiğiniz ve onlara yardımda bulunduğunuz, (mallarınızı) Allah yolunda güzelce sarf ettiğiniz takdirde, günahlarınızı mutlaka örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlere korum. Fakat sizden her kim de bundan sonra küfrederse, dosdoğru yoldan sapmış olur."* (Maide suresi 5/12) Bu gibi ayetler, geçmiş ümmetler için de namazın ne kadar önemli olduğunu gösteriyor.

"Hani, İmran'ın karısı, 'Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et. Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin' demişti." (Âl-i İmran, 3/35) O zamanlarda, Âl-i İmran soyundan Beytülmakdise çocuk; özellikle de erkek çocuk adanırmış, İmran'ın karısı da böyle bir adakta

bulunuyor. Eğer erkek çocuğum olursa oranın hizmetine adayacağım diyor ama Cenab-ı Hak ona kız çocuğu lütfediyor. Doğumdan sonra bakıyor ki kız çocuk dünyaya getirmiş, *"Onu doğurunca, Allah onun ne doğurduğunu bilip dururken, şöyle dedi: Rabbim, onu kız doğurdum; erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytanın şerrinden sana ısmarlıyorum."* (Âl-i İmran, 3/36) O günkü telakkiye göre kız çocuk erkek çocuk gibi değildir. Mabede erkek çocuk adamak âdet hâline geldiği için İmran'ın karısı böyle düşünüyor. Cenab-ı Hak onu da kabul ediyor. Onu bitki gibi güzel bir şekilde yetiştiriyor. Onu, Zekeriya (a.s.)'yı korumasına tevdi ediyor.

"Ey Meryem, Rabbinin huzurunda saygı ile dur, secdeye kapan, rükû edenlerle beraber sen de eğil." (Âl-i İmran, 3/43) ayeti, Hz. Meryem'in biyolojik yönden yetişirken, gelişirken yani ergenlik dönemine doğru adımını atarken öbür taraftan da manevi yönden namazla olgunlaşmasına işaret ediyor. Hz. Meryem, rükû ve secdeyle olgunlaşıyor ve İsa (a.s.)'yı dünyaya getiriyor.

Burada da önemli bir nokta gözümüze çarpıyor: Hz. Meryem'i iffetsizlikle suçluyorlar. Bu olay Meryem suresinde geniş bir şekilde anlatılıyor, Hz. Meryem'in kucağındaki çocuk Allah'ın inayetiyle dile geliyor ve *"(…) Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. O bana kitap verdi ve beni bir peygamber yaptı. / Beni, nerede olursam olayım mübarek kıldı. Hayatta bulunduğum müddetçe namaz kılmamı ve zekât vermemi emretti."* (Meryem, 19/30-31) diyor. Yani ileride namaz kılacağım ve zekât vereceğim... Bütün bu anlattıklarımız, namazın tarihçesine baktığımızda bütün peygamberlere ve ümmetlerine namazın emredildiği gerçeğini ortaya koyuyor.

Önceki ümmetlerde namazın tatbikatı konusunda bir bilgi var mı?

Bugünkü kıldığımız şekilde miydi bilemiyoruz ama her ümmette secde ve rükû var. Namaz – Akılları Durduran Mucize (Kayıhan Yayınları, 2005) kitabında bu konuya değiniyorum. Bu kitabın çok önemli bir hazırlanma serüveni vardır. İlahiyat fakültesinden bir hoca, "Yahudiler ağlama duvarında ayakta sallanarak dua ederler ve Hristiyanlar da kilisede oturarak dua ederler. Onlarda rükû ya da secde yoktur." deyince ben de araştırdım. Nasıl yoktur? Niye yoktur? Sonra biraz önce bahsettiğimiz Bakara ve Meryem suresindeki ayetler ve Âdem (a.s.)'in şeytanla mücadelesi üzerinden konuyu irdeledim.

Aslında Allah (c.c.), secdeyi Hz. Âdem'in şahsında bütün insanlara emrediyor. Meleklere secde emrini veriyor, melekler secde ediyor ama şeytan yüz çeviriyor. O vakit, insanların secde ve rükû ile mükellef olacağı ve bir kul olarak en güzel ibadetin, mükemmel ibadetin secde ve rükû ile mümkün olacağını anlıyoruz. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) da *"Şunu bilin ki en hayırlı ameliniz namazdır."* buyurmuştur.

Son zamanlarda "salât" kavramı etrafında yorumlar yapılıyor. "Namaz sadece duadır." diyenler var…

Salâtı, kavram olarak ele aldığımızda çeşitli anlamları arasında tabii ki dua anlamı da var. Ayette şöyle buyuruluyor: *"Gerçekten Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona teslimiyetle salât ve selâm edin."* (Ahzab Suresi 33/56) Bu salâtı nasıl anlayacağız? Allah'ın salavatı, rahmet etmek ve kulunun şanını yüceltmek; meleklerin salavatı Peygamber'in şanını yüceltmek, müminlere bağış dilemek anlamındadır. Müminlerin salâtı ise, istiğfarda bulunmak anlamına gelmektedir.

"Allahümme salli alâ seyyidina Muhammedin ve ala ali seyyidina Muhammed" peygambere nasıl salât u selam getireceğiz, tabiî ki bu şekilde. Ama namaz açısından sadece bu ciheti dikkate alırsanız yanılırsınız. Ben bir hocamla bu konuyu tartışırken biraz önce zikrettiğimiz ayetten "Allahümme salli ala seyyidina Muhammedin ve ala ali seyyidina Muhammed" anlamı çıkmaz dedi. Ben de bu minval üzere pek çok hadis var, dedim. Demek ki peygambere sözlü olarak da salât u selam getirme var. Hocam kusura bakmayın siz sadece salât kelimesinin tek bir anlamını ele alıyorsunuz, dedim.

Buna biz atomik yaklaşım diyoruz. Yani Kur'an-ı Kerim'deki bir kavramı alıyor, kelimeyi bağlamından, siyâk u sibakından koparıyor… Bazı tefsirlerde de bu yanlış yaklaşım vardır. Tamam, salât kelimesinin dua anlamı vardır ama Allah'a yaklaşma, merhamet dileme

gibi başkaca anlamları da var. Ayette, *"İnne salâtake sekenün lehüm/senin duan onlara huzur verir."* (Tevbe, 9/103) buyrulmuş. Burada zaten namazdan değil duadan bahsediyor ama namaz sadece duadır, namaz kılmaya gerek yok demek ya da namazı çeşitli aralıklarla kılmak kâfidir demek ve bu tarz yaklaşımlarda bulunmak çıkmaz sokağa girmek demektir.

Namaz, Kur'an-ı Kerim'de yüzü aşkın yerde emir, tavsiye ve açıklama mahiyetinde geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de imandan sonra en fazla üzerinde durulan konu namazdır.

Hz. Ömer'in şehadeti benim çok dikkatimi çeker. İbni Hacer Fethu'l-Bâri'de bu hususta açıklama yapmıştır. Ömer ibn-i Hattab (r.a) Mecusi bir köle tarafından namazdayken bıçaklandı. Yere düştü ve bayıldı. Müminlere sabah namazını kıldırmakta olan Hz. Ömer'e baygınken güneşin doğmak üzere olduğu hatırlatıldı. Baygın hâlde bulunan Hz Ömer bu ikazı duyunca dimdik ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Namazı terk edenin İslâm'dan nasibi yoktur." Sonra sırtından kan akıyor olduğu hâlde cemaate sabah namazını kıldırdı ve sonra düştü, ruhunu Rabbine teslim etti.

Peygamberimizin (s.a.v.) namaza verdiği öneme dair neler söylersiniz?

Hz. Peygamber (s.a.v.) namaza çok önem vermiştir. Mesela uzun bir hadistir, Müslim'de rivayet edilir: Sahabeden Ebû'l Heysem (r.a.)'in bir bahçesi var. Efendimiz yanında Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer olduğu hâlde orayı ziyarete gider. Ebû'l Heysem kıymetli misafirleri görünce şaşırıyor, ikramda bulunuyor, hurma getiriyor. Resulullah ona, "Hizmetçin var mı?" diye soruyor. O da "Yok ya Resulullah." diyor. Resûlullah, "Savaş esirleri gelince bize gel." buyuruyor. Resûlullah'a iki savaş esiri getiriliyor. Ebû'l Heysem müracaat ediyor. Resûlullah da "İkisinden birini seç." buyuruyor. Ebû'l Heysem: "Ey Allah'ın Resûlü benim yerime siz seçiniz." diyor. Bunun üzerine Resûlullah, "İstişare edilen kimse güvenilen kimsedir. Şunu al çünkü onu namaz kılarken gördüm. Ve ona iyi davran." buyuruyor. Ebû'l Heysem hanımına gidip durumu anlatıyor. Bunun üzerine hanımı, "Resûlullah'ın 'Ona iyi davran.' sözünü yerine getirebilmek için köleyi hürriyetine kavuşturmalısın." diyor. Ebû'l Heysem de "O hürdür." diyor. Daha sonra Resûlullah şöyle buyuruyor: "*Allah'ın gönderdiği her Peygamber ve devlet idarecisinin iki tür halkı vardır; biri ona daima iyiliği emredip kötülükten sakındırır diğeri de ona devamlı güçlük çıkarıp yük olur. Kim kötü arkadaş ve çalışandan korunmuş olursa gerçekten her tür kötülükten korunmuş olur.*"

Allah Resûlü bir gün Medîne-i Münevvere'deki çarşılardan birisine uğramıştı. Çarşıda siyahî bir köle müzayede ile satılıyordu. Köle, "Beni alacak olan kişiye bir şartım var" diyordu. Alıcılardan biri, "Nedir o şart?" diye sordu. Köle, "Benim farz namazları Resûlullah Efendimizin arkasında kılmama mani olmayacak." dedi. Adam bu şartı kabul ederek köleyi satın aldı. Resûlullah her namazda gözüyle bu köleyi arardı. Bir gün yine baktı fakat göremedi. Sahibine, "Kölen nerede?" diye sordu. Sahabi, "Ey Allah'ın Resûlü, o hummaya yakalandı." dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz ashabına, "Kalkın onu ziyarete gidelim." buyurdu. Birlikte kalktılar ve kölenin yanına gidip geçmiş olsun ziyaretinde bulundular. Birkaç gün sonra Allah Resûlü kölenin sahibine, "Kölenin hâli nasıl?" diye sordu. Sahâbî, "Ey Allah'ın Resûlü, onun ölümü yakındır." cevabını verdi. Bunun üzerine Efendimiz kalkıp kölenin yanına gitti ve ölmek üzereyken yanına vardı. Köle o esnada vefat etti. Peygamber Efendimiz onun yıkanması, kefenlenmesi ve defnedilmesiyle bizzat ilgilendi.

Ashab-ı kirâm bu duruma çok şaşırdılar. Muhacirler, "Biz vatanımızı, mallarımızı, ailemizi terk edip buralara geldik; hiçbirimiz şu kölenin Resûlullah'tan gördüğü itibarı ne hayatında ne hastalığında ne de ölümünde görmedi." dediler. Ensâr da, "Allah Resûlü'nü barındırdık, yardım ettik ve mallarımızla onu destekledik ama Habeşli bir köleyi bize tercih etti." diye düşündüler. Resûlullah bunlara üzülüyor ve bunun üzerine şu ayet nazil oluyor: "*Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli ve en üstününüz O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdar olandır.*" (Hucurât, 49/13) Bütün bunlar namazın ne kadar önemli bir ibadet olduğunu gösteriyor.

Ayşe validemiz, Resûlullah'ın vefatı yaklaşınca ara sıra bayıldığını anlatır. Bir gün kendine geldi, abdest almak istedi, gücü yetmedi tekrar bayıldı. Birkaç defa bu tekrar ediyor, sonra leğen ve su getirin diyor, oradakilerin yardımıyla abdest alıyor. İki kişinin yardımıyla Mescid-i Nebevi'ye geliyor, Hz. Ebubekir namaz kıldırması için Resûlullah'ın öne geçmesini rica ediyor. Tabii ki bu onun son namazı olacak, Resûlullah oturduğu yerden son namazını kıldırıyor. Son sözü şu oldu: "Namaza dikkat edin!" ve ruhunu teslim etti. Hatta son sözünde namaza ilave olarak "Çalıştırdıklarınıza hakkını verin." ifadesinin olduğu da rivayet ediliyor.

Hadiste, "*Şüphesiz ki insanların kıyamet günü amellerinden hesaba çekileceği ilk şey, namazdır.*" buyrulmuştur. Savaş anında bile namaz kılınması emrediliyor. Ecdadımız bu anlamda bir namaz medeniyeti kurmuştur. Dünyada söz sahibi olmuşsak namaz sayesinde olmuşuzdur. Çanakkale Harbinde 57. Alayın cemaatle namaz kılarken çekilmiş fotoğrafını görmekteyiz. O anda bile namazlarını terk etmemişler.

Aslında bu bizim namaza gösterdiğimiz ehemmiyeti de ortaya koyuyor. Namaz, zora düştüğümüzde ilk terk ettiğimiz ibadet oluyorsa namaza önem vermiyoruz demektir, değil mi?

Tabii ki öyledir. Onun için toplumda namaz kılma hassasiyetini çoğaltmamız gerekiyor. Nüfusun yüzde doksan dokuzu Müslüman deniliyor, fakat namaz kılma oranı nedir? Namaz Gönüllüleri Platformunu kurarken gayemiz toplumda namaz kılma hassasiyetinin oluşturulması ve namazı gündeme taşımaktı. Diyeceksiniz ki namaz zaten Allah'ın emri ve bütün camilerde günde beş vakit ezan okunmuyor mu? Elbette ki namaz bu anlamda kıyamete kadar gündemde kalacaktır ama genel olarak düşündüğümde namaz bugün, mesela yolculukta gündemde mi? Trende, vapurda, deniz otobüslerinde gündemde mi?

Şöyle bir söz vardır, "Namaz, bütün şükrün aksamını içinde toplayan bir ibadettir." Yani gözün, kulağın, dilin, alnın ve bütün organların şükrü, hatta duyguların şükrü... Dersiam Ali Haydar Efendi diyor ki "Eğer bir vaiz vaazında namazdan söz etmemişse o kimse kendini vaaz etmiş saymasın." Bu kadar önemli olmasa her gün beş vakit ezan okunup duyurusu yapılır mıydı? Cenab-ı Hak bu kadar üzerinde durur muydu? Muhammed Hamdi Yazır, "O kadar önemli ki onun önemini anlatmaya gücümüz yetmez, Allah onu anlatmış." diyor.

Namaz Gönüllüleri Platformunun faaliyetleri hakkında bilgi verir misiniz?

Namaz Gönüllüleri Platformu, 2006 yılında Abdullah Yıldız, Kerim Buladı, Cemil Tokpınar, Mehmed Emin Yıldırım, Vehbi Karakaş, Hasan Hafızoğlu öncülüğünde kuruldu. Kuruluş bildirisi Şehzadebaşı Cami külliyesinde duyuruldu. 2007-2008 yıllarında "Haydi Namaza" ve "Gençlik ve Namaz" kampanyası başlatıldı.

Toplumda namaz kılanlar, ara sıra kılanlar ve namaz kıldığı hâlde içini dolduramayan, namaz kılma hassasiyeti olup ben de namaz kılsam diyenler var. En azından bu son guruptaki insanları harekete geçirmek ve kazanmak, onlara namazın ehemmiyetini bildirmek istiyoruz.

İmam hatip liselerinde, fen liselerinde, kız meslek liselerinde ve yurtlarda programlara devam ediyoruz. Geçen yıl ve bu yıl beş yüz okulda konferans verilmiş. Bu programlar daha da çoğaltılabilir. Bu anlamda hepimizin çalışması gerekiyor. Gittiğimiz yerlerde, çok güzel geri dönüşümler alıyoruz. Mesela Zeytinburnu'nda bir program yaptık. Birisi geldi, hocam bizim delikanlı namaza başladı, bu programları sık sık yapın dedi.

Namazın önünde pek çok engel var. İslâm'ın gelişmesine bakıyoruz, cami merkezli İslâm anlayışı ön planda olmuştur ama şimdi bakıyoruz çok katlı binalar, gökdelenler yapılınca, ev merkezli bir İslâm anlayışı var. Uydu kentler çoğalıyor ama bir imama cemaat nasıl diye sordum, hocam işte bu kadar biraz akşam, biraz yatsıda geliyorlar dedi. Bu kadar nüfusa rağmen camide bir avuç insan vardı. Belki de bir köyü teşkil edecek kadar insan var ve bu insanlar namazsız mı gidecek diye sordum arkadaşıma. Arkadaşım da hocam böyle konuşmayalım, onlar evde kılıyorlardır, dedi. Tamam, evde kılmaları da güzeldir ama İslâm, cami merkezlidir. Müftüler, ilahiyat hocaları camiye gidecek, kaç tane hoca cemaate kalıyor? Cemaat sadece fakirlerin katılacağı yer mi? Programlarımızda biz namaz platformu gönüllüleri olarak camiye gidip cemaate katılmazsak anlattıklarımız neye yarar? Eğer gündemde namaz olsa her şeyi ona göre planlarsınız.

Yani namaz merkezli bir hayat…

Evet, güzel söylediniz; namaz merkezli bir hayat. Eğer ben şu an fındık bahçesinde olayım, ezan okununca namazımı kılacağım. İşçi tarlada namazını kılacak, kılmayan istirahat edecek o vakitte, böyle bir hayattan bahsediyorum. Huşu, huzû bunlarda da sıkıntımız var. İlahiyat fakültelerinde ders saatleri namaz vaktiyle çakışmamalı. Namazı aradan çıkarılan bir ibadet olarak görmemeliyiz. Evde hanım çalışıyor, şu namazı aradan çıkaralım diyor. Yemek hazırlanıyor, şu namazı aradan çıkaralım da yemeği rahat rahat doya doya yiyelim, deniyor. Yemeğini ye ama namazı da dosdoğru kıl.

Yaşadığımız şehirlerde bahanelerimiz çok oluyor. Mesela iş hayatı, patron izin vermiyor, mescide ulaşması zor, insanların hayatı otobüslerde geçiyor… Bunlara nasıl çözümler öneriyorsunuz?

Öncelikle insanlara namazın önemi anlatılmalı. "İkametü's-Salah", idarecilerin namaz kılma imkânlarını hazırlamalarıdır. Yani namaz hayatın merkezine dikilecek. Mesela bir kule görüyorsun, kule her yerden görünüyor, namaz da hayata öyle hâkim olacak, Müslümanların birbirlerine namazı teşvik etmesi, idarecilerin namazı kılacak mekânlar oluşturması, anne babalarının çocuklarına namazı tavsiye etmeleriyle İkametü's-Salah gerçekleşecektir. Bunun için bize çok fazla görev düşüyor. Cami dışında da namazı anlatmamız gerekiyor. Bugün Cuma saatine mesai konmuş, Cuma saatinde ders var, iş görüşmelerinde cumada namaza gönderilmeyeceği şartı koşanlar var.

> "Namazın, Müslümanın olmazsa olmazı olduğunu anlatmamız gerekiyor. Namaz bu toplumun üst kimliğidir. Namaz kadar insanları bir araya getiren, duygularını, tasavvurlarını birleştiren, kardeşlik ruhunu en üst seviyede gerçekleştiren bir ibadet yoktur."

Namazın, Müslümanın olmazsa olmazı olduğunu anlatmamız gerekiyor. Namaz bu toplumun üst kimliğidir. Namaz kadar insanları bir araya getiren, duygularını, tasavvurlarını birleştiren, kardeşlik ruhunu en üst seviyede gerçekleştiren bir ibadet yoktur. Düşünelim Kâbe kadar kıble kadar dünyada Müslümanları bir araya getiren bir güç var mı? Tabii camide bir araya gelip de avluda bu kardeşlik ruhunu bozmamak lazım. Kur'an'ın sahibi Rabbimiz, *"Sana vahyedilen Kitabı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki namaz hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı bilir."* (Ankebût, 29/45) buyuruyor mu? Evet, inanıyorsak namaz bütün kötülüklerden alıkoyar. Peki, namaz kılınmasına rağmen neden kötülükler işleniyor? Çünkü İkametü's-Salah problemi var, namaz dosdoğru kılınmıyor.

Topluma, bilhassa gençlere namazı sevdirmek ve benimsetmek için konferansların dışında namaz temalı filmler ve tiyatro oyunlarına ihtiyaç var. TV kanallarının kaçında namaz programı yapılıyor? Medyada namazı ele alan programların çoğaltılması gerekiyor. Namaz Gönüllüleri Platformu olarak güzel bir broşür hazırladık. Şimdiye kadar bir milyonu aşkın broşür dağıtıldı. Çok şükür son zamanlarda namazla ilgili kitapların sayısı da arttı. Daha çeşitli broşürler ve kitaplar da yayımlanabilir. ■

Ravza-i Mutahhara'nın Ashab-ı Suffa kısmı

ASHAB-I SUFFA VE NAMAZ

Prof. Dr. Mustafa BAKTIR
Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Suffa ve Suffalılar

Lügatte, gölgelik anlamına gelen suffa, Medine'de evi ya da kalacak yakınları olmayan fakir sahabilerin Mescid-i Nebevi'nin bitişiğinde kaldığı yer için özel isim olarak kullanılmıştır. Bu yerde yaşayan ve çoğu Mekke'den hicret eden muhacirlerden oluşan ama Medine'ye dışarıdan gelen fakir sahabilerin de arasında bulunduğu topluluğa ise "Ashab-ı Suffa" veya "Ehl-i Suffa" adı verilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret ettikten sonra ilk işleri, günlük namazların kılınması, eğitim ve öğretimin yapılması ve barınma için bir bina inşa etmeye teşebbüs etmek olmuştur. Bugün "Mescidü'n-Nebi" diye anılan bu kutlu mekânda üç ayrı bölüm bulunmaktaydı. Namaz kılınması için geniş bir kısım, okul ve yatakhane olarak kullanılan Suffa, bir de Hz. Peygamberin hanımlarının kaldığı odalar. Kıblenin tahvilinden sonra Mescid-i Nebevi'de de bazı değişiklikler olmuş bu sırada Suffa'nın yeri güneyden kuzeye alınmıştır. Günümüzde suffa, tamamen Mescid-i Nebevi'nin içinde kalmıştır.

Suffa'nın mekân olarak genişliğini tam olarak bilemiyoruz. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Zeynep (r.a.) ile evlendikleri zaman Suffa'da ve hane-i saadette verilen davete üç yüzden fazla davetli iştirak etmiştir.[1] Bir defasında da Suffa'da Temim kabilesine mensup seksen kişi misafir edilmişti.[2]

Suffa'da kalan sahabilerin sayısı hakkında kesin rakamlar vermemiz mümkün gözükmemektedir. Zira bu sayı sürekli değişmekte idi. Medine'ye gelen heyetler çoğaldıkça Suffa'da kalanların sayısı da artıyordu. Diğer taraftan Mekke'den muhacir olarak gelip devamlı kalanlar da vardı. Bu sayı, bazen dört yüze kadar çıkıyordu.

Suffalılar fakir insanlardı.[3] Ebû Hüreyre (r.a.)'den Buhari'nin naklettiğine göre Suffa'da kalan yetmiş sahabinin hiçbirinin üzerinde tam bir elbiseleri yoktu. Ya bir izarları[4] ya da boyunlarına bağladıkları bir tek elbiseleri vardı. Bazılarınınki baldırlarının yarısına bir kısmı da topuklarına kadar uzuyordu. Avret yerlerinin görülmemesi için elbiselerini elleriyle tutarlardı.[5] Bir başka rivayette de doğru dürüst elbisesi olamayan otuz kişinin olduğu kaydediliyor.[6]

Suffa'nın idari işlerine son zamanlarda Hz. Ebû Hüreyre (r.a.) bakıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.), onları davet etmek istediğinde Ebû Hüreyre'ye bildirir, o da onları çağırırdı. Bir gece Hz. Peygamber, Ebû Hüreyre'ye Suffalıları çağırmasını söylemiş, o da onları hane-i saadetin kapısına toplamıştı. Hz. Peygamber onlara arpadan yapılmış bir yemek ikram etmiş ve "Bismillah" diyerek almalarını tavsiye etmişti.[7]

Hz. Fatıma (r.a.) kendisine yardım etmek üzere bir hizmetçi istemiş, Hz. Peygamber, ehl-i Suffa'nın ihtiyaçlarını karşılayamadığı için bu arzusunu geri çevirmiştir. Ancak bundan daha hayırlı olan farz namazlarının sonunda 33 defa Sübhanallah 33 defa Elhamdülillah 33 defa da Allahuekber demelerini tavsiye etmiştir.[8]

Hurmaların hasat zamanı geldiğinde, herkes gücüne göre hurma salkımlarını getirir, mescide asar, ehl-i Suffa'dan acıkanlar bunlarla karınlarını doyururlardı.[9]

Diğer taraftan Suffa'daki bazı sahabilerden çalışarak geçimlerini temin edenler de vardı. Bazıları gündüzleri mescide su taşıyarak ya da dağdan getirdikleri odunları satarak ihtiyaçlarını temin ediyor, geceleri de Kur'an tilaveti ve ilimle meşgul oluyorlardı.[10]

> "Suffalılar fakir insanlardı. Ebû Hüreyre'den (r.a.) Buhari'nin naklettiğine göre Suffa'da kalan yetmiş sahabinin hiçbirinin üzerinde tam bir elbiseleri yoktu. Ya bir izarları ya da boyunlarına bağladıkları bir tek elbiseleri vardı."

Suffa'da İbadet ve Namaz

Hz. Peygamber (s.a.v.) ilim tahsilinin yanında, Suffalıları ibadete, namaza ve duaya da teşvik ediyor, manevi yönden onları yetiştiriyordu.

Hz. Ebû Hüreyre (r.a.), aşırı unutkanlıktan şikâyet edince, Resûlullah (s.a.v.) *"Ridanı[11] yay."* buyurdu. Ben de yaydım. Elleriyle bir şey avuçlayıp ridanın içine atıyor gibi yaptı. Sonra toplamamı söyledi, ben de topladım. İşte ondan sonra artık hiçbir şeyi unutmadım."[12] Ebû Hüreyre (r.a.) ayda en az üç gün oruç tutar, gecelerin çoğunu ibadetle geçirirdi. Üzerinde bin düğüm olan bir ipi vardı. Her gece Allah'ı tespih ederek o ipi bitirmeden uyumazdı.[13] Bir başka rivayete göre de geceyi üçe ayırır, üçte birinde uyur, üçte birinde namaz kılar, üçte birinde de hadisleri müzakere ederdi.[14]

Abdullah b. Ömer (r.a.) de vaktinin çoğunu mescitte Resûlullah (s.a.v.)'ın dizinin dibinde geçirirdi. Geceleri evlerine gitmeyip, Suffa'da kalırdı. Gördüğü bir rüyayı kız kardeşi Hz. Hafsa (r.a.) annemize anlatıp, Hz. Peygamber'den tabirini istedi. Resûlullah, *"Abdullah ne iyi bir delikanlıdır, bir de gece namazı kılsa."* buyurdular. Bundan sonra Abdullah b. Ömer geceleri çok az uyuyordu.[15]

Hz. Bilal (r.a.) de Hz. Peygamber(s.a.v.)'in manevi terbiyesi altında yetişmişti. Resûlullah sabah namazı vaktinde Bilal'e, *"Ya Bilal, bana İslâm'da sence en çok fayda umduğun bir amelini söyle. Çünkü ben bu gece Cennet'te önümde senin ayaklarının tıkırtısını işittim."* buyurdular. Bilal-ı Habeşi şu karşılığı verdi: *"Ben İslâm'da, gecenin ve gündüzün bir saatinde tertemiz paklanarak, o temizlikle Allah'ın bana takdir ettiği kadar namaz kılmamdan daha fazla menfaatini umduğum bir amel işlemedim."*[16]

Abdullah b. Mes'ud (r.a.) da Suffa'da kalan ve çeşitli vesilelerle Hz. Peygamberin (s.a.v.) duasına mazhar olmuş seçkin sahabilerden biridir. Resûlullah (s.a.v.), bir gün Hz. Ebu Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)'le mescide girdi. Abdullah b. Mes'ud (r.a.) namaz kılıyor ve Nisa suresini okuyordu. Namazı bitirince içli içli dua etmeye başladı. Resûlullah, onun bu duasına *"Ne istersen iste, istediğin verilecektir."* buyurdular. Bu durumu Hz. Ebu Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) ona müjdeleyip neler istediğini merak edip sordular. O da neler istediğini onlara anlattı.[17]

Hz. Aişe (r.a.) annemizin rivayetine göre, Selman-ı Farisi (r.a.) birçok geceler mescitte Hz. Peygamber(s.a.v.)'le yalnız kalırdı. Bu geceler-

de ezvac–ı tahirat bile onların yanına giremezdi. Hz. Selman'ın, Hz. Peygamber'e olan bu yakınlığı, Resûlullah'ın vefatlarına kadar devam etmiştir.[18]

Ramazan ayını ihya etmek üzere mescide gelenler de vardı. Abdullah b. Üneys el–Cüheni (r.a.) Medine'den biraz uzakta, çölde otururdu. Ramazan geldiğinde Medine'ye gelir, gündüzleri mescitte geceleri de Suffa'da geçirirdi.[19] Oğlunun anlattığına göre bu sahabi ikindiyi kılmak için mescide girer sabah namazına kadar çıkmazdı. Sabah namazını kıldıktan sonra hayvanına biner ve çöldeki evine dönerdi.[20]

Hz. Peygamber (s.a.v.) Suffalılar'dan Ebu Rezin (r.a.)'e şöyle buyurdu: *"Ya Ebu Rezin boş kaldığın zaman dilinle Allah'ı zikret."* Aynı sahabi, mezarlıktan geçerken bir şey yapmasının gerekip gerekmediğini sordu. Hz. Peygamber de onlara (ehl-i kubûra) selam vermesini tavsiye ettiler.[21]

Hz. Peygamber (s.a.v.), Ehl–i Suffa'dan Hazim b. Harmele (r.a.)'yi yanına çağırdı ve şöyle buyurdu: *"Ey Hâzim, la havle ve'lâ kuvvete illa billahi'l–Aliyyi'l-Azim"* demeyi artır. Çünkü bu, cennet hazinelerinden bir hazinedir.[22]

Suffa'nın ileri gelenlerinden ve ilk zahitlerden sayılan Ebu Zerri'l-Gıfari (r.a.) anlatıyor; "Benim dostum Resûlullah (s.a.v.) bana yedi şeyi tavsiye etti:

1. Fakirleri sevmemi ve onlara yaklaşmamı
2. Maddi yönden kendimden aşağı olanlara bakmamı
3. Hiç kimseden bir şey istememi
4. Gelmeseler bile yakın akrabayı ziyaret etmemi
5. Acı da olsa hakkı söylememi
6. Allah hakkında hiçbir kınayanın kınamasından korkmamamı
7. Arşın altında bir hazine olan 'La havle ve'lâ kuvvete illa billahı' çok zikretmemi."[23]

Resûlullah (s.a.v.)'ın birinci müezzini, Suffa'nın ileri gelenlerinden Hz. Bilal (r.a.) idi. Mekke'nin fethi günü Resûlullah ondan Kâbe'nin damına çıkıp ezan okumasını istedi. Bir Habeşli kölenin Kâbe'nin üzerine çıkıp ezan okuması Mekkelilere çok garip gelmişti.

Hz Peygamber(s.a.v.)'in Hz. Bilal (r.a.)'den sonra ikinci müezzini İbnu Ümmi Mektum (r.a.) bir gün Hz Peygamber (s.a.v.)'e gelerek, "Ya Resûlullah benim evim mescide uzak, gözlerim de görmüyor, fakat ezanı işitiyorum. Benim durumum hakkında ne diyorsunuz?" diye sordu. Resûlullah, *"Eğer ezanı işitiyorsan yerde sürünerek gelecek dahi olsan ona icabet etmen gerekir."*[24] buyurdular.

Suffa'dan Ebu'd-Derda (r.a.) ilk yıllar ibadeti ve ticareti birlikte götürüyordu. Ancak ikisini bir arada götürmenin mümkün olmadığını görerek ticareti bırakmış ibadete devam etmiştir. Ebu'd-Derda ticaretin ölçülerini şöyle veriyordu: "Mescidin kapısının hemen yakınında bulunayım, orada alıp satayım, beş vakit namazda da camide hazır olayım. Şüphesiz Allah alışverişi helal, faizi de haram kıldı.[25] Benim bu ticarete itirazım yok ancak ticaretin Allah'ı zikirden alıkoyduğu[26] kimselerden olmamayı arzu ederim.[27]

Ehl-i Suffa'dan Hz. Musab b. Umeyr (r.a.) Hz. Peygamber(s.a.v.)'e mektup yazarak Medine' de haftada bir gün toplanmalarına izin verilmesini istedi.

Ravza-i Mutahhara/Medine

Resûlullah da haftada bir gün toplanıp iki rekât namaz kılıp gelenlere hitap etmesine müsaade etti. Böylece hicretten önce, henüz Mescid-i Nebevi yok iken Medine'de Hz. Peygamber'in izniyle Cuma namazları kılınmaya başlandı.[28]

Suffa'dan Hz. Huzeyfe (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.) ile kıldığı nafile bir namazı şöyle anlatıyor: "Bir gece Resûlullah ile namaz kıldım. Namaza, Bakara suresi ile başladı. Ben içimden "yüz ayeti tamamlayınca rükûa gider" dedim. O okumaya devam etti. Ben yine "herhâlde Bakara suresinin hepsini okuyacak" dedim. Hz Peygamber, Nisa suresine başladı, onu da okuyup bitirdi. Sonra Âl-i İmrân suresine başladı onu da okudu. Ağır ağır okuyor, tespih ayetleri gelince Allah'ı tespih ediyordu. Allah'tan bir şey istemekle alakalı bir ayet geldiğinde de ondan istiyordu. Azap ayeti gelince de Allah'a sığınıyordu.[29]

Resûlullah (s.a.v.) cemaate namaz kıldırırken ehl-i Suffa'dan bazı kimseler açlıktan ayakta duramıyor, yere yıkılıyorlardı. Hz Peygamber namazdan sonra onların yanlarına vardı ve şöyle buyurdu: *"Allah katında nelere sahip olacağınızı bilmiş olsaydınız, zaruret ve ihtiyacınızın daha da artmasını isterdiniz."*[30]

Suffalılar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e namaz ile ilgili birçok meseleyi sorarak konuların aydınlatılmasına vesile olmuşlardır. Diğer taraftan Ebû Hüreyre (r.a.), Abdullah b. Ömer (r.a.), Ebu Said el Hudri (r.a.) Suffa'dan olup en çok hadis rivayet eden (müksirûn) sahabeler arasında sayılmışlardır. Yine Suffa'dan Abdullah b. Mesud (r.a.), Ebu Zerri'l-Gifari (r.a.), Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.), Huzeyfetü'l-Yeman (r.a.) ve Ebu Eyyub el Ensari (r.a.) ikinci kademe en çok hadis rivayet eden sahabeler (mukıllûn) arasındadır.[31]

Bu yazıda Resûlullah'ın (s.a.v.) has dairesinde yetişen Suffalıların günlük hayatları, ibadetleri ve namazları hakkında bazı örnekler vermeye gayret ettik. Birçok sıkıntıya ve problemlere maruz kalan günümüz Müslümanlarının bu manadan hissedar olmasını yüce Allah'tan niyaz ediyoruz. ■

DİPNOTLAR

1 Müslim, "Nikâh", 94.
2 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 371.
3 Buhari, "Salât", 58.
4 Peştamal gibi bele bağlanıp vücudun alt kısmını örten bez.
5 Buhari, "Salât", 58.
6 İbn Sa'd, I, 255.
7 İbn Sa'd, I, 256.
8 Buhari, Farzu'l-Humus, 6; Müsned, I, 197.
9 Ebu Davut, "Zekât", 32; Tirmizi, "Tefsir", 3.
10 Müslim, "İmare", 147; Müsned, III, 270.
11 Elbise üzerine giyilen hırka, cüppe ve setre gibi giyecek.
12 Buhari, "İlim", 42; Tirmizi, "Menkıbe", 47.
13 Ebu Nuaym, Hilye, I, 383; İbnü Hacer, İsâbe, IV, 209.
14 Darimi, Mukaddime, 27.
15 Müslim, "Fedâil", 140.
16 İbn Sa'd, III, 238.
17 Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 454.
18 Nedvi, Asr-ı Saadet, III, 211.
19 Ebû Davud, "Salât", 319; Müslim, "Siyam", H. No: 218.
20 Ebu Davud, "Salât", 319.
21 Ebu Nuaym, Hilye, I, 366-367; İbn Hacer, İsâbe, IV, 69.
22 Ebu Nuaym, Hilye, I, 356; İbn Hacer, İsâbe, I, 299.
23 İbn Sa'd, IV, 229; İbnü'l-Esir; Üsdü'l-Ğabe, I, 357.
24 İbn Sa'd 4,208.
25 Bakara, 2/270.
26 Nur, 24/37.
27 Hilye,1, 209, 210.
28 İbn Sa'd, 3, 118.
29 Müslim, "Müsafirin", 203, H. No:772.
30 Tirmizi, "Zühd", 39.
31 Ashab-ı Suffa hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Baktır; İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi: Suffa Ashabı, İstanbul,1984, Mustafa Baktır "Suffe", DİA, 2009, XXVII, 469-470.

Fotoğraf: Cihat Hıdır

İSLÂM FIKHINDA NAMAZ İBADETİ

Dr. Fatma KÖKSAL ALBAYRAK
Gölbaşı Vaizi - Ankara

Namaz, özü itibariyle kulun yüce Yaratıcısı ile iletişim kurmasıdır. Bu iletişimde, O'nun (c.c.) azameti karşısında övgü, verdiği sayısız nimetlere teşekkür ve geleceğe yönelik dualar-istekler vardır. Fiziki görsellik ile bütünleştiğinde, saygı, huşû ve ümit vardır. Bu bütün içinde Cenâb-ı Allah'a yakınlaşmada zirve noktasını teşkil eden ve tam teslimiyeti ifade eden secde vardır. Secde anındaki yakınlaşmada, yapılacak işlerde Cenâb-ı Allah'ın rızasını kazanmayı, yardım istenecek mutlak varlığa teslimiyeti ve Yüce Allah'ın murakabesinde mahcup olmamayı hedefleyen bir sadakat vardır.

Kur'an ifadesiyle (Ankebût, 29/45) "insanı her türlü kötülükten ve çirkinlikten arındıran" namaz, imanı koruyan bir zırh; müminde bulunması gereken güzel ahlakın ve erdemin örselenmesine yol açacak en küçük kötülüğün ve fenalığın önündeki aşılmaz bir settir. Bu yönüyle namaz, inanan kalplerdeki imanı kuvvetlendirmeye, güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilmiş[1] olan Peygamberin (s.a.v.) müttakî ümmeti olma gayret ve amacına yönelik azim ve sebattır.

Namaz, müminin Cenâb-ı Allah'a içten yakarışlarını ve yalvarışlarını içeren; diğer bir ifade ile mirâcı olan buluşma anının bariz sembolüdür. Namazın, fıkhî mezheplere göre şeklî farklılıklarına rağmen imanı her an canlı tutmak ve güzel ahlak sahibi olmak şeklindeki gayesi, bütün Müslümanlar için geçerlidir.

Dil, ırk, ten rengi yönünden bambaşka olan Müslümanların, Rablerine yönelme şekilleri farklı farklı olsa

da özellikle cemaatle kılınan namazlarda farklı mezhebe tâbi bir imamın arkasında saf tutmak, görünüşteki bütün farklılıkları ortak bir figür hâline getirmektedir. Mezhepler, farklılıkları fitne sebebi değil yorum zenginliği olarak kabul ettiklerinden, imamette birbirine tâbi olmayı esas kabul etmişlerdir. Zira imanını muhkemleştiren ve kendisini öncelikle iyi bir kul olma amacına kilitleyen namazı, şekildeki farklılıklara takılmadan ve namazın asıl gayesine vasıl olmayı hedefleyerek kılan imanlı bir kalp için böyle bir anlayış çok önemlidir.

Toplum hayatını düzenleyen ahlaki ve hukuki kurallar insanlık tarihi kadar eskidir, çünkü insanın belli bir disiplin dâhilinde hareket etmesi doğal bir ihtiyaçtır. Dinin direğini temsil eden namazın da bir disiplini olmalıdır.

İlk dönem âlimleri üzerlerine düşen sorumluluğu en üst seviyede yerine getirmişler; bilhassa önde gelen mezhep âlimleri, namaz bahsi için yazmış oldukları ciltlerce eserlerde uzak-yakın bütün delilleri tek tek incelemişlerdir. Kur'an, sünnet, kıyas, sahabe kavli, örf, istihsan, istishap, mesâlih-i mürsele ve İslâm'dan önceki şeriat gibi delilleri değerlendirmede ve bu delilleri yorumlamadaki farklılıklar ise ayrıntılarda çeşitliliğe sebep olmuştur. Bu farklı yorumları konu edinen ve her birinin delillerini serdeden müstakil karşılaştırmalı fıkıh ve ahkâm kitapları yazılmıştır.[2]

Namaza ilişkin değişik bakış açıları, namaz için gerekli olan taharet bahsinden başlamış, nafile namazlara kadar devam etmiştir. Örneğin Şafilere ve Malikilere göre, kan ve ağız dolusu kusmak abdesti bozmazken, Hanefilerde bozar.[3] Niyet, Hanefiler hariç diğer mezheplerde abdestin olmazsa olmaz kuralları arasındadır.[4] Gusülde ağza ve buruna su vermek Hanefi ve Hanbelîlere göre farz, diğerlerine göre sünnettir.[5] Başın tamamını mesh etmek Malikilere göre farzdır.[6]

Bu tarz yorumlar, namazın farzları hususunda derin bir ayrılık meydana getirmemiş, yalnızca ayrıntılarda farklılık oluşturmuştur. Örneğin niyetin tekbirden biraz önce olması Hanefi ve Hanbelîlere göre caiz iken diğer iki mezhebe göre birlikte olması gerekir.[7] Rükûa giderken ve rükûdan kalkarken alınan tekbirlerde elleri kaldırmak üç mezhebe göre sünnet iken Hanefilerde sünnet değildir.[8]

Hanefilere göre sünnet olan ellerin bağlanması göbek altı iken, Şafiler göbek üstünü; Malikiler ise elleri salmayı tercih etmişlerdir.[9] Üç mezhebe göre Fatiha suresinin okunması farz iken, Hanefilere göre Kur'an'dan her hangi bir yerin okunması farz, Fatiha'yı tercih ise vaciptir.[10] Fatiha'dan evvel besmele çekmek, Şafii ve Hanbelîlere göre farz, Maliki ve Hanefilere göre sünnettir.[11] Rükûdan sonra doğrulmak üç mezhebe göre vacip, Hanefilere göre sünnettir.[12] Son oturuşta salâvat getirmek Şafiilere göre farz, Hanefi ve Malikilere göre sünnettir.[13]

Hanefiler dışında üç mezhebe göre 'selam vermek' namazın farzıdır.[14] Hanefilere göre kadının ayakları avret değilken, diğer üç mezhep kapatılması gerektiği düşüncesindedir.[15] Kıbleyi araştırdıktan sonra yanlış yöne doğru namaz kılan kimse, Şafiiler hariç namazını iade etmez.[16] Cemaatle namaz kılarken yanında kadın bulunan erkeğin namazı, Hanefiler hariç üç mezhebe göre bozulmaz.[17]

Buraya kadar vermiş olduğumuz ihtilaflar, soyut ifadelerin aklımızda biraz olsun somutlaşması içindir. Ayrıntılarını öğrenmek isteyenler, her mezhebin fıkıh kitaplarına bakabileceği gibi, karşılaştırmalı ilmihallere de bakabilir. Örneğin, dört ciltlik Mukayeseli İbadetler İlmihali'ne baktığımızda neredeyse ilk iki cilt namaz bahsine ayrılmıştır.[18]

İhtilafların bu kadar çok olması belki tedirginlik doğurabilir. Fakat unutmamak gerekir ki bu ihtilafların çoğu, namazın esaslarında değil, ayrıntılarındadır. Görüşler ilmî müzakerelerle tartışılmış ve farklılıklar ilmî ve fikrî zenginliğin getirdiği rahmet olarak görülmüştür. Hatta aynı mezhep içinde bile ihtilaf eden âlimler, bu yorum farklarını tek tek kaleme alarak kayda geçirmiştir. Bu bir zaaf değil, ilme verilen değerin göstergesi; hiçbir ilmî veriyi kaybetmemek için ne kadar titiz davranıldığının belirtisidir. Görüşlerden biri tercih edilse bile diğer görüşlere ve o görüşlerin delillerine yer verilmesi, fikirlere gösterilen saygının ifadesidir.

Âlimlerin taharet ve namaz hususundaki ihtilafları asla ayrılığa sebep olmamıştır. Bütün mezhepler cemaatle namaz kılmada diğer bir mezhebin imamlığını kabul etmiş, bunu asla tartışma konusu yapmamışlardır. Dolayısı ile farklı bir mezhebe mensup olma, kişi-

nin şahsını bağlayan bir rahmet olmaktan ibaret olup, toplumu ayrılığa sürükleyen bir tefrika değildir.

Ayrıntılardaki farklılıklara rağmen esasta, yani namazın beş vakit[19] ve farzların 17 rekât oluşunda, rükün ve şartlarında ihtilaf yoktur. Yine ölünceye kadar kişinin ima ile de olsa namaz kılması gerektiği, yani namaz ibadetinde sorumluluğun, ömür boyu devam ettiği noktasında da ittifak edilmiştir.

Mezheplerin ittifak ettiği diğer bir husus ise namazın ihmale gelmeyeceğidir. Bütün mezhepler, namazı tembellik sebebiyle ya da hafife alarak kılmayı terk eden kimse hakkında ortak bir kanaate sahiptir. Namazın terki konusunda varit olan hadisler[20] ve bilhassa *"Muhakkak ki kişi ile şirk ve küfür arasında namazın terki vardır."*[21] hadisi sebebi ile mezhepler, namazı diğer ibadetlerden farklı değerlendirmişlerdir.

Konuyu özetleyecek olursak, namaz ibadeti ile ilgili birçok ayet ve hadis vardır. Fakihler, namaz ibadetinin esası ve ruhundan ziyade yalnızca dış formatı ile ilgili kuralları geliştirmişlerdir. Namaz, niteliği gereği kul ile Allah arasındaki bireysel iletişimi ifade ettiği kadar, Müslüman olduğunu iddia eden ve Müslüman olunmasından kaynaklanan haklardan yararlanan[22] herkesin eda etmesi zorunlu olan bir hukuki sonuç da doğurmaktadır. Namaz kılmayana uygulanacak cezai yaptırımlar bu hukuki bakış açısının sonucudur. Fakihler bu nedenle namazın salt hukuki boyutu hakkında ciltlerce eser yazmışlardır.

Namazın şekline verilen bu önem, tabiri caiz ise bir hediyenin sunumundaki kurallar gibidir. Hediyeyi sunarken dış görünümüne özen göstermek inceliktir. Ancak hediyenin içeriğinin, nitelik ve kalite olarak üstün evsafta olması tercihe ve takdire şayandır.

Bizler de *"Onlar kıldıkları namazlardan gafildirler"* (Ma'ûn; 107/5) ayetinin muhatabı değil, *"Onlar namazda huşu içindedirler"* (Mü'minûn, 23/2) nitelemesine layık görülen gruba dâhil olmak için gayret etmeliyiz. Hırsızların en kötüsü olmadan[23] sadece bedenimizle değil kalbimizle ve ruhumuzla; içten ve isteyerek namazlarımızı kılmalıyız.

Bütün fıkhi kurallar mümini dünyadan koparmalı ve namaza hazırlamalıdır. İnanan kimse, yaratıcısının Rahman ve Rahim sıfatından yüz bularak onun huzuruna çıkma cesareti gösterebilmelidir. Âlemlerin Rabbi olan yaratıcısının karşısında küçülmeli ve ahiret gününün sahibinin zerre kadar iyiliği mükâfatlandırıp, zerre kadar kötülüğü de cezalandıracağını düşünerek, gerektiği gibi kulluk yapmanın gayretini göstermelidir. O'nun affedici olmasından dolayı mümin, bağışlanma ümidi ile tövbekâr bir tavır alabilmelidir. İtaatkâr bir kul olacağına söz vererek, O'ndan başkasından yardım istemeyeceğine ve yalnızca O'nun rızasını gözeteceğine dair söz verebilmelidir. Huşu ile eğilmeli ve secde ile yere kapanarak bunu teyit edebilmelidir.

Allah cümlemizi, namazın şekli ile ruhunu birleştirenlerden eylesin… ■

DİPNOTLAR

1 Malik, "Husnü'l-Huluk" 8; İbn Mace, "Sadakat" 17.
2 Abdurrahman el-Cezîrî, el-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba`a; eş-Şeybânî, İhtilâfü'l-Eimmeti'l-Ülemâü; Taberî, İhtilâfü'l-Fukahâ; Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh; Muhammed Ali es-Sâbûnî, Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm; Seyyid Sabık, Fıkhu's-Sünneh; Abdurrahman ed-Dımeşkî, Rahmetü'l-Ümmeh fî İhtilâfi'l-Eimmeh; Hayrettin Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku; Vecdi Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali vb.
3 Abdurrahman el-Cezîrî, el-Fıkh ale'l- Mezâhibi'l-Erba`a, c.1, s.86, 3.B., Mısır 1939; İbn Kudâme, Muğnî, c.1, s.136, Kahire, ty.
4 Abdurrahman el-Cezîrî, a.g.e., c.1, s.116.
5 Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre eş-Şeybânî, İhtilâfu'l-Eimmeti'l-Erba`a ve İttifâkuhum, Tahkik: es-Seyyid Yusuf Ahmet, c.1, s.57, c.2, Beyrut 2002.
6 İbn Hübeyre, a.g.e., c.1, s.42.
7 Cezîrî, a.g.e. c.1, s.217.
8 İbn Rüşd, a.g.e., c.1, s.104-105.
9 İbn Kudâme, a.g.e., c.1, s.472.
10 İbn Rüşd, a.g.e., c.1, s.98; İbn Hübeyre, a.g.e., c.1, s.112.
11 İbn Kudâme, a.g.e., c.!, s.475; İbn Rüşd, a.g.e., c.1, s.97.
12 İbn Hübeyre, a.g.e., c.1, s.115.
13 İbn Rüşd, a.g.e., c.1, s.101.
14 Cezîrî, a.g.e., c.1, s.237.
15 İbn Rüşd, a.g.e., c.1, s.90.
16 İbn Kudâme, a.g.e., c.1, s.445-446.
17 Cezîrî, a.g.e., c.1, s.426-427.
18 Akyüz, V., Mukayeseli İbadetler İlmihali, İz Yayınları, İstanbul 1995.
19 Sabah namazı hariç vakitlerin başlangıç ve bitiş zamanları da ihtilaflıdır. Örneğin Öğle namazının bitişi, varlıkların gölgesinin bir misli olduğu zamandır ancak bazı Hanefiler, ikindinin ilk vaktinin gölgenin iki misli olduğu zamandır demişlerdir. Akşamın bitişi ve yatsının girişi Şafi ve Malikilere göre kızıllığın kaybolması, Hanefi ve Hambelilere göre ise kızıllıktan sonra meydana gelen beyazlıktır.
20 Tirmizî, "İman" 9; İbn Mâce, "İkâme's-Salah" 77; Neseî, "Salât" 8.
21 Müslim, "Îmân" 134; Ebû Dâvut, "Sünnet" 14; Tirmizî, "İman" 9; İbn Mâce, "İkâmes-Salah" 77; Dârimî, "Salât", 29.
22 Örneğin, müslümanlığı kabul eden ve bunu namaz kılarak gösteren kişi, miras, defin ve cenaze işlemleri, zekât alma, nikâh gibi özel haklara sahip olur.
23 Dârimî, "Salât" 78.

"Onlar namazlarını titizlikle koruyan kimselerdir. İşte onlar cennette ikram göreceklerdir." (Me'aric, 70/34-35)

BİLGİ VE HİKMET BOYUTUYLA: **NAMAZ**

Dr. Ömer MÜFTÜOĞLU
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

İnsan hafızasının sağlıklı çalışması, sürekli akış hâlinde olan zamana "doğru bağlantılar" yapmasıyla mümkündür. Zamana doğru bağlantılar yapmak, zamanı doğru algılayıp yaşamakla ilintili bir durumdur.

Çoğu zaman biriminin ölçümü, güneşin durumuna göre yapılır. Gündüz ve gece, güneşe göre başlar ve biter. Gün içindeki zaman dilimleri, güneşin gökteki konumuna göre belirlenir. Hafta, günlerden müteşekkildir. Haftalardan oluşan bir aylık zaman periyodu, ya güneşin ya da uydumuz ayın durumu dikkate alınarak belirlenir. Yıl da nihayet on iki aydan oluştuğuna göre güneşin ve ayın zaman dilimlerini belirleyiciliği tartışılmazdır.

Günün Namazla En Verimli Şekilde Kullanımı

İnsan, zamanı sermaye olarak kullanır. Dakikayı, saati, günü, haftayı hep bazı hedeflerin, emellerin ve beklentilerin gerçekleşmesi için kendimize sermaye ederiz. Zaman sermayesini daha verimli kullanmanın yolu ise onu uygun taksimlerle çoğaltmaktan geçer.

Gece ve gündüz taksimi "gün" bütününü daha verimli hâle getirebilme seçeneklerinden biridir. Bu şekilde ikiye bölünen bir günü daha verimli değerlendirebilmek için onu daha küçük parçalara bölmek gerekir. Böylece parçalardan her biri bütün kadar güçlenir ve bütüne sığacak kadar çok zaman isteyen şeylerin bitirilmesi için bir fırsata dönüşür. İşte tam da bu noktada insana yardımcı olabilecek bir ibadet vardır. Vakitleri Allah Teâlâ tarafından makul ve en verimli sonuçlar doğurabilecek şekilde ayarlanmış olan namaz…

Namazın mevkut/ مَوْقوتاً olduğu Kur'an'da dikkat çekilen bir detaydır. Bu ifadeden namazın, vakti gelmeden farziyeti kesinleşmeyen bir ibadet olduğu sonucu çıkarılabilir. Bununla birlikte aynı ayetten, namazın "gün" özelinde "vaktin" kendisiyle en verimli olacak şekilde taksim edildiği; ikamesiyle vakitlerin anlamlı hâle geldiği bir ibadet olduğunu anlamak için de bir engel yoktur.

Gündüz ve gecenin birbiriyle aynı uzunlukta olduğu günlerin sayısı, yılda ikidir. Bu iki günün dışında kalan günlerde ya gece uzundur ya da gündüz... Gecenin veya gündüzün uzunluklarına göre en verimli taksimleri, namaz vakitlerinin de durumuna bakılarak belirlendiği güneşin gün içindeki hareketleri dikkate alınarak yapılabilir. Hayata, güneşin doğmasıyla birlikte başlanır. Namaza ise güneş doğmadan önce kalkılır. Güneş doğmadan uyku mahmurluğu atılır, abdest alınır ve zihnin-bedenin verimli hâle gelmesi sağlanarak namaza durulur. Namazın ardından zihnin ve bedenin hayatın geri kalanı için hazır olması sağlanmış olur. Böylece "gün", ilk dakikasından itibaren her anı verimli kullanılabilir hâle getirilir.

Namaz hassasiyeti olmayanların günü, ilk dakikalarından başlayarak bütünüyle kullanabilmeleri için namaz kılanlar gibi güneşin doğmasından önce kalkmış ve güne hazırlanmış olmaları gerekir. Müslüman dünyada günün ilk dakikalarından itibaren tamamının verimli bir şekilde kullanılması ve insanların buna alışması, namaz sayesinde başarılabilen bir durumdur.

İslâm'dan önceki dönemde de günün verimli kullanılması için sabahın ilk dakikalarından itibaren zinde bir şekilde güne başlanması için dinlerin yahut yönetim sistemlerinin kendilerine ait değişik yaptırımları olmuştur. Bu söylenen duruma İsrailoğulları örnek verilebilir.

İsrailoğullarının Firavun'un baskısından kurtulduktan sonra Tih sahrasında "menn/ المنّ" ve "selvâ/ السلوى" ile beslendiklerini biliyoruz. (Bakara, 2/57; Â'râf, 7/160) Bu iki gıda maddesinden menn/ المنّ'in sabah güneşin doğmasından önce çöle yağan kırağı niteliğinde olduğu, günlük hayattaki ekmek ihtiyacını karşıladığı ve güneşin doğmasıyla birlikte yapısının bozulmaya başladığı nakillerini dikkate aldığımızda, günü ilk dakikalarından itibaren kullanmanın İsrailoğullarına bu mecburi yolla öğretildiği görülür.[2]

Müslümanlar açısından ise İsrailoğullarının beslenmeleri için mutlak gerekli böyle bir mecburi durumdan bahsedilemez. Zira namaz, başka çıkar yol bulunamayıp seçeneksiz mahkûm olunmuş bir psikolojinin ardındaki zorunlu bir tercih değildir. Namaz, bütünüyle iradî bir eylemdir. Güneş doğmadan önce veya gece yatmadan önce kılınan hangi vakit olursa olsun namaz, kişinin kendi özgür tercihiyle seçtiği bir ilişki biçiminin sürdürülmesinin adıdır.

Namaz, Allah Teâlâ ile Arzu Edilen Birlikteliğin Sürdürülmesinin Adıdır

Namaz, "zorunluluk" ve "başka seçeneği kalmamış olma" hâlleri dikkate alındığında, içinde "özgürlüğü" çağrıştıran sesleri barındıran bir kelime olmaktan çıkar. Mahkûmiyetin hatırlandığı, seçeneksizliğin, çaresizliğin, mecbur olunduğu için yapılmak zorunda olan bir işin adı olur. Böyle olunca da insanı, bir an önce yerine getirip, borç yükünden kurtulmak gerekir düşüncesine sevk eder.

Kılmadığı, eksik bıraktığı her bir vakit için ceza olarak kızgın sacın üstünde seksen sene namaz kılmak(!) durumunda kalacağını düşünerek, böyle bir cezaya çarptırılmamak korkusuyla eda edilen namazın, mecburi bir görevi yerine getirmenin ötesine geçebilecek bir yetiştirici yönü olmayacaktır. Cezaya çarpmamak için aradan çıkarılması gereken bir borç gibi görüldüğünde; böylesi bir borcu ödeyenin hissedeceği yegâne duygu, "borcumdan kurtuldum, artık vaktinde ödemediğim için bana tahakkuk edecek bir ceza olmayacak" sevincidir.

Hâlbuki namaz, Rabbimiz Teâlâ ile bizim de arzu ettiğimiz bir ilişki biçiminin doğru bir şekilde ve bir ömür boyu sürdürülebilmesinin imkânıdır. Böyle bir ilişkiye öncelikle ve kesinlikle "benim" ihtiyacım vardır. Rabbimiz Teâlâ'nın böyle bir ilişkiye ihtiyacı yoktur. O, benim bu ihtiyaç içinde olduğumu bildiği için bana bu imkânı sunmaktadır. Hiçbir mecburiyeti olmadığı hâlde bana böyle bir imkân sunan Rabbimin uzattığı bu dostluk eli benim için mutlulukların en büyüğüne vesile olmaktadır. O'nun teklif buyurduğu bu birliktelik gerçekleşmediğinde benim, yerine başka bir şey koyarak telafi edilemeyecek ölçüde ciddi kayıplarım olacaktır.

Namaz, borçtan kurtulmak için eda edilmesi gereken bir ibadet şeklinde değil de bizimle iletişimi sürdürmenin imkânını, sadece bizi sevdiği için bize lütfeden Rabbimizle irtibatımızı sürekli kılabilmenin biçimsel yöntemi olarak tanımlandığında, namaz kılanın hissedecekleri değişecek-

tir. Böylece namaz, Rabbin çağrısına kulak verip huzuruna çıkma eylemi olduğunda, Rabbim beni unutmadı, beni adam yerine koydu, benimle görüşmesini ertelemedi, beni, benim istediğim zaman huzuruna kabul etti ve benimle benim uzatabildiğim kadar uzun süre görüştü gibi düşünceleri ve sevinçleri yaşatan bir ibadete dönüşecektir.

Namaz Günlük Hayata Rabbimizi Müdahil Kılabilmenin İmkânıdır

Namaz, yaşantıma Rabbimi dâhil ederek, O'nun gözetiminde ve denetiminde bir yaşam sürdürebilme imkânını bana bahşettiği için vazgeçilmezdir. Namaz hem vazgeçilmezdir hem de alternatifi olmayan bir ibadettir. Ne bir başka dinin namazla benzerlikleri olduğu iddia edilen ama asla öyle olmayan ibadet şekilleri ona alternatif sayılabilir ne de bir başka düşünce şeklinin ürettiği beden hareketleri namazın yerine geçebilecek ciddiyette kabul edilebilir. Namaz bütünüyle kendine özgüdür.

Beni yaratan Rabbim, beni kendinden uzakta kılmamış (Bakara, 2/186; A'râf, 7/56; Hûd, 11/61; Kâf, 50/16) *ve ne yapacağımı bilmez bir hâlde başıboş da bırakmamıştır.* (Kıyâme, 75/36) Hayatımı O'ndan uzakta, O'nun yasalarına -hâşâ- kafa tutarak, O'nu mümkün olduğunca dışlayarak sürdürme seçeneklerinin hiçbirine değer vermeyerek, O'nunla her zaman ve zeminde birlikte olmayı, bana namaz sağlar. Hem de bu birliktelik, çok kısa sayılabilecek aralıklarla tekrarlanan temrinlerle, olabilecek en güçlü hâle gelir.

Rabbiyle her an birlikte olduğunu bilmek, bunu hissetmek ve nihayet bunu yaşamak, kişiyi Rabbiyle bu yakınlığı tesis edemeyenlere karşı her zaman güçlü kılar. Rabbinin dışında kiminle yakınlık kurarsa kursun, bu yakınlık, son tahlilde kişiyi kendi kılacak, özgürleştirecek bir yakınlık olamaz. Çünkü Allah dışındaki varlıklarla kurulacak yakınlık, bireyi başkalarına karşı özgürleştirse bile kendisine yakın durduğu varlığa karşı tutsaklaştırır.

Namaz Beni Özgürleştirir ve Özgür Kalmamı Sağlar

Kişinin kendisini yakın konumlandırdığı bir yaratılmış, kim olursa olsun kişinin bu yakınlığını kendine karşı avantaja dönüştürme ihtimali olan biridir. Kendisine yakın duranların bu yakınlıkları, mesela en basitinden o yaratılmışa kendisine yakınlık duyanların başkanı, lideri olmayı düşündürür. Liderleri olduğunda, yakınında duranların artı durumda neleri varsa kendisiyle onu paylaşmaları gerektiğini düşündürür. Bu paylaşmanın adına ne demek gerektiğine karar verildikten sonra da yakınların fazlalıklarından nasiplenme hamleleri başlayacaktır.

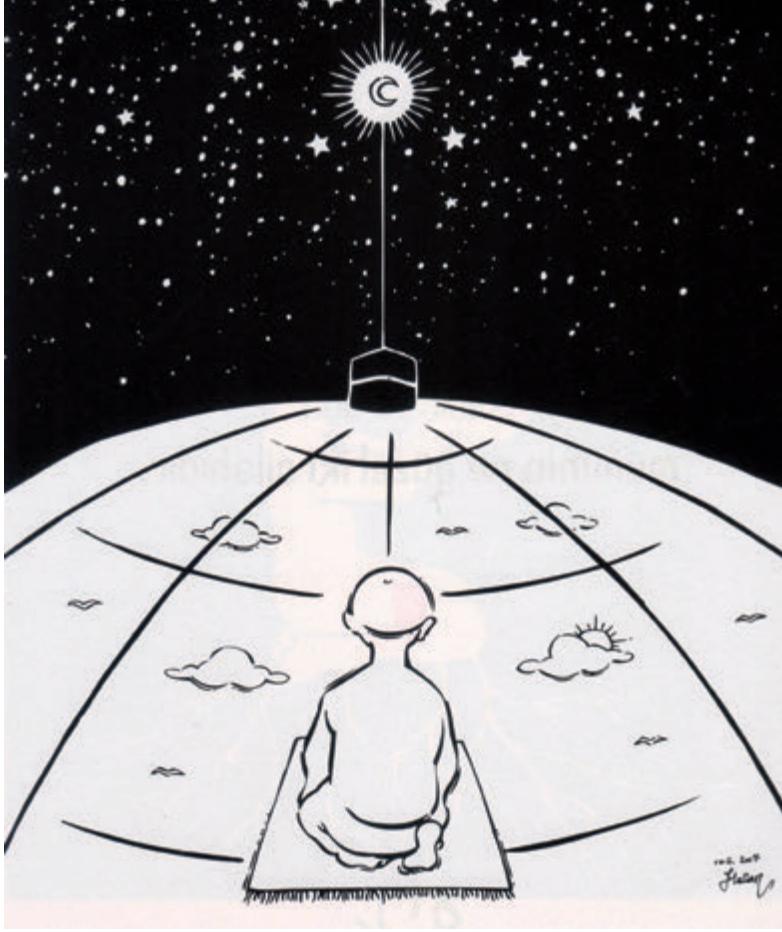

Çizgi: Hasan Aycın

Hakça paylaşımlar, birlikte hareket edenlerin arasında elbette teşvik edilir. Kişinin kendisini, kendine yakın gördüğü başkalarının yanında konumlandırması, bulunduğu yere katkı sunması, o birlikteliğin imkân verdiği paylaşımlardan istifade etmesi, birlikte olmanın doğal sonucu sayılabilecek güçlerden kendi payına düşen kadar yararlanması, hayatın akışı içinde son derece doğal durumlardır. Allah Teâlâ ile olan birliktelik bunlarla karıştırılmamalıdır. Namaz, benim kendisine yakınlaşma eylemim olan Rabbime, benden aktarılabilecek bir güce vesile olmaz. Tam tersine benim O'nunla birlikte olmama, benim O'ndan güç almama kapı aralar.

Yanında durduklarım, benim ve benim gibilerin yanlarında durmamızdan yola çıkarak kendileri için yeni bir tanımlama yapıyorlarsa ve "hep birlikte hareket edeceğiz ve güçlü olacağız" sloganıyla beni kendim olmaktan uzaklaştırıp, ait olduğum topluluğun pasif bir üyesi hâline getirmek istiyorlarsa benim özgürlüğüm elimden alınıyor demektir. Ses çıkarmam gereken bir zulmü fark etmişsem ve buna ses çıkarmam, "birlikte hareket edeceğiz" ilkesiyle uyuşmadığı için engelleniyorsa bana geçmiş olsun, özgürlüğümü kaybetmişim demektir.

Bir, ardından bir daha, derken bir de bakarım ki; birlikte hareket etmem gerekenler, benimle aynı hassasiyetleri taşımıyor ve beni de kendileri gibi kılmak istiyorlar... Çabucak kendim olmalı ve Rabbimin bana emrettiği gibi istikametimi sürdürmeliyim. (Hûd, 11/112; Şûrâ, 42/15) Zira günün birinde dünyada istikamet üzere hiç kimse kalmasa, herkes yoldan çıkmış olsa, Rabbinin yoluna teslim olarak istikametin ne olduğunu bütün insanlara yaşayarak öğretme işi üzerime düşse ben, teslim olanların ilki olmaya koşarım (En'âm, 6/14, 71, 163; Yûnus, 10/72, 104; Ra'd, 13/36; Neml, 27/91; Zümer, 39/12; Mü'min, 40/66) ve sadece Rabbime kulluk edilmesi gerektiğini, hiçbir gücün baskısına aldırmadan haykırırım. (Zümer, 39/11)

Namaz, beni içinde bulunduğum insanların yaptıkları yanlışları yapmaktan da alıkoyar. Beni, Rabbimin istediklerini gözünü budaktan sakınmadan yapan güçlü bir karaktere kavuşturur. Bu karakter bana, yanlışlara karşı çıkma özgürlüğü verir. Namaz, birlikte olduklarımın bâtıl kararlarına "yanlış" diyebilme özgürlüğünü bana bahşeder.

Namaz, Rabbiyle birlikte olduğunda nelerin üstesinden gelebileceğini insana öğretir. Tek başına, Rabbinin desteği ve himayesi olmadan yapabileceğini zannedip de başaramadığı işler, kişiyi tükenmişliğe iter. Aynı kişi Rabbiyle birlikte bütün o güçlüklerin üstesinden gelebilecek cesarete kavuşur.

İnsanlık tarihinde bu cesaretin yaşanmış örnekleri vardır.

Bütün Peygamberler, güçlerini Rableriyle tesis ettikleri birlikteliklerden alırlar. Çoğu zaman dünyanın o anki durumunda gücü elinde tutanla Peygamber aynı tarafta bulunmaz. Zira gücün o anki temsilcileri genellikle zorbalıkla, başkalarında olması gereken birikimleri, hakları kendilerinde toplayarak o gücün sahibi olmuşlardır.

Ötekinin hakkını gasp ederek, ötekinde bulunması gereken birikime zorbalıkla el koyarak, ötekinin ürettiği bilgiyi, erdemi, değeri, maddi birikimi hunharca elde etmeye çalışarak gücünü arttıran bir yöneticiyle dönemin peygamberinin işbirliği hâlinde olması yahut her konuda anlaşması beklenemez. Aksine peygamberler genelde bu tür zalimlerin karşılarında durup onlarla mücadele etmiştir. Sahip oldukları maddi birikim, çevre desteği, davaya omuz veren insan sayısı rakiplerine göre kıyas kabul etmeyecek kadar az olan Peygamberlerin bu mücadelelerde galip geldiklerine tarih şahittir. Biz de bu gerçekliğe iman ederiz.

Peygamberler kendilerini galip getiren bu gücü nereden alırlar ve sahip oldukları bu güçle kendilerinden dünyevi bakımdan kat be kat üstün olanlarla nasıl mücadele ederler?

Elbette ki Rablerinin verdiği destek ile...

Onlara verilen bu desteğe biz de talip olabiliriz. Kesintiye uğratmadığımız namazlar bizi, Peygamberleri başarıya götüren güçle tanıştırır. Rabbimizle sürekli iletişim hâlinde olmamız bizi güçlü kılar. Zorlukların üstesinden gelir ve sâlihât olan işleri amel edebilecek müminlere dönüşürüz.

Ne mutlu ma'rufun yayılması, münkerin de engellenmesi için mücadelesini namazla Rabbinden destek alarak yakîn (=ölüm) gelinceye kadar (Hicr, 15/99) sürdürenlere… ■

DİPNOTLAR

1 Menn/ منّ'in ne olduğuyla ilgili alınan bu naklin dışında başka nakiller de vardır. Bu nakiller için bkz. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988, c.I, s.294-295.
2 Konuyla ilgili detaylı bir değerlendirme için bk. Sayı, Ali. Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa, İstanbul: İz Yayınları, 1992, s.259-263.

Hat: Sami Efendi "Biliniz ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur" (Ra'd, 13/28)

NAMAZIN TASAVVUFÎ BOYUTU

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ
Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Emekli Öğretim Üyesi

Tasavvuf, dini daha içten ve derinden yaşama gayretidir. Hz. Peygamber "*imanın tadı*"ndan[1] söz eder. Tasavvuf dinin ve imanın tadını, manevi zevk ve lezzetini hissetme çabasıdır. Tasavvuf, dinin şekliyle birlikte özünü, ruhunu yakalamaya çalışmaktır. Bu özü içten yaşamak ve davranışlarına yansıtmaktır.

Tasavvuf, gönül ve irfan unsurunun yanında, ibadetlerin iç anlamına ve etkisine daha çok önem verdiği için, onları mekanik ve otomatik bir hareket olmanın ötesine taşımış, böylece dinin kuru bir emirler ve yasaklar yığını olarak algılanmasını önleyip, onun derinliğini mânevî zevkini ön plâna çıkarmıştır.

Namazın bir dış görünüşü, yani maddî ve zâhirî tarafı; bir de iç yönü, bâtını vardır. Kıldığımız namaz başlıca üç safhayı içinde bulundurur: Kıyam yani ayakta durma; rükû: eğilme ve secde. Peki neden bu hareketleri yapıyoruz? Sâdece ayakta durmak veya saygılı bir şekilde oturmak yetmez miydi?

Rükû ve secde hâli, aşırı bir saygı belirtisidir, benliğin Allah huzurunda silinmesidir; bu sebeple yalnızca Allah'ın huzurunda rükû ve secde edilir.

Kâinatın Namazı

Kur'an-ı Kerîm'in ifadesiyle تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدَهِ وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ *Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Herşey O'nu hamd ile tespih eder.* (İsra, 17/44) İşte namaz, bütün varlıkların ibadet şekillerini içinde toplamaktadır. Metafizik bir bakışla, dağların dikey, hayvanların yatay vaziyette; bitkilerin de besinlerini kökleriyle aldıkları için başları aşağıda olarak, hâl diliyle fiilen Allah'a ibadet ve tâatte bulundukları söylenebilir.

Şu gördüğümüz âlem kabaca üç unsurdan oluşur: Cansızlar, hayvanlar ve bitkiler. Bunların her biri kendilerine göre ibadet hâlindedirler. Cansızları temsil eden dağlar, yaratıcısına karşı namazını daima ayakta durarak, kıyam hâlinde yerine getirmektedir. Hayvanların devamlı yere doğru eğilmiş durumu, namazdaki rükû gibidir. Bitkilerin kökleri onların başları sayılır. O hâlde, kökleri toprağın altında bulunan bitkiler de devamlı olarak toprak üzerinde secde eder gibi davranmaktadırlar.[2]

İşte insanın namazı, bu üç unsurun ibadetinin bileşimidir. Biz dağlar, hayvanlar ve bitkiler gibi ibadet etmekteyiz. Ayrıca diğer yaratıklardan farklı olarak, ancak insana mahsus bir şey vardır ki o da teşehhüt, oturma veya Allah'ın huzuruna kabuldür.

Arınma ve Miraç

Namaz kıldığı hâlde ahlâkî davranışları düzgün olmayan çok kimse vardır. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim'de,

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاء وَالْمُنكَرِ *"Namaz kıl, çünkü namaz, hayâsızlıktan ve çirkin işlerden alıkor."* (Ankebût, 29/45) buyrulur. Sadece şekilde kalan bir namaz, bunları sağlayamaz.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Evinizin önünden akan bir nehir olsa, günde beş defa bu nehirde yıkansanız, üzerinizde kirden pastan hiç eser kalır mı? İşte beş vakit namaz böyledir, günahları siler süpürür."*[3] Yani namaz insanın ruhunu yıkar, kalbini saf ve temiz hâle getirir.

Namaza başlama tekbiri sırasında "Allahü Ekber" diyerek elini kaldıran insan sanki şunu demek ister: "Ben şu anda bütün dünyevi kaygıları ve maddi düşünceleri, kısacası Hak'tan gayri her şeyi elimin tersiyle arkaya atıyor ve yüce Mevla'nın huzuruna çıkıyorum." Bu niyet ve duyguyla ibadete başlayan kişi, namaz sırasında Allah'a tam bir yakınlık içinde olacaktır. Onun için *"Namaz müminin miracıdır."*[4] buyurulmuştur. Miraç sırasında Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) nasıl ki Allah yakınlığının son noktasını yaşamış ise Müslüman için de namaz, Allah'la beraber olmanın yoludur.

Allah'ı seven ve sayan O'nun emirlerine uyup yasaklarından kaçacaktır. Sâhibini ahlaksızlık sayılan tutum ve davranışlardan vazgeçirmeyen bir namaz, faydasızdır. Kur'an, gaflet içinde ibadet edenleri şöyle tarif eder: فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُون *"Yazıklar olsun o namaz kılanlara. Onlar kıldıkları namazdan gafildirler. Onlar gösteriş yaparlar."* (Mâ'ûn, 107/4-6) Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) de *"Nice namaz kılanlar vardır ki kıldıkları namazdan ellerine geçen sâdece uykusuzluk ve zahmettir."*[5] buyurmuştur.

Yunus Emre şöyle der:

Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil[6]

Bir kimsenin namazı, o sırada Allah'ı hatırlaması ölçüsünde değer taşır. Gaflet içinde kılınan namaz şeklen namaz olsa bile, gerçek namaz olmaktan uzaktır. Bununla birlikte namaz sırasında bir an bile Allah'ı hatırlayıp, kendini O'nun huzurunda hissetmek dahi bir başarıdır. İnsan namaz kılarken en azından böyle bir huzur anını yakalamayı düşünmelidir. Bu büyük bir mutluluktur. Bu anın başlama tekbiri sırasında yakalanması daha uygun ve kolay olur.

Gerçek namaz miraç olmaya aday namazdır. Gündelik namazlarımız onun taklidi sayılır. Özlenen o asıl namaza ulaşabilmek için ihlâs ve samimiyetle gayret göstermeye devam etmelidir. Hep aynı noktada çakılıp kalmak, bir gelişme göstermemek hoş değildir. *"İki günü birbirine eşit olan ziyandadır."*

Rükû ve Secde

"Rükû" eğilmek demektir. Allah'a saygının, O'nun büyüklüğünü itiraf etmenin fiilî şeklidir. İnsan, aziz (izzet sâhibi, değerli) bir varlıktır. Başka fani varlıklar karşısında eğilmek ona yakışmaz. Allah'ın huzurunda eğilip, kulluğun sadece O'na âit olması gerektiğini bilenler, başkaları önünde eğilmezler.

"Hakîkî hürriyet ubudiyettedir".[7] Bir tek kapıya, yani yalnızca Allah'a kul olmasını bilenler başka kulluklardan; insana, paraya, mevkiye, şöhrete kul olmaktan yakalarını kurtarmış olurlar.

Rükûda Allah'ın azamet ve yüceliği dile getirilirken, doğrulunca da şükrün O'na mahsus olduğunu belirten sözler söylenir. Bir hadiste Allah'ın bu sözleri işittiği müjdesi verilir.[8] Secde hâli, namazda insanın Allah'a en yakın vaziyettir.[9]

Namazlarda okunan "Ettahiyyâtü" duasıyla ilgili şöyle bir görüş vardır: Bu dua, Miraç'ta Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Yüce Allah arasında geçen bir konuşmanın hatırasıdır.[10] O mutlu anda Resûlullah, *"Her türlü selamın, duanın, güzelliğin Allah'a yönelik olduğunu"* söyler. Allah da: *"Ey Peygamber selâm/esenlik, rahmetim ve bereketim sana olsun."* diye mukabelede bulunur. Bunun üzerine Hak Resûl: *"Esenlik ve güzellikler aynı zamanda Allah'ın iyi kullarının da üzerine olsun."* der. Ve şehâdet kelimesiyle duasını bitirir.

Namazın, mümin için miraç olduğunu söylemiştik. Namazını bu duygularla kılabilen kişi, Tahiyyat duasını okurken, onun anlamını da düşünerek aynı şuuru kafasında ve gönlünde canlandırmaya çalışır.[11] Böylece kul, Rabbiyle konuşmasını devam ettirmiş olur.

Bir hadiste, namaz sırasında Allah'ın kıble ile bizim aramızda olduğu belirtilir.[12] Burada elbette maddi bir keyfiyet söz konusu değildir. Okuduğu sure ve duaların manalarını da göz önünde bulunduran kişi, namazda Rabbiyle karşı karşıyaymış, O'nunla konuşuyormuş gibi bir yakınlık duygusu hissetmeye çalışmalıdır.

Elbette böylesi bir seviyeyi yakalayamamak namazdan vazgeçmeyi gerektirmez. Gönül ehli şöyle diyor: Önünde beklediğiniz kapıyı cevap almak için çalınız. Cevap gelmeyince vazgeçen muhtaç değil demektir. Bu durumda ev sâhibi ona ilgi göstermez. Bu yüzden namaz terkedilirse manevi kayıp büyük olur.

Namazda Allah'ın huzurunda bulunduğunun farkında olmayan ve aklı fikri ticaretinde veya başka dünyevî işlerinde takılıp kalan kimse, gerçek anlamda namaz kılmış sayılmaz. Hz. Ali'nin, bacağına saplanan bir okun çıkarılması sırasında, onun vereceği acıyı hissetmemek için namaza durduğu ve o esnada çıkarma ameliyesinin yapıldığı söylenir.[13] Gerçekten,

> "Namazın öteki ibadetlerden farklı bir özelliği vardır: Namaz kılan kimse, görünüş olarak da başka hiçbir şeyle meşgul olamaz. Namazı, onu diğer işlerden alıkoyar."

zihin daha önemli bir şeyle ciddî şekilde meşgul olursa fiziksel acılar duyulmaz.

Namazın öteki ibadetlerden farklı bir özelliği vardır: Namaz kılan kimse, görünüş olarak da başka hiçbir şeyle meşgul olamaz. Namazı, onu diğer işlerden alıkoyar. Meselâ oruçlu kimse alışveriş yapabilir, Hac ibadetinin yapıldığı günlerde de bu mümkündür. Namaz sırasında ise bu kabil şeyler söz konusu değildir.

Yunus Emre şöyle der:

Bir dona kan bulaşıcak yumayınca mismil olmaz
Gönül pası yunmayınca namaz edâ olmayısar."[14]

Bazı Mutasavvıflara Göre Namaz

Serrac (ö.378/988)'a göre namazda kıyam edebi, Allah'ın huzurunda bulunma şuurudur. Kıraat edebi, Kur'an ayetlerini gönül kulağıyla dinliyormuş gibi yahut da Allah'a okuyormuş gibi bir duyguyla okumaktır. Rükû edebi, Allah'ı yüceltmek, kendini bir toz zerresi gibi görmek; *"semiallahü limen hamideh"*, sözünü Allah'ın işittiğini bilmektir. Secde edebi, Allah'a en yakın olma hâlini hissetmek ve O'nu aziz bilmektir.[15]

Mevlânâ Celâleddin (1207-1273)'e göre, iftitah tekbirinde "Allahü Ekber" demenin anlamı, "Allah'ım, biz senin huzurunda kurban olduk." demektir ve bu sırada kurban kesermişçesine nefsi etkisiz duruma getirmek gerekir. Böyle bir içtenlikle ve derinlikle namaza başlanabilirse ondan beklenen arınma ve ruh tasfiyesi gerçekleşebilir.

Hz. Mevlânâ, "Namaz yumurtasından civciv çıkaragör. Tane toplayan kuş gibi, yolsuz yordamsız başını yere koyup kaldırma!"[16] derken şuna işaret eder: Namazda hem dış

şartlara uymalı, hem de namazı niçin kıldığımızı iyi bilmeli, kendimizi o sırada Hakk'ın huzurunda hissetmeliyiz. Kalbimizden, Allah'tan gayri her şeyi çıkarmalıyız. Bu türlü duygularla namaz kılanların kurtuluşa erecekleri, قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ / الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ, *"Müminler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar namazlarında huşû/derin bir saygı içindedirler."* (Mü'minûn, 22/1-2) şeklinde ifade edilmiştir. Ve ancak bu türlü namaz, miraç sayılır. Sâdece şekilden ibaret olan, eğilip kalkmakla yetinilen ve ruhun iştiraki olmayan namaz, bu ibadetten beklenen büyük amacı gerçekleştiremez.

İsmail Hakkı Bursevî (1652-1725) iftitah tekbiri alırken iki elin birden kaldırılmasını şöyle yorumlar: "İşin gerçeği şudur: Sağ el ahiretten, sol el dünyadan ibarettir. Elleri kaldırmak ise dünya ve ahiret ilgisini elden çıkarıp arka tarafa atmak ve her ikisi sebebiyle de büyüklenmeyi yok etmek anlamını taşır." Aynı müellifimiz, abdesti mâsivâdan ayrılmak, namazı ise Hakk'a kavuşmak olarak değerlendirir.[17]

Salât-i Dâime

Cibril hadisinde bir "ihsan" tarifi vardır. Buna göre *"ihsan; Allah'ı görüyormuş gibi ibadet (kulluk) etmendir."*[18] Namazın, müminin miracı olduğunu biliyoruz. Miraç, Allah'ın huzurunda bulunmak, bunu hissetmek ve yaşamaktır.

Namazla "ihsan bilinci"ni ve miraç hissini yaşayan sâlih kulun bunu sürekli hâle getirmesi imkân dâhilindedir. İşte o zaman "salât-ı dâime" hâli gerçekleşir. Salât-ı dâime, dâimî namaz; yani günlük hayatın her safhasında, tıpkı namazdaymış gibi kendini Hakk'ın huzurunda hissetmek; o huşû, o edep ve o mânevî zevk hâlinde yaşamak demektir. Bu mümkündür, tasavvuf literatüründeki "el işte, gönül Hak'ta olmak" tavrı bunu açıklayıcı niteliktedir.

Namazın bir adı da "zikir"dir. Kur'an'da *"Namaz kıl, çünkü namaz, hayâsızlıktan ve çirkin işlerden alıkor."* (Ankebût, 29/45) ayetinin devamı şöyledir: وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ *"Elbette Allah'ı anmak en büyük ibâdettir."* Yaygın yoruma göre, Allah'ı anmak diye çevrilen "zikrullah"tan maksat, namazdır. Namazın zikir kelimesiyle anılması, onun tam bir ibadet bilinciyle, Allah'ın huzurunda bulunma şuuruyla eda edilmesi demektir.[19]

Namazın, zikrin asıl amacı, kendini her an Allah'ın huzurunda bilecek olgun insan seviyesine çıkmaktır. Şu ayet bunu emreder: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ *"Ey inananlar, mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın."* (Münâfikûn, 63/9) Bir başka ayette ise böyle kimselerin var olduğu belirtilir: رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ *"Öyle kimseler ki ne ticaret ne alışveriş onları Allah'ı anmaktan alıkoymaz."* (Nur, 24/37) Zaten dinimiz ve kitabımız, imkânsızın peşinde değildir.

Mümin, bilinçli bir duruşla namaz yoluyla bir yandan kâinatın namaz ve zikrine iştirak ederken, öte yandan "salât-i dâime" şuuruyla her an kendini Rabbinin huzurunda hissedebilir. Böylece bir taraftan tarifsiz mânevî hazlar yaşarken; öte taraftan, nefsini arıtmış, ruhunu yüceltmiş ahlâklı bir fert olarak, etrafına olgun insanın davranış ve tavrını yansıtır hâle gelir. ■

DİPNOTLAR

1 Buhârî, "İman", 9; Müslim, "İman", 67.
2 Bk. Muhammed Hamîdullah, İslâm'a Giriş, çev. Cemal Aydın, DİB, Ankara, 1996, s. 85; aynı yazar, İslâm Peygamberi, çev. M. Said Mutlu-Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1969, c. II, s. 54; A. Avni Konuk, Fususu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, İstanbul 1992, c. IV, s. 377.
3 Müslim, "Mesacid", 283.
4 Hamdi Yazır, Hak Dînî Kur'an Dili, IV, Yunus suresi 10. ayetin tefsiri.
5 İbn Mâce, "Sıyam", 21.
6 Yûnus Emre Divanı, Mustafa Tatçı, s. 133.
7 Bk. Kuşeyrî, Risalesi, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003, s. 299.
8 Müslm, "Salât", 62; İbn Arabî, Mişkâtü'l-Envar, çev. Mehmet Demirci, Nurlar Hazinesi, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 100.
9 Müslim, "Salât", 215.
10 Bk. Ahmet Naim,Tecrîd-i Sarih terc, II, 876. Tahiyyat duasının bu manada yorumu için bk. Halûk Nurbaki, Tek Nur, İstanbul, 1989, s. 144.
11 Bk. Sühreverdi, Avârifü'l-Maârif, çev. H.Kâmil Yılmaz - İrfan Gündüz, Tasavvufun Esasları, Erkam Yayınları, İstanbul, 1989, s. 393.
12 Buhari, "Salât", 33; Tecrid-i Sarih terc. II, 353.
13 Benzeri bir olay için bk. Hucviri, age, 441.
14 Tatçı, a.g.e., s. 56. Beytin yorumu için bk. Mehmet Demirci, Yunus'ta Hak ve Halk Sevgisi, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Yayınları, Ankara, 2013, s. 151.
15 Ebu Nasr Serrac et-Tûsî, el-Luma, çev. H. Kâmil Yılmaz, İslâm Tasavvufu, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996, s.160.
16 Safi Arpaguş, Mevlânâ ve İslâm, Vefa Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 441 vd. Mevlânâ, Mesnevi, C. III, beyit: 2175.
17 "Vudu ki mâsivâdan infisal, salât ki Hakk'a ittisaldir." İsmail Hakkı Bursevi, Kitâbü'n-Netîce, hazırlayanlar: Ali Namlı - İmdat Yavaş, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, c. II, s. 62
18 Buhârî, "İman", 37; Müslim, "İman", 1.
19 Bk. Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, DİB Yayınları, İstanbul, 2008, c. IV, s. 275.

EZÂN-I MUHAMMEDÎ

Yahya Kemal

Emr-î bülendsin ey ezân-ı Muhammedî
Kâfî değil sadâna cihân-ı Muhammedî

Sultan Selîm-i Evvel'i râm etmeyüp ecel
Fethetmeliydi âlemi şân-ı Muhammedî

Gök, nûra gark olur, nice yüzbin minâreden
Şehbâl açınca rûh-ı revân-ı Muhammedî

Ervâh cümleten görür Allahü Ekber'i
Akseyleyince arşa lisân-ı Muhammedî

Üsküp'de kabr-i mâdere olsun bu nev-gazel
Bir tuhfe-î bedî'ü beyân-ı Muhammedî

(Eski Şiirin Rüzgârıyle, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay.,11. Baskı, 2008, s.23)

Prof. Dr. Mim Kemal ÖKE ile Söyleşi

Fulya İbanoğlu, Tuğba Aydeniz, Şadiye Çimen, Mehmet Yüksel, Kâmil Büyüker

Prof. Dr. Mim Kemal ÖKE

1955 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Öke, Şişli Terakki Lisesi ve Robert Kolej'de okudu. Cambridge Üniversitesi'nde İktisat ve Tarih alanında yüksek tahsilini tamamladı. Sussex, Cambridge ve İstanbul Üniversitelerinde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ihtisası yaptı. 1979'da Birleşmiş Milletler Filistin Dairesi'nde çalıştı. 1980'de Türkiye'ye döndü ve 1984 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde doçent, 1990'da profesör oldu. 1983'te TRT'de genel müdür danışmanlığına getirildi. Pek çok belgesele imza attı. 2006'ya kadar TRT ve özel kanallarda programlar hazırladı ve sundu. Günlük gazetelerde yazılar yazdı. Türkçe, İngilizce, Urduca ve Arapça yayımlanan yirmiyi aşkın eseri arasında, Osmanlı-Türk dış politika tarihine ilişkin ve özellikle Filistin, Ermeni, Musul ile Hilafet sorunları üzerine yazdığı kitaplar, referans kaynağı addedilmektedir.

Mim Kemal Öke'nin kitaplarından bazıları şunlardır: Saraydaki Casus, (1991); Hilafet Hareketleri (1991); Kızılelma, Sürgündeki Sevda (2000); Derviş ve Komutan: Özgürlük - Güvenlik Sarkacındaki Türkiye'nin Kimlik Sorunsalı (2004); Kılıç ve Ney (2006); Aşkla Dans - Türkler, Tasavvuf ve Musiki (2012); Aşkın Ekolojisi (2015); Yaralı Ceylanlar Kulübü (2015).

Hocam, namazla ilk temasınız nasıl oldu?

Ben Nişantaşı doğumluyum. Nişantaşı, İttihat ve Terakki, daha sonra Cumhuriyet'in ilk nesillerinin daha ziyade rağbet ettikleri bir ikametgâh idi. Teşvikiye Camii de öyle ama Teşvikiye Camiine de çocukluk yıllarımda adımımı attığımı söyleyemem. Böyle bir teşvik de olmadı.

Bizim evimizde namaz kılınmazdı. Annemle babamın aleyhine bir şey söylemek için bunları söylemiyorum, onlar da zaten bunu söylüyorlar: "Biz namazı oğlumuzdan öğrendik." diyorlar. İnançsız olduklarından değil, dinin amel kısmı yoktu.

Ben çok yalnız bir çocuktum ve devamlı okurdum. Okuduğum kitapların içinde önce yabancı klasikler, sonra Türk klasikleri, sonra Türk tarihi ile ilgili kitaplar vardı. Ondan sonra da Türk'e kişiliğini ve kimliğini veren İslâm faktörüne girmek nasip oldu.

Daha sonra dediler ki Nişantaşı'ndaki kitaplar seni kesmez, sen sahaflara gitmelisin. Beyazıd'da sahafları dolaşıyordum. Oralarda ruhani bir iklim görmeye başladım. Ortaokul sıraları idi. Beyazıd Camiini gördüm acaba camiye girebilir miyim, diye düşündüm. Bir şey çekiyor sizi. Bir Allah hissi var ama bu hissi

adlandıramıyorsunuz. İçinizde bir eziklik var ve bir şey tamamlanma ihtiyacında. Arayış var, ne olduğunu kestiremiyorsunuz ama orada bir cezbe var. Sahaflara gittiğim bir zamandı hatırlıyorum, kitaplarımı aldım. Hatta dinle ilgili bazı kitaplar da aldım. Avluya kadar gittim, tam caminin içine gireceğim. Korktum ve geri çekildim. Üç defa oldu bu, ancak dördüncü de girebildim. Namaz falan yok ama girdim.

Nişantaşı'nda bayram, cenaze gibi bir sebeple de olsa camiye girmediniz mi?

Hayır, doğduğum, yaşadığım muhitte şöyle bir algı vardı: Camiye kapıcılar gider. Bu sebeple camiye götürülmedik zaten, öyle bir yer yoktu. O ana kadar sadece Fatiha ve İhlâs suresini biliyordum. Onları da dua mahiyetinde annem öğretmişti.

Bununla beraber ben kitap okuyordum, özellikle tarih üzerine sürekli okuyordum. Sahaflarda daha o yaşta kitapçılar bir kütüphaneci gibi yönlendirir ve yardımcı olurdu bana. Sahaf İbrahim Manav vardı: "Bunları alacaksın çocuğum." derdi. Kitapları hangi sırayla alacağımı o söylerdi. "Divanü Lügati't-Türk", Fuat Köprülü'nün "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" benim o dönemde aldığım ve vazgeçemediğim kaynaklardır. Herhangi bir değişim olmadı. Ta ki İngiltere'ye gidene kadar…

İngiltere'de okurken de çok çalışkan bir öğrenciyim. 17-18 yaşlarında çalışkan bir talebeyim. Cambridge klasik bir üniversitedir, öğrenci ile yakından ilgilenirler ve orada birçok kolej vardır. Ben en güzel ve tarihî kolejde okudum: Queens' College.

Belli zamanlarda öğrencileri bir araya getirirlerdi. Öyle bir çay esnasında bahçede -hiç unutmuyorum- kolejin evangelist papazlarından birisi geldi: "Biz sizi şapelde hiç görmedik." dedi. Cevaben "Ben Müslümanım." dedim. "Kusura bakmayın, sizi taciz etmek istemiyordum." dedi. Genel konulardan sohbet ettik. On beş gün sonra arkadaşlardan birisi, "Papaz seni çağırıyor." dedi. Şapele çok büyük bir korkuyla gittim. "Buyurun Mr. Öke." dedi. Oturdum. "Ben üniversitedeki idarecilerle konuştum. Kolejimizde size bir mescit yapmaya karar verdik. Biz size bir oda tahsis edeceğiz. İçini nasıl tefriş edeceğimizi beraberce ko-

> “Namaz kulun halveti, Allah ile baş başa kalacağı an, buluşma vaktidir. Mesela çok sevdiğiniz bir dostunuzla buluşmak için gidiyorsunuz. En çok sevdiğimiz nedir? Allah ile buluşma anıdır. O yüzden büyükler, insanın kulağı hep ezanda olmalıdır, derler.”

nuşalım.” dedi. Bu teklifi yaptıklarında karşılarında öyle bir Mim Kemal var ki gündüz insan, gece kurt. Gündüz çok çalışan ama geceleri diskoda eğlencede bir kişi... Peki, ne olacak şimdi?

Ben adamı vazgeçirmeye çalıştım. “Kendinizi böyle şeylere üzmeyin. Namaz vakti gelince bir odada kılarız.” dedim. Namaz kılmayı bilmiyorum ama bir seccade ile herhangi bir yerde kılınabileceğini biliyorum. “Öyle değil o iş, sizin cemaatle kılınan namazlarınız da var, Cuma namazınız var.” dedi. “Bizim kolejde tek Müslüman sizsiniz diyorsunuz, peki cemaat nasıl olacak?” diye sordum. Papaz, “Başka kolejler var.” dedi. Otuz bir tane kolej var. “Biz bir adım atacağız, diğer kolejlerden Müslüman öğrenciler gelecek. Burası din ve vicdan özgürlüğünün olduğu bir ülkedir. Herkesin ibadet etmeye hakkı vardır. Biz bunu göstermek istiyoruz. Bunu daha sonra halka da açarız. Burada Senegalli, Pakistanlı öğrenciler de var, onlar da gelirler.” dedi. “Peki, imam kim olacak?” diye sordum. “Siz!” dedi. “Akıllı bir adamsın, yakışıklısın, dinini de biliyorsundur herhâlde.” dedi. “Öyle olsun.” dedim.

Beraberce gittik. Deliliğe Övgü kitabının yazarı, Erasmus’un odasını verdiler. İçerinin nasıl tefriş olunacağını, abdest alınacak ibriklere kadar çıkarmışlar zaten. Güler misin, ağlar mısın? Ne yapayım artık… Papaz, “Buranın tefrişi iki hafta sürer, sen de bu iki hafta içinde hazırlanırsın.” dedi. “Burayı gayet güzel bir şekilde, bir Cuma namazı ile açarız.” dedi.

Benim iki hafta içinde namaz kılmayı öğrenmem lazım! Tabii telefon filan yok. Ben de eve hemen acele postayla mektup gönderdim. Tek hatırladığım evde var olduğunu bildiğim Mızraklı İlmihal. Sahaflardan aklımda kalmış ama okumuşluğum yok. Bizimkilerden gelen cevapta, “Sen birilerine mi karıştın, irticâi faaliyet içinde misin?” diye soruyorlar. Anlayacağınız evden kitap konusunda olumsuz cevap aldım. Ben de kütüphaneye gittim.

Kütüphaneyi çok iyi bilirdim ve zaten bizim okulun kütüphanesi muazzam bir kütüphanedir. İslâm üzerine çalışmalar ve şarkiyatçılıkta bir numaradır. Kitapları aldım ve okumaya başladım. Hadiseyi kavradım fakat Arapçaya hâkim değilim. Orada Şarkiyat Fakültesi vardı ve ben de zaman zaman öğrencilerin Türkçe pratik yapmaları için o fakülteye gider, harçlık çıkartırdım. Onlara, Arapça dersi almak istediğimi söylediğimde “Hangi Arapça?” diye sordular. “Kur’an Arapçası.” deyince hemen kaydımı yaptılar ve derse girdim.

Arapça sınıfında İngiliz öğrenciler, başlarında da İskoç bir hoca vardı. Hoca benimle ilgilendi, Türk olduğumu öğrenince de “Ne güzel, bakın bize Arapça bilen biri katıldı.” dedi. “Nasıl yani?” diye sorunca “E, ibadet dilinizi biliyorsunuzdur herhâlde.” karşılığını verdi.

Ben Kur’an Arapçasını İngiltere’de öğrendim. Bir sene çok ıstırap çektim orada, çünkü o İngiliz öğrenciler Arapça konusunda benden iyiydi. Sonra hoca “Uygulamaya geçelim.” dedi ve Kur’an’ı çıkarttı ve okuttu. O an dedim ki “Allah’ım, ben Müslümanım, bunlar Hıristiyan. Lütfen beni mahcup etme!”

İlk kez namaz kıldığınızda neler hissettiniz?

Elim ayağım buz kesti. Heyecandan hiçbir şey hissetmedim. Toplu namaz kıldırıyorsunuz. Adamlar geldi, papazlar da geldi. Hakikaten kendimde değildim. O zamana kadar bir namaz pratiğim yoktu ki o ilk namazımda cübbe ve sarığa kadar her şeyi ayarlamışlardı. İlk namazım; imam olarak yaklaşık 30 kişilik bir cemaate kıldırdığım o namazdır.

Ben o zaman 18 yaşındaydım ama cemaat de zaten bu yaşlardaydı ve onlar da öğrenciydi. Ondan sonra devam etti. İlginç olan Cumhuriyet'in ilk yıllarında enteresan bir nesil gelmiş. Protestanlaştırılmış bir İslâm söz konusu. Yatağın yanında ellerini kavuşturup Fatiha'yı okuyup yatacaksın! Bizim böyle bir âdetimiz yok ki... İşte cemaatle namazla başlamak beni yıkadı tabii. Aşırılıklarım törpülenmeye başladı. Ehl-i şeriat bir adam olmaya başladım.

Ailenizden nasıl bir tepki aldınız?

Tatil için İstanbul'a geldiğimde de namazlarıma devam ediyordum. Artık içimden gele gele, bayıla bayıla yapıyordum. Ezan okunmaya başladığı vakit hazırlık yaptığımda bizimkiler bana bakarak, "Ne iş, nereden çıktı bu namaz?" diye sordular. Ben de "Miraçtan!" dedim. "Her gün mü kılacaksın?" diye sordular. "Evet." dedim. "Peki, kaç vakit?" diye sordular. "Beş vakit." dedim. Kendi aralarında fısır fısır konuştular. Bir gün ben namaz kılarken, arkamda durmuşlar. Aralarında bir şeyler konuşuyorlar. İçimden "Eyvah yine bir şey mi söyleyecekler." diye geçirdim. Selam verdim. "Ne olur bize de öğretsene namaz kılmayı." dediler. O günden itibaren onlar da muntazaman kılmaya başladılar.

İstanbul'a geldiğinizde "kayıp zamanların" telafisi için camileri gezme fırsatınız oldu mu?

Tabii ki... O zaman tarihe de meraklı olduğumdan gidip geliyordum. İlgim de çok arttı. Ben sadece sahaflara değil, ilahiyat fakültelerine de çok giderim. Mesela Marmara İlahiyat'ın yayınevine çok giderim, İSAM'a çok giderim. Ne ise oradaki tedrisat, o tedrisatın bütün yayınlarını almışımdır. Bunu kimse bilmezdi ta ki 2005'e kadar. 2005'te TRT bir sahur programı yaptı. O programı da ben sundum. Herkes şaşırdı ve "Bu adam bunları nereden biliyor?" diye sordular. Kısa zaman önce çıkan Yaralı Ceylanlar Kulübü isimli kitabımızla da tasavvufla olan alakamız ortaya çıktı.

Bir baba olarak ailenizde namazın yerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Benim eşim de oğlum da namaz kılar. Kızım engellidir. Adı Nazlı Hilal... Oğluma hiçbir zaman "Namaz kılmak mecburiyetindesin." demedim. Temsil çok önemli… Bir evin içinde namaz kılındığı bilinecek. Temsil etmeye çalış; uyarlarsa uyarlar, uymazlarsa ne yapalım yani. Hanım bazen gelip, "Oğlana da söylesen." derdi. Hatırlatma yaparsınız tabii, mesela tatil günlerinde cumaya gittiğim vakit, "Ben Cumaya gidiyorum oğlum." derim. "Ben de geleyim baba." der mesela. Şimdi de bir emrivaki ile namaza çağırmam. Kızım her akşam, namazları benimle kılar.

Nazlı ile yaşadığım ilginç bir hâli anlatmak isterim. Daha henüz namaz kılmadığı zamanlardı. Bir gün namaz kılıyorum, yanıma geldi, etrafımda dolaştı durdu. Sonra bana bakıp "O senin miracın." dedi gitti. Bir ço-

cuğun bunu kelimesi kelimesine söylemesi mümkün olabilir mi? Namazı bitirdim yanına gittim. "Ne dedin sen?" diye sordum. "Miracın senin." dedi. Bir daha söyle dedim. "Miracın senin." dedi. Bir daha söyle, dedim, söylemedi gitti.

Yine bir gün; kirada oturuyoruz bir ev satın alacağız. Evi bize gezdiriyorlar. Ben evin ruhaniyetine çok bakarım. Ev çok hoşuma gitti, fakat pahalı. Borç almadan ödeyemeyeceğim bir para. O sırada Nazlı'nın olmadığını fark ettim. Acaba dışarı mı çıktı diye yerimden fırladım. Bir baktım salonda namaz kılıyor ve kıbleyi de doğru tespit etmiş. Emlak komisyoncusuna "Bu iş bitti, alıyoruz." dedim.

Oğlumun da güzel bir anısı var namazla ilgili. Oğlum namazlarına devam ediyor, üniversiteye gidiyor. Okulu da İstanbul dışında, Kıbrıs'ta... Bir gece heyecan içinde bana telefon etti. "Baba, akşam namaz kılıyorum. Cam açıktı. Camdan bir rüzgâr geldi, beni sarıp sarmaladı. Sanki içime girdi, ondan sonra da çekti gitti." Ben de ona, "Oğlum, Hala Sultan seni ziyarete gelmiş." dedim. O olay oğlumun huşu içinde namaz kılmasına vesile oluyor. Velhasıl namazın aile hayatımızda hep özel bir yeri vardır.

Kızınızın doğumunda namaz sizde nasıl bir dönüşüme vesile oldu?

Kızımın down sendromlu olarak doğuşunu ilk etapta kabullenemedim. Hâlbuki ne büyük bir cehalet... O zamanlar da namaz kılıyordum ama insan "Bana nasıl olur?" diye düşünüyor. Beni orada hanım kurtardı, Cuma namazına göndererek. Yaşadığınız bir hadise sizi inkârdan imana sürükleyebiliyor. O namazda hazırlanan sahne de beni kendime getirdi. Camide arka sıralarda daldığım bir an -yakaza hâlinde- cehennemimi gördüm. Allah sizi düştüğünüz anda yakalıyor. Hani, Allah izzetle de illetle de sınamasın derler ya, ben diyorum ki Allah hiçbir şekilde sınamasın.

Camiye gittim, en arka safta oturdum. Dalmışım. Keskin kayalardan oluşan bir dağ var önümde. Uçurumdayım, fırtınalı ve karanlık bir hava… Aşağıya bakamıyorsunuz, yanardağ gibi ateşler fışkırıyor. Karşı tarafa geçmek zorundayım. Karşı tarafta baktım, kızım 18 yaşında. Bana seslendi "Seni geçireceğim baba." diyerek, tam üç defa. Sonra bir çekti beni karşı tarafa. "Allah!" diye fırlamışım. O sırada Cuma vakti, iç ezan okunuyordu. Namazı kıldım eve koştum ve hemen kızıma sarılıp bağrıma bastım. Bir hafta hiçbir şekilde onunla ilgilenmemiş, kucağıma almamış ve sevmemiştim. Namaz beni kendime getirdi. O Cuma namazı da benim için unutulmayacak bir namazdır.

Namazın bizi Rabbimize yaklaştırması lazım... Zira namazın müminin miracı olduğunu biliyoruz. Ne var ki pazarlıkçı bir toplum olduk. Namaz kılıyoruz, dua ediyoruz ama namazın karşılığını hemen bu dünyada, dünyalık şeylere tahvil ederek bekliyoruz. Bu hastalıktan nasıl kurtulacağız?

> “Bizler İslâm’ın yoğun şekilde tebliğ edildiği bir dönemde yaşıyoruz ama İslâm’ın bu kadar dünyevileştiği başka bir zaman da yok. Müslümanların böylesine dünyevileştiği başka bir zaman yok. İslâm çok da anlatılıyor ama bence en önemlisi temsildir.”

İhsan ile kurtulabiliriz. Benim açımdan sorunuzun cevabı budur. Namazı ihlasla kılacaksın ve ihsanı düşüneceksin. Kastım, Allah seni görüyormuşçasına namazı kılmaktır. Allah seni hep görmüyor mu? Görüyor ama sen fark etmiyorsun. İşte sen O’nun huzuruna çıktığını düşünerek öylesi bir idrak içinde kılmaya başlarsan, o namazdır asıl mesele.

Sizin şahit olduğunuz büyüklerin, Allah dostlarının namazla temasları nasıldı?

Ehl-i tasavvufun yapması gereken, sizi alıp miracınıza çıkarmaktır. Çünkü namaz kulun halveti, Allah ile baş başa kalacağı an, buluşma vaktidir. Mesela çok sevdiğiniz bir dostunuzla buluşmak için gidiyorsunuz. En çok sevdiğimiz nedir? Allah ile buluşma anıdır. O yüzden büyükler, “İnsanın kulağı hep ezanda olmalıdır.” derler. Onunla buluşmayı istediğin için… Bütün hayatınızda Allah’la irtibatınıza, yani şeb-i arusunuza vasıl olduğunuz, iki rekât namazdır. Bunu ben vazife olarak görmüyorum. Bundan daha güzel ne olabilir?

Peygamberimiz namaz için niye “gözümün nuru” diyor? Çünkü kalp gözü açılıyor. Kalp gözü açılınca ne oluyor? O’nu görüyorsun, O’nunla buluşuyorsun. Tabii ki Allah’tan korkacağız. Hani Yunus Emre diyor ya “ciğer büryan oluptur aşk elinden”; ciğer kokusu oradan geliyor işte. Allah korkusuyla yanan ciğer, hepsinden güzeldir.

Hocam, eski camilerimiz ihya oluyor; yeni semtler kuruluyor ve yeni ihtişamlı camiler yapılıyor, bunlar da cemaatle doluyor, ezanlarımız okunuyor ama birlik beraberlik, bir arada yaşama düşüncesi camiden çıkınca neden bitiyor? Camiden oluşan hava neden dışarı aksetmiyor sizce?

Şeklî kısımdan derununa geçemiyoruz. İmanla onu tamamlayamıyoruz. Büyükler de hani, “Bir sıkıntın varsa hemen namaza dur, geçer.” derler ya. Bir zata sormuşlar, “Efendim namaz kılarken hep bir şeyler düşünüyorum.” demiş. O da “Daha fazla namaz kılın evladım.” demiş. “Ama yine düşünüyorum.” deyince, “Daha fazla, daha fazla kılmaya çalış.” demiş. Demek ki bir noktada namaza devamlılık ve daha fazla namazla O’na yaklaşma önem arz ediyor. Yoksa etrafımızda o kadar çok parazit var ki o parazitleri nasıl izale edersin, perdeleri nasıl kaldırırsın?

Bizler İslâm’ın yoğun şekilde tebliğ edildiği bir dönemde yaşıyoruz ama İslâm’ın bu kadar dünyevileştiği başka bir zaman da yok. Müslümanların böylesine dünyevileştiği başka bir zaman yok. İslâm çok da anlatılıyor ama bence en önemlisi temsildir. Kur’an bize online gelmedi, insan-ı kâmille geldi. Hz Ebubekir, miraç dönüşünde Peygamberimizin yaşadıkları kendisine sorulunca, “O dediyse doğrudur.” deyip inanan bir insandır. Bana öyle bir zat göstereceksiniz ki “O neyse ben oyum.” diyeceğim. Kaç kişi beni görüp de Müslüman olmuş? Bir Müslüman birine diyecek ki “Sen neysen ben de o olayım kardeşim.”

Temsil meselesi diyoruz değil mi? Dışarıda İslamofobi ile içeride farklı sıkıntılarla uğraşıyoruz. Müslümanlar ne olursa olsun dini en güzel biçimde yaşayıp, en güzel biçimde temsil etmelidir. Bunun yolu da miracımız namazdan geçiyor. ■

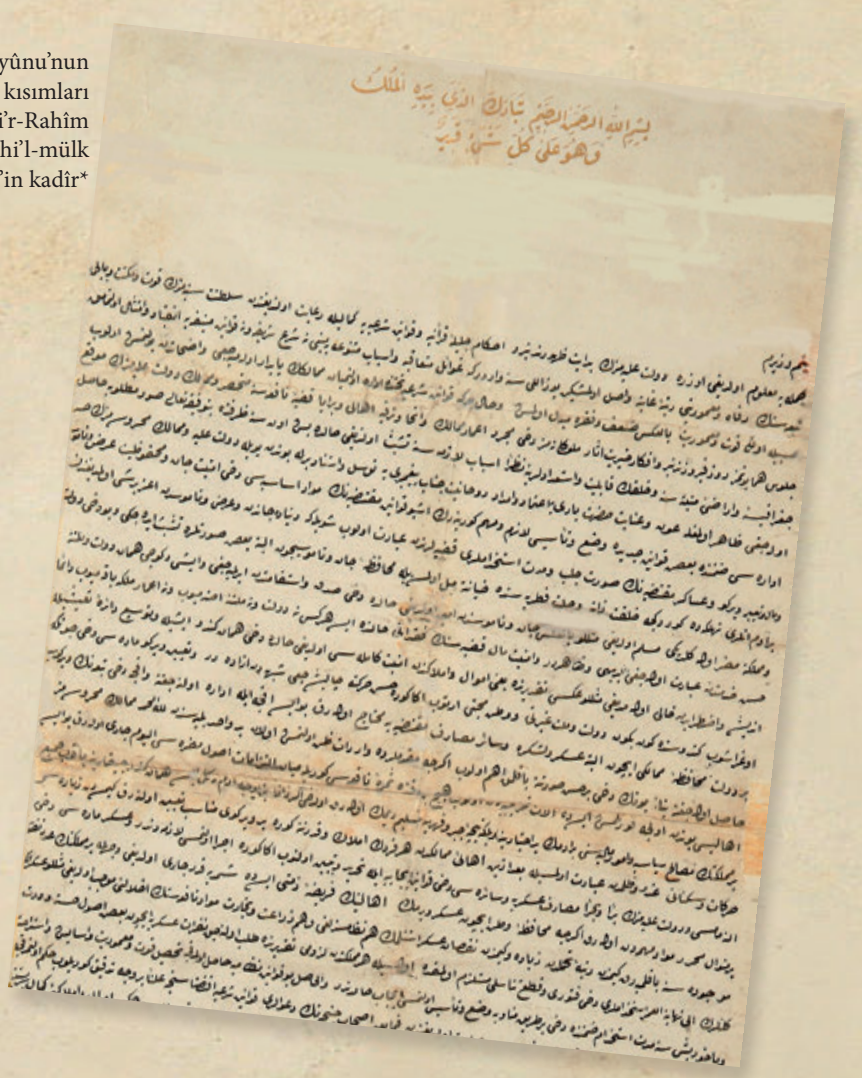

Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu'nun ilk kısımları
Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm
Tebârake'llezî bi-yedihi'l-mülk
ve huve alâ-külli şey'in kadîr*

OSMANLI DEVLET İDARESİNİN NAMAZA VERDİĞİ ÖNEM

Dr. Mustafa KÜÇÜK
Osmanlı Arşivi Uzmanı

Osmanlı Devleti'nin her devrinde dinî duyguların ve İslâm'ın usulünce yaşanmasının, devlet idaresinin önem verdiği hususlardan biri olduğu muhakkaktır. Gayet veciz ve günümüz Türkçesi'ne yakın bir üslupla yazılmış olan Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu'nun (Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839) daha girişinde söze Mülk Suresi (Tebâreke)'nin ilk ayet-i kerimesi ile başlandıktan sonra Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu hâl ve bunun esbâb-ı mûcibesi şöyle izah edilir:

Benim Vezirim

Cümleye ma'lûm olduğu üzere Devlet-i Aliyyemizin bidâyet-i zuhûrundan (ilk kuruluşundan) beri ahkâm-ı celîle-i Kur'âniyye ve kavânîn-i şer'iyyeye kemâliyle ri'âyet olunduğundan Saltanat-ı Seniyyemizin kuvvet ve miknet ve bi'l-cümle tebe'asının refâh ve ma'mûriyyeti rütbe-i gâyete (son derecesine) vasıl olmuş iken yüz elli sene vardır ki gavâil-i müte'âkibe (peşpeşe gelen gaileler) ve esbâb-ı mütenevvi'aya mebnî (muhtelif sebeplerden dolayı) ne Şer'-i Şerife

* "Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve onun her şeye gücü yeter." (Mülk, 67/1).

ve ne kavânîn-i münîfeye (ne İslâm hükümleri ne de kanunlara) inkıyâd ve imtisâl olunmamak hasebiyle (tâbi olup örnek alınarak yaşanmadığı için) evvelki kuvvet ve ma'mûriyyet bil'akis za'f u fakra mübeddel olmuş (evvelki güç ve kuvveti, tam aksine zaaf ve acziyete dönüşmüş) ve hâlbuki kavânîn-i şer'iyye tahtında idare olunmayan memâlikin pâyidâr olamayacağı vâzıhâttan bulunmuş olup (ve ancak bilindiği üzere şer'î kanunlara göre idare olunmayan ülkelerin payidar olamayacağı apaçık ortada iken)...[1]

Hâl böyle olunca Osmanlı Devleti idarî makamlarının; Müslümanın üzerine vakitleri belli şekilde farz olan (Nisa, 4/103) namaza devamı emreden Cenâb-ı Allah'ın bu emrine[2] boyun eğerek ibadet edilmesini gözden uzak tutmayacakları âşikârdır. Nitekim bir ilâmdan anlaşıldığına göre; Sultan İkinci Mahmud, İslâmiyet'in alâmet-i zahiresi olan namaza halkın bir müddetten beri devamsızlığının kulağına varması üzerine, Müslümanların beş vakit namazı cami ve mescitlerde ve daire sahibi olanların konaklarında cemaatle eda eylemeleri hakkında fermân-ı şerîf çıkarmış ve bu emrin uygulanması için gönderdiği ferman, Erzurum Kadılığı tarafından da deftere kayıt ile tescil edilmiştir.[3]

Devrin İstanbul kadısı, halktan her kesimin beş vakit namaza devam etmesi için bütün vilâyetlere buyruldular yazılmasını Sadâret (başbakanlık) makamına hatırlatmış ve bu yolda gereken emirler verilmiştir.[4]

Sultan İkinci Mahmud döneminin ilgi çekici emirlerinden birisi olarak, gönderilen bir tamimde, beş vakit namazın cemaatle kılınması hususunda, Adana'da halkın taahhütte bulunduğu anlaşılmaktadır.[5]

Eski sadrâzamlardan Benderli Mehmed Selim Selim Sırrı Paşa'ya (Sadâreti 1240-1244/1824-1828) gönderilen bir hükümde; İslâmiyet'in açık alâmetlerinden olan beş vakit namazın bir müddetten beri ihmal edilmesi yüzünden Sofya gibi büyük bir İslâm memleketinde mevcut camilerin pek çoğunun kapalı ve halkın ekserisinin namazı terk ettikleri haber alındığını ve

Sultan İkinci Mahmud'un, namaza ve oruca devam etmeyenlerle ilgili Sadrâzam Mehmed Emin Rauf Paşa'ya hitaben çıkardığı ferman. (BOA, HAT, 1313/51145: 1230)

buna kalkışanların gerekli ve şiddetli cezaya çarptırılmaları istenmektedir.[6]

Osmanlı toplumunda namazı terkin devlet idaresini bir hayli meşgul ettiği muhakkaktır. Bu duruma yol açan sebeplerden birinin de halkın Bektaşîlere uyması olduğu anlaşılmaktadır. Buna mukabil illerdeki idarecilerin gerekli tedbirleri aldıkları görülmektedir. Bir örnek olarak; kapanmış olan cami ve mescitlerin tekrar açılarak ahalinin beş vakit namaz ile cuma namazlarına düzgün bir şekilde devam etmelerinin teminini talep eden Selanik Valisi Vezir Mustafa Paşa'nın gönderdiği mühürlü mektubu zikredebiliriz.[7]

Beş vakit namazın cemaatle kılınması ve Müslüman çocuklar için mektepler açılmasına itina gösterilmesinin emredildiği bir yazıda; cami ve mescit vakıflarının yok olmasına meydan verilmemesi de tembih edilmektedir.[8]

Teke Mütesellimi Osman Paşa'nın kendi mührüyle gönderdiği tahriratta; aldıkları emir üzerine cemaatle namaz kılınmağa devam edildiği; camilerde halka din ve diyanetleri öğretildiği ve ilmihal ile Dürr-i Yektâ

Sultan II. Mahmud tarafından İsakça'ya gönderilen namazla ilgili ferman. (BOA, C. ADL, 19/1134)

> "Devrin İstanbul kadısı, halktan her kesimin beş vakit namaza devam etmesi için bütün vilâyetlere buyruldular yazılmasını Sadâret (başbakanlık) makamına hatırlatmış ve bu yolda gereken emirler verilmiştir."

kitaplarından sancaklara gönderilmesinin kolaylaştırılacağı ifade edilmektedir.[9]

Namazı Terk Edenlerin İkaz Edilmesi

Sultan İkinci Mahmud'un, Sadrâzam Mehmed Emin Rauf Paşa'ya hitaben çıkardığı hatt-ı hümâyûnunda namaza ve oruca devam etmeyenlere ihtârı dikkat çekicidir:

Benim Vezirim!

Mülûk ve hükkâma (Devlet adamları ve hâkimlere) emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker etmek farîza-i zimmet ve bu bâbda müsamaha sâhib-i Şerî'at sallellâhu aleyhi vesellem efendime adem-i mutâva'at (itaatsizlik) kabîlinden olmakla dünya ve âhirette mûcib-i nikâl (ateşi gerektiren) olduğu zâhirdir. Bir müddetten beri bu hususa ihtimâm olunmadığından akāyidinde za'af olan nâs, binâ-yı İslâm'dan olan savm ve salâta meyelân etmez olup belki bazı cehele (cahiller) indinde terk-i salât, ma'âzallâhi Teâlâ, mübâh derecesine varmış olmakla evkāt-ı hamsede (beş vakitte) cevâmi' ve mesâcid (cami ve mescidler) cemâatten hâlî (boş) kalıp hükkâm (hâkimler) ve zâbıtân (subaylar, zabitler) dahi ihtimâm etmeyip ve selâtîn (büyük camiler) ve sair cevâmi' ve mesâcide muvazzaf vaizler tayininden meram, avâm-ı nâsa (eğitimsiz halka) akāid-i sahîha ve şurût-ı İslâm'ı beyan ve talim etmek iken onlar dahi bu hususa dikkat etmeyip hikâyât-ı sâbıka nakli ve vazifelerinden hariç sözler ile tekmil-i meclis eylediklerinden (sözü tamamladıklarından) ve imâmet ve hitâbet ve müezzinlik ve devir-hânlık cihetleri (görevleri) tecvîd üzere kıraat-ı Kur'ân-ı Kerim ederek kulûb-ı nâsa rikkat ve ibadete şevk verecek kimesnelere tevcîh olunmak lâzımeden iken bunlara dahi dikkat olunmayıp esas-ı Din-i Mübin ve Mü'min-i muvahhidi müşrikînden (kâfirlerden) fark ve temyîze (ayırt etmeye) delîl-i metîn olan (sağlam delil) salât, ma'âzallâh, külliyen metrûk (terk edilmiş) olmak derecesine yaklaşmıştır.

İmdi işbu hatt-ı hümâyûnum tarafına vardukda kâffe-i ehl-i İslâmı farz-ı ayn olan salâta devam ettirmek için evkāt-ı hamsede câmi'-i şerife gelmelerini müftî-i dâ'îmize (müftülere), e'imme-i mahallâta (mahalle imamlarına) ve vâizlere ve sair iktizâ edenlere tenbih eylemesini kendüye ifade ve sen dahi Yeniçeri ağası ve bezistân ve çarşu ve sair esnaf kethudâlarına vech-i ekîd (sağlam bir şekilde) tenbih edip, şöyle ki,

kâffe-i Müminîne kitâb-ı mevkūt (vakti belirli) olan salât vakti geldikte her kim ki câmi'-i şerife varup cemaate devam etmez ise te'dîb olunacağı (cezalandırılacağı) cümleye beyan ve ifade ve gûş u hûşlarına (akıl ve kulaklarına) ilkā eylemeleri (düşürmeleri) için mü'ekked (pekiştirilmiş) buyruldular (sadrâzam emirleri) neşir ve bu hususa ale'd-devâm (daima) dikkat ve ihtimâm eyleyesin.[10]

Padişahın bu hatt-ı hümâyûnu, bize göstermektedir ki:

- Dinî terimler dışında bu dönemde ne kadar açık ve anlaşılır bir Türkçenin kullanıldığı. (Osmanlı evrakının diplomatik kısımları ve bazı yazışmalar daha girifttir.)
- Padişahların, idareleri altında bulunan halkın sosyal yapıları ve manevî değerleriyle yakından ilgilendikleri ve bozulan cihetleri tamir için gerekenin yapılmasında ısrarcı oldukları.
- Dinî vazifelerini yapmayan halkı takibe aldıkları gibi onlara İslâm'ı öğretecek olan görevliler ile Kur'ân-ı Kerim'i okuyacak olanların ehil olmalarına itina gösterdikleri.

Hâsılı sadece bu hatt-ı hümâyûn bile kaleme aldığımız meseleyi izaha kâfi görülmektedir.

Namazı terk edenler hakkında yapılanlardan birisi de "hudûd-ı şer'iyyenin icrasının tatbiki" talebi olmuştur. Buna dair İbrail[11] Nâibliği'nden Dersaadet'e (İstanbul'a) bir ilâm gönderilmiştir.[12]

Padişahlar, bu hususa dair muhtelif zamanlarda ferman çıkararak konuyu takip etmişlerdir. Meselâ 15 Safer 1242 (18.8.1826) tarihli bir belgede; halkın ekseriyetinin namazı terk ederek fuhşiyyâtı pervasızca yapmaları üzerine, bu çirkin ahvâlin men'i hakkında Sultan Mahmud-ı Sânî bir ferman çıkarmış ve İsakça'ya[13] gönderilen bu ferman Kadı Sicilleri'ne kayıt olunarak yürürlüğe girmiştir. Bunun neticesinde de bölgede cemaatle namaz kılınmağa başlandığı görülmektedir.[14]

Namaza devam hususunun bütün halka tembih edildiğini söylemek mümkündür.[15] Bununla yetinilmemiş; resmî dairelerde çalışanların,[16] subayların,[17] askerlerin[18] ve öğrencilerin[19] de namazlarına devam ve terk-i salâttan sakınmalarına dikkat edilmesi, her dönemde sıkı sıkıya takip edilmiş ve bu hususa dair padişah fermanları, sadrazam emirleri, tezkireler, müftülüklerden ilâmlar çıkarılmış ve gelişmeler daima ilgililere bildirilmiştir. Hâsılı, herkes bu konunun muhatabı olmuştur.

Namazın terkinden sakınılması için gayret gösteren Osmanlı idaresi, namazın cemaatle kılınmasını da teşvik etmekte[20] ve şer'î bir özrü olmadıkça herkesin beş vakit namazı cemaatle eda etmesi hususunda tembihatta bulunmaktadır.[21]

Ankara Vilâyeti Meclisi'nde alınan şu karar ise koruyucu devletin bu işle ilgisini açıkça ortaya koymaktadır:

Ankara'da cami ve mescitlerde ezan okunması; beş vakit namazın cemaatle kılınması; tekke ve zaviyelerde zikre devam edilmesi, yetişkin kızların açık gezmemesi ve ebeveynin rızası olmadan talip olanlara kız verilmemesi meselelerine ve bunların gerekli yerlere tembihen bildirildiğine dair Ankara Meclisi'nin mazbatası.[22]

Namaz vakitlerinde camilere ve mescitlere gelmeyip dışarıda vakit geçirenlerin bundan böyle namaz vakitlerinde işlerini bırakarak cemaate katılmaları hususuna dair Serasker ve muhtelif makamlara buyruldu sureti.[23]

Osmanlı Devleti'nin hemen her döneminde ve yakın-uzak her bölgesinde, Cuma ve bayram namazlarının kılınmasına uygun cami bulunmayan yerlerde mescitlerin düzenlenerek Cuma ve bayram namazlarına uygun hâle getirildiğini görmekteyiz.[24] Keza öğrencilerin mekteplerinde namaz kılmaya uygun yerleri yoksa bu hususa da itina gösterildiği anlaşılmaktadır:

Edirne Mekteb-i İdadisi talebesinin ve yatılı olanların namaz kılmak için mektep haricine çıkmalarının

> “Ramazan-ı Şerif’te teravih namazının süratli kıldırılmaması için imamlara tembihatın yapıldığını görmekteyiz.”

uygun olamayacağından, öncelikle mektep içinde bir yer bulunması; yoksa bahçe içinde bir kat olarak bir yer yapılması için yapılan keşfin kaydolunduğu defter, ihale evrakıyla birlikte ilgili makamlara gönderilmiştir.[25]

Devlet idaresinin ilgilendiği mühim işlerden birisi de Cumanın ehemmiyetine binaen ehil ve ruhsatlı olmayanların Cuma namazı kıldırmalarını yasaklamış olmasıdır.[26]

Namazların cemaatle kılınmasının temini için Zaptiye Nezareti’ne hitaben buyruldu yazılması,[27] takibin idarî yönüyle birlikte inzibati yanının da bulunduğunu göstermektedir. Nitekim Maliye Nâzırına gönderilen başka bir emirle de erkân-ı İslâmiyyeden olan beş vakit namazın edası, farîzadan olduğundan dolayı bu konuda tembellik gösterenlere nasihatte bulunulması, ancak bu olmadığı takdirde hapis ve te’dibleri suretiyle cemaatle namaz kılmağa teşvik ve sevk olunmaları talep olunmuştur.[28]

Meclis-i Vükelâ’dan çıkan bir mazbatada açıkça zikredildiği üzere; beş vakit namazın cemaatle kılınmasının sağlanması, uymayanların cezalandırılması, gerekli görülmüştür.[29]

Bu arada, günümüzde de söz konusu olduğu gibi Ramazan-ı Şerif’te teravih namazının süratli kıldırılmaması için imamlara tembihatın yapıldığını belirtmeliyiz. 5 Şubat 1898 tarihinde Zabtiye Nezâreti’nden gelen tezkirede Şehzade Camii’nde Teravih Namazını süratli kıldırmasından dolayı imam ile bir binbaşının kavga ettiği ve bu şekil münasebetsiz durumun meydana getirilmemesi, beyan edilmiştir.[30]

Cuma Namazına Verilen Önem

Cuma namazı, Osmanlı Devleti’nde fevkalâde önemli idi. Padişah Cuma namazını kılmak için selâtin camilerine ya da meselâ Kurşunlu Mahzen gibi daha küçük bir camiye gider, bu arada harap olduğunu gördüğü mescit ve türbelerin tamirini irâde ederdi.[31]

Yukarıda da zikredildiği gibi Cuma namazına uygun cami ve mescit bulunmayan mahallerdeki Müslüman ahalinin, Cuma ve bayram namazlarını kılacakları camiye dönüşmüş mescitler muhakkak yapılır;[32] o imkân bulunamazsa hükümet konağı ve kışlalarda Cuma namazı eda edilirdi.[33] Bu arada Devlet-i Aliyye’nin şanına yakışır bir şekilde memurlarının, özellikle vali, mutasarrıf, kaymakam ve nahiye müdürlerinin Cuma namazını şehrin en büyük camisinde eda etmeleri beklenirdi.[34]

DİPNOTLAR

1 BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu (Tanzimat Fermanı), MFB, 48.
2 “Namazlara ve orta namaza (vakıflarında rükünleri ve şartları ile) devam edin. Allahın (divanına) tam huşu’ ve taatle durun.” (Bakara, 2/238 - Hasan Basri Çantay meali).
3 BOA, C. DH, 18/862: 11 Safer 1243 (3.9.1827).
4 BOA, HAT, 695/33517: 1250 (Tahminî tarih: 31.3.1835).
5 BOA, C. ADL, 32/1940: 23 Şaban 1229 (10.8.1814).
6 BOA, C. ADL, 18/1105: 1245 (Tahminî tarih: 21.6.1830).
7 BOA, C. ADL, 94/5659: 15 Safer 1245 (16.8.1929).
8 BOA, C. MF, 67/3319: 9 Ramazan 1229 (25.8.1814).
9 BOA, HAT, 683/33223: 25 Muharrem 1253 (1.5.1837).
10 BOA, HAT, 1313/51145: 1230 (Tahminî tarih: 4.12.1815).
11 Asıl adı Braila olan ve 1538-1830 yılları arasında Türk idaresinde kalan, Romanya’da, Tuna kıyısındaki liman şehri.
12 BOA, C. ADL, 21/1261: 7 Safer 1242: (10.9.1826).
13 Romanya’da, Dobruca’nın kuzeyinde Tuna nehrinin kıyısında küçük bir kasaba.
14 BOA, C. ADL, 19/1134.
15 BOA, İ. DH, 79/3964: 4 Ramazan 1259.
16 BOA, DH. MKT, 1729/122: 18 Şevvâl 1327.
17 BOA, İ. DH, 58/2866: 19 Rebî‘ü’l-evvel 1258.
18 BOA, HAT, 1573/29: 4 Cemaziyelevvel 1243.
19 BOA, Y. A. HUS, 331/100: 16 Muharrem 1313; BOA, MF. MKT, 272/44: 15 Muharrem 1313.
20 BOA, A. MKT. UM, 65/90: 7 Ramazan 1267; BOA, A. MKT. NZD, 22/15: Safer 1267.
21 BOA, İ. DH, 58/2850: 19 Rebî‘ü’l-evvel 1258.
22 BOA, A. MKT, 28/62: 1261 (1845).
23 BOA, A. MKT, 86/85: 10 Receb 1263.
24 BOA, C. EV, 186/9280: 1207 (Tahminî); BOA, HAT, 1453/44.
25 BOA, MF. MKT,482/23: 23 Şaban 1317.
26 BOA, A. MKT. UM: 4 Cemâziye’l-evvel 1268; BOA, A. MKT. UM, 106/32: 17 Zilkade 1268.
27 BOA, A. MKT. NZD, 67/15. 16 Safer 1269.
28 BOA, C. DH, 243/12116: 16 Safer 1269.
29 BOA, A. MKT. MVL, 58/45: 18 Safer 1269.
30 BOA, ZB, 350/42: 23 Kânûn-ı Sânî 1313.
31 BOA, C. EV, 432/21871: 1255 (1839).
32 BOA, C. EV, 186/9280: 3 Receb 1177: Bursa’nın Yenişehir kasabasının ortasındaki Gazi Sultan Orhan Camii yandığından ve bu mahalle cuma günleri pazar kurulup ahalinin cuma namazı kılacakları bir cami olmadığından, câmi-i şerifin yenilenerek ihya olunması.
33 BOA, İ. MŞH, 3/1328: 11 Ramazan 1328; BOA, DH. SYS, 64/37: 20 Ramazan 1328.
34 BOA, A. MKT. MHM, 735/13: 13 Rebî‘ü’l-âhir 1329.

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAMAZ İLE İLGİLİ KURULMUŞ VAKIFLAR

Dr. Ayhan IŞIK
İdari ve Mali İşler Şube Müdür vekili,
İstanbul Müftülüğü

Günümüzde devletin ve mahallî idarelerin ülkenin imarı için gösterdiği çabayı geçmiş asırlarda Osmanlı vakıf sistemi icra etmiştir. Bu sebeple Osmanlı medeniyetinin temel unsuru vakıf sistemidir, denilebilir.

İnsanın ardından hayırla, iyilikle ve güzel işlerle yâd edilmesini sağlayan vakıf hizmetleri, kişilerin birbirlerini incitmeden yardım etmesi, sahip olduklarını uzak yakın demeyip insanlarla ve diğer mahlûkatla paylaşabilmesi, ayrıca gelip geçici iyilikler yerine ebedi yardımın nasıl yapılacağının öğretilmesi hususunda ciddi görevler üstlenmiştir.

Vakıf sistemi, yoksulların, ihtiyaç sahiplerinin, özürlü kimselerin, yolda kalmışların, yaşlıların ve çocukların her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Dinî hizmetlerin yerine getirilmesinde en önemli sorumluluğu da yine vakıflar üstlenmiştir. Cami ve mescitlerin şehir merkezlerinde imar edilmiş olması namaz ibadetini hayatın merkezine almak demekti. Müslümanların günde beş vakit camilerde ve mescitlerde bir araya gelmesi Müslümanların birbirlerinden haberdar olmalarını sağlamıştır. Ayrıca ibadethanelerin inşa edildiği yerler devletin iskân politikası açısından da oldukça önemlidir. Namaz, hem ferdî hem de iç-

İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı, 33 numaralı sicil defteri cilt kapağı.

timai yönü olan bir ibadet olduğu için cami, mescit, namazgâh, çeşme, kuyu ve sebillerin inşası, tamiri ve restorasyonu ibadetin huşu içinde yerine getirilmesinde önem taşımaktadır.

Vakıflar, engin hizmet anlayışı noktasında ikiye ayrılmaktaydı. Birincisi zengin ve fakirlerin müştereken istifade ettiği cami, mescit, kütüphane, kervansaray, han, çeşme, kuyu, misafirhane gibi eserler; ikinci ise sadece fakirlerin yararlandığı tabhane, aşevleri ve fakirlere ait hastanelerdir. Camiler bu noktada zengin-fakir, güçlü-zayıf ayırt etmeden temelde namaz ibadeti ile herkese kucak açan yerler olmuştur. Namazın sosyal bütünleşmeyi sağlayan rolü göz önüne alındığında vakıfların sosyal bünyemizde herhangi bir ırk, mezhep, din ayrımı gözetmeksizin herkese kapılarını açarak kaynaştırıcı ve bütünleştirici etkisi açıkça görülmektedir.

> “Dinî hizmetlerin yerine getirilmesinde en önemli sorumluluğu da yine vakıflar üstlenmiştir. Cami ve mescitlerin şehir merkezlerinde imar edilmiş olması namaz ibadetini hayatın merkezine almak demekti.”

Hayırseverler, kurdukları vakıflar sayesinde Müslümanları nafile ibadetlerde de bir araya getirmeyi amaçlamış; namaz çıkışında özellikle teravih namazlarından sonra cemaate şeker, lokum, şerbet ve aşure dağıtımı gibi ikramlarda bulunmuşlardır. Aynı şekilde gelecek nesillerin ve özellikle çocukların namaza alıştırılması, ibadet ortamının teneffüs edilmesi için namaz sonrası onlara hediyeler dağıtılmıştır.

Namaz borçları olanlar “Iskat-ı salât” için vakıflar kurmuşlardır. Müminlerin rahatça ibadet edebilmeleri için camilerin mefruşatına ve temizliğine de özen gösterilmiştir. Camilerin mum, yağ, süpürge, kömür gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması; Ramazan gecelerinde ve kandil günlerinde aydınlatılması; mahyaların kurulması, camilerde namaz kılmanın yanında dua ve zikirlerin yapılması, ilmî ders halkaların kurulması ve vaizlerin görevlendirilmesi; namazlardan sonra Kur’ân-ı Kerîm okunması ve çocuklara Kur’ân-ı Kerîm öğretilmesi; fakirlerin cenaze namazlarının kılınması ve cenazelerinin teşyii için binlerce vakıf kurulmuştur.

Zamanla harap olan camileri, mescitleri ve namazgâhları tamir ettiren hayırseverler, devlet tarafından nişân ile taltif edilmiştir. Vakfı kuran kişiler, ahirete irtihâl ettikten sonra ruhları için namazların akabinde Yasin-i Şerif okunmasını ve dualarda adlarının zikredilmesini vasiyet etmiştir.

Kadınlar da vakıf kurma hususunda oldukça hassastır. Kadınların kurduğu vakıflar incelendiğinde en fazla nelere önem atfedildiği ve toplumun o dönemde daha çok nelere ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Mesela camilerin aydınlatılmasında kullanılan yağ ihtiyacını karşılamak için hayırsever hanımlar adeta seferber olmuşlardır. Kadınların cami ve cami cemaati için kurduğu vakıflar hatırı sayılır miktarda fazladır.

Vakıflar tarafından sağlanan yardımlarda, kişi yardımı şahıstan değil de bir kurumdan aldığı için onuru zedelenmemektedir. Ayrıca diğerkâmlığın, maddi fedakârlığın, mal ve madde esaretine düşmemenin en güzel örneği olan vakıf müessesi sayesinde fethedilen bölgelerde İslâm’ı yaymak için ilk önce cami inşa edilmiş ve Müslümanların birlikte namaz kılmaları sağlanmıştır. Hatta bir fethin ardından ilk Cuma namazı da fethedilen bölgenin camiye çevrilen en meşhur yapısında kılınmıştır. İstanbul’un fethinden sonra ilk Cuma namazının Ayasofya’da kılınması bu uygulamaya örnek verilebilir.

Osmanlı Devleti’nde Bayram ve Cuma namazlarının kılınması için mesire yerlerine namazgâhlar yapılmıştır. Cami ve mescitler haricinde, yerleşim merkezi dışında ya da yol kenarlarında bayram ve cenaze namazlarının kılınması için üstü açık hâlde yapılan namazgâhlar da yolcuların rahatça ibadet etmelerine imkân sağlamıştır

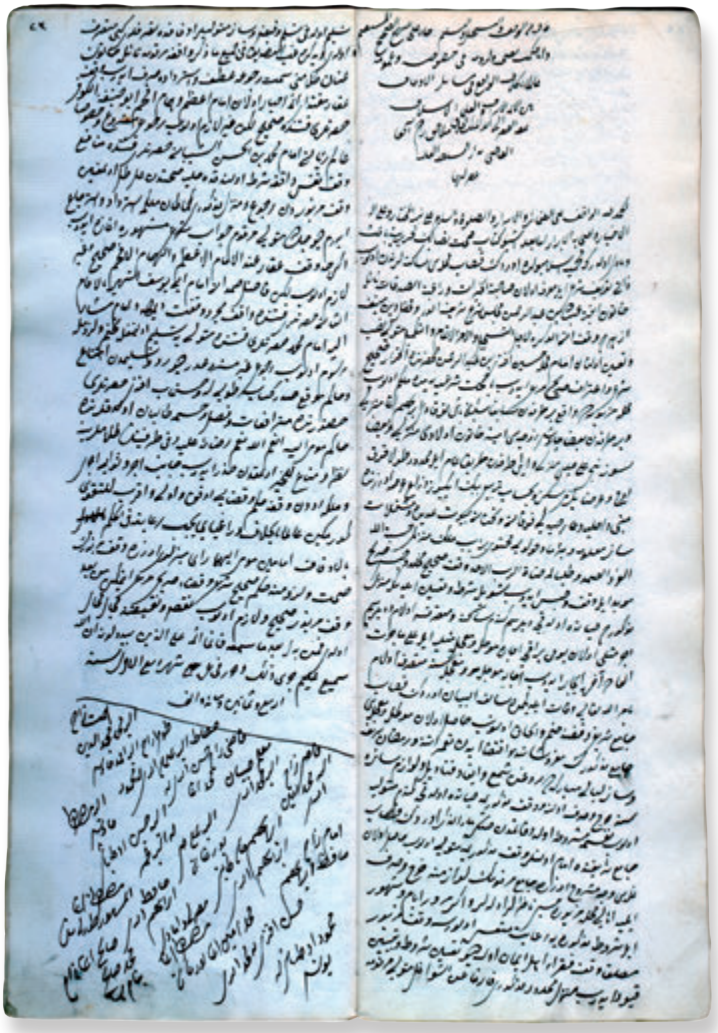

Ramazan ayında ve mübarek gecelerde camilerde kandil yakılması; Cami tamiri ve mefruşat giderleri için kurulmuş vakfın vakıf senedi / vakfiyesi

İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı, 1/33, s. 22b-23a.

Yaz mevsimine denk gelen Ramazanlarda halkın daha rahat bir şekilde namaz kılması için valide sultanlar namazgâhlar inşa ettirmiştir. Öyle ki bazı namazgâhlar köy, mahalle, sokak ve tekke isimleri ile özdeşleşmiştir. Üsküdar'daki Namazgâh Sokak, Akçahisar'daki Namazgâh Mahallesi, Aydın'daki Namazgâh Karakolu, İzmir'deki Namazgâh İbtidai Mektebi, Şumnu'daki Namazgâh Tekkesi, Eyüp'teki Namazgâh Caddesi, Yanya'daki ve Bursa'daki Namazgâh Mahalleleri bunlardan sadece bir kaçıdır.

Şer'iye Sicilleri Arşivi'ndeki yaklaşık 10.000 adet vakfiyenin yarısına yakınının Kur'ân tilaveti, camilerdeki ilim halkaları, ders meclisleri, cami, mescit, namazgâh, imam, müezzin ve vaizlerle ilgili olması toplumun camiye ve namaza verdiği değeri göstermektedir.

[Ramazan ayında ve mübarek gecelerde camilerde kandil yakılması; Cami tamiri ve mefruşat giderleri için kurulmuş vakıf]

Mâ fîhi mine'l-vakf ve't-tescîl ve't-teslîm câe ale'n-nehci's-sahîhi'l-müstakîm ve ene hakemtü bi-sıhhatihî ve lüzûmihî fî husûsihî ve umûmihî âlimen bi'l-hilâfi'l-vâki fî mesâili'l-evkâf beyne'l-eimmeti'l-eşrâf ve'l-ulemâi'l-eslâf nemekahû el-fakîr ilallâhi'l-Meliki'l-Hallâk Molla Hakzâde İshak el-Kâdı bi-Dâri's-Saltanati'l-Aliyye -gufira lehumâ-

Elhamdülillâhi'l-vâkıf ale'd-damâir ve'l-esrâr ve's-salâtü ve's-selâmu alâ Nebiyyihi'l-muhtâr ve alâ âlihi'l-ahyâr ve ashâbihi'l-ebrâr emmâ bad, işbu kitâb-ı sıhhat-i nisâbın tahririne bâis ve bâdi oldur ki Mahmiye-i İslâmbol'da Ördek Kasab Mahallesi sâkinelerinden olup zâtı tarif-i şer'î ile muarefe olan sâhibetü'l-hayrât ve râgıbetü's-sadakât Naile Hatun ibnet-i Abdullah bin Abdurrahman meclis-i şer-i şerîf-i Enver ve mahfil-i dîn-i münîf-i ezherde vakf-ı âti'z-zikrde li-ecli't-tescîl ve'l-emri'l-itmâm ve't-tekmîl mütevelli nasb ve tayin olunan imam-ı mahalle Hüseyin Efendi ibn-i Abdurrahman mahzarında ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve itirâf-ı sarîh-i mer'î edip bâ-hüccet-i şer'iyye yedimde mülküm olup mahalle-i mezbûrede vâki bir taraftan sâbıkan Sekbanbaşı Tokadî İbrahim Ağa menzili ve bir taraftan bazen Çavuş zevcesi Emi-

ne Hatun evlâdı menzili ve bazen Süzenci Ali Çelebi menzili ve iki taraftan tarîk-i âmile mahdûd tûlen kırk üç ve arzan yirmi sekiz ve be-hisâb-ı terbîi bin iki yüz zirâ arsa üzerinde mebni dâhiliye ve hâriciyeli fevkâni ve tahtâni büyût-ı adîde ve müştemilât-ı sâire-i malûme ve bi'r-i mâ ve havluyu muhtevî bir bâb mülk-i menzilimi hasbeten lillâhi'l-İzzi ve's-Samed ve taleben li-merzâti'r-Rabbi'l-Ehad vakf-ı sahîh-i muhalled ve habs-i sarîh-i müebbed ile vakf ve habs edip şöyle şart ve tayin eyledim ki menzil-i mezkûrda hayatta oldukça dilersem kendim sâkine ve mutasarrıfe olam ve dilersem ecr-i misli olan yevmî bir akçe icâre-i müeccele ve muaccele ile alâ mâ cerat iâre âhara icâr edip icâre-i müeccele ve muaccelesine mutasarrıfe olam bi-emrillâhi Teâlâ vefat eylediğimde sâlifü'l-beyân Ördek Kasab Cami-i şerifi vakfına zam ve ilhâk olunup hâsıl olan müeccele ve muaccelesi câmi-i mezkûrun mefrûşâtına ve iktizâ eden tamirâtına ve Ramazan-ı şerif vesâir leyâli-i mübârekede revgân-ı şem' ve ikâd-ı kanâdil ve levâzım-ı sâiresine harc ve sarf oluna ve vakf-ı mezkûruma hayatta oldukça kendim mütevelliye olup nefsime meşrûta ola vefatımdan sonra mâru'z-zikr Ördek Kasab Cami-i şerifinde imam olanlar vakf-ı mezkûruma mütevelli olup hâsıl olan gallesi vech-i meşrûh üzere cami-i merkûmun levâzımına harc ve sarf eyleye ahali-i mahalle-i mezbûre hasbî nâzır olalar ve eğer mürûr-ı eyyâm ve şuhûr ile şurût-ı mezkûreye riâyet müteassire olursa vakf-ı mezbûr mutlaka vakf-ı fukarâ ehl-i iman oluna deyu tayin-i şurût ve tayin-i kuyûd edip menzil-i mahdûd-ı mezkûru fârian ani'ş-şevâğil mütevelli-i merkûma [23a] teslim ol dahi teslim ve kabz vesâir mütevelliler evkâfta tasarrufları gibi mutasarrıf oldu dedikte gıbbe't-tasdîk fî cemîi mâ zekere vâkıfe-i merkûme Naile Hatun inân-ı kelâmını semt-i rücûa atf ve istirdâda sarf edip vakf-ı akar muktedâ-yı eimme-i ahyâr olan İmam-ı Azam ve himam-ı efham Ebû Hanife el-Kûfî hazretleri katında sahih lakin gayr-i lâzım olup rücûu meşrû ve hususen âlim-i Rabbânî İmam-ı müctehidîn el-Hasan eş-Şeybânî hazretleri katında menâfi vakf-ı nefs vâkıfa şart olundukta hilye-i sıhhatten âtıl olmağın vakf-ı mezbûrdan rücû ve menzil-i mezkûru kemâkân mülküme istirdâd ve istircâ ederim deyucek mütevelli-i merkûm cevab-ı şerî meşhûre iâze edip eğerçe vakf-ı akar inde'l-İmami'l-Azam ve'l-himami'l-efham sahîh ve gayr-i lâzım olup lakin Fâzıl-ı Semedânî İmam Ebi Yusuf eş-şehîr bi'l-İmami's-Sâni hazretleri katında vâkıf-ı mücerred vakfiyet demekle ve imam-ı müşârün-ileyh İmam Muhammed hazretleri katında mütevelliye teslim olunmağla tahtîm ve lüzûmla mersûm olup rücûu gayr-i meşrûdur deyu red ve teslimden imtinâ ve hâkim-i mevki sadr-ı kitâb –tûbâ lehû- ve hüsn-i meâb efendi hazretleri huzurunda müterâfiât ve fasl ve hesebemâ tâlibân olduklarında hâkim-i mûmâ-ileyh –em'amellâhu neame rızâihi aleyhi- dahi tarafından kelamlarına nazar ve menâun li'l-hayr olmaktan hazer edip cânib-i ecir ve sevabı icrâ ve mülke redden vakfa hükm u kazâyı evfak ve evlâ ve akreb li't-takvâ görmeğin âlimen bi'l-hilâf ve râgiben bimâ yecib riâyetihî fi'l-hüküm bi'l-evkâf İmâmeyn-ı mûmâ-ileyhimâ re'y-i Münirleri üzerine vakf-ı mezbûrun sıhhat ve lüzumuna hükm-i sahîh-i şerî vakf-ı sarîh-i mer'î etmeğin min bad vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım olup naks ve nakyızına mecal muhâl oldu fe-men beddelehû bademâ semia fe-innemâ ismuhû alellezîne yübeddilûnehû innallâhe Semîun Alîm cerâ zâlike ve hurrire fî gurre-i şehr-i Rebîilâhir li-sene Erbaa ve semânîn ve miete ve elf [1 Rebîülâhir 1184/25 Temmuz 1770]

Şuhûdü'l-hâl: Kadızâde es-Seyyid Mehmed Emin Efendi, Muallim-i Sıbyân es-Seyyid Mehmed Efendi, Kadızâde Hasan Efendi bin Mehmed Ağa, Hattat es-Seyyid Osman Efendi bin Mehmed, Tutîzâde es-Seyyid Ahmed Çavuş, Himmetzâde es-Seyyid Mehmed Mecdüddin, İmamzâde Hafız İbrahim, Hankâtibi İbrahim bin İbrahim Efendi, es-Seyyid Ali Çelebi Yorgânî, es-Seyyid Hasan Odabaşı bin es-Seyyid Ömer, es-Seyyid Mustafa Çavuş, Mahmud Odabaşı bin Yunus, Hasan Efendi bin Mehmed Efendi, Mehmed Emin Ağa Yorgânî, Mısırlı Damadı Mustafa Ağa, Hafız İbrahim Efendi, Mustafa Ağa el-meşhûr Torlu…?, Salih Ağazâde Mehmed Salih. ■

Anadolu Hisarı Namazgâhı

NAMAZGÂHLAR*

Farsça namazgâh ve Arapça karşılığı olan musallâ kelimeleri genelde namaz kılınan her yeri ifade eder. Fıkıh terimi olarak yerleşim merkezlerinin dışında bayram, yağmur duası (istiskā) ve cenaze namazlarının kılındığı belirli yerler için kullanılır. Arapça'da buna ayrıca cebbâne (sahra), Farsça'da ıydgâh da (bayram yeri) denir.

Birer açık hava camisi durumundaki namazgâhlar genellikle abdest almak için bir çeşme veya kuyu ile birlikte yapılırdı. Seyahat esnasında yolcuların dinlenme ve ibadet ihtiyaçlarını karşılamak için menzillerde inşa edilen namazgâhlar asıl zeminden bir ya da birkaç basamak seki ile belirtilir, bu alan bazen sütre görevi yapan bir duvar veya benzeri bir yardımcıyla çevrelenir, kıble yönüne de bir mihrap taşı ilâve edilirdi. Çoğunlukla mihrap taşı üzerine, "Küllemâ dehale aleyhâ Zekeriyye'l-mihrâb" yahut "el-mihrâb", bazan da "Sâhibü'l-hayrât ... rûhu için Fâtiha" ibaresi yazılır, bazen da vakfiye yazısı eklenirdi.

Bir çeşmenin arka yüzüne mihrap ilâvesiyle namazgâha dönüştürülmüş, zemini taş döşeli, bazen etrafı yüksek olmayan bir duvarla çevrili örneklere menzillerde sıkça rastlanmaktadır. Genellikle kervan yollarında ve mesire yerlerinde görülen bu namazgâhlar birkaç kişinin namaz kılmasına imkân veriyordu. Ordugâh namazgâhları olarak da adlandırılabilecek, büyük kitlelerin namaz kılmasına imkân sağlayan mihraplı ve minberli namazgâhların dışında bayram, cuma, teravih ve cenaze namazları için inşa edilen namazgâhlar da vardır.

Türkiye'deki namazgâhları dört grupta değerlendirmek mümkündür.

Mihraplı-Minberli Namazgâhlar

Genellikle şehir surlarının veya yerleşimin hemen dışına ya da büyük meydanlara, çok defa da yüksekçe bir tepeye inşa edilmiştir. Bunlar bayram, cuma ve teravih namazlarının kılınabileceği ordugâh tipinde büyük ölçekli namazgâhlardır. Çoğunlukla zeminleri topraktan bir veya birkaç seki ile yükseltilmiş, taş yahut tuğla döşeli, bazen da sıkıştırılmış toprak ya da çimen zeminli, etrafı duvarlarla tecrit edilmiş, kıble yönü daha geniş bir duvarla belirlenmiş, kıble duvarının ortasına bir mihrap eklenmiş, mihrabın genelde sağında taş bir minber, bazen da mihrap duvarının sol köşesine duvarın üzerine çıkmaya mahsus bir merdiven yerleştirilmiştir. Bir kısım araştırmacılar tarafından ikinci bir minberin de bulunduğu söylenen bu düzenleme, namazgâhlarda kıble duvarının üzerine kadar yükselmeyi sağlaması sebebiyle duvarın üstüne çıkarak ezan okumak ya da vaaz vermek amacıyla minare yahut vaaz kürsüsü görevini karşılamış olu-

* Bu yazı DİA, XXXII, 357-360'daki Nebi Bozkurt ve Yavuz Tiryaki'nin kaleme aldığı "Namazgâh" maddesinden derlenmiştir.

Mahmud Rüştü Namazgâhı
(İ. F. Ayanoğlu)

yordu. Bu tertibatıyla namazgâh, İslâm'da ilk cami olarak kabul edilen Hz. Peygamber'in evinin avlusu ile aynı düzende tasarlanmıştır. Bu tip namazgâhlar, sadece namaz kılmak için değil aynı zamanda halkın bir araya gelmesiyle çeşitli kararların tartışıldığı, toplantıların yapıldığı bir nevi tabhâne vazifesi de görmektedir. Sur dışında yüksekçe bir tepe üzerindeki namazgâhlar yağmur duası için kullanıldığı gibi hacca giden grupların Uğurlandığı ya da karşılandığı, bazen şenliklerin düzenlendiği, misafirlerin ağırlandığı alanlar olmuştur. Türkiye'deki mihraplı-minberli namazgâhlardan bazıları şunlardır: Bursa Umur Bey Namazgâhı (1439), İstanbul Atmeydanı Namazgâhı (Üçler Mescidi) (942/1535-36), İznik Namazgâhı, Konya Musallâ Namazgâhı (948/1541), İstanbul Okmeydanı Namazgâhı (Okmeydanı Mescidi) (1034/1625).

Çeşmeli Namazgâhlar

a) Bir yüzü mihraplı namazgâh çeşmeleri

Bir yüzü mihraplı, bir yüzü çeşmeli örneklerle bilhassa menzillerde karşılaşılmaktadır. Mihraplı yüzün önünde bir ya da birkaç kişinin namaz kılabileceği yükseltilmiş bir seki vardır. Bazen çok belirgin olmayan bir sütre ile de çevrelenmiştir. Asıl hüviyeti çeşme değil namazgâh olan bu tipin en güzel örneği İstanbul Edirnekapı'daki Vezir Mehmed Paşa Namazgâhı'dır.

b) Fevkanî namazgâhlar

Genellikle meydan çeşmeleri şeklinde düzenlenmiştir. Çeşmenin su haznesinin üzerine ya da yanına taş bir merdivenle çıkılır. Kıble yönünü belirten bir namazgâh taşı ve çeşmenin etrafını saran kısa bir sütreden ibarettir. Birkaç kişinin namaz kılabileceği büyüklükte inşa edilenleri olduğu gibi otuz kırk kişinin bir arada bulunacağı ölçekte olanları da vardır. Bu tipe Eyüp Mehmed Paşa Namazgâh Çeşmesi (1026/1617), Üsküdar Ali Ağa Namazgâhı (1064/1654), Eyüp Mustafa Efendi Namazgâh Çeşmesi (1105/1694), Üsküdar Ahmed Ağa Namazgâh Çeşmesi (1133/1721), Piyâle Paşa Kadınlar Çeşmesi Namazgâhı (1190/1776) ve Kadırga Limanı'nda Esmâ Sultan Namazgâhı (1193/1779) örnek olarak gösterilebilir.

Bir Çeşme Yanına İnşa Edilen Namazgâh Alanları ve Kıble (Mihrap) Taşları

Çeşmenin hemen yanına bir kıble taşı ilâvesiyle namazgâh alanı oluşturulmuştur. Bu alan bir veya birkaç kişinin namaz kılabileceği kadar genişlikte olup taş ya da tuğla döşeme ile zemini belirginleştirilmiştir. Genelde bu namazgâh alanı bir sütre ile de çevrelenmiştir. Kıble yönünü belirten namazgâh taşının üstüne bazen bir kandil motifi işlenmiştir. Çok defa bu taşın üzerinde "el-mihrâb" ibaresi ya da mihrap ayeti yazılmıştır. Çeşme ile birlikte inşa edilenlerin yanı sıra çeşmelerden sonra kıble taşının konulduğu örnekler de vardır. İstanbul'da sayıca bunlar çoğunluktadır. Bu tipin önemli örnekleri olarak Bulgurlu Namazgâhı (1064/1654), Beykoz İshak Ağa Namazgâh Çeşmesi (1162/1749), Üsküdar Ayşe Hanım Namazgâhı (1181/1767), Zeytinburnu Mustafa Efendi Namazgâhı (1795), Bezmiâlem Vâlide Sultan Çeşmesi Namazgâhı (1831), Bostancı Abdullah Ağa Namazgâhı (1831), Üsküdar Bekârderesi Sokağı Namazgâhı (1860) ve Alemdağ Namazgâhı (1898) sayılabilir.

Musallâ Taşlı Namazgâhlar

Musallâ taşının hemen yanında bir mihrap taşından ibarettir. Cenaze namazlarının kılındığı alanlarda bazen dinî bir yapı, bir hazîre girişi ya da mezarlık girişinde yer almaktadır. Musallâ namazgâhların bir bölümü mihraplı, minberli olarak inşa edildiğinden birinci gruba dâhil edilmektedir. ■

Şer'iyye Sicilleri Arşivi İstanbul
Kadılığı 97 numaralı sicilin kapağı

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAMAZ İLE İLGİLİ **TENBİHNÂMELER**

Esra YILDIZ
TDV / Musahhih

Osmanlı Devleti'nde camiler, Kâbe'nin bir şubesi olarak[1] bireysel ve sosyal hayatta pek çok işleve sahipti. Camiler, minberden mihraba, mihraptan kürsüye kadar devletin yönetim, ilim ve kültür merkezi olmuştur. Müslümanlar arasında cemaat şuurunun oluşması için halkın camiye gelmesi de zorunlu tutulmuştur.

Sultan II. Mahmut döneminde (19. yüzyılın ilk çeyreği) halkın ibadetlerine daha sıkı sarılması, dini emirleri daha rahat bir şekilde yerine getirebilmesi ve ibadetlerini huzur içerisinde yapabilmesi için uymaları gereken kurallar ile sosyal düzeni bozacak hareket ve tavırlardan kaçınılması gerektiğinin yöneticiler tarafından yazılı olarak halka duyurulmasına tenbihnâme denir.

Bu tenbihnâmelerde müminlerin namaz vakitlerinde dükkânlarını kapatarak[2] ve kahvehanelerde oturanların sohbetlerini yarıda keserek[3] cemaate katılmaları tembih edilmiştir. Onların dünya ve ahiretlerini kazanmaları[4] ve İslâm'ın nuruyla nurlanmaları[5] istenmiştir. Cemaatle yapılan duaların daha makbul olduğu[6] sıklıkla vurgulanmış, halkın beş vakit namazı camide kılması istenmiştir.[7] İnsanların ticaret-i dünyeviyeyi bırakarak ticaret-i uhreviyeyi kazanmaları her daim teşvik edilmiştir.[8]

Müslümanların namazlarını cemaatle ve tadil-i erkânla kılmaları tavsiye edilmiş, özellikle Cuma namazının farzını kıldıktan sonra alelacele camiden çıkmayarak sünnetleri de eda etmeleri istenmiştir.[9]

Kıtlık zamanlarında, deprem ve sel gibi afetlerde,

taun ve veba gibi salgın hastalıklarda Müslümanların ümmet şuurunu idrak ederek sabah namazını cemaatle kılıp ardından Ahkâf suresini okumaları[10] ayrıca namazın akabinde üç defa "Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber La ilâhe illallâhu vallâhu ekber Allahu Ekber ve lillâhillâhi'l-hamd" diyerek dua etmeleri tembih edilmiştir.[11] Çocukların duasının daha makbul olacağı düşüncesiyle özellikle sıbyan mektebindeki öğrencilerin dua etmeleri istenmiştir.[12] Müslüman halk camide toplanarak Allah'ın rahmet ve bereketini umarak[13] yağmur duası yapmış, yine kıtlık ve kuraklık gibi sebeplerle camilerde yapılan dualara rağbet etmiştir.

Her daim halkın camide toplanması cami merkezli bir hayatın inşası için önemli bir basamak teşkil etmiş ve Müslümanın hayatının cami çevresinde yoğunlaşmasını sağlamıştır. Böylece hep birlikte avuçlarını semaya açarak dua eden ve ümmetin derdini dert edinen bir toplum hedeflenmiştir. Namaz kılanların birbirleriyle tanışmaları ve hâllerinden haberdar olmaları, Müslümanlar arasındaki sevgi, muhabbet ve dayanışmanın artmasına ve içtimai ruhun teşekkülüne vesile olmuştur.

> "Şer'i bir özür olmadıkça herkesin beş vakit namazını cemaatle eda etmesi istenmiş, halka ilmihal kitapları dağıtılarak onların bilinçlenmesine çalışılmıştır. Padişahın camiye gelenlere dağıttığı hediyeler, Müslüman gençleri ve çocukları camiye çekmiştir."

Fertleri disiplin ve intizama alıştıran, her işin kendisine has zamanda en iyi şekilde yapılması gerektiğini ifade eden namaz,[14] cemaatle kılındığı takdirde bir cami kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Yağmur duası yapıldıktan sonra yağmur yağmaz ise ya da zelzele gibi doğal afetler devam ederse bu felaketlerin sebepleri araştırılmıştır. Müslümanların oyun ve eğlenceye dalması,[15] akaidinde zayıflık olması, savm u salâta rağbet etmemesi[16] ve namazı cemaatle kılmaması bu afetlerin başlıca sebepleri olarak gösterilmiştir.[17]

Osmanlı ordusu sefere çıktığında halk camide toplanarak farz namazın akabinde ordunun muzafferiyeti için dua etmiştir. Devlet tarafından çıkarılan emir ve fermanlarda tüm Müslüman halkın "İslâm ordusunun muzafferiyeti için farz namazlardan sonra Fatiha-i Şerife okuması" tembih edilmiştir.[18]

Memurların namaz saatlerinde cemaate katılmaları istenmiş[19] ve mesai saatleri de namaz vakitlerine göre belirlenmiştir. Memur ve kâtiplerin içinde bulundukları mevsim icabı sabah saat dörtte işe başlayıp akşam on buçukta işi bırakmalarının uygun olacağı kararlaştırılmıştır.[20]

Cemaatin cami çıkışında izdiham yaşamaması ve rahatsız olmaması için seyyar satıcıların cami önlerinde satış yapması yasaklanmıştır.[21] Cami önlerinde cemaati temizlik noktasında rahatsız edecek durumlara müsaade edilmemiş ve bu hususta gayet titiz davranılmıştır.[22] Cami ve mescit duvarlarına zararlı kartpostal ve afişler astırılmamış, cemaatin akâidini zedeleyecek durumlara mahal verilmemiştir.[23]

Camilerin yakınında oturan gayr-i Müslimlerin namaz sırasında cemaati rahatsız etmemesi emredilmiş, hatta camilere yakın mekânlarda Müslüman ahalinin oturması tavsiye edilmiştir.[24] Ezan ile çan sesinin aynı zamana denk gelmesi Müslüman ahalice hoş karşılanmadığından, çan sesinin ezan ve namaz vakitleriyle çakışmamasına özen gösterilmiştir.[25] Örneğin Galata'da bulunan Sultan Bayezid Camii'nin bitişiğindeki Hüseyin'in kahvehanesi ile Kiryako'nun dükkânında çalgı çalınıp oyun oynandığı için namaz kılan cemaatin rahatsız olduğu ihbarı yapılmıştır.[26] Cami, mescit, tekke, medrese vesair mukaddes mekânlara yakın yerlerde fonograf çalınmasına kesinlikle izin verilmemesi istenirken bu hususta kusuru bulunan görevliler hakkında da işlem yapılması talep edilmiştir.[27]

Şer'i bir özür olmadıkça herkesin beş vakit namazını cemaatle eda etmesi istenmiş, halka ilmihal kitapları dağıtılarak onların bilinçlenmesine çalışılmıştır.[28] Padişahın camiye gelenlere dağıttığı hediyeler, Müs-

Şer'iyye Sicilleri Arşivi Üsküdar Mahkemesi 1 numaralı sicil arka kapak

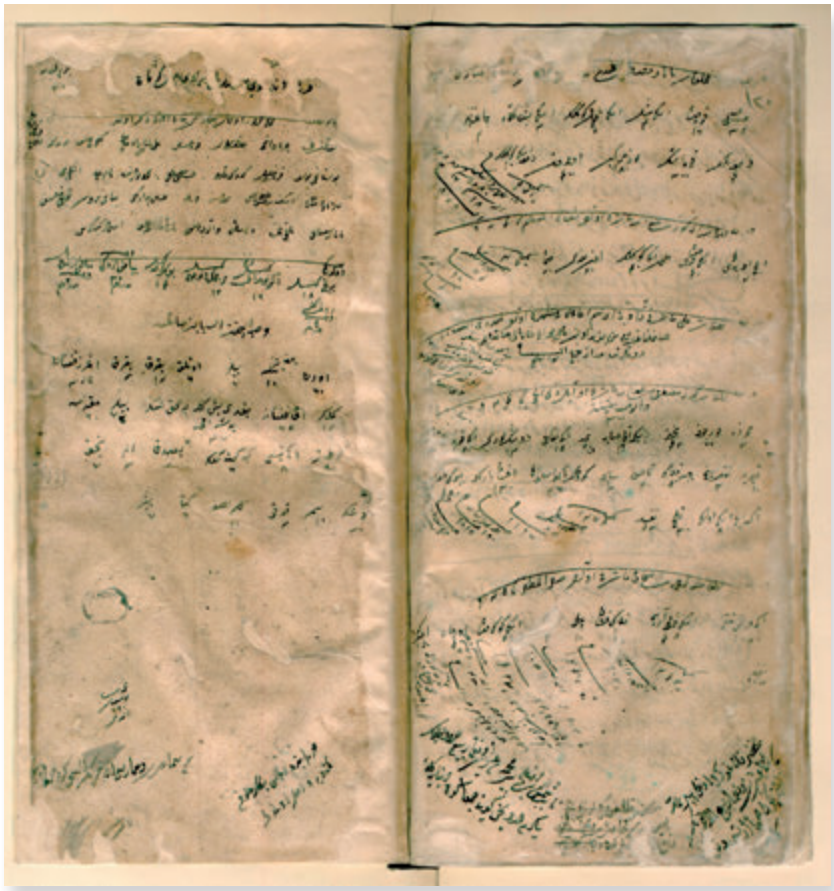

lüman gençleri ve çocukları camiye çekmiştir.[29] Padişahın özellikle Cuma namazlarından sonra arzuhal takdim edenlere yaptığı ihsanlar,[30] mübarek günlerde ve gecelerde verdiği hediyeler küçük büyük herkesin cami iklimini solumasını ve müminlerin kalplerinin mescitlere bağlamasını sağlamıştır.

Darülaceze'de ve mekteplerde cemaatle namaza itina gösterilmesinin emredilmesi[31] ayrıca bütün resmî daire ve mekteplerde ezan okunarak farz namazların cemaatle kılınmasının istenmesi üzerine bazı resmî kurumlara İmam Hatipler tayin edilmiştir.[32]

Çocukların camiye ve cemaate alışması, camilerin de çocuklarla süslenmesi amaçlanmıştır. Küçük yaşlardan itibaren çocukların kalbine ezan, cami ve cemaat mefhumu yerleştirilmiş ve çocuklar cemaatle namaza alıştırılmıştır.[33] Mekteplerdeki talebelerin namaz eğitimiyle yakından ilgilenilmiş, mazeretsiz kılmayanlara ve Teravih namazında yaramazlık yapan çocuklara[34] tembih mahiyetinde küçük cezalar verilmiştir.[35]

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı döneminde de imamların namaz kıldırma şekilleriyle ilgili şikâyetler vukû bulmuştur. Cemaatin cami ve imamlarla ilgili şikâyetleri ciddiye alınmış özellikle teravih namazını çok hızlı kıldıran imamlar uyarılmıştır.[36]

Gerekli tüm uyarılara rağmen namaz kılmayanlar[37] ve özellikle cuma namazını kılmayanların şu şekilde listeleri hazırlanarak kadı tarafından şer'iye sicillerine kaydedilmiştir:

"Bu tafsîl mahallelerde olan bînamâzı beyân eder ki zikr olunur. Boğdan Hamza, Çoban Atmaca, Çalabverdi Kara Hüseyin, Alişâr oğlu Ali, Yeniçeri Yusuf Berber, Ahmed Cüllâh, Karagöz oğlu Ali, Bostancı Yusuf, Kara Halil…"[38]

Namaz kılmayanlar ve cemaate iştirak etmeyenler önce ahiret günü ve Cenab-ı Hakk'ın azabıyla tehdit edilmiş[39] ardından kınama ve uyarı cezaları verilmiştir. Mahalle imamlarının şahitleriyle beraber hazırladıkları bî-namaz listeleri doğrultusunda[40] namaz kılmamakta ve cemaate gelmemekte direnenlere toplumdan tecrit edilmek ve dışlanmak anlamına gelen mahalleden ihraç cezası dahi verilmiştir.[41]

Ferman ve buyruldular[42] dışında namaz hocası ve namazın fıkhî yönlerini anlatan eserler ile beraber halkı namaza teşvik edecek farklı risaleler kaleme alınmıştır.[43]

[Müslümanların beş vakit namazı cemaatle kılmaları ve vâizlerin dua ve istiğfarda bulunmaları hususunda İstanbul kadısına gönderilen buyruldu][44]

Der-kenâr: Cevâmi ve mesâcid ve vâiz efendilere dua ve istiğfar emri

Bâ-sah

Şer'iyye Sicilleri Arşivi İstanbul Kadılığı 97 numaralı sicil 117a-b

İstanbul Kadısı İzzetlü Faziletlü Efendi hazretleri

İrâde-i kâtı'a-i İlâhiyye taalluk eylediği kaza-yı mübrem beher hal evkât-ı mukadderesi hulûlünde zuhûr etmemek emr-i muhal ve tedâbir-i ukûl-i beşeriye ile sarf ve tahvili adîmü'l-ihtimaldir lakin herkes salah-ı haline müte'allık umûrda irâde-i cüziyyesini sarf ile eltâf ve inâyât-ı Rabbâniyye niyaz ve rica etmeğe memur olmağla hakk-ı Subhânehû ve Teâlâ hazretlerinin ef'âli ilel ve ağrâzdan âri olup hüküm ve masâlıhı mutazammın olduğundan "ve mâ halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ li-yebudûn" nazm-ı celilinin muktezâsınca taifeteyn-i merkûmeteyn Allahu Zü'l-celali bilip emrine imtisâl ve nehyinden ictinâb ederek ibadet eylemek maslahatı için halk olundukları ve ilim ve iman ve ta'ât bulunduğu hengâmda dünyada emniyet ve rahat ve hazb ve rehâ hâsıl olup neşe-i uhrâda naim-i ebediye vâsıl olunacağı nusûs-ı kâtı'a ile sâbit ve hilâfı rızaen lillâhi hareket olunup cehl ve isyan tahakkuk eylediği zaman "zahara'l-fesadü fi'l-berr ve'l-bahr mimmâ kesebet eydi'n-nâs liyüzîkahum ba'dallezî amilû le'allehum yerci'ûn" nazm-ı kerimi mübtefâsınca nehb ve gârât ve katl-i nüfûs ve hark ve gark ve kaht ve galâyı müstelzem olup tâib ve müstağfir olduklarında ihsan-ı İlahi câri olageldiği ve birkaç seneden beri tahaddüs eden fesâdât ve fiten Zeyd ve Amr'dan bilinmeyip "mâ esâbek min hasenetin feminallâh ve mâ esâbek min seyyietin fe-min nefsik" nass-ı şerifi üzre kendi kusur ve günah ve isyanımız sebebiyle işbu havâdis-i nâkihe zuhûr-ı manevî tenbih-i İlâhi olduğu ukûl-ı selime ashâbı indinde ke'ş-şemsi fî vasati'n-nehâr zâhir ve âşikar olmağın imâmu'l-müslimîn halife-i rûy-i zemin zıllulâhi fi'l-alemîn şevketlü azametlü adâletlü kudretlü kerâmetlü veli nimet-i âlem Padişahımız efendimiz -halledallâhu hilâfetehû- ve ebed-i saltanata hazretlerinin irâde-i aliyye-i şahâne ve niyet-i hâlisa-i mülûkâneleri "elem ye'ni lillezîne âmenû en tahşea' kulûbuhum li-zikri'llâh" ayet-i kerimesi mûcebince her husus şer'-i şerife ve kanun-ı münife tatbik olunarak daima tahsil-i rızâ-yı Bâri ile zaman-ı adalet-nişân-ı mülûkânelerinde bi'l-cümle fukarâ ve zu'afâ ve ahali ve reayâya neşr-i âsâr-ı adalet ve ifâza-i envâ-ı bir ve refet ile mezâlim ve ta'addiyâttan himayet ve sıyânet ve her halde refah ve rahatları idiğü hâlen ve kâlen malûmumuz olan ketfiyâttan ve amâl ve efâlimizi daima tefekkür ve mülâhaza birle âlûde olduğumuz çirkâb-ı masiyetten "tûbû ilallâh tevbeten nasûhâ" fehavâ-yı ita'at ihtivâsı üzre tövbe ve istiğfar ve rızâen lillâh tahsiline sa'y ve ibtidâr ile memur olduğumuz evkât-ı hamseyi cema'atle edâ vesâir ferâiz ve sünen-i Resûlullahı ifâ ve masiyet ve günahlarımız afvını dergâh-ı Cenâb-ı Kibriyâdan bi't-tazarru rica ederek ve devam-ı ömr-i devlet ve tezâyüd-i şân u şevket-ı zıllulâh ile gâliben ale'l-a'dâ mansûru'l-lehv olmaları için hayır duaya muvâzebet ve müdâvemet eylemek cümleye vâcibe-i zimmet ve bâis-i hayır ve bereket olduğu bedihiyâttan olup bâ-husus "etî'ullâhe ve etî'urresûl ve ulu'l-emri minkum" ayet-i kerimesi muktezâsınca Allahu zü'l-Celâl hazretlerinin emrine ve Resûl-i Ekrem sallalâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin emrine ve şer'-i şerife muvâfık olduğu halde ve emr-i mübâhta halifetullâh hazretlerinin emrine ita'at ve inkiyâd cümle üzerine farz-ı ayn olduğu

müsellim-i ulu'l-elbâb iken ekser nâsı cehl istîâb edip heva ve nefislerine tebaiyetle menâhiye mâil ve hak ve bâtılı fark ve temyizden gâfil olduklarına mebni bu makûleler vazife-i halleri olan ilim ve iman ve ta'ate ve rûz-ı cezada bâ'is-i selâmet ve necatları olacak hâlât-ı hasene istihsâline sa'y ve mübâderet eylediklerince "leallallâhe yuhdisu ba'de zâlike emra" manalarına kemâl-i vüsûk ve i'timâd olunduğuna binâen cenâb-ı veli rahmetinden afv ve merhamet ile emniyet ve rahat ve hisb ve reha ihsan i'tâsı memûl ve ricası zımnında bu bâbda nusûs-ı kâtı'ayı şâmil olan âyât-ı celile-i Kurâniyye ve ehâdis-i şerife-i Nebeviyye me'âni-i latîfelerini izah ve beyan ederek İstanbul ve memâlik-i sâirede olan vâiz ve nâsih efendiler cevâmi'de sıdk ve hulûs ile cema'at-i müslimîne va'az ve nasihate devam ve dersiam efendiler dahi ifâde-i ulûm-ı nâfi'aya sa'y-i tâm ve gerek vâiz ve nâsih ve dersiam efendiler herkese vazâif-i hâliyye ve farâiz-i diniyyelerini telkin ve ifhâm eylemeleri hususu suverî ve manevi nice fevâidi müstelzim bir emr-i savâb ve vesile-i ecr-i cezîl bî-hesab olmağla ibtidâ bu keyfiyet cânib-i hazret-i Fetvâpenâhiden beyan ve inhâ ve ba'dehû ale't-tafsil huzûr-ı meyâmin-mevfûr-ı cenâb-ı cihanbâniye arz ve inbâ oldukta niyet-i hâlisam bu vechile olduğu Allahu zü'l-Celâl hazretlerine malûmdur. Her kim hilâfına zâhib olur ise Cenâb-ı Hak adliyle mu'amele eyleye. İşbu vesâyâ-yı hayriye ile daimen ve müstemirran amel ve hareket eylemek cümle müminîn haklarında sermaye-i selamet-i dâreyn olmağın Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn ümmet-i Muhammedi a'mâl-i sâlihaya cümleyi salâh-ı hâle meyl ettirmek için İstanbul ve memâlik-i mahrûseye fermanlar neşriyle tenbih ve tekid olunup cemaati terk etmemelerine ve ale'l-husus sabah namazlarında cemaate müdâvim olmalarına ve es-salâ verilmesine ihtimam ve dikkat oluna deyu mübârek hatt-ı Hümâyun-ı adalet-redîf-i şehriyârâne şeref-bahş-ı sudûr olmağla bâlâda beyan olunan fehâvi-i şerife ayn-i şeriat ve zîb-efzâ-yı sahife-i sudûr olan hatt-ı Hümâyun-ı [117b] mülûkâne mazmûn-ı münifi dahi mahz-ı kerâmet ve delil-i envâ-ı hayr ve bereket olup mûcebince amel ve hareket cümleye vâcibe-i zimmet-i diyânet idiğü müsellem ve müsebbet olmaktan nâşi memâlik-i mahrûseye müekked evâmir-i şerife ısdâr ve neşr ve tisyârıyla tenbih ve tekide ibtidâr olunduğundan imdi siz dahi mahallât imamlarına vesâir iktizâ edenlere harf be-harf beyan ve tefhim ve Âsitane-i saâdet derûnunda ve bilâd-ı selâsede olan mehâkim sicillâtına dahi aynıyla sebt ve kaydettirterek ale'd-devam infâz ve icrâsı esbâb ve vesâilinin istihsal ve istikmaline sa'y-i azîm eyleyeler deyu.

Fî 11 Zilka'de sene [12]23/[29 Aralık 1808] ■

DİPNOTLAR

1 İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi (ŞSA), İstanbul Kadılığı, 1/106, s. 55b.
2 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/106, 57b.
3 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/106, 55b.
4 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/106, s. 52b.
5 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/106, s. 55b.
6 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/106, s. 1b.
7 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/106, s. 1b, 52b, 55b, 57b; 1/213, s. 88, 101; 1/154, s. 30b, 33b, 37b, 53a-b, 56a, 76b; 1/97, s. 117a, 108a.
8 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/154, s. 33b.
9 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/154, s. 37b.
10 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/106, s. 52b.
11 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/106, s. 56b.
12 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/106, s. 56a.
13 ŞSA, Havâss-ı Refîa Mahkemesi, 15/369, s. 24.
14 Orhan Baykal, "İslâm İctimaî Hayatında Mescid ve Câmi", İslâm Medeniyeti Mecmuası, C. IV, S. 2, Kasım 1979, s.35.
15 BOA, A.MKT.MHM., 758/66.
16 BOA, HAT, 1313/51145
17 BOA, AE. SAMD. III, 288/ 21931.
18 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/97, s. 146b.
19 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/334, s. 30.
20 BOA, HR.MKT., 18/64.
21 BOA, A.MKT. NZD., 302/86.
22 BOA, DH.MKT., 131/15; 970/37.
23 BOA, Y.EE..KP., 27/1987.
24 BOA, DH.MKT., 1886/51.
25 BOA, DH.MKT., 804/64.
26 BOA, ZB 73/12.
27 BOA. ZB. 382 / 12.
28 BOA, HAT, 33232/683
29 BOA, TS.MA.d, 559; 398.
30 BOA, TS.MA.D, 376.
31 BOA, DH.MKT., 854/16.
32 BOA, DH.MKT., 1729/122
33 BOA, MF.MKT., 283/19.
34 BOA, A.MKT.NZD., 302/86.
35 BOA, MF.MKT., 74/13.
36 BOA, ZB., 350/42.
37 ŞSA, Üsküdar Mahkemesi, 6/84, 34b; 6/1, arka kapak.
38 ŞSA, Üsküdar Mahkemesi, 6/9, s. 118a.
39 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/154, s.40a.
40 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/154, s. 30b.
41 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 1/106, s. 57b.
42 Osmanlı Devleti'nde sadrâzam, vezir, beylerbeyi, kaptanpaşa gibi yüksek mevki sâhibi devlet adamlarının kendilerine arz edilen meseleler hakkında verdikleri yazılı emir.
43 Çarıkcı, Bî-namaz Risalesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya nr. 4791, s. 108-110.
44 ŞSA, İstanbul Kadılığı, 97/117a.

OSMANLI TOPLUMUNUN DİNÎ PROBLEMLERİ -NAMAZ-

Dr. Pehlül DÜZENLİ
Laleli Camii İmam-Hatibi, Fatih

Namaz dinin direği, İslâm'ın beş temel şartından biri ve kul ile Allah arasındaki bağı sağlayan ve kuvvetlendiren en önemli ibadettir. Namazı usûl ve erkânına riayet ile kılmak esastır. Öneminden dolayı fıkıh kitapları namazın da bir şartı olan taharet ile konulara başlar, namaz ile devam eder. Namazın önemi, kimi hususların namaza olan etkisi bu bahislerde işlenir. Osmanlı fetvâlarının da önemli bir bölümü, bu tür problemler ve bunlara verilmiş cevaplardan oluşmaktadır. Problemlerin bazıları geçmişten beri her dönem ve toplumda sıkça rastlanan, fıkıh kitaplarında da sıkça işlenen konulara ilişkin olmakla birlikte, az da olsa yeni denilebilecek meselelere de rastlanmaktadır. Okuduğunuz yazıda bunlardan bazılarını sunmaya çalışacağız.

1. Namazın Terk Edilmesi

Namaz her Müslümanın Rabbine karşı yerine getirmesi gereken bir görevdir. Bu görevin yerine getirilmemesi, tövbe ve kaza edilmemesi hâlinde uhrevî sorumluluklar doğuracağı bilinen bir husustur.

Peki, bu problemin dünyevî bir cezası da var mıdır?

Konu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'ye (ö. 982/1574) sorulmuş o da şöyle cevap vermiştir: "Ta'zir-i şedid lazımdır. İstihlalen terk ederse katil lazımdır." Şeyhülislâm Menteşîzâde Abdurrahim Efendi'nin (ö. 1128/1716) cevabı ise şöyledir: "Ta'zîr ve hapis lazım olur."

Kimi kadılar namaz kılmayanlara para cezası uygulamışlar, ancak Ebussuûd Efendi böyle bir cezayı onaylamamıştır. "Kâdî târiku's-salat olanlara ta'zîr bi'l-mal eylese ahz eylediği mal kadiye helal olur mu? el-Cevâb: Helal değildir. Ba'de zaman yine sahibine vermek gerekdir. Salata mülazim oldukdan sonra. Ebussuûd." Benzer bir fetvânın Şeyhülislâm İbn Kemale'de (ö. 940/1534) sorulmuş olması uygulamanın daha eskilere dayandığını göstermektedir. İbn Kemal böyle bir uygulama için şu cevabı vermiştir: "(Helal) Olmaz, salâta mülazım olduktan sonra vermek gerek."

Namazın, başı ile ima yapılabilecek bir imkân olduğu sürece kılınması gerekir. Ebussuûd Efendi'ye sormuşlar:

"Bazı Müslümanlar 'çıbanlarım vardır', bazılar dahi 'yaralarım vardır' deyu i'tizâr edip namaz kılmasalar şer'an özür olur mu?" Cevap vermiş: "Namaza özür olmaz. Kanı akarken dahi kılınmak lazımdır."

Geçerli bir mazereti olmaksızın namaz kılmamanın manevî mesuliyetinin boyutlarını ifade sadedinde bir başka soru ve cevabı ise şöyledir: "Kırk gün miktarı namaz kılmayan Zeyd kâfirden kötüdür diyen Amr'a şer'an ne lazım olur? el-Cevâb: Nesne lazım olmaz."

Namaz kılmamaya mazeret arama ve bunun sonuçları ile ilgili Ebussuûd Efendi'ye ait bir diğer fetvâ metnine bakalım: "Bazı kimesneler namaz kılmayıp, amma tehâvün ve istihfâf üzere terk ettiğine i'tirâf etmeyip, bazı nesneler ile tea'llül ve i'tizâr eyleseler, özürleri kabul olunur mu? el-Cevâb: Tehâvün ve istihfâfsız terk-i salât üzere musır ve müstemir olmağıyla ba'îddir. Amma tehâvün ve istihfâf etmediğine yemin edicek katl olunmaz. Darb-ı şedîdden sonra hapsi tavîl olunup, tamam tevbe ve salâhı zâhir oluncaya değin ıtlâk olunmaz."

Osmanlı toplumunda medrese, yargı ve fetvâ makamında muteber kabul edilerek fetvâ ve yargıda esas alınan eserler vardır. Yusuf es-Sicistânî'nin (ö. 639/1240) derlemesi olan Münyetü'l-müftî de bunlardan biridir. Bu eserde Şemsüleimme esr-Serahsî'ye (ö. 483/1090) atfen bir meseleye yer verilmiştir. Meselede dile getirilen konu ise namaz kılmayan kişiye verilecek olan cezadır.

Serahsî, namaz kılmayan kişinin bir tabut üzerine yatırılıp, tövbe edinceye kadar yüzüne vurularak şehrin sokaklarında dolaştırılması gerektiğini söylemektedir. Ebussuûd Efendi'ye Şemsüleimme'ye nispet edilen bu görüşün sahih olup olmadığı sorulmaktadır. Ebussuûd Efendi bu görüşün Şemsüleimme'ye aidiyeti konusuna girmeden doğrudan değerlendirme yolunu tutmuş ve şöyle demiştir: "Terk-i salât ile ma'rûf olup, sâir vücûh-i ta'zîrle ıslâhı mümkün olmayan kimseleri, hâkim bu vechile ta'zîr eylemek câizdir." Yani namaz kılmayan kişiye diğer tâzir cezaları uygulandıktan sonra sonuç alınamamış ise bu yöntem uygulanabilir.

Namaz kılmamanın hukuki açıdan da sonuçları vardır ki başta geleni bu hâlleri bilinen kişinin mahkemelerde şahitliğinin kabul edilmemesidir. Peki, namaz kılmadığı için şahitliği kabul edilmeyen kişi, kaybettiği "adâlet" niteliğini nasıl kazanacak? Ne kadar namaz kılmalı ki tekrar "âdil" sayılsın? Şeyhulislâm İbn Kemal'e sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Altı ay."

Namaz kılmamak kişinin sosyal hayatını da olumsuz etkilemektedir. sayılmadığından dolayı mahkemelerde şahitlik edemez: "Bî namaza ve âmile âdil denilir mi? el-Cevâb: Neûzü billâh diyen kimesne küfürden havf olunur.

Namaz kılmayan kişi darda kalmış bir kişi değilse, ona yedirilen yemekten sevap kazanılmaz: "Bî namazı konuk (edip) yemek yedirenlere sevap hâsıl olur mu? el-Cevâb: Katı (muztar) ise hâli değildir."

Namaz kılmayanın kazancı da helal değildir: "Bî namazın kesbi helal olur mu şer'an? el-Cevâb: Ne'üzü billahi te'ala.

Kazancı helal olmayınca, kendi yemeği yenilmediği gibi, öldükten sonra hayrına verilen yemeklerden de yenilmez: "Târik-i salâtın ta'âmın yemek helal olur mu? el-Cevâb: Hayatında iken izinsiz helal değildir. Canı içün olan ta'âmı du'â içün yemek helal değildir. Ebussuûd."

Namaz kılmayanlar esnaf gruplarına alınmaz: "Ehl-i hıreften bir hırfete kedhüda olan Zeyd salât-ı vakt oldukta re'is olduğu tâifeden târik-üs-salâh ve cemâ'at olanlarına geliniz cemâ'atle salâtı eda edip ba'dehu kesbe mürâca'at ediniz ve illa bizim hırfetimize dâhil olmanız demeğe şer'an kâdir olur mu? el-Cevâb: Olur. Berhudâr olsun."

Köle ve cariye uygulamasının olduğu bir dönemde, efendiler kölelerinin ve cariyelerinin namaz ibadetlerinden sorumlu tutulmuştur. Ebussuûd Efendi fetvâlarında meseleye şu şekilde temas edilmektedir: "Bî namaz olan kulun ve câriyenin efendisi namaz kıldırmakta ihmal eylese ihmâli ile cehenneme girmeğe müstehak olur mu? el-Cevâb: İhmal ve tehâvün edicek olur eliyâzü billâh.

Buraya kadar ferdî olarak namazı kılmamanın dinî sonuçları ile ilgili fetvâlara yer verildi. Peki, bir yerleşim yerinin halkı toplu olarak namazı terk edip, bunda ısrarlı olsalar sonucu ne olur? Ebussuûd Efendi'ye göre böyle bir davranış insanları dinden

Bînamaz olanın âdil denmemesi gerektiği ile igili fetvası:
Velî b. Yusuf, Mecmûatü'l-fetâvâ, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 178, s. 126a.

çıkaracağından, nikâhları da düşer. İlgili fetvâ şöyledir: "Bir karye halkı cemî'an tarikü's-salât olup, terk-i salât üzere musır olsalar, mezbûrlara ne lazım olur? el-Cevab: Tecdîd-i îman ve tecdîd-i nikâh lazımdır."

2. Ta'dîl-i Erkân

Namazın önemli konularından biri de ta'dîl-i erkâna riayet etmektir. Yani namazdaki kıyam, kırâat ve secdelerle bunlar arasındaki kavme ve celseleri tam olarak yapmak, acele etmemektedir.

Şeyhülislâm Ebu Saîd Efendi'ye (ö. 1593/1662) sorulur: "Kavme-i rukû vâcib midir, sünnet midir?" Cevap verir: "Sünnettir." Sorulur: "Kavme-i rukûi terk edenlere ne lazım olur?" Cevap verir: "Terk-i sünnet ile âsim (günahkâr) olur." Abdurrahim Efendi bununla da kalmaz, ta'dîl-i erkâna riâyet etmeyen imama iktidâ etmenin sahih olmadığını da söyler: "Salâtında ta'dîl-i erkânı olmayan Zeyd-i imama iktidâ caiz olur mu? el-Cevab: Olmaz."

3. Namazda Huşû

Namazı "ikâme" etmenin temel unsurundan biri de huşûdur. Yani namazı bütün benliği ile içine sindirerek kılmak... Huşû'yu bozan çeşitli etkenler olur ki bunlardan biri de namaz kılanın çevresindeki gürültülerdir. Şeyhülislâm Menteşîzâde Abdurrahman Efendi'ye arz edilen bir mesele şöyledir: "Zeyd namazda iken Amr Zeyd'in yanında bazı lağviyyât söyleyip Zeyd dahi namazda kahkaha ile gülüp namazı fasid olsa, Amr'a ne lazım olur?. el-Cevab: Âsim olur."

Huşûyu olumsuz etkileyen bir diğer husus namazda secde mahalline bakıp, başka yerlere bakmamaktır. Yine Şeyhülislâm Menteşîzâde Abdurrahim Efendi'ye bu hususla ilgili şöyle bir mesele istiftâ edilir: "Zeyd sahrâda vaki olan namazgâhda huşû ile namaz kılarken durduğu yerde basarî mahal-i secdeye nâzır olub, lakin ol mahalle iki üç zirâ karîb mukâbelesinde mekâbir olub basarî ol mekâbire vaki olur olsa beynlerinde bir sütre olmayıcak salât-ı mezbûrede kerâhet var mıdır? el-Cevab: Vardır."

Osmanlı döneminde büyük camiler aynı zamanda birer medrese idi. Cemaatle namaz kılındıktan sonra bir taraftan gruplar hâlinde dersler yapılırken, bir taraftan da namaz kılınırdı. Böyle bir ortamda namaz kılmanın ya da namaz kılınan bir ortamda bu tür dersler yapmanın hükmü muhtelif dönemlerde müftülük makamına arz edilmiş, müftüler uygulamayı düzenleyici fetvâlar vermişlerdir. Şeyhülislâm İbn Kemal'in bu meseleye ilişkin verdiği cevap şöyledir: "Bir mescidde Kur'an okunurken mescide giren kimesne tahiyyat'ül mescid mi kılmak evlâdır, yoksa Kur'an dinlemek mi evlâdır? el-Cevâb: Dinlemek gerektir."

4. Namaz Kıraatında ض (dâd) Harfi Tartışmaları

Günümüzde de çeşitli muhitlerde yaygın bir tartışmadır ض harfinin okunuşu. Osmanlı döneminde de olmuş bu tartışma ve fetvâya arz edilmiş. Şeyhülislâm Hasan Hayrullah Efendi'ye (ö. 1898) sorulan soru ve verdiği cevap şöyledir: "Fenn-i kırâette mehâret iddiasında olub meşâyih-i fennin udûlünden ahz ve rivâyetleri malum olmıyan bazı kimesneler ehl-i fenne muhâlefet kasdıyla harf-i dâd ض›ı ظ›dan temyîz itmeyub salât ve hâric-i salât Kur›ân-ı Mübîn›de dâd ض harflerini ظ okuyub, «hak budur» deyu işâ›a eyleseler mezbûrların bu vech üzre olan edâlarına i›timâd ve i›tinâ câiz olur mı? el-Cevab: Olmaz. Bu sûrette ol kimesnelerin vech-i muharrer üzre Kur'ân-ı Kerîm'de olan dâd ض harfini ظ okuyub kıldıkları namaz fâsid olur mı? el-Cevab: Olur. Ketebehu'l-fakîr Hasan Hayrullah ufiye anhu.

5. Cami ve Mûsiki

Osmanlı geleneğinde camilerde mûsikînin ayrı bir yeri olmuştur. Ezanlar zamanlara göre belirli makamlarla okunduğu gibi, sesli kılınan namazlar, Cuma namazları, özellikle de teravih namazlarında mûsikîye ayrı bir önem verilmiştir. Müezzin efendi teravih rekâtları arasında okunan salavat vb. zikirleri belirli bir makamla okur, namazı kıldıran imam efendi de bu makama uygun bir üslup ile namazı kıldırır. Bu uygulama kimi zaman uygulayıcılardan kimi zaman da toplumun kültürel algısından kaynaklanan sebeplerle probleme dönüşmüş, konu şeyhülislâmlığa arz edilmiş, müftüler de konu ile ilgili açıklamalarda bulunmuşlardır. İlgili fetvalardan bazıları şunlardır:

Ezanların makamlı okunuşu: "Zeyd binâ ettiği mescidin teezzinini hüsn-i savte kâdir kimesneye şart eylese hüsn-i savti olmıyan Amr müezzin iken hüsn-i savti olan Bekr te'zînin almağa şer'an kâdir olur mu? el-Cevâb: Zeyd'in hüsn-i savtden murâdı zemânede mu'tâd olan hilâf-ı şer'i şerîf teğannî ve terennüm ise ol şart şer'an lağvdir. Amr'ın savki mekrûh ve menfûr münker olmayub tamâm-ı âdâb-ı şer-i şerîf üzerine ezan okursa ibkâ olunur. Ebussuûd."

Sesli namazlarda Kur'ân tilâvetinde makam yapmak: "Kur'ân-ı azîmî namaz içinde teğannî ile tilâvet eden Zeyd-i imâmın salâtı câiz olur mu? el-Cevâb: Amel-i kesîr add oluncak kadar teğannî ederse yahud üç harf ziyâde hâsıl olursa fâsid olur. Ebussuûd. Bu sûrette teğannî nedir ve nice etmek ile hâsıl olur? el-Cevâb: Teğannî (emr-i şâyi'dir). Savtinde hanceresinden terdîd edip indirüb çıkardub dürlü dürlü savtler ile (tasvîd) etmekle hâsıl olur. Ebussuûd."

Cuma namazlarındaki intikâl tekbirleri: "İmâm'dan tekbîr savtini işidirken müezzin tekbîrin şiddet-i savtiyle ettiği takdirce namazına fesâd var mıdır? el-Cevâb: Amel-i kesîr mertebesine varub ya tahrîri esnasında hemzeden yahud hâ'dan iki hurûf hâsıl olursa verir. Cehr-i müfrit etmeyub ve teğannî edip iki hurûf hâsıl olmadıyse vermez. Ebussuûd.

Hutbe esnasında okunan zikirler: "Hatîb hutbede iken müezzinler ve gayri kimesneler cihâryâr zikr olundukda radıyallâh-u anhu demekde ve Hasan ve Hüseyin zikr olundukda radiyallâhu anhumâ demekde ve bazı mevâzi'de dahi sâlavât getürmekde fesâd var mıdır? el-Cevâb: Hatîb hutbede mütesaddî iken sükût gerekdir. Ammâ umûr-i mezkûre bu diyârda şe'âir-i ehl-i sünnetten olmuşdur. Hatîb ol mevâzi'de sekte ettirüb asla lahn ve tasannu' etmedin sünnet üzerine dimek câizdir. Zamâne müezzinlerinin ettiği elhân-ı bârideye asla ruhsat ihtimâli yoktur. Hacrleri mevâcib-i dîniyyedendir. Ebussuûd.

Teravih namazları esnasında icra edilen musiki makamları hususu Şeyhülislâm Menteşizade Abdurrahim Efendi'ye sorulmuş o da şöyle cevaplamıştır: "Zeyd-i mü'min esnâ-i teravihde zikir ve cehr üzere tesbih ve tehlil ettikte lahn ve teğannî eylese etmek caiz olur mu? el-Cevab: Olmaz." ■

DİPNOTLAR

1 Düzdağ, Ertuğrul, Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvâları Işığında XVI. Asır Türk Hayatı, İstanbul, 1983, s. 59.
2 Fetâvâ-yı Abdurrahim, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef., 1121, vr. 2b.
3 Düzdağ, s. 59; Velî b. Yusuf, Mecmûatü'l-fetâvâ, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 178, vr. 68a; Fetâvâ Ebussuûd, Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultân, 216, vr. 130a-b.
4 Süleymaniye Kütüphanesi, H. Mahmut, 1224, vr. 138a; Nuruosmaniye, 1967, vr. 61a-b.
5 Düzdağ, Ertuğrul, Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvâları Işığında XVI. Asır Türk Hayatı, İstanbul, 1983, s. 59.
6 Düzdağ, a.g.e., s. 59.
7 Mahmud b. Kâdî Bozan, Resâilü'l-mesâil, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazmabağışlar, 6384, vr. 18a-b.
8 Bir nüshası için bkz: İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, no: 197.
9 Düzdağ, a.g.e, s. 59-60.
10 İnan, Ahmet, Şeyhülislâm İbn Kemal Fetvâları Işığında Kanuni Devrinde Osmanlı'da Hukukî Hayat, İstanbul, 2011, s. 127.
11 Düzdağ, Ebussuûd Fetvâları, s. 59; Velî b. Yusuf, Mecmûa, vr. 126a.
12 "edinip" Fetâvâ Ebussuûd, İsmihan Sultân, 241, vr. 175b.
13 "muztarib" Fetâvâ Ebussuûd, İsmihan Sultân, 241, vr. 175b.
14 Fetâvâ Ebussuûd, İsmihan Sultân, 241, vr. 175b.
15 Düzdağ, a.g.e., s. 61; Fetâvâ Ebussuûd, İsmihan Sultân, 241, vr. 11a.
16 Velî b. Yusuf, Mecmûa, vr. 17b.
17 Düzdağ, a.g.e., s., 60
18 Düzdağ, a.g.e., s. 120; Velî b. Yusuf, Mecmûa, vr. 15b.
19 Mahmud b. Kâdî Bozan,Resâilü'l-mesâil, vr. 16a-b; Düzdağ, a.g.e., s. 60.
20 Ebu Saîd min hattih. Fetâvâ-yı Abdurrahim kenar notu, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef., 1121, vr. 3a.
21 Fetâvâ-yı Abdurrahim, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef., 1121, vr. 4b.
22 Fetâvâ-yı Abdurrahim, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef., 1121, vr. 3a.
23 Fetvâ almak için müftüye başvurma, fetvâ isteme.
24 Fetâvâ-yı Abdurrahim, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef., 1121, vr. 3b.
25 İnan, İbn Kemal Fetvâları, s. 62.
26 Ali el-Murtezâ, İlâveli Mecmûa-i Cedîde, I, 16-17.
27 Velî b. Yusuf, Mecmûa, vr. 6b-7a.
28 "ırlamakdır" Fetâvâ Ebussuûd, İsmihan Sultân, 241, vr. 27b.
29 "tasvîr" Fetâvâ Ebussuûd, İsmihan Sultân, 241, vr. 27b.
30 Velî b. Yusuf, a.g.e., vr. 21a; Fetâvâ Ebussuûd, İsmihan Sultân, 241, vr. 27b.
31 Velî b. Yusuf, a.g.e., vr. 6b; Fetâvâ Ebussuûd, İsmihan Sultân, 241, vr. 7b-8a.
32 Velî b. Yusuf, Mecmûa, vr. 6b; Fetâvâ Ebussuûd, İsmihan Sultân, 241; vr. 8b-9a.
33 Fetâvâ-yı Abdurrahim, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef., 1121, vr. 6b.

Levent UÇKAN ile Söyleşi

Kâmil BÜYÜKER, Tuğba AYDENİZ

Hocam, mihrap görevi ne zaman ve nasıl başladı?

Bana mihrap görevi otuz altı yaşında ve Kadıköy Hasanpaşa Camii'nde nasip oldu. Öncesinde on beş yıl kadar çeşitli sivil toplum kuruluşlarında (STK) hem yöneticilik hem de eğitim danışmanlığı yapmıştım. Kısa bir süre, Ümraniye İmam Hatip Lisesi'nde öğretmenlik yaptım. Aynı dönemde STK'lardaki görevlerim de devam ettiğinden, doğrusu, ikisi beraber biraz ağır geldi, birinden fedakârlık etmek gerekiyordu. Ben de öğretmenlik hayatından vazgeçerek STK'lardaki görevlerime devam ettim.

Gerek STK'lardaki gerek okullardaki ve gerekse de mihraptaki çalışmalarım hep eğitim ile alakalı oldu. Yapılan iş değişti ama formu değişmedi. Hedef kitle on sekiz-yirmi beş yaş dilimi oldu. Lise çağındaki gençlerin ağırlıklı olduğu kitleye, zamanla üniversite öğrencileri de dâhil oldu. Üniversite dönemini içine alan bir hedef kitleye dönüştü.

Geçen yıl Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) ile hayata geçirilen üniversite öğrenci evleri projesi ile yirmi civarı evimizde yüz kırk üç öğrencimizi misafir ettik. Altmış civarı kız öğrencimizi ve seksen civarı erkek öğrencimizi evlerimizde ağırladık. Bu sene nasipse iki yüz yirmi gibi bir hedef ile çalışıyoruz.

Siz bir mahalle camisinde görev yapıyorsunuz. Ancak camide başlayıp cami dışına yayılan bir hizmet halkasını oluşturmaya gayret ediyorsunuz. Bu bir hedef ve amaç olarak nasıl oluştu?

Şöyle ifade edebilirim; MEB'de ve STK'larda çalışırken, babam da bir din görevlisi olmasına rağmen, Diyanet kurumuna biraz eleştirel baktık açıkçası. İmam Hatip ve ilahiyat yılları da pek farklı değildi. Onun için kuruma intisap otuz altı yaşına kadar sarktı.

Öncelikle bu kurumda çalışan görevlilerimizin Diyanet teşkilatında da bir STK veya bir başka kurum özverisi ile çalışılarak daha etkin bir din hizmeti ve eğitimi yapılabileceğine ikna olması gerekiyor. Bu kanaat bende otuz altı yaşında oluştu sanırım.

Bu eşik ne ile oldu sizde?

Son yıllarda Türkiye'de değişen daha doğrusu ge-

Levent UÇKAN

1971 yılında Üsküdar'da doğdu. 1995'te Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu.

2002 Yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelam Anabilim Dalında "Halkın Din Anlayışı ve Bunu Etkileyen Faktörler" konusuyla yüksek lisansını tamamladı. 1998-1999 Yıllarında Ümraniye İmam Hatip Lisesi'nde meslek dersleri öğretmenliği yaptı. 1995-2005 Yılları arasında farklı STK'larda eğitim danışmanlığı ve yöneticilik vazifesinde bulundu. Levent Uçkan, 2007 Yılından bu yana Kadıköy Hasan Paşa Camii'nde İmam Hatip olarak görev yapmaktadır.

Muhtelif dergilerde makaleleri yer alan Uçkan, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından "Tecrübe Paylaşımları Toplantıları"nda Türkiye genelinde "Cami Merkezli Hayat" konusunda 40'a yakın seminer verdi. Uçkan aynı zamanda Tüm Din Hizmetleri Derneği (TÜM-DİN-DER)'nde Yönetim Kurulu üyesidir.

lişen süreçle diyelim. Yani Diyanet teşkilatına intisap etmeden önceki STK, vakıf-dernek, MEB veya az zaman süren ticaret hayatı süreci mi yoksa sonraki on yıl mı daha yoğun ve tempolu geçti diye baktığımda, son on yılın bu manada daha yoğun, tempolu ve verimli geçtiğini söyleyebilirim.

İşletme mantığı ile baktığımızda Türkiye'de bir caminin ortalama maliyeti bir-iki milyona ulaşıyor. İki kadrosu varsa yüz bin liralık bir işletme gideri var. Göreve başlarken "Acaba bu kadar harcamanın yapıldığı bir yeri israf mı ediyoruz?" sorusu zihnimde vardı. Yani "İki milyon liralık bir işletme kursam, içine de her yıl yüz bin lira işletme gideri koysam sadece namaza mı tahsis ederdim?" diye düşündüm.

Maalesef bu kadar harcamanın yapıldığı mekânlarda cemaat ortalamamız Türkiye genelinde çok düşük. Beş-on cemaat ortalaması ile namaz kılınan cami sayısı çok fazla. Camilerin günün iki-üç saati açık, yirmi saati kapalı olmasının şahsen çok büyük bir israf olduğu kanaatindeydim. İsraf her alanda haram ancak bizim hayatımızın merkezi olan mabetlerimiz işletme hataları ve gayretsizliğimiz dolayısı ile israf ediliyorsa bu affedilemez bir durum diye düşünüyorum.

İlk göreve başladığımda camilerin uzun süre açık tutulması ile ilgili genelge henüz yok idi. 2008 yılında burada göreve atandığımda, birinci adım olarak öğle namazından yatsı namazı sonuna kadar camiyi açık tutarak işe başladık. İkinci adımda sabah saat dörtte açıp gece yirmi dörde kadar açık tutarak devam ettik. Sonrasında, Kadıköy halkına "Sizin istediğiniz her saatte dinî hizmet verilir" afişleri ile hizmeti herkesin kendisi için en müsait olacağı zamanlara yaymaya çalıştık.

Doğrusu, bizi bu konuda uyandıran İstanbul dışında bir akademisyenin yaşadığı olay oldu. Akademisyen kardeşimiz, Kur'an öğrenmek içim camiye gitmiş, imam arkadaş, "Sizin yaş grubunuzda öğrenci grubumuz yok!" diyerek pek ilgilenmemiş. Sonra kendisini ilçe müftülüğüne yönlendirmişler. Orada da bir çözüm olmayınca il müftülüğüne yönlendirmişler. Oradan da çözüm çıkmayınca ve ben bu olayı öğrenince dedim ki "Ben hafta sonları geliyorum, sizin müsait olduğunuz bir veya birkaç hafta sonu sabah sekizde başlayıp ders usulü, kırk beş dakika ders on beş dakika teneffüs, yapabildiğimiz kadar yaparız." dedim. Çeşitli tekniklerle iki günde bu işi halledebileceğimizi söyledim.

O zaman şöyle bir uyanma oldu; bizim din dersi verdiğimiz saatlere baktığımızda, yoğunluk ve iş saatleri gibi hususlar açısından kurum olarak daha ötesine

talip olmadığımızı gördüm. Biz emekliye müsait bir zaman dilimi üzerinden derslerimizi yapılandırmışız. Cumartesi-Pazar izin kullanılır mı? Din hizmetlisi kullanmalı mı? İnsanların en müsait olduğu zamanları biz izinle geçirmişiz. Daha farklı bir muhatap kitlesini hiç düşünmemişiz.

Bu belki de beklentiler ile alakalı. Ne tür din hizmeti isteniyor, doğan çocuğumun kulağına ezan, evlenirken dinî nikâh, cenaze defnetmek, arada bir iki önemli günde mevlit okutmak dışında çok da bir talep olmamış. Eğer halk bana sadece bu taleplerle gelirse ben burada yirmi bin kişiye tek görevli olarak yetebilirim. Ama talep bunun ötesine geçecek olursa eğitim danışmanlığını, aile irşat ve rehberliğini, belki boşanma durumunda hakemlik müessessini, evlilik öncesi nasıl daha huzurlu bir aile olurun danışmanlığını benden isteyecekse ekstra bir gayret gerekiyor.

Geriye dönüp baktığımızda bunlar bizi harekete geçiren saikler oldu. İl müftümüzün de teşviki ile biz yirmi dört saat açık olma sistemine geçtik. İlk altı ay cami cemaatine nöbet yazma sistemi ile başladık. Gece güvenlik açısından birilerinin camide olması gerekiyordu. Gece yirmi üç, sabah altı arası her gün üç kişiye nöbet yazdık. İçinde üniversite öğrencilerinin de olduğu yaklaşık yüz elli civarı gönüllümüz bulunuyordu. Müezzin arkadaşımla beraber altı ayı bu şekilde oturttuk. Şu anda özel bir şirket profesyonel anlamda bize güvenlik desteği veriyor. Önümüzdeki süreçte İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bu konuda verilmiş sözüne istinaden, belediyeden de bir yardım alacağımızı umuyorum.

Daha çok şey planlıyorsunuz o zaman?

Sadece camilerin açık olması yeterli değil, çünkü ülkemizde gecenin bir vakti camiye gidip namaz kılma âdeti yok. Bu konuda vatandaşı bilgilendirmek gerekiyor. Biz taksi duraklarına, emniyet müdürlüğü gibi yerlere, gece geç saate kadar açık olan lokantalara reklam bazında duyurular yaptık. Yani ana arterlerde, geç saate kadar çalışan birinin eve gitmeden namazını kılabileceği en azından bir cami bulunsun istedik.

Sadece bu da değil. Sokak çocuklarına ve sokakta kalanlara bir rehabilite merkezi de olabilir diye düşündük. Yani bu manada on iki kadar vatandaşımızı ağırladık. Özellikle kış aylarında bu ihtiyaç daha fazla ortaya çıkıyor. Biz donma gibi durumlarda kullanabilmek için alt katımızı misafirhane gibi yaptık. Madde bağımlısı olandan tutun da intihar girişiminde bulunan, atmış yaşında dağılmış aile vakıası yaşayan vatandaşımıza varıncaya kadar çeşitli kişileri misafir ettik. Meselâ, intihar girişiminde bulunan Hıristiyan bir vatandaşımız yaklaşık üç yıldır burada barınıyor. Banyo, barınma gibi temel ihtiyaçlarını burada giderebiliyorlar. Biz bu misafirlerimizin kayıtlarını tutuk, bazılarının hikâyelerini dinledik.

Doğrusu bu konuda ilçe belediyesi, kaymakamlık veya emniyetten gerekli desteği göremedik. Yani öyle gençler var ki Alkol ve Madde Bağımlılığı Araştırma, Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM)'de tedavi görmüş, eline ilaçlar verilmiş, tamam git denilmiş ama bunların çoğu zaten sokakta yaşayanlar, onların takibe ihtiyacı var. Biz bu tarz olanlara, "Gel kahvaltımızı aşevimizde yapalım." dedik, sonrasında ilacını içmesine önayak olduk.

Hocam, aşevinizin kapasitesi ve durumu nedir?

Şu an aşevimizde hizmet öğrenci yemeğine doğru eviriliyor. İki yüz yirmi kişilik kapasiteyi yakında üç yüz kişiye çıkartma amacındayız.

Bu tür faaliyetlerle desteklendiğinde caminin gece açık tutulmasında fayda var. Yani Kadıköy civarında bu tarz yüz kadar kişi var. Her ilçede bir cami bu şekilde açık tutulabilse her camiye belli miktarda kişi yönlendirilse, emniyet ve belediye ile ortak bir çalışma ile koordineli bir şekilde çalışılabilse iyi şeyler yapılabileceği kanaatindeyiz. Ancak güvenlik önlemi bir problem olarak gözüküyor. Bu yıl, daha Ramaza-

nın ilk günü burada kalan ve zaman zaman da madde alan bir genç, o gün de kullanmış ve esnaf ile tartışmış, onlar da döner bıçağı ile peşine takılmış, genç camiye kaçtı. Ben cübbeyi giymiş, tam vaaza başlayacağım, o vaziyette koşup müdahale etmek durumunda kaldım. Sonrasında çocuğu memleketine, ailesinin yanına gönderdik.

Sadece bağımlılarda değil; aslında boşanma, adli vakıa gibi pek çok konuda dinî rehberliğe ciddi şekilde ihtiyaç var. Bu sayede hem kurum, merkezi bir konuda işlevini sürdürebilir hem de daha aktif olması sağlanabilir.

Asr-ı saadette camiler çok fonksiyonlu kullanılırken bugün neden sadece namaza hasredilen ya da sadece namaz kılınıp çıkılan özel mekânlar hâline geldiler? Kıldığımız namazlar asli işlevini ne kadar icra ediyor ya da hayata aksediyor?

Ben, cemaat kavramının fıkhî olarak yeniden ele alınması gerektiği kanaatindeyim. Cemaat nedir? Ezandan sonra camide oluşan ve birlikte kılınan namaz mıdır yirmi yedi kat sevaba mazhar olan, yoksa minarenin gölgesindeki bir köşede iki kişinin kıldığı da aynı anlama gelir mi? Cami boş kaldıktan sonra dışarıda kılınan cemaatle namazların, ne kadar kalabalık olursa olsun, cemaat vasfı taşımayacağı kanaatindeyim.

Günümüzde namaz kılma oranı belki geçmiş dönemlere nazaran oldukça yukarıda ancak, camiye devam hususunda aynı durum maalesef söz konusu değil. Problem, bugün dinî eğitim veren kurumların, namazı mabet merkezli tanımaması olarak ifade edilebilir. Çalışmalar hep cami dışındaki alanlara, derneklere, vakıflara kaydırıldığı için cami merkez olmaktan uzaklaştı maalesef. Bu durum, belki bir dönemde zorunlulukla izah edilebilir, ancak günümüz imkân ve bakışında bizim camiyi tekrar hayatın, sosyal yaşamın merkezine oturtmamız gerekiyor. Camiyi bütün oluşumların buluştuğu ortak çatı olarak görmemiz gerekiyor. Bunu öncelikle dinî oluşum ve cemaatlerin benimsemesi, herkesin kendi özelinden ve çekildiği köşesinden çıkıp ümmetin ortak buluşma noktası olarak camiyi kabul etmesi gerekiyor.

> “2008 yılında burada göreve atandığımda, birinci adım olarak öğle namazından yatsı namazı sonuna kadar camiyi açık tutarak işe başladık. İkinci adımda sabah saat dörtte açıp gece yirmi dörde kadar açık tutarak devam ettik.”

Gerçekten çok önemli bir noktaya parmak basıyorsunuz. Müslümanların ortak ibadet mekanı olarak camileri tanımaları, orada buluşmaları ne kadar önemli...

Seksen dört bin camimiz var, önemli bir rakam ama “Camiler ne kadar işlevsel?” sorusu önemli. Bana umre bu yıl nasip oldu. Kâbe ve Mescid-i Nebevî’de de orijinin kaybolduğuna şahit oldum, hüsnü zannımın aksine.

Ümmetin paramparça olmuş hâline bakarak yaşayan-yaşatan bir caminin olmadığını söyleyebiliriz. Tekke var, medrese var, vakıf var, dernek var, bina olarak mescit var ama bizi bir yapan caminin olmadığını görüyoruz. Yaşayan bir cami kültürünü kaybettiğimiz için bazen de sosyal organizeleri boca ediveriyoruz camilere.

Bugün diyelim seksen dört bin caminin bin tanesinde sabah namazı buluşması ve kahvaltı var, şu kadarında konferans, seminer veya başka bir etkinlik var. Bunlar, ölü olarak tabir edeceğim, müzeden farksız camilerimizin geneline nazaran bir yarı canlılık emaresi. Bunlar da tam manası ile yeterli değil. Kes, kopyala, yapıştır ile bilindik on tane faaliyetin camilerde etkinlik adı altında yapılması caminin yaşamasına yeterli görülüyorsa burada da temel-teorik bir problem var demektir.

Bir aşevi, bir kurs caminin canlanmasına katkıda bulunan unsurlar ama camiyi sadece bunlarla da üretemeyiz. Bir yurt koyuyorsun, camiyi de yurdun lojistik ve zekât bağış toplama merkezi olarak tanımlıyorsan, bunlar caminin üstünde bir oluşum ve zihniyetin bakış açısıdır. Böyle bir durumda cami üreten değil, kullanılan bir araç veya payanda vazifesi görüyor.

Bence, "Arkasındaki farklı renklerde, frekanslarda cemaatin iç rahatlığı ile uyabileceği bir imamı nasıl yetiştirebiliriz? İmamlarımızı, cemaate hitap ettiklerinde alıcıların kapanmadan dinlendiği bir profile nasıl kavuşturabiliriz?" soruları üzerinde kafa yormak gerekiyor. Aynı şekilde bir caminin finansal kirlilik yaşanmadan nasıl ayakta durabileceği üzerinde de düşünülmesi gerek.

Sosyal bir cami, elektrik ve su faturalarının çok ötesinde maliyetleri içeriyor. Bu maliyetler için kaynakların nasıl üretilip idare edileceğine dair ciddi bir kirlilik var, istismara çok açık. Birkaç örnek var bu konuda yol gösterebilecek. Bunlar da problemli, maddi sıkıntı yok ama olması gerekenin dışında bir hiyerarşi oluşmuş durumda. Kim, kimi yönetiyor belli değil.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen hizmet üretiken nasıl bir yöntem izliyorsunuz?

Biz burada finansal olarak şöyle bir yol izledik: Dernekleşmeyi reddettik. Hiçbir kurum ya da kişi bir işin %20'sinden fazlasına finansör olamaz, dedik.

Bugün bir faaliyet yapmak istediğinizde, biraz da becerikliyseniz bir belediyeden gerekli finansal desteği sağlayabilirsiniz. Oysa bu, süreklilik açısından doğru bir yöntem değildir. Halkın genel katılımı ile bir sosyal doku oluşturulmazsa rüzgâr dinince hareket de sona erecektir. Burada amaç, cami merkezli sosyal bir doku oluşturmaktır. Verirsin para ya da bulursun sponsor; mehter takımı getirtir, tiyatro izletir, eğlence düzenleyebilirsin. Bunlar zor değil ve göze hoş gelen renkli çalışmalar. Lakin süreklilik açısından, insan-ı kâmil fertlerden müteşekkil hayırlı bir toplum oluşturmak için ne kadar amaca hizmet eder, bilinmez.

Açıkçası, farklı bir bakış açısı ile hizmeti yeniden yorumlamaya çalışıyoruz. "Burası da aşevi, Türkiye'de bin tane aşevi var, farkı ne?" tavrı beni üzüyor, burası farklı: Biz bir sonraki hafta ihtiyaç olan listeyi tahtaya yazıyoruz, depoladıklarımız da var. Otuz kilo patates lazım, büyük sermayeyi dâhil etmek istemiyoruz. Hacı teyzelere, ablalara diyorum ki "Orada otuz kilo patates yazıyor ama sen Salı pazarına gittiğinde bir kilo al, fazla değil. Destek olduğunu göster." Her hafta bir kilo tuzla katkı verilerek bu işin sahiplenilmesini önemsiyorum. Yoksa bir firma ile de bu iş yapılabilir.

Lavaboları, bu işi ücretsiz biz yapacağız diye İl Özel İdaresi'nden devraldık. Müezzin arkadaşla biz girdik temizlemeye ama çevreden tepki aldık: "Bu işi din görevlisi yapar mı? Hele Kadıköy gibi bir yerde imam nasıl tuvalet temizler!" diye. Dedik ki "Biz bugün bu işe girmezsek yarın gencine, yaşlısına veya bir başkasına temizletemeyiz." Elhamdülillah bugün belli seviyedeki kişiler bile tuvalet temizliğinde yardımcı oluyor. İş adamı diyebileceğim kişilerin bile haftada bir gün nöbeti var, gelip temizliyorlar. Bu konuda yüz elliye yakın gönüllü oluştu. Bu gönüllüler işin ağırlığına göre çeşitli alanlarda yardımcı oluyorlar.

İşte bu insan tipinin üretilmesi önemli… Yoksa yüz değil bin öğrenci barındırsan da değer aktaramadıktan, istikamet çizemedikten sonra bir anlamı yok. Çapının büyüklüğü değil kattığın değer önemli açıkçası; öncelikle bunun için çalışıyoruz.

Yani üniversite evleri veya üniversite yurt hizmeti yapılacaksa yirmi-otuz yıl evvelinin mantığı ile "barındır, yedir, içir, fiziki ihtiyaçlarını gör, kâfi" anlayışı artık yeterli değil. Bu gençlerin fiziki ihtiyaçlarından çok sosyal hayata adaptasyonlarına ve değer eğitimine ihtiyacı var. Bu sağlanamayacaksa bu işe hiç girmemek gerek. Öylesini devlet yapıyor zaten. Binalar dikiyor, güvenliği var, yemekler hazır. Eğer bu işi camiler yapacaksa barınmanın bu işin küçük bir kısmı olduğu bilinmelidir. Esas nokta istikamet kazandırmak ve cami merkezli bir değer eğitimidir.

Burada kadın cemaatin durumu nedir?

Şu an hanımlara tahsis ettiğimiz hizmet binamızı İl Özel İdaresi yirmi beş yıllığına eğitim hizmetleri için camimize tahsis etti. Daha önce cemaat burada çay ocağına alışık, ufak bir imkân geçti elimize, on metrekarelik, illa çay ocağı yapalım diyorlar. Ben vaazdan onlara "Sizlere çay ocağı falan yok!" deyince "Neden?" diye sordular. Dedim ki; "Bir yıldır görev yapıyorum, ne eşinizi ne çocuğunuzu ne de torununuzu getiriyorsunuz camiye. Arttırmıyorsunuz, gelip gidiyorsunuz. Ya çocuklara bir oyun alanı ya da kadınlara yönelik bir yer yapacağım." Hanımefendi çocuğu ile gelecek, eşi kıskanç ise o da peşinden gelecek.

Bir şeyi çoğaltmanın yöntemi, kadınları ya da çocukları işe dâhil etmek. Yüz kadar kadının iştirak ettiği kırık meal grubumuz var. İki gün Arapça dersleri var, caminin altını kullanıyorlar. Yan binada yüz-yüz elli arasında Kur'an kursu müdavimi kadın cemaatimiz var. Cumaları ve bayram namazlarında camiye iştirak edebiliyorlar.

Kadın cemaatin devam durumu ve eğitim seviyesi nedir?

Burası, hem eğitim fakültesine yakınlığı ile üniversite camisi özelliği taşıyor hem mahalle camisi özelliği var. Kadıköy Belediyesi ve iş yerlerine yakınlığı dolayısı ile çalışan kadın cemaatimiz epey var. Burada sabah dokuz akşam yirmi bir arası devamlı muhatap hoca hanım mevcut, gelen giden de yine aynı şekilde yoğun.

Normal mahalle açısından bakarsak ev hanımı ve eğitim düzeyi düşük, yaş ortalaması yüksek bir cemaat grubu var. Üniversiteli kız kardeşlerimizden bahsedersek, geçen yıl altmış sekiz kardeşimiz vardı devamlı olarak. İlahiyat, eğitim, mühendislik gibi fakültelerden... Yirmili gruplar kurarak devamlılık sağladık. Onlarla her Salı, cami dersi formatında hadis dersleri yapıyoruz. Cami seminerleri adı altında ayda bir defa Marmara İlahiyat Fakültesi'nden hocalarımız davet edildi. Yine Kadıköy Kız Lisesi'nden haftalık sohbet grubumuz oldu.

Gece ihya programları kapsamında Ramazanın son döneminde hatimle teheccüt kıldırıldı. Aileleri davet ettik, ortalama yüz elli kişilik bir cemaat oluştu. Bunun yetmiş sekseni kadın ve sadece mahalleli değil daha uzaktan da iştirak edenler olmuştur. Kadıköy'de üç yüz, dört yüz civarında sabit bir cemaat oluşturuldu. Bunlar usûl, kırık meal gibi dersler okuyorlar.

Düzenli olarak iki yüz elli kadar hatim okuyan kadın cemaatimiz vardır. Emekli bir komiserimizin önayak olması ile her hafta yirmi hatmin altına düşmeyecek şekilde hatim listelerimiz var. Her Perşembe akşamı Yasin ve Kur'an-ı Kerim tilavetinin ardından bunların duası yapılır. Hatta komiserimiz Manisa Alaşehirli, orayı da organize etmiş oradan da bir yirmi civarında hatim geliyor. Tekirdağ'dan meraklı bir amca oradan yirmi beş hatim çıkartıyor, kimi bulduysa halkaya dâhil etmiş.

Tabii bütün bunları yaparken derdimiz, hatim sayılarını arttırmak değil, güzel bir işi imece usulü tabana yaymak. Yani biz en fazla iki cüz veriyoruz, fazlasını isteyene kendisinin hatim yapmasını tavsiye diyoruz. Hatim yarıştırmak gibi bir amacımız yok. "Rabbim biz bu coğrafyada şöyle bir güzelliği beraber yaşıyoruz, sen de bu coğrafya halkına rahmetinle muamele et" niyazındayız.

Çocukların ve gençlerin namaza ısındırılması ile alakalı neler yapılabilir?

Sadece namaz değil dini bir bütün olarak ele almak gerek. Yani gençle, çocukla oturup kalkıyor beraber oluyorsanız, bunun içinde namaz da olacaktır, cami de veya dinin başka bir uygulaması veya ibadeti de...

Biz bir zihin dünyası oluşturma, bir istikâmet kazandırmaya yönelik çalışma yapmalıyız. Meselâ biz bir kandil günü oruç tutmadık, çocukları denize götürdük. Eğer siz gençlerin bu ihtiyacını meşru bir şekilde gidermesinin önünü açmazsanız, ya gizli olarak yapacak ya da gayri meşru arkadaşlarla bu yola girecektir. Yani çocukların bu ihtiyacının o gün bir imam eşliğinde giderilmesi, belki herkesin bizden o gün bir beklentisi olan oruç tutmaktan daha elzemdir kanaatindeyim.

Kadir Gecesinde Kızılay ile bir kan bağışı kampanyası düzenledik. Ramazan, Kızılay'ın kan stoklarının taban yaptığı bir zaman dilimidir. Cemaate, "Kadir gecesinde yapılacak olan güzellikleri bir günlük kaza namazı kılmaya, birkaç sayfa Kur'an tilavetine, Tespih Namazına sıkıştırmayın. İslâm'da iyilik yolları sınırsız, kan vererek belki daha faziletli bir iş yapacaksınız." dedik. Elhamdülillah yetmiş üniteden fazla kan çıktı ki Kadıköy İskelesinde günde on beş ünite kan ile çalışıyormuş Kızılay ekibi.

Hayatın tam ortasında, her alana temayüz edebilen, insanların ihtiyaç hissettiği her konuda çözüm sunabilen bir cami kültürü oluşturmak gerekiyor. Yoksa cemaat, beraber eğilip kalkmaya hasredilemeyecek kadar hikmeti geniş bir durum olmalı.

Portre

SECDEDE BİTEN BİR ÖMÜR: BABANZÂDE AHMET NAİM BEY

Prof. Dr. Hüseyin Hansu
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Ahmet Naim; 1872 yılında, babasının memuriyeti dolayısıyla bulunduğu Bağdat'ta doğdu. Bağdat Mekteb-i İbtidâisi ve Rüştiyesi'nden sonra İstanbul'da Galatasaray Sultânîsi'ni ve Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Hariciye Nezareti Mütercim Odası'nda ve Maarif Nezareti'nde çeşitli görevlerde bulundu. 1914-1933 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde felsefe hocası olarak görev yaptı. Felsefi ve dinî konularla ilgili eserleri bulunan Ahmet Naim, 13 Ağustos 1934 tarihinde vefat etti. En meşhur eseri, Buhârî'nin muhtasarı Tecrîd-i Sarîh tercümesidir.[1]

Ahmet Naim'in mezun olduğu okullarda, devletin ihtiyaç duyduğu bürokratları yetiştirmeye yönelik bir eğitim verilmekteydi. Buralarda din öğretimi sadece temel dinî bilgilerle sınırlıydı. Dinî alanda yetişmek isteyen bir kimse ya medresede öğrenim görmeliydi ya da yaygın din eğitimi veren cami, mescit, tekke gibi yerlerdeki özel derslere devam etmeliydi. Klasik medrese eğitimi görmeyen Ahmet Naim'in, cami, tekke gibi yerlerde verilen derslere devam edip etmediği de bilinmemektedir.[2]

Ahmet Naim, yaşadığı dönemdeki birçok öğrenci gibi ilk dinî terbiyesini ailesinden, mahallesinden almış, daha sonra özel okuma ve gayretleriyle bu bilgilerini geliştirmiştir. Üniversite çevresindeki kahvehanelerde öğrencilik yıllarından itibaren bu amaçla katıldığı ilmî sohbetler ve okuma gruplarına, uzun yıllar devam etmiştir.[3] Ahmet Naim'in üniversitedeki görevi sırasında da mesai dışı zamanının çoğunu geçirdiği kıraathane de denilen bu mekânlar, o dönemde birer kültür ve edebiyat merkezi durumundaydı. Buradaki ilmî ve edebî sohbetlere dönemin tanınmış şairleri, edipleri, yazarları ve ilim adamları katılırdı. Bu mekânlar arasında Beyazıt Camii civarındaki Küllük Kahvehanesi, Direklerarası'ndaki Melami Şeyhi Mustafa Efendi'nin Çayhanesi ve İsmail Ağa'nın Çayhanesi, Ahmet Naim'in sıklıkla uğradığı yerlerdendir.[4]

Kahvehanelerin bu devirde ilmî, fikrî ve edebî faaliyetlerin merkezi hâline gelmesi pek çok alanda olduğu gibi Fransız kültürünün Osmanlı aydınları üzerindeki etkisine bağlanmaktadır. Zira bu dönem Paris'inde de kahvehaneler edebî ve felsefi tartışma mekânları olarak ün yapmıştır.[5]

1911 Darülfunûn Edebiyat Şubesi mezunları ve hocaları. İkinci sırada sağdan beşinci Mehmet Âkif. Solunda Babanzâde Ahmet Naim, Ahmet Midhat, İzmirli İsmail Hakkı, Müftüoğlu Ahmet Hikmet, Ali Ekrem (Bolayır), Hüseyin Dâniş (Pedram), Filibeli Ahmet Hilmi.

Ahmet Naim'in bu mekânlardaki ilk çalışmaları edebiyat üzerinedir. Burada tanıştığı Mehmet Âkif Ersoy'la sık sık bir araya gelip edebi sohbetlerde bulunurlardı.[6]

Ahmet Naim yazı hayatına, meşhur Arap şairlerinden yaptığı ve devrin edebiyat dergilerinden olan Servet-i Fünûn mecmuasında yayımladığı şiir tercümeleriyle başlamıştır. O dönemde Arap edebiyatını bilmeden iyi bir edebiyatçı olunamayacağı için[7] ilk çalışmalarını Arap edebiyatı üzerine yoğunlaştırdığı anlaşılmaktadır. Mehmet Âkif ve Mehmet Şevket Bey gibi dostlarıyla uzun süre Arap edebiyatına dair okumalar yapmıştır. Direklerarası'ndaki çay bahçesinde bir araya gelip Muhyiddîn-i A'rabî (ö.638/1240), Müberred (ö.286/899) gibi meşhur isimlerin kitaplarını okuyan bu üç dost zamanla dönemlerinin, klasik Arap edebiyatını en iyi bilen kişileri hâline gelmişlerdi.[8]

Ahmet Naim ve dostlarının devam ettiği mekânlarda edebî ve ilmî sohbetlerin yanı sıra siyasi konular da tartışılmaktaydı.[9] Bu mekânlar, meşrutiyet öncesinde edebiyatçıların, meşrutiyet döneminde ise ittihatçıların uğrak yerleridir. II. Abdülhamid yönetimine muhalif olan bu isimler, siyasi gelişmeleri Fransız gazetelerinden takip ederlerdi. İyi derecede Fransızca bilen Ahmet Naim'in Le Temps gazetesini Arapça bir kitabın arasına saklayarak, kıraathanenin bir köşesinde arkadaşlarıyla beraber okuduğu anlatılır.[10] Meşrutiyetin ilanından sonra ise kısa süren bir İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelikleri söz konusudur.[11]

İlmî faaliyetlerin o dönemde yaygın olan medreselerde veya camilerde değil de kahvehanelerde sürdürülmesi biraz da siyasi duruşla ilgiliydi. Zira o dönem için camide ya da medresede iktidara muhalif olmak, hele hele Fransızca bir gazete okumak hiç de alışıldık bir durum değildi. Aslında medreselerin aslî fonksiyonlarını yitirdiği; bu kurumların son dönemdeki yozlaşmış hâlleriyle ilim adamı çıkaramayacağı kanaatinde olmalarının da[12] ilmî ve edebî çalışmalar için farklı mekân arayışlarında etkili olduğu söylenebilir.

II. Meşrutiyetin ilanından bir süre sonra Mehmet Âkif'le birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ay-

rılan Ahmet Naim,[13] hayatının sonraki dönemini, İslâmcılık hareketi içinde geçirmiştir. Bu akımın yayın organları olan Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlurreşâd dergilerinde hadis tercümeleriyle başlayan yazıları, zamanla milliyetçilik, kadın, fıkıh usulü gibi konulardaki polemiklerle devam etmiştir.

Ahmet Naim, 1925 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı adına Tecrîd-i Sarîh kitabını tercüme etmekle görevlendirildikten sonra vaktinin önemli bir bölümünü hadis çalışmalarına ayırmıştır. Bu sıralarda hadis ilmine olan ilgisini şu şekilde dile getirdiği söylenir: "Hadis tercümeleriyle meşgul olmaya başlayınca ondan önce vaktimi ne kadar zayi ettiğimi anladım. Bu iş dururken başka şeyle uğraşmak ne boş şeymiş! Büyük âlimlerin bu işe verdikleri ehemmiyetin sebebini de şimdi anladım."[14]

"Ahmet Naim, seküler eğitim gören dindar neslin ilk örneklerindendir. Doğu-Batı kutuplaşmasının, hayatın her alanında keskin şekilde hissedildiği bir devirde yaşamıştır. Bu devirde mektep-medrese, Doğu-Batı, felsefe-din, iman-bilim asla bir araya gelemeyecek zıt dünyalar olarak görülmekteydi."

Düşünce Dünyası

Ahmet Naim, seküler eğitim gören dindar neslin ilk örneklerindendir. Doğu-Batı kutuplaşmasının, hayatın her alanında keskin şekilde hissedildiği bir devirde yaşamıştır. Bu devirde mektep-medrese, Doğu-Batı, felsefe-din, iman-bilim asla bir araya gelemeyecek zıt dünyalar olarak görülmekteydi. Dindarlar, 'din ya vahid/küll ya sıfır', Batıcılar da 'medeniyet ya küll ya sıfır' diyorlardı. Yani dindarlar dinin bütün olarak alınmasını savunurken, Batıcılar da medeniyetin bütün olarak alınmasını, dolayısıyla topyekûn Batılılaşmayı savunuyorlardı.[15]

Ahmet Naim, her iki tarafı da tanıyarak yetiştiği için arada keskin bir zıtlık ve uzlaşmazlık görmüyordu. O, dinin bütünlüğünden taviz vermeyi asla kabul etmezdi.[16] Bununla birlikte Batının iyi taraflarını almayı da dine aykırı görmezdi. Bu yüzden sözü edilen karşıtlık, onda bir yakınlaşma ve senteze dönüşür. Batı tarzı bir eğitim alan, yabancı dil ve Batı felsefesi öğrenen ama aynı zamanda ibadetini yapan ve dinî ilimlere de vakıf kişiliğiyle iki farklı dünyayı hayatında birleştirmiştir.

O yıllarda, günümüzdeki 'fakülte' kelimesinin karşılığı olarak kullanılan mekteplerde okuyanlarla medreselerde okuyanlar farklı eğitim sistemleri ve dünya görüşüyle yetişmekteydiler. Mekteplerde ve medreselerde farklı bakış açılarıyla yetişen kesimler arasındaki karşıtlığın, zamanla ne kadar keskin ve trajik hâle geldiği, devrin aydınlarının Ahmet Naim'in her iki dünyayı kendi kişiliğinde birleştirmesine verdikleri tepkilerde açıkça görülmektedir. Şair ve edebiyatçı Mithat Cemal Kuntay (ö.1956) Naim'le ilk karşılaşmasını anlatırken, "Namaz kıldığı için, onu ben, Fransızca bilmez sanmıştım." diyerek şaşkınlığını ifade edecektir.[17] Ahmet Naim'in Müslümanlığının Avrupa filozoflarının fikirlerinden etkilenmemesi de Kuntay için oldukça şaşırtıcı olmuştur. Kuntay'a göre bu iki dünya Ahmet Naim'in kafasında birbirine karışmadan yan yana duruyordu; ya da kafası gâvur, kalbi Müslümandı.[18] Kimine göre ise o, Doğu'nun feyzini/kültürünü Batı'nın bilimiyle birleştirmişti. [19]

Ahmet Naim'in yaşantısında ve yazılarında bir karşıtlığın izleri görülmez. Dönemin hatırat kitaplarında, Ahmet Naim'in düşünce ve davranışlarındaki tutarlılığı hayatının sonuna kadar koruduğu ifade edilmiştir.[20] Fikirlerinde ve düşüncelerinde

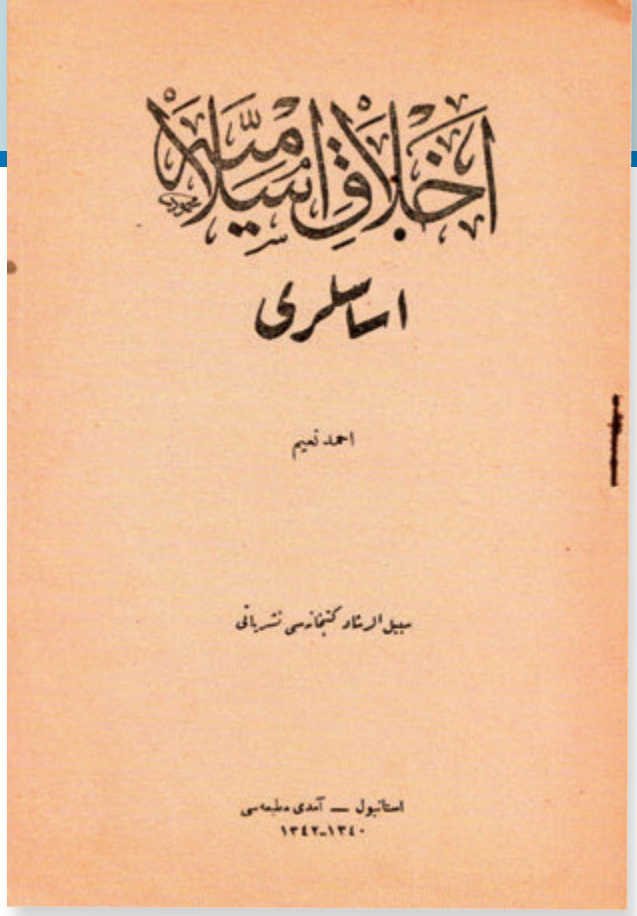

Ahlâk-ı İslâmiye Esasları, Ahmet Naim, İstanbul, Amedî Matbaası 1340-1342 (1924), 67 s.

gayet tutarlıdır; birine yer açmak için diğerini azaltma ihtiyacı duymaz. Onu diğerlerinden ayıran özellik, her iki dünyayı da bilerek ve tanıyarak yetişmiş olmasıdır. O Batı felsefesini çalışmıştır, ancak bunu hikmet olarak adlandırmış[21] ve hikmeti de müminin yitik malı olarak görmüştür.[22] Medeniyet âleminde ortaya çıkan her gelişmeyi İslâm'a doğru atılan bir adım olarak değerlendirmiştir.[23]

Batı eğitim tarzıyla yetişmesine rağmen İslâmi ilimleri de öğrenmeye çalışan Ahmet Naim, onlara daha çok önem vermiştir. Öyle ki dinî ilimlere vakıf olmayan kimseleri modern ilimlerdeki seviyeleri ne olursa olsun ilim sahibi olarak değerlendirmezdi.[24] Bu yüzden dinî eğitimdeki eksikliğini telafi etmek için yoğun bir çaba içine girmiştir. Hadis ilmine olan sevgisini, hayatının son zamanlarında "Keşke sadece hep hadis ilmiyle uğraşsaydım." ifadesiyle dile getirmiştir.

Ahmet Naim'in İttihatçı kardeşi İsmail Hakkı Bey (ö.1913), ağabeyi için "Dine aykırı kitapları okumayayım diye neredeyse Fransızca'yı unutacak."[25] sataşmasında bulunmuşsa da Ahmet Naim, Batı düşüncesinin öğretimine karşı değildir. Tam tersine Fransızca'dan yaptığı felsefi tercümelerle Batı düşüncesinin Türkiye'de tanınmasına büyük katkıda bulunmuş;[26] 1933 yılında emekli edilinceye kadar da üniversitede Batı felsefesi okutmaya devam etmiştir.

Ahmet Naim müspet ilimlerde Batı'nın üstünlüğünü hakkıyla takdir ederdi. Onun karşı çıktığı hususlar, pozitivizm ve dinsizlikti.[27] Ömrünün sonlarına doğru İslâmi ilimlere ağırlık vermesi, düzenli bir dinî eğitim görmemekten doğan kaybı telafi etme çabası olarak görülmelidir.

Seküler bir eğitimden geçmiş dindar bir aydının düşünce dünyasının analizini daha ileri araştırmalara bırakarak bu yazımızda Ahmet Naim'in hayatının belirleyici özelliklerinden biri olan 'namaz'ı ve 'secde'si üzerinde durmak istiyoruz.

Namaz Kılan Galatasaraylı

Ahmet Naim'in bir Osmanlı paşası olan babası Mustafa Zihnî, İslâm düşüncesi ve akaidine dair kitaplar yazacak seviyede dinî bilgiye sahiptir. Bu yüzden Ahmet Naim'in temel dinî eğitimini ailesinden aldığını tahmin etmekteyiz. Zira Galatasaray Sultânîsi'ndeki arkadaşları arasında, terbiyeli, çalışkan, abdestinde namazında, haramlardan uzak duran bir öğrenci olarak tanınmaktadır.[28]

Onun zamanında Galatasaray Lisesi azınlıklara mensup çocukların da devam ettiği bir okuldu. Mekteplerde modern eğitim tarzıyla yetişen Müslüman çocukları ise yetersiz din eğitiminin sonucu olarak ciddi bir inanç bunalımı içindeydiler. Galatasaray Lisesi'nden mezun, Fransızcası çok iyi olan Ahmet Naim'in sağlam bir akideye sahip, namaz kılan bir öğrenci olmasını hayret ve şaşkınlıkla kar-

> “Batı eğitim tarzıyla yetişmesine rağmen İslâmi ilimleri de öğrenmeye çalışan Ahmet Naim, onlara daha çok önem vermiştir. Öyle ki dinî ilimlere vakıf olmayan kimseleri modern ilimlerdeki seviyeleri ne olursa olsun ilim sahibi olarak değerlendirmezdi.”

şılayanlar olduğu gibi takdirle karşılayanlar da olmuştur. Onun mesai arkadaşlarından siyasetçi ve yazar Mehmet Emin Erişirgil (ö.1965), çalışkan ve çok terbiyeli bir öğrenci olan Ahmet Naim'in, gençliğinden itibaren ibadetlerine olan düşkünlüğünü ve sağlam itikadını, "Kafasını öyle yapmıştı ki, şüphe denen nesne orada yaşayamazdı, ona göre her şey ya "nas" idi ya hiçbir şey..."[29] şeklinde tasvir eder.

Mehmet Âkif'in Ona İthaf Ettiği "Secde" Şiiri

Ahmet Naim'in gençliğindeki bu dindarlığından en çok etkilenen kişilerden biri de Mehmet Âkif Ersoy'dur. Mehmet Âkif'le tanışması, üniversite yıllarında Melami Şeyhi Mustafa Efendi'nin Çayhanesinde olmuştu.[30] Âkif, Naim Bey'le tanıştığı sırada birçok mektepli genç gibi zihni, akidesi tereddütlerle dolu idi.[31] Âkif, onun hem çok iyi Fransızca hem de Arapça bilmesi, aynı zamanda sağlam ve şüphelerden uzak bir akideye sahip olmasından çok etkilenmişti.[32] Hint ve Mısır âlimlerinin eserleri kadar Avrupa kitaplarını da okuyan Naim'in beş vakit namazını aksatmaması, Âkif'i şaşırtmıştı. Naim'in kesin bir inancın eseri olan secdelerinin Âkif için manası çok büyüktü. Kuntay'ın deyimiyle Âkif, karşısında böyle gerçek bir ilim adamı görünce ona teslim oldu. Mehmet Âkif'in, inançlı bir şair olarak yetişmesinde büyük etkisi olan Ahmet Naim'le kırk iki sene süren dostluğu böyle başlamıştı.

Ahmet Naim'in Mehmet Âkif üzerindeki etkisini, dine uzak bazı arkadaşları onun Âkif'e yaptığı bir kötülük olarak değerlendirirken[33] bazıları da 'keşke tanışmamış olsalardı'[34] diyerek üzüntülerini dile getireceklerdi.

Mehmet Âkif, "ashaptan sonra en çok sevdiğim adam" dediği bu aziz dostuna[35] 15 Ocak 1925'te yazdığı en sevdiği şiiri olan "Secde"yi ithaf edecektir. Kuntay, bu ithaf olayını şöyle anlatır: "Şiirlerini, Âkif, bazı kimselere ithaf etti. Fakat bu ithaflarda Naim'in adı yok. Çünkü Naim o kadar çok yüksek yerde oturuyordu ki, onun eşiğine uzatacağı şiiri Âkif bir türlü yazamıyordu. Nihayet ihtiyarlığında Mısır'da yazdı: 'Secde'. Bunu Fuat Şemsi'ye gönderdi. Naim'e gösterilecek, beğenirse ona ithaf edilecekti. Naim 'Secde'yi o kadar beğeniyor ki, Âkif'in yazısıyla olanı alıkoyuyor, suretini çıkarıp Fuat Şemsi'ye veriyor. Amma Âkif, her zamanki bedbînliğiyle meseleyi anlıyor: Naim'in geç kalan cevabı 'Manzumeyi beğenmedi' demekti ve şiirini Naim'e ithaf etmekten çekinerek kitabında bastırıyor."[36]

Darülfünûn Edebiyat Şubesi Felsefe grubu hoca ve talebeleri eski Edebiyat Fakültesi önünde (1930). Ön sırada soldan üçüncü Mustafa Şekip (Tunç), dördüncü Halil Nimetullah (Öztürk), beşinci Babanzâde Ahmet Naim. (Yusuf Çağlar Arşivi)

Mehmet Âkif hasta yatağında iken, çok sevdiği Ahmet Naim'i, Safahat'ın altıncı kitabı olan Asım'ın ikinci kısmında İstiklâl Savaşı hakkında konuşturmayı tasarladığını söylemiş, ancak ömrü bunu gerçekleştirmeye vefa etmemiştir.[37]

Yarım Kalan Hadis ve Yarım Kalan Namaz

Ahmet Naim'in uzun süren bir rahatsızlığı bulunmamaktaydı. Buhârî tercümesine başladığı sıralarda göz ağrıları, müteakiben kol ağrısı başlamıştı.

Konuyla ilgili bir anekdota göre Naim Bey, Tecrîd tercümesinin daha başlarında iken hastalıkları yüz gösterince tercümeyi bitirip bitiremeyeceğine dair tereddütlere düşmüş ve işaretler almak üzere istihâreye yatmış. Âlem-i mânâda Peygamber Efendimiz(s.a.v.)'i görmüş. Fatih Camii'nde Efendimiz namaz kıldırıyor, Naim Bey de ilk safta cemaati arasında. Efendimiz birinci rekâtı kıldırıp ikinci rekâta kalktıktan sonra geriye dönmüş ve Naim Bey'e enfiye ikram etmiş...[38]

Naim Bey rüyayı, Galatasaray Lisesi'nde birlikte Arapça hocalığı yaptıkları meslektaşı ve dostu Celal Hoca'ya (Celal Ökten, ö. 1961) anlatmış ve tabir için Cerrahi Âsitânesi şeyhi Fahrettin Efendi'ye sorması ricasında bulunmuş. Fahrettin Efendi rüya naklini duyar duymaz, "Ömrü tercümeyi tamamlamaya vefa etmeyecek, erken göçecek, fakat bunu bu şekilde kendisine söylemeyin." demiş."[39]

Bir başka anekdota göre son senesinde artan rahatsızlıkları[40] için doktora giden Ahmet Naim'le doktor arasında şöyle bir konuşma geçer:

"Doktor: Kalp hastasısınız, namaz kılamazsınız, secdede ölürsünüz!

Ahmet Naim: Ne mutlu bana!"[41]

13 Ağustos 1934 Pazartesi günü, Vefa Karakolu karşısındaki evinde, öğle namazını kılarken, secdede ruhunu teslim etmiştir.[42] Kalp sektesinden vefat ettiği tahmin edilen merhum, 62 yaşındaydı.[43]

Buhârî muhtasarı Tecrîd-i Sarîh'in 2230 hadisinin ancak 589'unun tercümesini bitirebilmişti. Vefatı sırasında tercüme etmekte olduğu hadis, hasta

namazına dairdir. Ahmet Naim'in son namazı gibi bu hadis tercümesi de yarım kalmıştır.

Hasta namazına dair olan hadisin tercümesi şudur:[44]

"Yine Ümmü'l-mü'minin Aişe (r.a.)'dan olan (diğer) rivâyete nazaran şöyle de demiştir: "Sonra İkinci rek'atta da evvelkisi gibi yapardı. Namazı bitirince kalkardı: Eğer ben uyanık olursam benimle görüşürdü. Şayet uyur bulunursam (istirahat için) yan üstü uzanırdı."[45]

Ahmet Naim'in ölümü o günkü resmi çevrelerde ve üniversitedeki meslektaşları arasında fazla yankı bulmamışsa da[46] sevenlerini oldukça üzmüştür. Mısır'da onun vefat haberini alan en yakın arkadaşı Mehmet Âkif, bu aziz dosttan ayrılışının acısını hüngür hüngür ağlayacak derecede derinden hissetmişti.[47]

Onun, insanoğlunun Rabbine en yaklaştığı an olan secdede sona eren hayatına, yakın dostlarından Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942) ise şu mısralarıyla tarih düşmüştür:

Verdi ser Hamdi bu tarihe cihan
Secdede gitti Hüdaya Naim[48]

Bir diğer dostu ve Mülkiye'den sınıf arkadaşı Sami Evrenesoğlu (ö.1953) ise şu mısralarıyla onun vefatına tarih düşmüştür:

Emir 'Escede ve ikterabe' lehu secdede göçtü Naim[49]

Böylece çok sevdiği ve hiç terk etmediği için namazı da; ömrünün son anında onu yalnız bırakmamış, imanına şahitlik etmiştir.

"(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor." (Ankebût, 29/45) ■

DİPNOTLAR

1 Hüseyin Hansu, Babanzade Ahmet Naim, İzmir: Kaynak Yay., 2007, s. 21.
2 Ahmet Naim, Sarf-ı Arabi Temrinat, İstanbul 1323, Giriş, s. 7. Eşref Edib, Mehmet Akif, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yay., İstanbul 2010, s. 230.
3 Eşref Edib, a.g.e. , s. 231.
4 Eşref Edib, 229; Kuntay, 105; Mehmet Emin Erişirgil, İslamcı Bir Şairin Romanı, yay. Haz Aykut Kazancıgil, Cem Alpar, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1966, s. 215.
5 Kuntay, a.g.e. , s. 105.
6 Eşref Edib, a.g.e. , s. 229; Kuntay, 105; Mehmet Emin Erişirgil, İslamcı Bir Şairin Romanı, yay. Haz Aykut Kazancıgil, Cem Alpar, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1966, 215.
7 Eşref Edib, a.g.e. , s. 230.
8 Eşref Edib, a.g.e. , s. 230-31.
9 Kuntay, a.g.e. , s. 105; Erişirgil, a.g.e. , s. 215.
10 Kuntay, a.g.e. , s. 106; Erişirgil, a.g.e. , s. 215.
11 Kuntay, a.g.e. , s. 105; Eşref Edib, a.g.e. , s.70.
12 Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Akif (Hayatı-Seciyesi-Sanatı), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1990, s. 108-113.
13 Kuntay, a.g.e. , s. 114.
14 Erişirgil, a.g.e. , s. 219.
15 Kuntay, a.g.e. , s. 111; Erişirgil, a.g.e. , s. 216.
16 Kuntay, a.g.e. , s. 105.
17 Kuntay, a.g.e. , s. 106.
18 Kuntay, a.g.e. , s. 105, 115.
19 M. Cevdet, a.g.e. , s. 7.
20 Bk. Hansu, a.g.e. , s. 27-35.
21 Bk. Hikmet (Felsefe) Dersleri (1914) adlı telif eseri.
22 A. Naim, Temrinat, a.g.e. , s. 6
23 A. Naim, a.g.e., s. 6.
24 Hansu, a.g.e. , s. 28.
25 Erişirgil, a.g.e. , s. 215.
26 M. Cevdet, a.g.e. , s. 3.
27 M. Cevdet, a.g.e. , s. 7.
28 Erişirgil, a.g.e. , s. 215.
29 Erişirgil, a.g.e. , s. 216.
30 Kuntay, a.g.e. , s. 106; Erişirgil, a.g.e. , s. 215.
31 Erişirgil, a.g.e. , s. 216.
32 Kuntay, a.g.e. , s. 115.
33 Kuntay, a.g.e. , s. 115.
34 Erişirgil, a.g.e. , s. 215.
35 Kuntay, a.g.e. , s. 115.
36 Kuntay, a.g.e. , s. 116; Eşref Edib, a.g.e. , s. 232.
37 Eşref Edib, a.g.e. , s. 265; Erişirgil, a.g.e. , s. 223.
38 Öğrencisi Niyazi Berkes'in anlattığına göre Ahmet Naim, (yıl 1929) Şapka kanunu ve harf devrimine rağmen başındaki siyah takkesi ve Osmanlıca ders notlarıyla derslere girer ve sıklıkla enfiye kullanırmış. (Niyazi Berkes, Atatürk ve Devrimler, İstanbul 1982, s. 21). Enfiye kullanmasının bu rüyayla ilgisinin olup olmadığı merak edilmeye değer bir konudur.
39 İsmail Kara, "Rüya İle Sayıların Esrarı Arasına Sıkışmış Bir Secde Ömür", Dergâh Dergisi, XI (2000) 130, 3.
40 Tecrîd, III, 402.
41 Necip Fazıl Kısakürek, O ve Ben, Büyük Doğu Yayınları 2002, s. 192.
42 M. Cevdet, a.g.e. , s. 17.
43 M. Cevdet, a.g.e. , s. 5.
44 Ahmet Naim'in tercüme ettiği kısım italik olarak gösterilmiştir.
45 Tecrîd III. 402.
46 M. Cevdet, a.g.e. , s. 4.
47 Hansu, a.g.e. , s. 17.
48 M. Cevdet, Müderis A. Naim., a.g.e. , s. 34
49 Ali Çankaya, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, II, s. 301.

SECDE

MEHMET AKİF ERSOY

Şuhûdundan cüdâdır, çok zamanlar var ki, îmânım;
Bu vahdet-zâra -gûyâ!- geldim amma bin peşîmânım:
Huzûr imkânı yok, dünyâyı etmiş cezben istîlâ;
Ne hüsrandır, İlâhî, ma'bedim, çepçevre, vâveyla!
Derinlikler, kovuklar, kuytular, şellâleler, yarlar,
Bulutlar, yıldırımlar, çöller, enginler, sular, karlar,
Güneşler, gölgeler, aylar, şafaklar... Hepsi çığlıkta;
Gelir tarrâkalar çaktıkça ecrâmın karanlıkta!

Sabâ dağlarda Sûr üfler, coşar vâdîde bin mahşer;
Denizler yükselir, seller döner, taşlar semâ' eyler.
Ufuklar çalkanır, kaynar ziyâ girdâbı göklerde;
Asırlar devrilir: Çamlar, çınarlar, çırpınır yerde.
Bütün zerrâtı sun'un bir müebbed neşveden serhoş;
Sağım serhoş, solum serhoş, İlâhî, ben ne yapsam boş!
Ömürlerdir, gözüm yollarda, hâlâ beklerim, hâlâ,
Şuhûd imkânı yok, coştukça hilkatten bu vâveylâ.

* * *

Hayır! Bir başka rûh esmiş ki, akşam, sermediyyette:
Uyandım, fecre baktım, titriyor par par meşiyyette:
O coşkun na'ralar bî-tâb; o taşkın zerreler mahmûr;
O tûfanlardan ancak terliyor, maşrıkta tek bir nûr.
O gömgök kubbe, Sînâ rengi tutmuş, bir avuç toprak:
Işıklar püskürürken, şimdi haşyetlerle müstağrak!
O ecrâm, âh o gözler öyle fânîler ki Mevlâda,
Dönüp bir kerre olsun bakmıyorlar artık eb'âda.
Denizler, dalgalar, dağlar, ağaçlar, gölgeler dalgın...
İlâhî! Ürperen tek gölge yok bağrında âfâkın.
Sabâ durgun, sular durgun, gölün durgun hayâlinde,
Ne ma'nîdâr o gökler, kudretin bir vahyi hâlinde!

Bu vahdet-zâra dün baktım: Ne meyhâneydi cûşâcûş!
Bugün rindânı gördüm: Başka bir peymâneden bî-hûş.
Bütün dünyâ serilmiş sunduğun vahdet şarâbından;
Benim mest olmayan meczûbun, Allâh'ım, benim meydan!
Bırak, hâsir kalan seyrinde mi'râcım devâm etsin;
Rükû'um yerde titrerken, huşû'um Arş'ı titretsin!
İlâhî! Serserî bir damlanım, yetmez mi hüsrânım?
Bırak, taşsın da coştursun şu vahdet-zârı îmânım.
Bırak, hilkatte hiç ses yok, bırak, meczûbunun feryâd...
Bırak, tehlîlim artık dalgalansın herçi-bâd-âbâd!
.....
Kıyılmaz lâkin, Allâh'ım, bu gaşyolmuş yatan vecde...
Bırak, "hilkat"le olsun varlığım yek-pâre bir secde!

Hilvan, 15 Kânûnisânî 1342
(15 Ocak 1926)

Bî-hûş: Şaşkın, sersem.
Bî-tâb: Yorgun, bitkin.
Cuşâcûş: Çok coşkun, taşkın.
Cüdâ: Ayrı.
Eb'âd: Uzaklar, sonsuzluk.
Ecram: Vücûd, gök cisimleri.
Gaşyolmuş: Kendinden geçmiş, bayılmış.
Hâsir: Yoksun, hasret kalan.
Haşyet: Korku ve dehşet.
Herçi-bâd-âbâd: Her ne olursa olsun. İster istemez.
Hilkat: Varlıklar, yaratılış.
Huşû': Korkuyla karışık sevgiden gelen edepli hâl. Sükûn ve tezellül.
Hüsrân: Ayrılık ve mahrumiyet acısı.
İstilâ: Kaplamak, yayılmak
Mahmûr: Baygın.
Maşrık: Doğu.
Meczûb: Yaradan'ın tecellileri karşısında kendinden geçen kimse.
Mest: Sarhoş.
Meşiyyet: Allah'ın iradesi, dileme.
Mi'râc: Manevi yükselme.
Müebbed: Devamlı, sürekli.
Müstağrak: Kendinden geçmek.
Na'ralar: Korku salacak sesler.
Neşve: Sevinç, neşe.
Peşimân: Pişman.
Peymâne: Kadeh.
Rindân: Kalenderlik. Dünyaya değer vermeyenler.
Sabâ: Gün doğusundan esen hoş ve hafif rüzgâr.
Sema' eyler: Döner, zikr eyler.
Sermediyyet: Daimilik, sonsuzluk.
Sînâ rengi: Toprak rengi. (Allah'ın Sina Dağı'nda Hz. Musa'ya tecelli edişine telmih.)
Sun'un: Kâinat varlıklarının...
Şuhûd: Müşahede, görme.
Tarrâka: Gümbürtü.
Tehlîl: "Lâ ilâhe illallah" sözünü tekrarlama.
Vahdet-zâr: Yalnızlık yeri, birlik yurdu.
Vâveylâ: Feryat ve eyvah.
Yek-pâre: Tek parça, bütün.
Zerrât: Zerreler, atomlar.
Ziyâ girdâbı: Işığın döndüğü dolaştığı yer.

Hâce-i Namaz, Muallime Kamer, Mahmut Bey Matbaası, Dersaadet 1309.

"NAMAZ RİSALESİ"NDEN "NAMAZ HOCASI"NA

-MODERNLEŞME DÖNEMİ NAMAZ KİTAPLARINA GİRİŞ DENEMESİ-

Fulya İBANOĞLU
Kur'an Kursu Öğreticisi/Pendik Müftülüğü

Namazla ilgili hükümlerin yer aldığı, namazın nasıl kılınacağının anlatıldığı "Namaz Hocası" tabir edilen ilmihal kitaplarının Türkçe literatürde tarihi çok eski değil.[1] Daha doğrusu tabirin kendisi yeni sayılır. Elbette namaza dair pek çok risale, şerh ve haşiye yayımlanmış. Ancak "Namaz Hocası" isminde yayımlanan kitapçıkların tarihi, çok da eskiye gitmiyor.

İslâm'ın beş şartından biri olan namaz, müminin gündelik hayatının önemli bir kısmına tekabül ettiği için tarih boyunca, hususen halkın bilgilenmesini sağlamak üzere yazılan pek çok risaleye konu olmuştur. Her namaz için ayrı ayrı yazılmış kitapçıklar olduğu gibi -Cuma namazı, beş vakit namaz, nafile namazlar vb.-, kaza namazlarını ya da namazın şartlarını konu edinen kitapçıklar da kaleme alınmıştır. Bu kitapçıkların ismi çoğunlukla Namaz Risalesi[2] ya da Risale-i Namaz şeklindedir. Ancak tek başına "Namaz İlmihali" ya da "Namaz Hocası"[3] tabirine en azından II. Abdülhamid öncesinde rastlanmıyor.

Cumhuriyet'in ilanından çok partili hayata geçişe kadarki devrede, İslâm'ın bir biçimde mevzu edildiği ya da talimine yönelik kitapların yayınının sınırlı sayıda olduğu bilinen bir hakikattir. Bu tür neşriyata 1924'ten 1946'ya kadar, yani tek parti dönemi boyunca, ciddi şekilde devlet müdahalesi uygulanmış; bu da sınırlı sayıda eserin kamuoyunun huzuruna çıkmasına sebep olmuştur. Sonrasında, 1947'den 1960 Darbesi'nin yaşandığı tarihe kadar bir tür canlanma yaşanmış; 1960-1980 arasında da tercümeler ve teliflerle oldukça hareketlenmiştir.[4]

Biz de çalışmamızda bu hususları ve tarihlendirmeyi-tasnifi; yani 1900'den çok partili hayatın ilk yıllarına kadar geçen süreyi esas alarak, II. Abdülhamid devri, Meşrutiyet, Erken Cumhuriyet, Tek Parti Devri ve Çok Partili Hayata geçiş dönemlerinde halka yönelik hazırlanan "namaz hocası" kitaplarının tarihine bir giriş yapacağız. Bu kritik tarihlerin dikkate alınması, özellikle Batılılaşma politikalarıyla birlikte de-

ğerlendirildiğinde namaz hocası kitaplarının bir tür "yeni dindarlık" çerçevesi çizip çizmediğini anlamaya çalışmak bakımından açık bir gerekliliktir. Kanaatimizce dinî neşriyat üzerindeki tazyikin olduğu yıllarda yetişen nesillerde ya da onların yetiştirdiği nesillerde namaz hocası kitapları bazı açılardan dinle irtibatın muhafaza edilmesine matuf bir görev de üstlenmiştir.[5] Bu ve benzeri sebeplerle biz de bu tarih aralıklarında neşredilen namaz hocası kitaplarında ne türden benzerlikler ve farklılıklar olduğunu ortaya koyacağız. Ayrıca "Namaz Hocası" tabir edilen kitapçıkların iptidası, muhtevası ve belki maksadına dair bazı hususlara dikkat çekeceğiz.

Muallime Kamer ve Hâce-i Namaz

Bizim görebildiğimiz literatürdeki ilk örnek, Hamidiye Mektebi hocalarından Muallime Kamer[6] imzasıyla 1309'da yani II. Abdülhamid devrinde İstanbul'da yayımlanan, 63 sayfadan müteşekkil Hâce-i Namaz isimli bir cep kitapçığıdır.[7] Muallime Kamer kitabının yayımlanabilmesi için tetkik-i müellefat komisyonuna yaptığı ilk müracaatta tashih gerektiren hatalar tespit edilmiş, sonrasında yaptığı tashihler uygun görülüp 15 Aralık 1891'de kitabın basılmasına izin verilmiştir.[8] Ancak ilk müracaatta ne türden hatalar yaptığı, kendisinden neleri tashih etmesi istendiğine dair bir bilgiye sahip değiliz.

Kitabın künye sayfasından edindiğimiz bilgiye göre padişahın iltifatına mazhar olup iki kez nişan alan yazarın bir kadın olması dikkat çekicidir. Halebî'yi[9] okumuş bir hanım muallim tarafından halka yönelik bu tür bir ilmihal kitabının yazılmasının, üstelik kitabın Karadeniz ve Akdeniz'de görev yapan askerlere resmen dağıtılmasının,[10] dinî hayatla alakalı modernleşme faaliyetlerine kadınların da dâhil edilmesi durumuyla irtibatlı olduğunu düşünebiliriz.

Kitapçık, II. Meşrutiyet öncesindeki yayıncılık geleneğine uygun şekilde, padişaha tazimle başlamaktadır. Yazar, hanımlara yönelik bir toplantıya davet edildiğini ve orada kendisine namazla ilgili pek çok soru yöneltildiğini, mevzuyla alakalı ilmihaller bulunmasına rağmen bunların tafsilatlı olması, herkesin anlayabileceği sadelikte yazılmamaları, hanımların da kendisinden ısrarla "namaza mahsus bir risale" yazmasını istemeleri sebepleriyle bu kitabı kaleme aldığını anlatıyor. Kitabı yazarken de mehaz olarak Halebî'yi ve Hanefî mezhebini esas aldığını zikrediyor.[11]

Besmele, hamdele ve salvele ile söze başladıktan sonra tek tek her vakit namazı, erkek ve kadınlara has duruşları da tarif ederek anlatan yazar, en son hanımlara mahsus hâllerle ilgili hükümleri zikrediyor ve kitapçığı "Beşirî" başlıklı bir manzum ve kendisi için bağışlanmayı dilediği bir başka duayla tamamlıyor:

Hulus ile namaz kıl da sonra eyle hakka niyaz
Kulluğa layığı böyle namazda edilir niyaz
Hulusunda daim ol hem namaza müdavim ol
Hüda kulun sevindirir her namazda et niyaz
Kimi dünya, kimi uhrâ, kimi devlet, kimi sıhhat
Hikmet-i hüda bilinmez eylemeli daim niyaz
Namaz kılıp hulus üzre eder isek arz-ı niyaz
Korktuğumuz cehennemden vallah kurtarır namaz
Çünkü Settaru'l-guyûbdur hem de Gaffaru'z-zenûb
Sıfat-ı Hak mağfiret [ve?] rahmet makbuldür namazda niyaz.

Hamidiye Mektebi muallimesi Kamer'in kitapçığında, Cumhuriyet sonrası neşredilen benzeri kitaplardan farklı olarak, beş vakit namaz dışında nafile namazlara ya da kandil gecelerinde eda edilen namazlara dair bilgi vermemesi dikkat çekiyor. Ayrıca kitapçıkta detaylı bir biçimde beş vakit namazın kılınışı anlatılıyor ve fakat

namazın batınına ya da hikmetine yönelik herhangi bir ifade zikredilmiyor. Bu bakımdan Hâce-i Namaz'ın son derece "düz" bir kitap olduğu söylenebilir.

Muallime Kamer'in kitabı, 1312 yılında başlığında sadeleşmeye gidilerek Namaz Hocası adıyla yeniden basılmıştır.[12] Kitabın künyesinde yer alan "Maarif Nezaret-i Celilesinin 919 numaralı ruhsatnamesiyle beşinci defa olarak tab' olunmuştur." ibaresinden, 1309'dan 1312'ye kadar dört kez basılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kitabın bu edisyonu, girişinde II. Abdülhamid'e tazimin yer almaması dışında, ilk baskısıyla aynıdır. Sebeb-i telif olarak da ilk baskıdaki cümleler zikredilmiştir.

Muallime Kamer'in çalışması, anlaşılan halk ve yetkili merciler tarafından teveccühe mazhar olmuştur ki kitap, 1339'da Namaz Hocası adıyla tekrar basılır.[13] Kitabın 1341'de bir kez daha basılması[14] Osmanlı Türkçesi'yle yazılmış namaz hocaları için son tarih gibi görünüyor. Muallime Kamer'in bu baskıda da herhangi bir değişikliğe gitmediğini, kitabın ilk baskıyla aynı olduğunu belirtmekte fayda var. Ayrıca kitabın, harf devriminden sonra da en azından iki kez basıldığı biliniyor.[15]

İlâveli Şurutussalât ve Tercümeli Namaz Sureleri

1931'de sabık alay müftüsü Mehmet Şakir[16] tarafından kaleme alınan İlâveli Şurutussalât ve Tercümeli Namaz Sureleri kitapçığı,[17] görebildiğimiz kadarıyla Cumhuriyet'in ilanından sonra basılan ilk namaz hocası kitabıdır.

İsmi "namaz hocası" olmamakla beraber harf inkılâbından sonra muhtemelen namazla ilgili basılmış ilk kitap olduğu için bu yazıya dâhil ettiğimiz kitapçık, dinin tarifiyle başlıyor. Bu bahis, oldukça öz ve fakat günümüzdeki namaz hocalarıyla mukayese edilemeyecek ölçüde dili ve öne çıkardığı meseleleri ele alışı bakımından vasıflı bir şekilde kaleme alınmış. Namaz ibadetini bu kadar az sayfada, buna mukabil geniş bir çerçevede, dinin emir ve yasaklarıyla irtibatlandırarak ele alması itibarıyla da dikkat çekici bir örnektir.

Mehmet Şakir Bey namazın kılınışını anlatmaya geçmeden önce içki ve zinanın zararlarından bahsetme gereği duymuş. Sonra sırayla imanın şartları ve İslâm'ın şartlarını anlatıp namaz bahsine geçmiş; abdestte ve namazda okunacak duaları ve namazın kılınışını anlatmış. Namazda Fatiha'dan sonra genellikle beş sure okunduğunu söyleyen Şakir Bey, bu surelerin Türkçe okunuşlarıyla birlikte manalarını da vermiş: Fil, Kureyş, Mâ'ûn, Kevser ve Kâfirûn.

Namazda okunacak duaların Türkçe telaffuzlarına yer vermesi bakımından önemli olan bu kitapçık, "Türkçe İbadet" projesinin[18] bir parçası niteliğinde görünüyor. Zira kitapçıkta surelerin Arapça yazımına yer verilmemiş.[19]

Kitapçıkta dikkat çeken bir diğer husus da "Namazın batınî şartları" başlıklı bir bölüme yer verilmiş olmasıdır.[20] Namazın huşu ve hudû ile kılınmaması hâlinde hiç bir hayrın hâsıl olmayacağına dikkat çekilerek, namazın manasının özlü bir biçimde anlatıldığı bu bölüm, "Aktaş, karataş, in çık zavallı baş!" cümlesiyle noktalanmaktadır.

1939'da dikkat-ı câlip bir yayın faaliyeti gerçekleşiyor ve sabık alay müftüsü Mehmet Şakir Bey Muallime Kamer'in meşhur Namaz Hocası'nı yeniden, bu kez yeni alfabeyle bastırıyor.[21] Şakir Bey bu kitabı, sade bir Türkçeyle yazıldığı ve rağbet gördüğü için -10 kez basıldığından bahsediliyor- aynen bastırma kararı aldığını, ancak bazı tashihlerde bulunduğunu yine de kitabın

Kamer Hanım'ın eseri olduğunu ısrarla vurguluyor.[22] Şakir Beyin kitaptaki tashihleri ayrı bahis olduğu için burada sadece sonuna namaz surelerini Türkçe okunuşuyla ilave ettiğine dikkat çekmekle iktifa edelim.

1942'de yazar ismi zikredilmemekle birlikte yayınevinden anlaşıldığı üzere Şakir Bey'in yayımladığı bir kitapçık daha literatüre kazandırılmış: İslâm Yolu Şurutı Selât Namaz Sûreleri.[23] Kitabın kapağında, Ayasofya Camii'nin bir resmi olmakla birlikte, altında "Aya Sofya Müzesi" yazmakta; kitabın hitamında ise Türkçe ezanın sözleri yer almaktadır.

Çocuklara Mahsus Resimli ve Tatbikatlı Namaz Hocası

Çocuklara yönelik literatürde rastladığımız ilk namaz hocası 1943 tarihlidir.[24] Ezher Camii müderrislerinden Muhammed Muhiddin Abdülhamid'in eserinden Türkçeye tercüme edilen bu kitapçık mütercimin kitabı niçin tercüme ettiğini izah eden takdimiyle başlar. Mütercime göre piyasadaki dinî neşriyat dil itibarıyla çocuklara münasip olmadığından, bu kitapçık "çocuğa en lüzumlu ve dinî bilgileri vermek (...) onun zihnini karıştıracak bazı teferruat ve bahisler konmadığı" için tercih edilmiştir.

İsmet İnönü dönemi (1938–1950) dinî neşriyat üzerinde ciddi tazyikin olduğu bir dönemdir. Mesela Burdurlu Abidin Kara Arslan'ın İzmir'de yayımladığı 54 Farzlı Büyük ve Tam Namaz Hocası adlı kitapların dağıtılması yasaklanır ve kitaplar toplatılır.[25] Buna mukabil yukarıda bahsettiğimiz çocuklara yönelik namaz hocası, üstelik Ezherli bir yazara ait olmasına rağmen neşredilebiliyor. Tabii kitabın kapağında mütercimin isminin "S.M.Y." şeklinde sadece harflerden ibaret gösterilmesi dikkat çekicidir.

Kitap, tek parti dönemine mahsus dille tercüme edilmiştir. Mesela besmelenin anlamı verilirken "Ulu Tanrı" denilmiştir. İslâm'ın beş şartı hikmetleriyle birlikte anlatılmış, abdestin alınışı ve namazın kılınışı resimlerle tarif edilmiştir. Kitapta, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinden örneklere ve hayatının kısaca anlatımına da yer verilmiştir.

"Çocuklara mahsus" iddiasıyla çıkmasına rağmen anlatım tekniği, dili ve görsel malzemenin kullanışı itibarıyla çocukların dikkatini çekecek zevkte ve vasıfta hazırlanmamış bu kitap, görebildiğimiz kadarıyla yine de literatürde bir ilk olma özelliği taşıyor.

1954'te Rasim H. Demir tarafından kaleme alınan bir diğer kitapçık,[26] Eûzu Besmele ve Kelime-i Şehadet'in Arapçası ve anlamıyla başlıyor. Amentü özetlendikten sonra 32 ve 54 farzın anlatıldığı bu kitapta, abdest ve namaz resimlerle tarif edilmiş. Kitap abdest ve namaz merkezli kaleme alınmış. Bu nedenle dinin diğer emir ve yasaklarına dair bir işaret olmadığı gibi namazın hikmeti, fazileti gibi hususlara da yer verilmemiş.

Namaz sureleri, Fatiha hariç, Duhâ'dan Nâs suresine kadar Arapça yazılışları, Türkçe okunuşları ve manalarıyla birlikte verilmiş. Ayrıca diğer kitaplarda rastlamadığımız "52. Gece Duası" da yer almış. Bu kitapla birlikte dikkat çeken bir yenilik de kandil gecelerinde nasıl ibadet edilmesi gerektiğine dair bilginin bulunmasıdır:

Bütün bu kutlu ve mutlu gecelerde ve günlerde camilerimizde Kur'anlar okunur. Mevlûtlar okunur, en aşağı iki rekât olmak üzere kılınabildiği kadar namaz kılınır, dua edilir, ölülerimiz anılır, yoksuzların, öksüzlerin elden geldiği kadar gönülleri alınır, onlara yardım edilir, ziyaretler yapılarak büyüklerin elleri öpülür, küçükler sevindirilir, uzakta olanlara tebrikler yazılır ve böylece sevgi, saygı ve kardeşlik bağları kuvvetlendirilir.[27]

Kitapçığın arka kapağında "Feryat Ederim" başlıklı dört kıtalık bir de şiir bulunmaktadır.

Resimlerle İzahlı 32-54 Farzlı Tam Namaz Hocası Namaz Süreleri ve Duaları[28] isimli kitapçık, 1955 yılında yeniden basılmıştır. Bu edisyonda, 1954 baskısından farklı olarak Salâten Tüncina duasına ve tercümesine de yer verilmiştir. Bu durum, kendilerinden önceki namaz hocalarından farklı bir biçimde, bir tür bidat olarak değerlendirilen "52. Gece Duası" ya da kandil gecelerine has namazlara yer vererek, en azından yazılı metinlerde Osmanlı'dan beri süregelen bir tasavvurun değişmesine işaret olarak okunabilir.

Sonuç

"Namaz hocası" tabiri günlük bir ibadet olan namazın modern dönemde halka talimini esas alan kapsamı daraltılmış ilmihal kitapları için kullanılmıştır. Bu kitaplar, genel itibarıyla tüm modernleşme dönemi boyunca namazın, özellikle ve neredeyse sadece zahirini tarif ve tasvir eden kitaplardır. 1950'ye kadar yayımlananlar, namazı hususen farz, vacip ve sünnet olanla tasrih etmişlerdir. Dil inkılâbından sonra, çok partili hayata geçişe kadar yayımlananlarda namazda okunacak sure ve duaların Türkçe telaffuzuyla yer aldığı görülmektedir. Bu kitapların en ilginç ortak yönleri ise Abdülhamid devrinde yayımlananları da dâhil olmak üzere, Osmanlı'da yaygın bir biçimde okutulan, halk tarafından üslûbuna aşina olunan Mızraklı İlmihal'in namaz bahsini ele alma biçimini tercih etmemeleridir. ■

DİPNOTLAR

1 İlmihallerin muhtevasına, ortaya çıkış tarihine, ilk ilmihal kitaplarının yazımının muhtemelen Osmanlı'nın kuruluşuyla başlamasına, ancak Tanzimat ve Meşrutiyet'le birlikte bu türde ciddi değişiklikler yaşanmasına dikkat çeken bir çalışma için bk. Arpaguş, Hatice Kelpetin. "Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu". MÜ. İlahiyat Fak. Dergisi 1.22 (2002): 25-56.

2 Mesela istinsah tarihi muhtemelen 1788 ve adı Namaz Risalesi olan kitapçık soru-cevap şeklinde namazı anlatmaktadır. Bk. Ankara Millî Kütüphane, arşiv no: 06 Hk 2979/9. Sonraki dönemlerde de elbette risale adını taşıyan kitapçıklar var. Bk. Şakir Can, Abdest ve Namaz Risalesi, 1311 (1893) Kazan, Kazan Üniversitesinin Tabhanesi, 40 s.

3 1924-1960 arasında bu adla literatürde bizim görebildiğimiz kitap sayısı yedidir. Bu kitaplara aynı kitabın üç farklı yılda basımını ilave edersek ondur. Bk. Osman Öztürk, Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası, Ankara 1975.

4 İsmail Kara 1924-1950 arası kayda değer dinî muhtevalı neşriyatın genellikle resmî kanallar eliyle yapıldığına dikkat çekmektedir. Kara, İsmail. "Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Plânı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları." I. Dinî Yayınlar Kongresi, Tebliğler Müzakereler (31 Ekim-02 Kasım 2003/Ankara). Yay. Haz. Ayfer Balaban. Ankara: DİB, 2004. 23-24.

5 Özellikle hatıratların ve dönem romanlarının bu açıdan bize delil olduğunu söyleyebiliriz. Konuyla ilgili geniş bir literatür değerlendirmesi henüz yapmadıysak da bir kaç örneği burada zikredebiliriz: Ayşe Şasa, Bir Ruh Macerası, konş. Leyla İpekçi, Meryem Atlas, Berat Demirci, İst 2009, TİMAŞ Yay., s. 138; Mahmut Makal, Kalkınma Masalı, Ankara 1970, Bizimköy Yay., s. 156-160.

6 Bkz. BOA, h. 3 R 1308 dosya no: 18, gömlek no: 2, fon kodu: Y. PRK. AZJ. Kamer Hanım'ın Beşiktaş Mekteb-i Hamidî hocası olduğu ve Türkiye'de Aile Hukuku- I. Kısım, Evlenme, Sebat Matbaası, İstanbul 1926, 188 s. künyeli bir diğer kitabına dikkat çeken bir eser için bk. Cunbur, Müjgân. Türk Kadın Yazarların Eserleri, Bibliyografya 1928-1955. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları, 1955. s. 12.

7 Muallime Kamer. Hâce-i Namaz. Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1309.

8 Meşihat Arşivi, DFT05_01784, pdf 72, 13 Ca 1309/ 15 Aralık 1891. (Bizi belgeden haberdar eden Filiz Dığıroğlu'na müteşekkiriz.)

9 Haleb'te doğmuş İbrahim b. Muhammet Halebî (1459-1549)'nin Osmanlı medreselerinde yaygın olarak okutulan fıkıh kitabı.

10 BOA, h. 23 R 1310 dosya no: 70, gömlek no: 133, fon kodu: Y.MTV.

11 Bk., a.g.e., s. 3.

12 Muallime Kamer. Namaz Hocası. Dersaadet: Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1312.

13 Muallime Kamer, Namaz Hocası, Dersaadet: Matbaa-i Ebuzziya, 1339.

14 Muallime Kamer, Namaz Hocası, Dersaadet: Ahmed Kâmil Matbaası, 1341.

15 Muallime Kamer, Namaz Hocası, İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1935. Muallime Kamer, Namaz Hocası ve Namaz Sûreleri, İstanbul: Emniyet kütüphanesi, 1940. Cunbur, Müjân. Türk Kadın Yazarların Eserleri, Bibliyografya 1928-1955. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları, 1955. s. 12.

16 1871'de Mersin Anamur'da doğmuştur. 1901'de Konya Pirî Mehmet Paşa'da gördüğü beş yıllık eğitimin neticesinde icazetnâme almış, bu tarihten itibaren de alay imametine tayin edilmiş, daha sonra alay müftülüğüne çıkmış, pek çok cephede bulunmuş, emekli olduktan sonra da 1923'te İstanbul Hakkaklar Çarşısı'nda Şakir Hoca Kitabevi'ni açmıştır. İrşâdü'l-Ğâfilîn (1910), Mu'cizâtü'l-Enbiyâ (1911), Bustânü'l-Hutabâ (1925), Hadîkatü'l Hutabâ (?), Kur'an-ı Kerim Tefsiri (basılmamış), Merâkü'l-Felâh, Namaz Hocası, Şurûtu's- Salât eserleridir. Ayrıca Târîh-i Enbiyâ, Kız Mevlîdi, Yâsîn-i Şerîf, Mızraklı İlmihal ve Hüccetü'l-İslâm gibi kitapları da tekrar yayımlamıştır. Bk. Topşar, Fatma Zehra. "Anamurlu Mehmet Şakir Çörüş'ün İrşadü'l- Gafilin Adlı Eserindeki Hadislerin Kaynak Değeri" Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Ünv. SBE Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, 2011. s. 5, 12-14.

17 Alay Müftüsü Mehmet Şakir, İlâveli Şurutussalât ve Tercümeli Namaz Sureleri, İstanbul: İktisat Matbaası, 1931. 63 s.

18 "Türkçe İbadet" projesiyle ilgili önemli bir kaynak için bk. Cündioğlu, Dücane. Bir Siyasî Proje Olarak Türkçe İbadet-I. İstanbul: Kitabevi, 1999. 456 s.

19 Jaeschke, Gotthard. Yeni Türkiye'de İslâmlık. Ankara: Bilgi, 1972. s. 47'de namazın Türkçeleştirilmesi siyaseti kapsamında namaza dair bazı kitaplara işaret edilir. Bunlardan biri de Muharrem Zeki Korgunal'ın 1944'te hazırladığı Namaz Hocası ve Namaz Sureleri kitabıdır.

20 a.g.e., s. 46-50.

21 Musahhah ve İlaveli Namaz Hocası ve Namaz Sureleri, İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1939. 62 s.

22 A.g.e., s. 3-4.

23 İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1942. 16 s.

24 Çocuklara Mahsus Resimli ve Tatbikatlı Namaz Hocası ve Din Dersleri, trc. S[elami] M[ünir] Y[urdatap], İstanbul: Bozkurt Kitap ve Basımevi, 1943. 48 s.

25 Mustafa Yılmaz, Yasemin Doğaner, Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973), Siyasal Kitabevi, Ankara 2007, s. 84'te, 25.11.1944 tarihli BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Dosya: 52-33, Yer No:107.82.12, sayı:1848 belgeye dikkat çekilmektedir. (Belgeden bizi haberdar eden Kâmil Coştu'ya müteşekkiriz.)

26 Demir, Rasim H. Resimlerle İzahlı 32-54 Farzlı Tam Namaz Hocası Namaz Süreleri ve Duaları, İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1954. 48 s.

27 Rasim, a.g.e., s. 30.

28 Resimlerle İzahlı 32-54 Farzlı Tam Namaz Hocası Namaz Süreleri ve Duaları. Haz. Muzaffer Atalay Samyeli, İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1955. 48 s.

EĞİTSEL YÖNÜYLE NAMAZ

> “Biz çocukları disiplinli bir şekilde yetiştirmeyi amaçlarız. Bu amacın arkasında yatan temel hedef ise onların kendi kendilerini ayarlayabilen, yönetebilen kişiler olmasını sağlamaktır.”

Dr. Ayşe DOLMACI
Eğitimci-Yazar

Namaz, Allah'a kulluk etmenin en güzel, en yoğun, en somut şekilde ifade edilişidir. Günde beş defa hayatın içine sıkı bir şekilde nüfuz eder ve niçin bu dünyada yaşıyor olduğumuzu hatırlatır; bize Rabbimizin sayısız nimetlerine şükrümüzü eda edebilme imkânı verir.

Allah'ın huzurunda bulunmak, huzurda bulunuşun bilincine varmak, O'nunla iletişimde olmak, O'nun karşısında kendi durumunu değerlendirmek, kendi yaşayışının hesabını vermek... İşte bu bilinçle ifa edilmeye çalışılan namaz, insanı her türlü kötülükten alıkoyma gücüne sahiptir.

Namazın kötülüklerden alıkoyma özelliğini ortaya koyan ayet-i kerime, bu ibadetin eğitsel gücünü de vurgular. Namaz kılanlar, kapılarının önünde akan bir nehirde günde beş defa yıkanıyor gibidirler. Günde beş vakit Allah'ın huzuruna çıkan insan, O'nu ve ahiret gününü yoğun bir şekilde hatırlayarak düşünce ve davranışlarını istikamet üzerinde tutmaya gayret eder. Böylece namaz, fiziki ve ruhi bir arınma sağlar.

Müslümanlar şeytana ya da nefislerine uyup da kötü bir iş yapmaya kalkışsalar bile, tövbe kapısı kendilerine açıktır. Namazda nefislerini muhasebeye çeker, yanlış yola yönelmiş olmanın pişmanlığını yaşar ve hatalarını düzeltme imkânına sahip olabilirler. Küçük günahlar vakit namazlarını kılmakla affolunabilir.

İnsanı, nefsinin hevâsına boyun eğmekten koruması, namazın önemli vasıflarından biridir. Bu bir iç disiplin kazanma olayıdır. Eğitimde disiplin çok önemlidir. Namaz kılarak biz; Allah'a itaat ederiz, irademizi güçlendiririz, sabra alışırız, kurallara uymayı öğreniriz.

Bir insan, her istediğini yapabilecek güce sahip olarak, başıboş bir şekilde ortalığa bırakıldığı zaman,

bakımsız bir tarlayı yabani otların sarması misali, kolayca insanlık çizgilerinin dışına çıkabilmektedir. İnsanda bulunan nefs gücü "her türlü süfli arzunun peşinde koşar. Bunların hemen gerçekleşmesini ister. Ertelenmekten hoşlanmaz, denetlenmek istemez." Kişinin nefsi mesela komşu bahçedeki elmayı çalmak isteyebilir. Ancak bu davranışına karşıdan bir otorite uygulanırsa, kişi kendi yaptığını sorgulamaya başlar ve bu yolla nefsi terbiye edilmiş olur.

"Biz çocukları disiplinli bir şekilde yetiştirmeyi amaçlarız. Bu amacın arkasında yatan temel hedef ise onların kendi kendilerini ayarlayabilen, yönetebilen kişiler olmasını sağlamaktır." Nefsanî gücün kontrolsüz yönünü dizginlemek ve nefsin insana enerji sağlayan boyutunu iyi işler yapmaya yönlendirmek gerekir.

"İnsanın yeri geldiği zaman, bazı arzularına muhalefet etmesi gerektiğini bilmesi ve buna göre davranması, onun akıllı bir kişi olduğunun göstergesidir. Akıl ve nefs birbirlerinin karşısında yer alan iki güçtür. İnsanın iradesinin güçlenmesi de nefse hâkim olmanın bir başka yoludur. Akıl ve irade ele ele vererek, nefsin bizi kendisine köle yapmasına karşı koyarlar."

İbadetler, insanın yaratıcısına duyduğu saygı nedeniyle O'na itaat etmesi ve bazı zevklerinden vazgeçmesi olarak tanımlanabilir. Bütün ibadetlerde kulu eğitme fonksiyonu vardır ama özellikle orucun ve namazın kişiye güçlü bir şekilde sabrı öğrettiği ve irade eğitimi kazandırdığı gözlemlenebilir.

Namaza duran kimse, namazın erkânından başka bir harekette bulunamaz. Böylece serbestliğe alışmış olan nefsin her isteği yapılmamış olur. Kişi kendisini bir disiplin içine sokar. Bu durumu alışkanlık hâline getirmenin, kişinin hayatına pek çok olumlu katkısı olacaktır. Kişinin kendini aşması, nefsinin onu kötüye yönlendiren tabiatının önüne geçip, iyilik yapmanın ruhuna kazandırdığı dayanılmaz zevki yaşaması, namazla ve benzeri ibadetlerle mümkün olmaktadır.

Namazın insanı disipline etme özelliği yanında ona bir sığınak oluşturma ve kendini güvende hissetmesini sağlama özelliği de vardır. "İnsan yaratıcısıyla etkileşime girmediği zaman ve beyin bölgesi bunu hissetmediği takdirde, kişi kendisini yalnız hisseder." Yaşama gayesi güdük kalan bu insan, kapasitesini geliştirememiş bir birey olarak hayat sürmeye mahkûm olur.

Modern insanı en fazla mağdur eden konulardan biri de belirsizlik duygusudur. Birçok teknolojik gelişmenin içinde boğulan çağımız insanı, yolunu şaşırmış bir yolcu gibidir. "Acı veren bir güçsüzlük duygusu, oradan oraya atılmışlık fikri ve anlamı olmayan bir boşluk." Bu durumda insan dinin kendisine kazandıracağı hayata anlam yükleme fonksiyonuna gerçekten büyük bir ihtiyaç duyar. "Yaratıcı ile kurulacak, dolaysız ve kendiliğinden oluşan bir dinî tecrübe" ruhi gelişimin temel unsurudur.

İnsanın beyninde, kişinin bireyselliğinin evrenle bütünleştiğini hissettiği, zihnindeki soruları giderdiği, arzularının ve ihtiyaçlarının karşılandığını hissettiği an aktif

hâle gelen, mutlulukla ilgili bir alan mevcuttur. Tanrı merkezi denilen bu alanda mutluluğun uyanması için, kişinin bunları bir ihtiyaç olarak hissetmesi gerekmektedir.

Dinî duyguları yaşamaya yönelik bir çaba göstermemek; insanda mutsuzluk, tatminsizlik ve hayatın zorluklarıyla mücadele etme konusunda savunmasız kalmak gibi olumsuzlukların yaşanmasına sebep olmaktadır. Allah'ın huzuruna durarak O'nun her şeye kadir olduğunu ve tek yardım istememiz gereken merci olduğunu hatırlamak, içimizdeki dertlerin, sıkıntıların en büyük ilacı olacaktır. Bu hatırlayış sayesinde, haksızlığa uğrayan teselli bulur, yardıma muhtaç olan en doğru adrese gelmiş olduğunu bilir, korkusu olan emniyet hisseder, endişesi olan Allah'tan başka kimsenin bu endişeleri yok edemeyeceğinin farkına varır.

Namazın zaman kavramıyla da yakın bir alakası vardır ve bize zamanı idare etme, onu idareli kullanma eğitimi verir. Namaz, kişinin yaşadığı bir günlük zaman dilimini beş parçaya böler ve zamanını bu köşe taşlarını göz önüne alarak değerlendirmesini öngörür. Böylece vaktin kıymetine dikkat çekilmiş olur. Haftada bir defa kılınan ve yılda iki defa kılınan namazlar ise zamanı daha geniş ölçekte değerlendirme vesilesidir.

"Günde beş defa namaz kılan, camide cemaatle namaz kılmaya gayret eden ve iftitah tekbirini kaçırmamaya çalışan kimse için bir saniyenin bile önemi vardır." Bu ibadetin vakitler konusunda bizden ne kadar hassas davranmamız gerektiğini talep etmesine bakarak şu tespiti yapabiliriz: "Allah Teâlâ bizden planlı yaşayan, bütün hareket ve davranışlarını zamana göre tayin ve temin eden insanlar olmamızı istemektedir."

Cemaatle namaz kılmak, insanlara sınıf farklılaşmalarının önüne geçebilme imkânı sağlar. Zengin-fakir, aydın-cahil çeşitli statülere sahip kişiler aynı safta omuz omuza vererek kardeşlik havasında namaz kılarlarken, birbirlerine saygı göstermeyi de öğrenirler.

Niyet, namazın şartlarından biridir. Namazın eğitici boyutunun açığa çıkması için niyet bilinci göz ardı edilmemelidir. "Niyet, bilincin eyleme iştirak etmesi hâlidir. Niyetin varlığı ibadete değer kazandırır. Niyetin eylemde yeterince hissedilmemesi, ibadetten alınan tadı azaltır."

Namaz için niyetimiz, bütün varlığımızla Allah'ın huzurunda bulunmak ve O'na en güzel şekilde kulluk etmeye çalışmak olmalıdır. Bu niyetle dış dünyadan gelen sinyallere kendimizi olabildiğince kapamaya

"Hepiniz çobansınız ve hepiniz idare ettiklerinizden sorumlusunuz." (Buhârî, Cum`a 11)

İsmail Hakkı Altunbezer'in celî sülüs levhası. Tezhip: Nadide Uluant

çalışırız. Gözlerimiz bir şey görmemeye, kulaklarımız bir şey duymamaya gayret eder. Aklımıza gelen farklı düşünceleri zihnimizden kovmaya çalışırız. Tek bir hedefe kilitlenme amacındayken, bütün azalarımız sükûnete kavuşur. Beynimizi kemiren vesveseler, korkular, endişeler, gündelik koşuşturma temposunun üzerimize yüklediği ağırlıklar kaybolmaya yüz tutar.

"İnsanın içinde duygu, düşünce ve hareket olarak belirleyebileceğimiz üç güç merkezi bulunmaktadır. Çoğu zaman birbirinden bağımsız bir şekilde çalışan ve farklı işleyiş hızına sahip bulunan bu üç merkezi bir noktada birleştirerek, birbirleriyle etkileşimlerini sağlamak, insanı kendisine tanıtacak mahiyette, değerli bir eylemdir. Namaz kılmak insana bu yeteneği kazandırır. Bir yandan bedenimizdeki hareketlere hâkim olmaya çalışırken, diğer yandan duygu ve düşüncelerimizi belli bir noktada odaklamaya çalışırız."

Günlük hayatta sık sık duygu ya da düşünce güçlerinden birinin diğerini bastırdığını ve insanda bir dengesizlik hâli meydana getirdiğini görürüz. Böyle zamanlarda yaralanmalara son derece açık oluruz. Namaz kılmak, kişiye bu dengesizlik hâlinin önüne geçme fırsatı verir.

Olaylara belli bir mesafeden bakabilmek, yaşadığımız olayların bizi duygusal olarak etkilemesini engellemede büyük bir role sahiptir. Namaza durunca kendimizi günlük olayların akışından sıyırma gayretine gireriz. Aklımız, kalbimiz, ruhumuz, tüm bedenimiz tek bir amaca hizmet eder, tek bir noktaya odaklanır.

İnsanın kendisine ve hayata olumlu bir bakış açısı ile bakabilmesi, hem sevgi dolu biri olmasını, hem de sorumluluklarının kolayca üstesinden gelebilmesini sağlar. İşte namaz ile kendisini bir yere ait hissetmek, dinî bir bütünlüğün parçası olma duygusundan kuvvet almak, ona bu olumlu bakış açısını temin edebilir. Eğer kişi aldığı dinî eğitim sayesinde "Allah sevgisine ulaşan bir insan olabilirse başta insanlar olmak üzere bütün yaratıkları sevecektir. Bu sevgi ona her türlü güçlüğü yenmesinde yardımcı olacaktır."

Namazın kötülüklerden alıkoyma, insanın bedenini ve ruhunu arındırma, onu özgürleştirme, ona bir sığınak oluşturma ve onu koruma vasıfları özellikle ayet ve hadislerde veciz bir şekilde anlatılmıştır ve bu yönleriyle namazın eğitsel boyutuna da dikkatler çekilmiş olmaktadır. ■

KAYNAKÇA

- Daryal, Ali Murat, Dini Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri, İFAV Yay., İstanbul, 2013.
- Dodson, Fitzhugh, Çocuk Yaşken Eğilir, (Çeviren: Seçkin Selvi), Özgür Yay., İstanbul, 1990.
- Dodurgalı, Abdurrahman, Ailede Çocuğun Din Eğitimi, İFAV Yay., İstanbul, 1996.
- Dolmacı, Ayşe, Çocuğunuza Oruç Tutmayı Kolaylaştırma Yolları, Ensar Neşr., İstanbul, 2014.
- Dolmacı, Ayşe, Çocuğunuzu Namaz Kılmaya Alıştırma Yolları, Ensar Neşr., İstanbul, 2014.
- Mehmedoğlu, Yurdagül, Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi, Rağbet Yay., İstanbul, 2001.
- Tarhan, Nevzat, İnanç Psikolojisi; Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Yavuzer, Haluk, Ana-Baba ve Çocuk, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

ÇOCUK VE NAMAZ

Dr. Fatma BAYRAKTAR KARAHAN
Diyanet İşleri Uzmanı

Yüce Allah(c.c.)'ın emaneti, dünya hayatının süsü ve denenme vesilesi evlâtları terbiye etmek ve onlara din eğitimi vermek anne babaların önemli bir vazifesidir. Zira Allah Resûlü'nün *"Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne-babası onu Yahudi yahut Hıristiyan veya Mecûsi yapar"*[1] hadisi, dinî inancın, bilgi, tecrübe ve alışkanlıkların eğitim neticesinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu ise bize İslâm'da eğitime güçlü bir değer verildiğini ve ebeveyne ciddi bir sorumluluk yüklendiğini göstermektedir. Pek çok ayet-i kerimede ebeveynin bu ağır sorumluluğu üzerinde durulmaktadır.[2]

Çocuğun terbiyesi, sahip olduğu kabiliyet ve kuvvelerin birbiri ile uyumlu olarak insan fıtratının yüksek derecesine ulaştırılma gayretidir.[3] Ebeveynin bu gayreti sayesinde çocuk, hem fıtratına uygun bir yaşam sürdürebilecek hem de sahip olduğu kabiliyetleri kuvveden fiile geçirebilecektir. Bu sebeple çocuğun terbiyesinde onun fıtratı ve sahip olduğu melekeleri dikkate alınmalıdır.

Fıtrata uygunluk, insanı yaratan, en iyi tanıyan yüce Allah'ın emir ve yasaklarını dikkate almayı gerektirir. Kur'an'ın üzerinde ısrarla durduğu ve Nebi(s.a.v.)'nin detaylı şekilde tarif ederek öğrettiği namaz, çocuk terbiyesinde önemli bir emir olarak karşımızda durmaktadır. Bunun yanında Peygamberimiz(s.a.v.)'in *"gözümün nuru"*[4] olarak tavsif ettiği namaz, "göz aydınlığı"[5] çocuklar yetiştirmeye imkân verecek ihmâl edilemez bir terbiye vasıtasıdır. Zira namazın, çocuğun mekân, zaman ve beden tasavvurunun şekillenmesinde önemli etkileri vardır. Yön (kıble) ile mekânın; vakit ile zamanın ve azalara hükmedilerek de bedenin fark edilmesini sağlayan namaz, ergenlik dönemi öncesi öğretilmelidir.[6] Çocuğun hayata bütünüyle dâhil olmadan namaz ile kazanacağı zihni inşa süreci, onun özdisipline, otokontrole ve kendini ifade gücüne de sahip olmasını sağlayacaktır.

Bizatihi kendisi de bir terbiye usulü olan namazın öğreniminde bazı usuller ve dikkat edilecek hususlar vardır. Uygulanacak usuller ile namazın anlamının

fark edilebilmesi, terbiyeye tesir edebilmesi ve devamlılık gösterebilmesi sağlanacaktır.

Namaz öğreniminde, ebeveyn anahtar rol oynamaktadır. Çocuğu namaz ile tanıştırmak ebeveynin vazifesidir. Yüce Allah: *"(Ey Muhammed) Ailene namaz kılmalarını emret, kendin de onda devamlı ol. Biz senden rızık istemiyoruz, sana rızık veren biziz. Sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanındır."* (Tâhâ, 20/132) buyurmaktadır. Ayette, aileye namazı emretmenin hemen arkasından namazda devamlılığın emredilmiş olması, anne-babanın namazı ile çocuğun namaz eğitimi arasındaki ilişkiye bir atıf kabul edilebilir. Nitekim çocuk eğitiminde ebeveynin örnekliği yadsınamaz. Anne-babanın namaz konusundaki dikkatleri, namazda devamlı oluşları ve namazı anlamlandırma biçimleri çocuğun namaz öğrenimine etki edecektir.

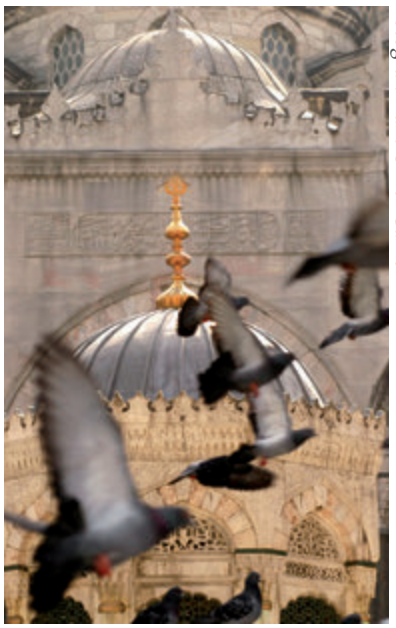

Fotoğraf: Halit Ömer Camcı

"Namaz öğreniminde, ebeveyn anahtar rol oynamaktadır. Çocuğu namaz ile tanıştırmak ebeveynin vazifesidir. Yüce Allah: "(Ey Muhammed) Ailene namaz kılmalarını emret, kendin de onda devamlı ol. Biz senden rızık istemiyoruz, sana rızık veren biziz. Sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanındır." (Tâhâ, 20/132) buyurmaktadır."

Namaz Eğitiminde Dikkat Edilecek Hususlar

Çocuğun namaz ile tanışmasında namazın sadece formu üzerinde durulmamalıdır. Çünkü namaz, belirli bir formu olduğu gibi deruni yönü de bulunan bir ibadettir. Namazın bu iki yönü ayrılmaz bir bütünlük içinde yansıtılmalı; bu yönler arasındaki bağın kopmamasına, sadece bir yönün öne çıkarılmamasına dikkat edilmelidir.

Çocuklarımıza namaz eğitimi verirken ağırlıklı olarak namazın şekil boyutuna önem verildiği görülmektedir. Öyle ki namaz eğitiminin tamamına yakını namazın şekil şartlarının öğretilmesi üzerine bina edilmekte, bu ibadetin deruni boyutu sadece sevaplar üzerinden ele alınmaktadır. Oysa namaz, dinî bir tecrübedir. Tecrübe kelimesinin sözlük anlamı, denemek, görmek geçirmek, tatmak;[7] uygulama ve pratik becerilerden bilgi kazanmaktır.[8] Söz konusu dinî tecrübe olduğunda, kişide "dünyayı ve hayatı duygusal ve sezgisel bir kavrama"[9] vardır. Çocuğun namaza dair böyle bir kavrayış geliştirebilmesi onu pratikte uygulama imkânı bulabilmesi ile mümkündür. Nitekim Allah Resûlü'nün (s.a.v.) namaz öğreniminde de bunu görmek mümkündür. Sahabeden Enes (r.a.) şöyle anlatıyor: "Ben, annem ve teyzem Ümmü Haram evdeyken, Resûlullah (s.a.v.) çıkageldi. Bir müddet sonra; *'Kalkın size namaz kıldırayım'* dedi. Beni sağ tarafına aldı. Öylece bize namaz kıldırdı. Namazdan sonra bize dua etti..."[10]

Bir başka rivayette İbn-i Abbas der ki: "Ramazan veya Kurban Bayramı günü Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte bayram namazına gittim. Allah'ın Resulü namaz kıldırdı. Sonra hutbe okudu. Daha sonra kadınların bulunduğu tarafa gelerek onlara vaaz etti ve namaza devam etmelerini söyledi."[11] Görüldüğü gibi Resûlullah (s.a.v.) çocukların namazı kılmalarına imkân oluştuğunda namaza katılmalarına fırsat vermiştir. Çünkü namaza dair tüm anlatımlar, uygulamasının kazandıracağı deruni boyutun yanında yetersiz kalacaktır.

Namazın ikame edilerek içsel boyutunun fark edilmesi ve duygusal değişim yaşatması namaz anlatımı-

na da yansımalıdır. Namazı oluşturan kıyam, rükû, secde ve selam gibi aşamaların anlamı, küçük yaşlardan itibaren çocuklara hissettirilmeye çalışılmalıdır. Selam vermeyi, kendi cümleleri ile dua etmeyi; korktuğunda, üzüldüğünde, sevindiğinde secdeye varmayı öğrenen çocuk, namazın anlamını hissedebilecektir. Yani çocuğun, namaz uygulamalarının anlamları hakkında Resûlullah'ın namaz öğrenimi için belirlediği yedi yaşından önce de bazı deneyimler yaşamış olması gerekmektedir. Bu deneyimlerin ebeveynin hazırladığı ortamlarda ve vakitlerde gerçekleşmesi etkiyi artıracaktır. Mimarisi ile dikkat çeken, cemaati kalabalık büyük ve tarihî camilerde, sabah namazı gibi günün çocuk için gözlemlenmesi sair zamanda pek mümkün olmayan vakitleriyle bayram ve Cuma namazlarında cemaate iştirak, böylesi ortamlara ve vakitlere örnek gösterilebilir. Henüz namazın kılınışı tam öğrenilmeden namaza dair kazandırılacak bir ilgi, namaz öğrenimini de kolaylaştıracaktır.

Namazın sevdirilmesi de üzerinde durulacak önemli bir husustur. Namaz kılan anne-babasının, akrabalarının ve gözlemleyebildikleri kişilerin namaz kıldıktan hemen sonraki olumlu hâlleri, çocuk üzerinde etkilidir. Çocukta, namazın kişiyi değiştirdiği, daha iyi bir insana dönüştürdüğü şuuru oluşturulabilir. Resûlullah(s.a.v.)'ın, namaz esnasında çocuklara karşı müsamahakâr ve şefkatli tavrında bunu görmek mümkündür. Efendimizin mescitteki namazlarında dâhi çocuklar omzunda ve sırtındadır. Hz. Zeynep'ten kız torunu Ümame'yi, namazda omzuna alır, secdeye gittiğinde yere kor, kalktığında tekrar omzuna alırdı. Secdede iken sırtına oturan torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i namaz bitince hiç kızmaksızın alıp dizlerine oturturdu. Resûlullah bir defasında secdede iken sırtına çıkan torunları ininceye kadar secdesini uzatmıştır.

Çocukta namaz sevgisi oluşturmak için çocuğun vazgeçmesi zor istekleri ve ihtiyaçları ile namaz karşı karşıya getirilmemelidir. Açlık, uykusuzluk, rahatsızlık gibi durumlarda çocuğun sıkıntısını ve ihtiyacını gidermeye öncelik verilmelidir. Yine çocuğun televizyonda ilgi ile izlediği bir çizgi film yahut iştiyakla katıldığı bir oyun esnasında namaza davete ayrıca özen gösterilmelidir. Henüz öz denetimini kazanamamış

çocuklarda böylesi durumlarda namaz vakti oyun öncesine planlanmalı değilse oyun sonrasında gerekli yönlendirme yapılmalıdır. Günlük planlamalarda, parka gitme, yemek yeme, kitap okuma gibi etkinlikler, namaz vakitleri esas alınarak programlanmalı; namazın vakti tanzim eden güçlü yönünden istifade edilmelidir. Bu duyarlılık, çocuğun zihnindeki zaman tasavvurunun şekillenmesine de katkı sağlayacaktır.

Namaz anlatımında kullanılan üslup da namazın sevdirilmesinde tesirlidir. Lokman (a.s.)'ın namaza davetinde[12] ve *"Allah beni zorluk çıkarıcı ve kusur arayıcı olarak göndermedi. O, beni kolaylaştırıcı bir eğitimci gönderdi"*[13] buyuran Allah Resûlü'nün üslubunda bunu görmek mümkündür.

Namazın terki durumunda işlenen günah ve karşı karşıya kalınan cezalar yerine bu ibadetin tüm şartları ve rükünleri ile kazandıracağı güzel karşılıkları vurgulamak, namaz sevgisini artıracaktır.

Namaz eğitiminde çocukta namaza karşı ilgi ve sevgi oluşturmak için dikkat edilecek yukarıdaki hususların yanında bir başka husus da çocukta sorumluluk bilincinin geliştirilmesidir. Zira namaz ibadetinde devamlılık gösterilebilmesi sorumluluk bilincine bağlıdır. Günlük hayatta herhangi bir görev üstlenmeyen çocukların namaz ibadetinin sorumluluğunu taşımaları mümkün değildir. Bu sebeple çocuklara, yaşlarına uygun vazifeler verilerek sorumluluk duyguları geliştirilmelidir. Nitekim Resûlullah(s.a.v.)'ın çocukluğu yanında geçmiş olan Enes(r.a.)'e bazı görev ve sorumluluklar verdiği bilinmektedir.[14]

Namazı seven, deruni anlamlarını fark eden, sahip olduğu sorumluluk duygusu ile uygulama sahasına koyan çocuklar için hiç şüphesiz eğitimin tamamlayıcı unsuru olarak dua edilmelidir.

"Ey Rabbim, beni ve soyumdan gelenleri namaz kılanlardan eyle…"[15] ■

DİPNOTLAR

1 Müslim, "Kader," 22; Buhari, "Cenaiz", 79.
2 Tahrim 66/6; Enfal 8/28; Zümer 39/15.
3 Mehmet Ali Ayni, Ahlâk Dersleri, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2013, s.78.
4 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 285.
5 Bkz. Furkan 25/74.
6 Bkz. Ebu Davud, "Salât", 25; Tirmizi, "Mevakit", 182.
7 Abdüllatif Tüzer, Dinî Tecrübe ve Mistisizm Felsefi Bir Yaklaşım, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s. 17.
8 Ahmet Cevizci, "Tecrübe," Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul, s.1500.
9 Hayati Hökelekli, Din Psikolojisi, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s.123.
10 Müslim, Mesâcid ve Mevziu's Salât, 268.
11 Buhari, "Ezan", 161.
12 Lokman 31/17.
13 Müslim, "Talâk", 29.
14 Bkz. Müslim, "Fedâil", 54; Ebû Dâvûd, "Edeb", 1
15 İbrahim 14/40.

SOSYAL VE FERDÎ İŞLEVLERİ AÇISINDAN NAMAZ VE CAMİ

Prof. Dr. Ali Murat DARYAL
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Fotoğraf: Halit Ömer Camcı

Namaz, iç yapısıyla kendine ait hususiyetleri olan, buna mukabil dış yapısıyla da değişik boyutlar ihtiva eden bir ibadettir. Namaz, iç yapısıyla abdest almayı gerekli kılar. Geniş manasıyla "gusül abdesti"ni şart koşar. Namaz abdesti olsun, gusül abdesti olsun, suyu gerektirir. Namaz, bu yönüyle su kültürünü var etmiştir. Öte yandan Rabbimiz, namaz için Müslümanların elbiseleriyle ve ibadet mahalleriyle de temiz olmalarını istemiştir.

İç yapısıyla namaz üç kademede tamamlanır. Kişi namaza kıyam hâlinde, yani ayakta başlar. Daha sonra rükûa eğilir ve müteakiben secdeye varır. Secde, namazın varmak istediği "zirve" olup diğer hareketler kişiyi secdeye hazırlamak içindir. Başka bir ifadeyle namaz, secdeyi gaye edinmiştir. Secde; Allah ile kul arasındaki aşılmaz, kesin sınırları belirler. Pakistanlı büyük şair rahmetli Muhammed İkbal (1877 – 1938) secdeyi bu vasfıyla ifade etmektedir: "Sana ağır gelen o bir secde, seni (asrı hâzır putlarının kapısında edeceğin) binlerce secdeden kurtarır."[1] Dua da böyledir.

Namaz kılacak kişinin, iki elini iki yanına salmış iken, avuç içleri kıbleye bakacak şekilde ellerini dünyanın ve herkesin göreceği şekilde omuzları üzerine, kulak hizasına kaldırması "Lâ" demektir ki "hayır, yoktur" manasına gelir. Kişinin ellerini kulak hizasından indirmesi ise "İllâ" demektir ve "evet, vardır" manasınadır. Bunun böyle olduğunu namazda yer alan ve istenilen iki "davranış türünden" anlıyoruz. Namaz kılan kişi ikinci rekâtta oturduğu zaman, Kelime-i Şehadet'i okurken, "Hiçbir ilah yoktur" manasına "Lâ ilâhe" derken "şehadet parmağını" kaldırır ve sadece "Allah vardır" manasına "İllâllah" derken parmağını indirir. Bu hareket kişinin namaza başlarkenki el kaldırıp-el indirmesinin aynıdır. İkinci olarak, fıkıh kitaplarında "Kişi namaz kılmak için elini kaldırırken 'Allahu Ekber' demez, ancak elini indirirken 'Allahu Ekber' demesi gerekir." denilmiştir. Çünkü kişi elini kaldırırken "hiçbir ilah yoktur!" manasına "ret ve inkâr" makamındadır. Elini indirirken ise "sadece Allah vardır!" manasına "tasdik" makamındadır. Böylece kişi namaza dururken el-dil beraberliği ile "tevhid"i yani "Allah'ın birliğini" zikrederek namaza başlamış olur.

Namazın Zaman ve Mekân Boyutu

Namaz ibadetinde ilk sırayı, umumiyetle zaman alır. Vakti girmeden namaz kılınmaz. Buna mukabil "nafile" ibadetlerde zaman değil mekân önde gelir. Nafile ibadetlerde Müslüman kişi namaz kılabilmek

Çizgi: Hasan Aycın

için temiz bir yer arar, o kadar. Ancak her türlü namazın yasak olduğu vakitler de vardır.

Farz namazlar için gerekli zaman takibi, Müslüman bilim adamlarına, zamanı ölçme ve dolayısıyla "saat icadı" gibi bir sorumluluk getirmiştir. Müslümanlar, Batıdan yüzlerce sene önce kendi kendine çalışır; saat başlarında çalarak dakikayı, belki saniyeyi bildirir saatler yapmışlardı.

Mekân boyutu, Müslümanların namaz kılabilmeleri için mimarlara mühendislere "ulu mabetler" yapma zaruretini getirmişti. Ancak bu inşa faaliyetlerinde İslâm medeniyeti camilerde ve benzeri yapılarda, tekkelerde, dergâhlarda, okullarda ve nihayet evlerde "tevhit imanının" umdelerinin ve izlerinin görünmesini bilhassa istiyordu. Bu talebe uyarak "tevhit imanını" her yönüyle yaşatacak muhteşem bir İslâm mimarisi geliştirildi. Bilhassa camiler, diğer dinlerin mabetlerine nispeten ilk bakışta fark edilecek kadar özellik kazandılar. Öyle ki camiler dış yapılarıyla ve iç dokularıyla kendilerini tamamlayıp, üzerlerine düşen "sosyal işlevleri" yerine getirmenin yanında, kurulacak şehirlere de şekil, yön ve ölçü verdiler.

Cami Mimarisi ve Camilere Göre Şekillenen Şehirler

Müslümanlar bir bölgede şehirlerini kurarken, evvela camilerini yapacakları yerleri "kıble"yi hesap ederek tespit ederler. Bundan sonra artık yapılacak yollar ya caminin önünden ya arkasından birbirine paralel olarak geçecektir. Bu yollardaki evlere ulaşmak için bu defa caminin yan duvarlarına paralel ve caminin önünden ya da arkasından geçen yollara dik inen yeni yollar açılacaktır. Böylece şehir, caminin konumuna ve geometrinin ölçülerine göre muntazam bir şekilde gelişecektir.

Buradaki esas, camiye paralel yollarda yapılan evlerin ya kıbleye dönük ya da kıbleye arkalarını vermiş olmalarıdır. Her iki hâlde de ölçü kıbledir ve bütün şehir kıbleye bakacaktır. Evler minareleri gözlerden gizleyecek, ezan sesini kulaklardan uzak tutacak kadar yükselmeyecektir. Şehre nereden bakılırsa bakılsın camiler minareleriyle görülecek ve ezan sesi duyulacaktır. Eski İstanbul böyle idi. Bunun için İstanbul'a "minareler şehri" denilmiştir.

İslâm mimarisinin en önemli vasfı, nereden bakılırsa bakılsın insana parçalanmışlık değil bütünlük duygusu vermesidir. Bu tespiti daha anlaşılır kılabiliriz: Cami kendine ait mimarisiyle dışarıdan bakıldığı zaman kişinin "bakış ufkunu" parçalamaz. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak cami mimarisinde ne bir fazlalık ve ne de bir eksiklik vardır. Bunun devamı olarak caminin içine girildiği zaman kişinin önünde, sağında, solunda; arkasına bakarsa arkasında, kesintiye uğramayan, insana sonsuzluk hissi veren, bütünlük içinde bir mekân vardır.

Her sahada Allah lafzının tecellisini göstermek isteyen İslâm medeniyeti, cami mimarisinde de buna hassasiyet göstermiş, camileri Allah lafzını oluşturacak şekilde planlamıştır. Bu sebeple ezan namazdan önce okunduğu hâlde minareler caminin önüne değil, kuzeyde giriş cephesinin sağına yerleştirilmiştir. Kişi camiye girerken sağdan sola olmak üzere minarede "elif", kubbede ise "he" olarak Allah lafzının ilk ve son harflerini okur: "Âh". Âh, "Allah" lafzının halk arasında kısaltılmış söylenişidir.

Cami Yolu Hayır Kapılarını Açar

Bir Müslümanın evi, cami ile bin metrelik bir mesafede bulunsun. Bu Müslüman camiye giderken fizik biliminde "iş = kuvvet x yol" formülünü kendinde yaşar. Biz bu formülü daha açık bir şekilde şöyle ifade edebiliriz: Kişi camiye giderken kendinden bir "enerji" harcar. Bu sarf edilen enerji her adımda veya her metrede artar. Bu durumda bir adımdaki enerji yol ile çarpılınca iş, yani sarf edilen güç ortaya çıkacaktır. Ancak camiye giden kişi elini cami duvarına vurup dönecek değildir, camide ibadet edecektir. Bu ibadet "on beş" dakikalık bir zamana tekabül ediyorsa bu on beş dakika kişinin iş dışında ömründen verdiği bir zaman dilimidir. Bu hesaba göre camiye giden kişi sadece bir iş yapmış ve bir emek vermiş olmuyor, ayrıca ömründen on beş dakika harcamış da oluyor. Buna göre camiye giden kişi için formül, "iş = (kuvvet x yol) + zaman birimi" şeklini alacaktır.

Müslüman kişi bunları hiçbir maddi menfaat karşılığında değil sadece Allah rızası için yapmıştır. Öyleyse bu formülün değeri, "Allah rızası = (kuvvet x yol) + zaman birimi" hâlini alacaktır. Kişinin gönlünde ve zihninde böylesi bir formül kurulduktan sonra, bu Müslümana "Filan kimsesizin veya yetim yahut öksüzün maliyede şöyle bir işi var, Allah rızası için takip eder misin?" denildiği zaman, bu Müslüman kişinin gönlünde kurulmuş söz konusu ilahî formül değişmeyeceğine göre, denilen işi memnuniyetle yapacaktır. Her Müslüman gibi o da böylesine bir cami eğitiminden geçmiş olduğu için, teklif edilecek her türlü hayrı yapmaya zaten hazırdır.

Cami Hizmetleri ve Gençlik

Yirmi beş yaşını bitirmiş Müslüman bir genç üniversiteden sonra ömrünün sonuna kadar doğruyu, iyiyi, güzeli, günahı-sevabı ve erdemli olmayı nereden, nasıl ve ne şekilde öğrenecektir? Hem zaten üniversitelerde eğitim yok, öğretim vardır. Bu da ayrı bir meseledir. Medya kötülükten başka bir şey vermiyor. Konferanslar da bu derde medar olamaz. Oralarda ilimlerle ilgili hususlarda konuşuluyor, eğitimle ilgili değil… Bu durumda gençlerin kendilerini geliştirmeleri bakımından geriye tek çare kalıyor: Camiler. Camilerde yapılan vaazlar, okunan hutbeler şayet iyi hazırlanırsa her meslekten, her yaştan kişinin önünü açacak kadar hizmet görecektir. Bununla birlikte camiler, kişi başına en az masrafla eğitim veren müesseselerdir.

Cami hizmetleri eğitimle sınırlandırılamayacak kadar çok boyutludur. Mesela caminin önemli bir vasfı da temel sosyolojik dinamikleri bünyesinde barındırıyor olmasıdır. Bundan şu anlaşılmalıdır ki camiye on yaşından seksen yaşına kadar her yaş aralığında insan gelir. Ayrıca cemiyet içinde her mevkiden, her kademeden, her tabakadan ve bu cümleden olarak zengin-fakir, asker-sivil, tüccar, esnaf, zanaatkâr, sanatkâr, düşünür, yazar, amir, memur ve yine yurdun her yöresinden insanlar bulunur. Cami, bu insanlar arasında kardeşlik, sevgi, dostluk bağları kurar ve cemiyet içinde, fertler arasında bütünlük kurulmasında önemli bir rol oynar. Neticede camiler sınıfsız, ideal bir toplum şeması çizer. Dünyanın hiçbir yerinde caminin bu çok boyutlu işlevini karşılayacak bir müessese yoktur.

> "Camiler, seksen sene öncesine kadar sabah namazından yatsı namazına kadar "haberleşme ağı" içinde bulunuyorlardı. Herkesi ilgilendiren önemli bir haber en geç iki namaz arası bir zamanda bütün Müslümanlar tarafından duyuluyordu."

Alphonse Daudet (1840-1897), "Değirmenimden Mektuplar" adlı hikâye kitabında kiliseye gelen yoksul bir karakteri anlatırken, "şehrin ileri gelenlerine mahsus sıraya oturmaktan çekiniyor" ifadesini kullanır.[2] Niçin böyledir, sorusunun cevabı açıktır: Hıristiyanlık zenginiyi fakirden, güçlüyü acizden ayırmıştır. Bu ayrım tabii olarak kiliseye de yansıyacaktır. Bazı sıralar boştur, fakat yoksul bir kimse oraya gidip ibadet edemez. Hâlbuki camilerde hiç kimseye ayrılmış özel bir yer yoktur.

Camiler, seksen sene öncesine kadar sabah namazından yatsı namazına kadar "haberleşme ağı" içinde bulu-

nuyorlardı. Herkesi ilgilendiren önemli bir haber en geç iki namaz arası bir zamanda bütün Müslümanlar tarafından duyuluyordu. Buna düşmanın saldıracağı haberi de dâhil... Bir memleketin bu gibi bilgileri erken duyması onun geleceği açısından önemlidir. Ayrıca camiler, harpte olsun sulhta olsun ihtiyaç duyulduğu zamanlarda büyük mali imkânlara sahip müesseselerdir.

Toprağı "Vatan" Kılan Camiler

Camiler, toprağı "vatan" yapan mukaddes mekânlardır. Aynı mahallede büyüdüğüm, aynı okulda okuduğum, hatta uzaktan akrabamız sayılan bir arkadaşımın anlattığı olayı, onun dilinden aktarmak isterim:

"1949 yılıydı. Çok soğuk bir kış günü gece yarısı Kars'ın bir sınır karakolunda nöbet tutuyordum. Hava o kadar soğuk idi ki… Ayrıca kuvvetli bir tipi vardı. Tipi ile vuran küçücük buz tanecikleri sanki yüzümü delik deşik etmek istiyorlardı. Beynim uyuşuyor ve karıncalanıyordu. Mafsallarım hareket kabiliyetlerini kaybediyordu. Donmak üzere olduğumu fark ediyordum. Nöbet yerini ne bahasına olursa olsun terk edemezdim. Geriye tek seçenek kalıyordu, o da nöbet mahallinde donmak. Ben, böyle ne yapacağımı düşünürken ansızın kendi kendime: 'Sen şayet burada nöbet tutmazsan bir iki saat sonra camilerde sabah ezanı okunamayacak!' dedim. Vücudumu bir ürperti kapladı, gözlerim yaşardı. Sanki içime bir mangal dolusu kor dökülmüştü. Vücudumun her zerresi yanıyordu. Hızlı hızlı nefes almaya başlamıştım, kalbim çarpıyordu. Az evvel donmak üzere iken şimdi terlemeye başlamıştım. Ben bu duygularla uğraşırken uzaklardan ezan sesi gelmeye başladı. Kendi kendime mırıldanıyor; "Çok şükür ezan sesi kesilmedi. Bak ezanlar okunuyor!" diyordum. Derken "nöbet kıtası" geldi. Nöbetimin bittiğini anladım. Nöbetimi arkadaşıma teslim ederek kıtaya katıldım, birliğime döndüm. O nöbet, ömrümde ölüm ile hayat arasında yaşadığım en ince çizgiydi. Bunun için nerede bir cami görsem ve nerede ezan sesi işitsem bu iki İslâm alametinin diriltici gücünü hatırlar, 'Bunların değerlerini eksi otuz beş, kırk derece soğukta nöbet tutan askerler ile düşmana karşı süngü takıp hücum edecek Mehmetçikler bilir!' diye düşünürüm."

Rahmetli şairimiz Yahya Kemal Beyatlı'nın (1884-1958) "Ezan ve Kur'an" başlığı altında kaleme aldığı eserinden yapacağımız bir alıntı ile yazımızı noktalayalım.

"Fatih'in büyük tabutunun cephesinde duran destârı, Bellini'nin meşhur resmi kadar canlı bir tasvirin vehmini veriyordu. Fakat bu gördüğüm rüya maziydi. Bir gün Ayasofya minaresinden ezan okunduğunu işittim. 857 senesinin o sabahından beri asırlarca günde beş defa okunmuş olan bu ezan hâl-i vâki' idi. Bu ezanı dinlerken Fâtih'i asıl manasıyla ilk defa idrak ettim!

Yine bir gün padişahlarımızın Topkapı Sarayı'nda Revan Köşkü'nü ziyaret ediyordum. Uzaktan Kur'ân okunuyordu. Yavaş yavaş sese doğru yaklaşırken nereden geldiğini ziyaretimde rehber olan zata sordum. Dedi ki: "Hırka-i Saadet Dairesi'nden geliyor."

Peygamberimizin hırkasını sakladığımız cennet gibi yeşil bir odanın Türkkâri penceresi önünde durduk. İçeride iki hafız vardı. Biri ellerini kavuşturmuş, gözlerini yummuş oturuyordu. Diğeri diz çökmüş müsterih ve yüksek bir sesle okuyordu. Rehberime sordum: "Hırka-i Saâdet önünde Kur'ân ne zaman okunur?" Dedi ki: "Dört asırdan beri her saat! Geceli gündüzlü." Yavuz Sultan Selim'in Hırka-i Saâdet'i Mısır'dan getirip bu odadaki mevkiine koyduğundan beri kırk hafız nöbetle Kur'ân okur. Türk tarihinde bir dakika bile buradaki Kur'ân sesi kesilmemiştir.

Gezintilerimde bir hakikat keşfettim. Bu devletin iki manevî temeli vardır: Fâtih'in Ayasofya minarelerinden okuttuğu ezan ki hâlâ okunuyor. Selîm'in Hırka-i Saadet önünde okuttuğu Kur'an ki hâlâ okunuyor!

Eskişehir'in, Afyon Karahisar'ın, Kars'ın genç askerleri siz bu kadar güzel iki şey için öldünüz!"[3] ■

DİPNOTLAR

1 İkbal, M. (2014). Kulluk Kitabı - Musa Vuruşu. (Haz. Ali Nihat Tarlan). İstanbul: Timaş Yayınevi. s. 131.
2 "(...) Cornille Usta gibi tanınmış, o zamana kadar her kesin saydığı bir adamın yalın ayak, başında delik deşik bir şapka, sırtında lime lime bir ceket, sokaklarda dolaşması hiç de hoşa gitmiyordu... Öyle ki pazarları kiliseye girdiğini görünce, biz yaşlılar, onun hesabına utanıyorduk. Cornille, bu hâlimizin farkına varmıştı. O da gelip şehrin ileri gelenlerine mahsus sıraya oturmaktan çekiniyor, kilisenin bir kenarında, mukaddes su kabının yanı başında, fakirlerle birlikte ayakta duruyordu." Daudet, A. (2014). Değirmenimden Mektuplar. (Çev. N. Kaplan). İstanbul: Antik Batı Klasikleri. s. 15.
3 Yahya Kemal, Aziz İstanbul, 1000 Temel Eser, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Bakımevi, İstanbul, 1969, s. 124-125.

CUMA, BAYRAM VE CENAZE NAMAZLARI*

Yrd. Doç. Dr. Kâmil YAŞAROĞLU
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

İslâm'da haftalık toplu ibadet günü olan Cuma, Câhiliye döneminde "arûbe" olarak anılmaktaydı. Bu günün Cuma olarak isimlendirilmeye başlanmasının İslâm öncesi dönemlere uzandığı ifade edilmekle birlikte bu adlandırılmanın hicretten önce Medine'de Ensar tarafından başlatıldığı görüşü de vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in aynı adı taşıyan suresinde yer alan "cuma günü" ifadesi (Cuma, 62/9) söz konusu günün, cuma namazının farz kılınmasından önce de bu adla anıldığına ve bir toplantı günü olduğuna işaret etmektedir.

Cuma gününün önemine ilişkin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulur: *"Güneşin doğduğu en hayırlı gün cumadır; Âdem o gün yaratılmış, o gün cennete girmiş ve o gün cennetten çıkmıştır. Kıyamet de cuma günü kopacaktır."*[1] Başka bir hadiste de bu günde yapılan duaların kabul edileceği bir ânın (icabet saati) bulunduğu haber verilmiştir.

Gerek fert gerekse toplum olarak Müslümanlar açısından büyük önem taşıyan cuma gününde şu hususların yapılması sünnet kabul edilmiştir: Boy abdesti almak, bedenî temizlikleri yapmak, güzel elbise giymek, güzel koku sürünmek, camiye erkenden gitmek, Kehf sûresini okumak, camileri temizleyip kokulandırmak, sabah namazında Secde ve Dehr sûrelerini okumak, çokça dua ve zikir yapmak, Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirmek.

Cuma Namazının Dindeki Yeri

Cuma namazının farz oluşu Kur'an'da şu şekilde ifade edilir: *"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırılınca Allah'ı anmaya (namaza) koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınınca yeryüzüne yayılın da Allah'ın lütfunu arayın ve Allah'ı çok çok anın ki felah bulasınız."*[2] Cuma namazının kuvvetli bir farz olduğu ve bu namazı özürsüz olarak terk etmenin büyük günah sayıldığı konusunda sahih hadisler bulunmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Cuma namazını kılmayan birtakım kişiler, ya bundan vazgeçerler ya da Allâh kalplerini mühürler de gafillerden olurlar."*[3]; *"Allah, önemsemeyerek üç Cuma'yı terk eden kişinin kalbini mühürler."*[4] buyurmuştur.

Haftalık bir ibadet olan cuma namazının ferdî ve sosyal açıdan çeşitli faydaları vardır. Bu faydalardan birine, aynı yerleşim yerinde yaşayan Müslümanların bir araya gelmeleri ve kendilerini ilgilendiren meseleler hakkında istişare yapmaları, birbirlerinden haberdar olmaları, böylece kaynaşarak birliktelik ruhu

kazanmaları örnek verilebilir. Ayrıca hutbede Müslümanlara ve gündemdeki sosyal konulara dair bilgi verilmesi; kişinin dünya telaşından bir nebze de olsa uzaklaşıp vaaz ve nasihat yoluyla manevî ve ahlakî yönünün güçlenmesi gibi hususlar da zikredilebilir.

Cuma Namazının Tarihçesi

Hicretten önce Medine'de ilk cuma namazının kim tarafından kıldırıldığı konusunda iki farklı rivayet vardır. Bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret etmeden önce oradaki Müslümanlar, sayıları artmaya başlayınca ehl-i kitabın haftalık toplantı ve ibadet günlerinin de bulunmasını göz önüne alıp toplanıp bir araya gelebilecekleri özel bir günleri olmasını arzu ettiler. Hz. Peygamber tarafından İslâm'ı öğretmek üzere Medine'ye gönderilen Mus'ab b. Umeyr, Müslümanların bu isteklerini Allah Resul'üne bir mektupla iletti. Hz. Peygamber de Müslümanların Cuma gününü bayram edinmelerine izin verdi ve Mus'ab'dan öğle vakti iki rekât namaz kıldırmasını istedi.[5] Diğer rivayete göre ise ilk cuma namazı Medine yakınlarında Benî Beyâza kabilesi arasında Nakî'u'l-Hadamât denilen yerde Es'ad b. Zürâre tarafından kıldırılmıştır.[6] Hicretten önce Es'ad b. Zürâre'nin Müslümanları cuma namazına ilk toplayan; Mus'ab b. Umeyr'in ise namazı ilk kıldıran kişi olduğunu kuvvetle muhtemel görenler de vardır.[7]

Cuma namazının Hicret'ten önce kılındığı bilinmekle beraber, ne zaman farz olduğu konusunda farklı görüşler vardır. İbn Abbâs'a göre Mekke'de farz kılınmış, ancak müşriklerin engellemesi yüzünden fiilen edası Hicret'e kadar ertelenmiştir.[8] Bundan daha kuvvetli olan rivayete göre ise Hicret'ten önce Hz. Peygamber'in izniyle Medine'de kılınmış olmakla birlikte, Hicret esnasında farziyeti sabit olmuştur.[9]

Resûlullah (s.a.v.), Medine'ye bir saat mesafede bulunan Kubâ'ya ulaşınca orada konakladı, pazartesiden perşembeye kadar ashabı ile beraber çalışarak İslâm'ın ilk mescidini inşa etti. Cuma günü Kubâ'dan hareket edip Rânûnâ vadisine gitti ve Sâlim b. Avf kabilesine misafir oldu. Bu sırada cuma vakti girdiğinden vadideki namazgâhta ilk cuma namazını kıldırdı.[10]

Hz. Peygamber'in kıldırdığı ilk Cuma namazında irâd ettiği hutbesi şu şekildedir:

"Ey insanlar, (ahirete) gitmeden önce kendiniz için bir şeyler gönderin. Çok iyi biliyorsunuz ki Allah'a yemin olsun, sizden biriniz muhakkak (sonunda) düşüp ölecek ve hayvanlarını çobansız bırakacak. Muhakkak ki sonra rabbi ona arada bir tercüman ve onu kendisinden ayıran bir perde olmaksızın 'Resul sana gelip tebliğde bulunmadı mı? Sana mal vermedim mi, ihsanda bulunmadım mı? Önceden kendin için ne hazırladın?' buyuracak. O da sağına, soluna bakacak ve bir şey göremeyecek. Sonra da önüne bakacak orada da sadece cehennemi görecek. Öyleyse herkes gücü nispetinde yüzünü (kendini) cehennem ateşinden korusun. Yarım hurma ile dahi olsa bunu yapsın. Bunu da bulamıyorsa güzel bir sözle de olsa (kendisini cehennem ateşinden korusun). Zira muhakkak her iyiliğin karşılığı on katından yüz katına kadar verilir. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun."[11]

Cuma Namazı için Gerekli Şartlar

Cuma namazının belli şartların gerçekleşmesi halinde farz olduğu konusunda ittifak vardır. Bu şartlar vücûb ve sıhhat şartları olmak üzere ikiye ayrılır. Vücûb şartları cuma ile yükümlü olmak için; sıhhat şartları ise namazın geçerli olması için gereklidir.

Cuma namazı, akıllı, buluğ çağına erişmiş, sağlıklı, hür ve mukim Müslüman erkekler için farzdır. Kadınlar, hürriyeti kısıtlı olanlar, yolcular ve cemaate katılamayacak kadar mazereti olanlar bu namazı kılmakla yükümlü değildir. Bununla birlikte söz konusu kimseler cuma namazı kıldıkları takdirde namazları geçerli olup ayrıca öğle namazı kılmaları gerekmez.

Cuma namazının geçerlilik şartları ise şunlardır: Cemaati teşkil edenlerin belirli sayının altında olmaması, cuma namazı kılınacak yerin şehir veya şehir hükmündeki bir yerleşim birimi olması, tek camide kılınması, devlet başkanı veya yetkili kılınan bir kişinin kıldırması ve hutbe irâd edilmesi.

Cuma Namazı Yükümlülüğü Açısından Kadınlar

Asr-ı saadetten günümüze kadar İslâm âlimleri arasında, Cuma namazının kadınlara farz olmadığı

konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Bu durum, kadınların cuma namazı kılmakla yükümlü olmadıkları konusunda bir icmâ gerçekleştiğini göstermektedir. Cuma namazının farziyetini ifade eden ayetteki genel hitap cümlesinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in *"köle, kadın, çocuk, hasta ve yolcu dışında Cuma namazının her Müslümana farz olduğu"* şeklindeki hadisi[12] ile sınırlandırıldığı kabul edilmektedir.

İlk dönemlere ilişkin hadis ve siyer kaynaklarında kadınların zaman zaman ferdi olarak cuma namazına katıldıklarına dair bilgiler yer almaktadır. Nitekim Amre binti Abdurrahman ve Ümmü Hişâm binti el-Hâris adlı hanım sahabiler, Kâf suresini, cuma günü hutbe irad ederken Hz. Peygamber'in ağzından öğrendiklerini söylerler.[13] Hz. Peygamber'in hanımlarından Hz. Safiyye'nin de cuma namazına katıldığı nakledilmektedir.[14] Bununla birlikte kadınların erkekler gibi yoğun bir şekilde cuma namazına iştirak ettiklerini gösteren bir bilgi bulunmamaktadır.

Cuma namazının kadınlara farz kılınmamış olması, onlar hakkında bir mahrumiyet değil bir muafiyettir. Hz. Peygamber'in kadınları cemaatin faziletinden yararlanmaları için vakit namazları başta olmak üzere, bayram ve cuma namazlarına katılmaları konusunda teşvik ettiği bilinmektedir. Müsait zaman ve zemin bulan kadınların diledikleri takdirde cuma namazı kılmalarında, dinen bir engel yoktur. Bu sebeple günümüzde, gerekli tedbirleri almak kaydıyla kadınların cuma namazına katılmalarını kolaylaştırmak onların cumanın faziletinden istifadelerini sağlayacağı gibi çeşitli sebeplerle evinin dışında bulunan kadınların dinî eğitimine de olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

Namaz Kılınacak Yerin Şehir Hükmünde Olması ve Aynı Yerleşim Biriminde Birden Fazla Camide Cuma Namazı Kılınması

İslâm bilginleri cuma namazı kılınacak yerin şehir veya şehir hükmünde bir yerleşim birimi olmasını şart koşmuşlardır. Fakat gerek bu şartın ayrıntıları konusunda gerekse bir yerleşim biriminde birden fazla yerde cuma namazı kılınıp kılınamayacağı hususunda görüş ayrılıkları vardır.

Hz. Peygamber'in kıldırdığı ilk Cuma'dan sonra Medine dışında ilk Cuma namazı, Arap yarımadasının doğusunda yer alan bugünkü Riyad ve Zehrân arasındaki Cüvâsâ köyünde kılınmıştır.[15] Bu uygulama dikkate alındığında farzı eda edecek sayıda cemaatin bulunduğu mezra, köy, belde, şehir gibi büyük veya küçük tüm yerleşim birimlerinde kılınan cuma namazı, sahihtir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1933 yılında bu konudaki bir izin talebine verdiği cevapta, cumanın sıhhati için ileri sürülen bazı şartların delillerinin kati olmayıp müçtehitler arasında tartışma konusu teşkil ettiği; şehir ve devlet başkanının izni gibi şartların bulunup bulunmayışının farz olan cumanın sıhhatini etkileyemeyeceği belirtilmiş ve ufak bir köyde bile bu farzı eda edecek cemaat bulunur ve müsaade için müracaat vuku bulursa onlara izin verilmesinin iktiza edeceği kaydedilmiştir.[16]

Selçuklular ve Osmanlılar döneminde cuma namazları yerleşim yerinin Ulu Cami veya Câmi-i Kebîr adı verilen en büyük camiinde kılınırdı. Cuma namazı kılınan camilerde görev alacak hatiplere hükümdar tarafından berat verilirdi. Beratlı hatibi bulunmayan camilerde cuma namazı kılınmadığı gibi berata sahip olmayan kişilerin de cuma namazı kıldırmalarına izin verilmezdi.

Zuhr-i Ahîr Namazı

Cumanın sıhhat şartları ve özellikle bir yerleşim yerinde tek camide kılınması şartı üzerindeki ihtilâf, "zuhr-i ahîr" adı verilen bir namazın kılınması sonucunu doğurmuştur. "Son öğle namazı" anlamına gelen ve Hz. Peygamber ile sahâbe zamanında olmayan bu namaz, şehirlerin nüfusunun artması sebebiyle bir şehirde birkaç yerde cuma namazı kılma mecburiyetinin ortaya çıkmasıyla birlikte gündeme gelmiştir.

Hanefî mezhebinde fetvaya temel olan görüşe göre, bir şehirde birden fazla camide cuma namazı kılınabilir.[17] Dolayısıyla her camide kılınan cuma namazının ayrı ayrı sahih olması esas olup ayrıca zuhr-i ahîr kılmak gerekmez. Şâfiîler'e göre ise cuma namazı birden fazla camide kılınmış olursa ilk kılanların namazı sahihtir; diğerlerininki sahih olmadığı için yeniden öğle namazı kılmaları gerekir. Hangi camide cuma namazının daha önce kılındığı bilinmiyorsa cemaatin tamamı yeniden öğle namazı kılar.

Zuhr-i ahîrle ilgili olarak ileri sürülen görüşler ve deliller göz önünde bulundurulduğunda, bu namazı kılmanın gerekli olmadığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki; Hz. Peygamber zamanında cuma namazının sadece bir yerde kılınmış olması, bir yerleşim biriminde birden fazla yerde cuma namazı kılınamayacağı anlamına gelmez. Zira o dönemde böyle bir ihtiyaç söz konusu değildi. Nüfusu milyonlara ulaşan şehirlerin ortaya çıktığı günümüzde bir yerleşim biriminde tek camide cuma namazı kılınması şartının yerine getirilmesinin mümkün olmadığı açıktır.

Hutbe

Hutbe, cuma namazının geçerlilik şartlarındandır. Fıkıh âlimleri, *"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı zikretmeye koşun."* (el-Cum'a, 62/9) mealindeki ayette geçen "Allah'ı zikir"den maksadın hutbe olduğunu belirtip Resûl-i Ekrem'in hutbesiz cuma namazı kıldırmamasını ve *"Namazı benim nasıl kıldığımı görüyorsanız öyle kılın."*[18] emrini de dikkate alarak cuma hutbesinin farz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.

Hz. Peygamber'in uygulamasını[20] dikkate alan fıkıh âlimleri hutbenin namazdan önce okunması gerektiği konusunda görüş birliği içinde olup günümüze kadar uygulama da bu şekilde gerçekleşmiştir.[21] Allah Resûlü'nün hutbelerinin maddî ve mânevî hayatın ihtiyaçlarıyla yakından ilgili, ferdî veya içtimaî problemlerin çözümüne yönelik olduğu bilinmektedir. Ayrıca hutbelerini kısa tuttuğu ve bunu tavsiye ettiği de rivayet edilmektedir.

Cuma hutbeleri, Osmanlı coğrafyasında Türkçe konuşan cemaatin yaşadığı bölgeler de dâhil olmak üzere Cumhuriyet'in ilanına kadar Arapça okunmuştur. Bu hutbeler özellikle İstanbul'daki selâtîn camilerde, halk arasında "cuma vaizi" de denilen kürsü şeyhleri tarafından yapılan vaazlarla halka açıklanmıştır.

Cuma Vaktinde Kılınacak Namazlar ve Rekât Sayıları

Cuma namazının farzı, iki rekâttır. Sahih hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in cumanın farzından önce dört ya da iki rekât nafile namaz kıldığı nakledilmektedir.[22] Bu rivayetlerden hareketle Hanefiler, Hz. Peygamber'in cuma namazının farzından önce dört rekât namaz kıldığını, Mâlikî ve Şâfiî bilginleri ise namaz kılınmasının teşvik edildiğini, fakat belli bir rekât sayısıyla sınırlı olmayıp imkân ölçüsünde kılınmasının uygun olduğunu belirtmişlerdir. Hz. Peygamber'in cuma namazından sonra kıldığı nafile namaz ise Ebû Hanife'ye göre bir selamla dört; İmam Şâfiî'ye göre iki selamla dört rekâttır.

Bayram Namazları

Arapçada îdü'l-fıtr ve îdü'l-edhâ şeklinde adlandırılan Ramazan ve Kurban bayramları, hicretin ikinci yılından itibaren kutlanmaya başlanmıştır. Bu bayramlarda kılınan iki rekatlık namaz Hanbelilere göre farz-ı kifâye, Hanefilere göre vâcip, Malikilere ve Şafiilere göre sünnettir. Bazı âlimlere göre Bakara Suresi'nin 185. ayetinde ve Kevser Suresi'nin 2. âyetinde bayram namazına işaret vardır. Hz. Peygamber bu namazı teşrî kılınmasından itibaren hiç aksatmadan kıldırmıştır.

"Bu günümüzde yapacağımız ilk şey namaz kılmaktır."[23] mealindeki hadise dayanarak Ramazan ve Kurban bayramlarının bayram namazının kılınmasıyla başladığını söyle-

mek mümkündür. Hz. Peygamber'in bayram namazını mescitte değil dışarıda, musallâda kıldığı bilinmektedir.

Resûlullah zamanında kadınlar da genç olsun yaşlı olsun bayrama iştirak eder, hayız hâli dolayısıyla namaz kılamayanlar da tekbirlerde cemaate katılırlardı.[24] Bazı fıkıh âlimleri kadınların bayram namazına katılmaları hususunda sakınca görmezken, fitneye sebep olabileceği endişesiyle yaşlı kadınların dışındakilerin bayram namazına gitmelerini mekruh kabul edenler de vardır. Onları bu görüşe sevk eden âmilin sosyal hayattaki değişiklikler olduğu şüphesizdir. Günümüz Müslüman toplumlarının çoğunda kadının sosyal hayatta aldığı roller göz önünde bulundurulduğunda bayram namazları gibi cemaatle ifa edilen ibadetlere, İslâm âdâbına uymak şartıyla katılmalarında bir sakınca görmemek gerekir.

Cenaze Namazı

Cenaze namazı müminlerin vefat eden kardeşlerini ahirete uğurlamadan önce ona karşı son görevleri, son tanıklıkları ve onun için son dualarıdır. Allah'a ibadet, vefat eden kişiye de dua niyetiyle kılınması farz-ı kifâye olan bir namazdır. Allah Resûlü cenaze namazı konusunda oldukça hassas davranmış, çocuklar hatta bebekler de dâhil olmak üzere genç-yaşlı, kadın-erkek ayırt etmeksizin vefat eden her Müslümanın cenazesinde mümkün olduğunca hazır bulunarak namazlarını kıldırmış ve ölen kimselere rahmet etmesi için Allah'a niyazda bulunmuştur.

Cenaze namazına katılmak, insana akıp giden hayatta bir an olsun ölümü hatırlayarak kendini gözden geçirmek için bir fırsat ve aynı sonla yüzleşeceğini hatırlatan etkileyici bir ibrettir.

Cenaze namazının geçerli olması için diğer namazların geçerliliği için aranan namazın dışındaki şartların bulunması gerekir. Namazı bozan durumlar cenaze namazını da bozar. Hz. Peygamber'in kıldırdığı ilk cenaze namazı Hicret'ten sonra ilk vefat eden ve Ensâr'dan Bakî Mezarlığı'na ilk defnedilen sahabi olarak bilinen Es'ad b. Zürâre'nin cenaze namazıdır.[25] Bu sahabi, Allah Resûlü ile Akabe denilen yerde karşılaşıp Müslüman olan ilk Medinelilerden olup Hazrec'in ileri gelenlerindendir. İslâm'ın Medine'de yayılmasında önemli rolü olmuştur. Hicret'ten bir süre sonra hastalanarak, Bedir savaşından önce, Şevvâl ayında vefât etmiştir.[26]

Hz. Peygamber'in cenaze namazını kıldığı sahabilerden bir diğeri ise ikinci Akabe Biatı'nda Allah Resûlü'ne ilk biat eden Medineli sahabi Berâ b. Ma'rûr'dur. Berâ, Resûlullah'ın Medine'ye varmasından bir ay önce vefat etmiştir. Hz. Peygamber, Berâ'ın vefatını öğrenince kabrine gidip cenaze namazını kılmış ve ona dua etmiştir. ■

*Makalenin telifinde dipnotlarda verilen eserlerin yanı sıra Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde yer alan "Cuma" maddesinden (VIII, 85-89) ve Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun "Cuma Namazı ve Zuhr-i Ahir" konusunda 26.03.2002 tarihinde aldığı karardan da istifade edilmiştir. (çevirimiçi: 28.08.2015: http://www2.diyanet.gov.tr/dinisleriyuksekkurulu/Sayfalar/Cuma-Namaz%C4%B1-ve-Zuhr-i-Ahir-.aspx)

DİPNOTLAR

1 Müslim, "Cum'a", 18.
2 Cuma, 62/9-10.
3 Müslim, "Cum'a", 12; Nesâî, "Cum'a", 2.
4 Ebû Dâvûd, "Salât", 210; Nesâî, "Cum'a", 2.
5 İbn Sa'd, et-Tabakatü'l-kübrâ, Beyrut, ts. (Dâru Sadr), III, 118.
6 İbn Hişâm, es-Sîretü'n-nebeviyye (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Kahire 1955, I, 435.
7 Ahmed ez-Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid Tercemesi ve Şerhi (çev. A. Naim), Ankara 1978, III,6.
8 Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, Beyrut 1983, VIII, 159.
9 İbn Hişâm, I, 494.
10 İbn Hişâm, I, 494.
11 Hadislerle İslâm (ed. M. Emin Özafşar v.dğr.), Ankara 2012, II, 221.
12 Ebû Dâvûd, "Salât", 215.
13 Müslim, "Cum'a", 50-52.
14 İbn Sa'd, VIII, 491; Abdullah Kahraman, "Klâsik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti Konusundaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü -Eleştirel Bir Yaklaşım-, Marife, cilt: IV, sayı: 2 (2004), s. 67.
15 Buhârî, "Cum'a", 11.
16 Ahmet Hamdi Akseki, İslâm Dini, Ankara 1958, s. 173.
17 Serahsî, el-Mebsût, İstanbul 1983, II, 120 vd.
18 Buhârî, "Ezân", 18.
19 Ebû Dâvûd, "Salât", 240.
20 İbn Kudâme, el-Muğnî (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki - Abdülfettah Muhammed el-Hulv), Riyâd 1999, III, 170-171; Kâsânî, Bedâiü's-sanâi' fî terîibi'ş-şerâi' (nşr. Ali Muhammed Muavviz - Adil Ahmed Abdülmevcûd) Beyrut 1997, II, 195-198.
21 meselâ bk. Müslim, "Cum'a", 47.
22 Buhârî, "Cum'a", 33, 39; Ebû Dâvûd, "Salât", 244.
23 Buhârî, "İdeyn", 3; Müslim, "Edâhî", 7.
24 Buhari, "İdeyn", 15, 16, 18, 19; Müslim, "Salâtü'l-îdeyn", 1-3, 9-12.
25 Cevad Ali, Câhiliye'den İslâm'a İbadet Tarihi (çev. Muammer Bayraktutar), Ankara 2015, s.96.
26 Ahmet Önkal, "Berâ b. Ma'rûr", DİA, İstanbul 1992, V, 470.

Selahaddin ÇELEBİ ile Söyleşi

Nevin MERİÇ, Kâmil BÜYÜKER
Muhammed Kâmil YAYKAN

Türkiye'de camilerin ve camiye gidenlerin sayısına ve eğilimlerine ilişkin istatistiki bilgileri bizimle paylaşır mısınız?

Diyanet İşleri Başkanlığı "Türkiye'de Dinî Hayat Araştırması"ndan elde edilen verilere uzun süredir ihtiyaç duymaktaydı. Başkanlığımız, etkin ve verimli bir din hizmeti sunabilmek için ihtiyaç duyulan bu verilerin elde edilmesi amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ile ortak bir çalışma ortaya koymuştur. Söz konusu araştırmanın soruları Başkanlığımızca hazırlanmış olup anketin yapılacağı yer ve bölge, TÜİK tarafından belirlenen standartlar çerçevesinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1 olarak belirlenmiştir.

Anket uygulanacak kişilerin tespiti TÜİK tarafından yapılmıştır. TÜİK öncelikle hedeflenen tahminler doğrultusunda, pre-test uygulaması sonuçları çerçevesinde cevapsızlık oranını da dikkate alarak 37.624 hanede bu araştırmanın yapılması gerektiğini belirlemiştir. Örneklem, Ulusal Adres Veri Tabanı'ndan tesadüfi şekilde yine TÜİK tarafından belirlenmiştir. Araştırma, örneklem sayısı olarak tespit edilen 37.624 hanenin her birinden 18 yaş ve üzerinde bir kişiye uygulanmak suretiyle Türkiye genelinde, cevap vermeyi kabul eden ve anketi yarıda bırakmayan toplam 21.632 kişiye uygulanmıştır.

Bu anketle vatandaşlarımızın dinî eğilimleri ve bu eğilimlerin gündelik hayattaki yansımalarının neler olduğu ve bunlar sayesinde de ne tür hizmetlere ihtiyaç duydukları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmaya göre, haftalık olarak ortalama vakit namazını, kamuya açık bir camide veya mescitte cemaatle kılan erkeklerin oranı şu şekilde çıkmıştır: Ortalama 1-5 vakit namazını camide veya mescitte cemaatle kılan erkeklerin oranı %49,9; 6-10 vakit kılanların oranı %13,4; 31-35 vakit kılanların oranı ise %5,1'dir.

Yaş grubuna göre değerlendirildiğinde, 18-24 yaş grubunda haftada vakit namazlarının çoğunluğunu (31-35 vakit) camide veya mescitte cemaatle kılanların oranı %2,2 iken 65 yaş ve üstünde bu oran %13,3'tür. Bununla birlikte 18-24 yaş grubunda haftada ortalama 1-5 vakit namazını camide veya mescitte cemaatle kılanların oranı %57,8; 65 yaş ve üstünde %29,9'dur.

Selahaddin ÇELEBİ

18.07.1968 tarihinde Karabük'te doğdu. 1986'da İmam-Hatip Lisesi'nden, 1991'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Temel İslâm Bilimleri Hadis Ana Bilim Dalında Yüksek Lisansa devam etti. İstanbul/Haseki İhtisas Merkezi'nden mezun oldu. Değişik yerlerde vaizlik ve müftülük görevlerinde bulundu. Radyo ve Televizyon programcılığı sahasında öğrenim gördüğü Anadolu Üniversitesi AÖF Radyo-Televizyonculuk Bölümünden 2012'de mezun oldu. 01.08.2012 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Cami Hizmetleri Daire Başkanlığına atandı.

Yayımlanmış eserleri de bulunan Çelebi, evli ve üç çocuk babası olup, Arapça ve Almanca bilmektedir.

Eğitim durumuna göre değerlendirildiğinde ise bir okul bitirmeyenlerin %10,9'u vakit namazlarının çoğunu camide veya mescitte cemaatle kılarken bu oran lisans ve üstü mezunlarda yalnızca %2,9'dur. Lisans ve üstü mezunlarda haftada 1-5 vakit namazını camide veya mescitte cemaatle kılanların oranı %57,4; bir okul bitirmeyenlerde ise %34,7'dir.

Çalışma durumu dikkate alınarak değerlendirildiğinde, bir işte çalışanlarda haftada ortalama 1-5 vakit namazı camide veya mescitte cemaatle kılanların oranı %54,1; çalışmayanlarda ise %42,5'tir.

Medeni duruma göre incelendiğinde, dul olanların %11'i haftada vakit namazlarının çoğunluğunu camide veya mescitte cemaatle kılarken bu oran bekâr olanlarda %2,4; evlilerde %5,5'tir.

Vakit namazlarına devam edenlerin sayısı ile ilgili elimizde veri var mı?

Evet. Ülke genelinde vakit namazlarını her zaman kılanların oranı %42,5, hiçbir zaman kılmayanların oranı ise %16,9'dur. Kırda yaşayanların %50,5'i vakit namazlarını her zaman kılarken bu oran kentte yaşayanlarda %39,4'e düşmektedir. Kırda yaşayanlarda vakit namazını hiçbir zaman kılmadığını söyleyenlerin oranı %12,9, kentte yaşayanlarda ise %18,5'tir.

Kişilerin vakit namazlarını kılma sıklığı cinsiyete göre değerlendirildiğinde kadınların %49,8'i vakit namazlarını her zaman kılarken erkeklerin %34,8'i vakit namazlarını her zaman kılmaktadır. Kadınlarda vakit namazlarını ara sıra kılanların oranı %15,5, erkeklerde %20,7; kadınlarda vakit namazlarını hiçbir zaman kılmayanların oranı %13,6 erkeklerde ise %20,4'tür. Yaş grubuna göre vakit namazı kılma sıklığı incelendiğinde yaş arttıkça vakit namazlarını her zaman kılanların oranının da arttığı görülmektedir. 18-24 yaş grubunda vakit namazlarını her zaman kılanların oranı %26,2 iken bu oran 65 ve daha yukarı yaşlarda %69,9'a yükselmektedir.

Kişilerin vakit namazlarını kılma sıklığı eğitim durumuna göre değerlendirildiğinde, eğitim seviyesi arttıkça vakit namazlarını her zaman kılanların oranının genel olarak azaldığı görülmektedir. Okur-yazar olmayan kişilerde vakit namazlarını her zaman kılanların oranı %69,3 iken bu oran lisans ve üstü mezunlarda %27,4'e düşmektedir. Okur-yazar olmayanlarda vakit namazını hiçbir zaman kılmayanların oranı %10,2, lisans ve üstü mezunlarda ise %23,4'tür.

Kişilerin çalışma durumlarına göre sonuçlar değerlendirildiğinde, çalışanların %29,4'ü vakit namazlarını her zaman kılarken bu oran çalışmayanlarda %51,3'tür. Çalışanlarda vakit namazını hiçbir zaman kılmayanların oranı %21,5, çalışmayanlarda ise %13,8'dir.

Medeni duruma göre vakit namazlarını kılma sıklığı değerlendirildiğinde bekâr olanların %24,9'u vakit namazlarını her zaman kılarken bu oran evli olanlarda %45,1, dul olanlarda %57,7'dir.

Ülke genelinde erkeklerin %57,4'ü Cuma namazını her zaman kıldığını %7,2'si hiçbir zaman kılmadığını belirtmektedir. Eğitim durumuna göre incelendiğinde okur-yazar olmayan erkeklerin %62,5'i, lisans ve üstü mezunların %57,7'si cuma namazını her zaman kıldığını belirtmektedir.

Kentte yaşayan erkeklerin %54,6'sı Cuma namazını her zaman kıldıklarını belirtirken bu oran kırda yaşayan erkeklerde %65'tir. Kentte yaşayanlarda Cuma namazını hiçbir zaman kılmayan erkeklerin oranı %7,6, kırda ise %6,3'tür.

Erkeklerin Cuma namazı kılma sıklığı yaş grubuna göre değerlendirildiğinde yaş arttıkça Cuma namazını her zaman kılanların oranının genel olarak arttığı görülmektedir. 18-24 yaş grubunda Cuma namazını her zaman kılanların oranı %45,7 iken bu oran 65 yaş ve üstünde %72,5'tir.

Kişilerin Cuma namazı kılma sıklığı cinsiyete göre değerlendirildiğinde erkeklerde Cuma namazını her zaman kılanların oranı %57,4 iken bu oran kadınlarda %1'dir. Bununla birlikte erkeklerin %7,2'si, kadınların ise %92,3'ü cuma namazını hiçbir zaman kılmadıklarını belirtmektedir. Kadınların %2,4'ü cuma namazını ara sıra, %2,3'ü ise nadiren kılmaktadır.

Başkanlığını yaptığınız Cami Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın görev alanı nedir? Hangi durumlara müdahilsiniz?

Görevlerimizi ana hatlarıyla şöyle sıralayabiliriz:

Camileri ve mescitleri ibadete açmak, yönetmek ve ibadet hizmetlerini yürütmek. Dinî günlerde ve gecelerde programlar düzenlemek. Camiler ve Din Görevlileri Haftasında programlar düzenlemek, bununla ilgili iş ve işlemleri yürütmek. Müftülük, cami görevlileri, cami banileri, cami dernek yöneticileri ve cemaat arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi konusunda gerekli çalışmaları yapmak. İhtiyaç duyulan camilerde dinî danışmanlık büroları açılmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek. Cami görevlilerinin kariyer sistemine göre yetişmeleri ve istihdamı konusunda çalışmalar yapmak. Olağanüstü hâllerde sunulacak din hizmetleriyle ilgili çalışmaları planlamak ve yürütmek. Cami hizmetlerinin daha etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesi, cami hizmetlerinde kalitenin yükseltilmesi ve camiye ilginin artırılması hususunda gerekli çalışmaları yapmak. Cenaze işleri ve mezarlıklarla ilgili iş ve işlemleri yürütmek.

Mevzuatla belirlenen bu görevlerimizin özünde; şehirlerimizin kalbinde yer alan camilerimizde sunulan din hizmetini daha etkili ve verimli hâle getirme çabası vardır.

Camiler ve Din Görevlileri Haftası ile ilgili neler söylemek istersiniz?

Camiler ve Din Görevlileri Haftası, camilerin toplum hayatındaki önemini hatırlatmak, halkımızın camiler ile daha sık ve olumlu bir ilişki kurmalarına vesile olmak, camilerin ve çevresinin umumi bakım ve temizliğini yapmak amacıyla 1986 yılından itibaren 01-07 Ekim tarihleri arası Camiler Haftası olarak kutlanmaya başlanmıştır.

2003 yılından itibaren haftanın ismi Camiler ve Din Görevlileri Haftası olarak değiştirilmiş, etkinliklerinin çeşitliliği artırılmış, içeriği zenginleştirilmiş ve ülke genelinde açılış merasimleri düzenlenmeye başlanmıştır. Camilerde kütüphane oluşturulması, kitap dağıtımı, konferans ve paneller, toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik etkinlikler, cami onarım ve temizliği, organ ve kan bağışı kampanyaları, ödüllü şiir ve kompozisyon yarışmaları, radyo ve TV programları, spor aktiviteleri hafta münasebetiyle gerçekleştirilen faaliyetler arasında sıralanabilir.

2015 yılında camilerimizin ev sahipliği yaptığı en önemli ibadetimiz olan namazı ele alarak Camiler ve Din Görevlileri Haftasının konusunu "Cami ve Namazla Arınma" şeklinde belirledik. Bu çerçevede; namazın mümine kazandırdığı -kazandırması gereken- psikolojik, sosyal, ahlaki ve uhrevi kazanımları

irdelemek istedik. Böylece namazın, kişiyi Yüce Yaratıcı ile buluşturan, kötülüklerden arındıran ve insanı dirilten etkisine dikkat çekmek istedik.

Cami hizmetlerinde cemaatin sıhhatine uygun, sahih bir namaz kılması için ne gibi düzenlemeleriniz var?

Camilerimiz cemaatle kılınan namaza ev sahipliği yapmaktadır. Dinimizin camide cemaatle kılınan namaza verdiği önemi biliyoruz. Ayrıca gün boyu açık olan camilerimizde vakit aralarında ferdi olarak da namaz kılınmaktadır. Cami çalışma programıyla namaz vakti öncesi ve sonrası cemaatimize ilmihal bilgileri başta olmak üzere, tefsir, hadis ve siyer bilgileri verilmektedir.

İlmihal kitaplarına baktığımızda namazla ilgili bölümlerin çok ayrıntılı bir şekilde ifade edildiğini görürüz. Zira Hz. Peygamber, namazın adabı ve erkânı konusunda bize gerekli her türlü bilgiyi vermiştir. Dosdoğru kılınan namaz, sadece usul şartlarının yerine getirildiği namaz değil, esas (içerik) şartlarının da yerine getirildiği namazdır. Zira Namaz, Yüce Yaradan'la bir buluşma, yücelme ve arınmadır.

Camilerin iç dokusunu ve ahengini bozan sandalyede namaz kılma meselesi var. Bu halin düzeltilmesi ile ilgili netice alındı mı?

Kıyam, kıraat, rükû ve secde insanın Yüce Yaradan'ın huzurundaki acziyet ifadesidir. İnsan huzurda bekler, saygıyla rükûa eğilir ve en değerli varlığını yani başını secdeye koyar. Şükrün Yüce Allah'ın hoşuna giden en güzel ifadesi, namazdır. Sandalyede/taburede namaz meselesi ile ilgili Din İşleri Yüksek Kurulu'nun bir kararı var. Özetle şöyle:

"Namazı normal şekli ile ayakta kılmaya gücü yetmeyen kimse için asıl olan namazını oturarak kılmaktır. Böyle bir kişi namazını kendi durumuna göre diz çökerek veya bağdaş kurarak yahut ayaklarını yana ya da kıbleye doğru uzatarak kılar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) nasıl namaz kılacağını soran hasta bir sahabeye *"Namazını ayakta kıl. Eğer gücün yetmezse oturarak, buna da gücün yetmezse yan üzere kıl."* buyurmuştur.

Ayakta durabilen ve yere oturabildiği halde secde edemeyen kimse namaza ayakta başlar, rükûdan sonra yere oturarak secdeleri ima ile yapar. Ayakta durabildiği hâlde oturduktan sonra ayağa kalkamayan kişi namaza ayakta başlar, secdeden sonra namazını oturarak tamamlar. Ayakta durmaya ve rükû yapmaya gücü yettiği hâlde yere oturamayan kimse namaza ayakta başlar rükûdan sonra secdeyi tabure ve benzeri bir şey üzerine oturarak ima ile eda eder. Ayakta durmaya gücü yetmeyen, yere de oturamayan kimse namazı tabure, sandalye ve benzeri bir şey üzerine oturarak rükû ve secdeleri ima ile yerine getirir.

Kul, Rabbine ibadet ederken hem özde samimi olmalı hem de dinin belirlediği şekil şartlarını tam olarak yerine getirmeye özen göstermelidir. Özen ve hassasiyet eksikliğinden dolayı Rabbine karşı sorumlu olacağı bilincinde olmalıdır. Bu sebeple namazını tabure, sandalye ve benzeri şeyler üzerinde kılan müminin ileri sürdüğü mazeretleri kendisini vicdanen rahatlatacak boyutta olmalıdır. Namazı asli şekline uygun olarak kılmaya engel olmayacak hafif bedenî rahatsızlıklar bu konuda meşru mazeret olarak görülmemelidir.

Öte yandan dinî açıdan zorunlu ve meşru bir sebep bulunmadıkça camilerde sandalyede namaz kılmak, göze hoş gelmeyen bir görüntü ortaya çıkarmakta ve cemaat arasında tartışmalara sebep olmaktadır. Özellikle üzerinde namaz kılmak amacı ile camilerde sıralar hâlinde sabit oturakların yapılması, cami doku ve kültürüyle bağdaşmamaktadır. Bu sebeple hastalık ve özürlülük gibi herhangi bir rahatsızlığı bulunan kimselerin, zorunlu olmadıkça namazlarını sandalyede değil, yere oturarak kılmalarının uygun olacağı karara bağlanmıştır."

Cami hizmetleri planlanırken cami cemaatinin sosyo-kültürel popülasyonu dikkate alınıyor mu?

Camilerimizde toplumun her kesimine engelli-engelsiz; kadın-erkek; yaşlı-genç ve çocuklarımıza din hizmeti sunmaktayız. Tabii engelli kardeşlerimiz toplumun en dezavantajlı kesimini oluşturmaktadır. Engelli kardeşlerimiz de ibadetle yükümlüdürler. Onların da camilerden istifade etmeleri en tabii haklarıdır. Hz. Peygamber, görme engelli olduğu için camiye gelip gitmesinin zorluğundan bahseden ve namazlarını evde kılmak isteyen sahabeye "Ezan sesini duyuyor musun?" diye sormuş-

tur. "Evet, Ey Allah'ın Resulü" diye cevap alınca da "O hâlde namaza icabet, camiye devam et." buyurmuştur. Ülkemizde 8 milyon civarında engelli vatandaşımız olduğu ifade ediliyor. Bu kardeşlerimize yönelik 2012 yılından itibaren camilerimizde düzenlemeler yapmaya başladık. Konunun hassasiyetini toplumla paylaşmaya devam ediyoruz.

Bakınız, toplumun yarısını kadınlar oluşturuyor. Dolayısıyla kadınlara hizmet veremeyen bir cami, toplumun yarısına ulaşamıyor demektir. Hz. Peygamber dönemine baktığımızda Mescid-i Nebevi'de kadınlar da namazda saf tutuyorlar. Allah Resulü, "Kadınları Allah'ın mescitlerine gelmekten alıkoymayın." buyuruyor. Maalesef bizler camilerimizi inşa ederken sadece erkeklere göre tasarlamışız. Kadınlar için ibadet mekânları oluşturmak konusunda henüz istenilen seviyede değiliz. Eski camilerimizde gereken düzenlemeleri yapmalı; yeni inşa edilecek camilerimizi de kadınların rahatlıkla abdestlerini alabilecekleri ve en güzel şekilde ibadetlerini yapabilecekleri ibadet mekânları olarak düzenlemeliyiz. Osmanlı'da camilerin en güzel yerleri hünkâr mahfilleri ile kadınların ibadet edeceği mekânlardır. Biz de aynı estetik anlayışı ile hareket etmeliyiz.

Kadınların camide olduğu bir toplumda, çocuklar da camide olacaktır. Ailelerimizi hep birlikte camilere davet ediyoruz. İçinde yaşadığımız toplumun bütün fertlerine ulaşmak ve her birine din hizmeti sunmak istiyoruz.

Diğer taraftan çocuklarımız ciğer parelerimiz anne-babalarıyla camiye gelsin, orada o manevi havayı teneffüs ederek büyüsünler. Yaramazlık yapmalarına, koşuşturmalarına, oyunlarına, yaşlarının gereği davranışlarına ses çıkarmayalım, kızmayalım. Çocuklarımız camide, ezanla, Kur'an'la, namazla büyüsün. Bizim, camilerimizi çocuklar için de bir buluşma mekânına, bir sevgi mekânına dönüştürmemiz gerekiyor. Camilerimizde çocuklara göre mekânlar hazırlamalıyız ki anne, baba, dede çocuklarıyla, torunlarıyla camiye gelebilsin.

Cami cemaatinin sosyo-kültürel popülasyonunda bence en önemli kesim gençlerimizdir. Gençliği anlamak geleceği inşa etmektir. Nasıl ki sarf edilen söz, hikmetten yoksun kaldığında akıtılan mürekkebin israfı söz konusuysa, İslâm'ın mabedi ve Kâbe'nin birer şubesi sayılan camilerin safları genç nesillerden mahrum kaldığında, o mabet, geleceğe teslim edilecek kimsesi kalmayan bir öksüz durumuna düşer. Bu itibarla geleceğe güvenle bakmak, geleceği maneviyatla inşa etmek ancak gençlerimizi camilerle buluşturmakla mümkün olur. Buna yönelik olarak camilerimizde gençlerimizin zamanlarını değerlendirebilecekleri, kitap okuyup ev ödevi ve araştırma yapmalarına imkân sağlayacak tedbirler almaya başladık.

Camilerde, sadece namaz kılınan mekân olmanın yanında halkın dinî bilgi ve becerisini geliştirme ve manevi moral motivasyona yönelik çalışmalar noktasında neler yapılıyor?

Sosyal hayatın kalbinin attığı birer ilim, irfan ve kültür merkezi ve asırlar boyu mihrabıyla bir mabet; minber ve kürsüsüyle din, tarih, gelenek, edep, saygı, sevgi ve kardeşliği öğrendiğimiz bir mektep konumunda olan camilerin kapısı, kırık gönüllerin de onarıldığı mekânlar olarak; etnik kökeni, siyasi görüşü, mezhebi, meşrebi ve dili ne olursa olsun herkese açıktır.

Günümüzde camilerimizin kadim zamanlardan beri yerine getirdikleri bu fonksiyonlarını icra edebilmelerini önemsiyoruz. Bu bağlamda birlik ve beraberlik mekânları olan camilerin, asli fonksiyonunu icra etmesi için namaz vakitleri dışında da vatandaşlarımızın dinî taleplerine cevap verilebilecek şekilde açık tutulması için 2013 yılında bir genelge yayımladık.

Söz konusu genelgeye göre camiler, sabah namazından sonra özel durum ve yerel şartlar dikkate alınarak, her gün öğle namazından en geç bir saat önce açılıp, yatsı namazından sonra kapanmak üzere gün boyunca açık tutulacak ve cami çalışma programı uygulanacaktır.

Müftülükçe her cami için haftalık bir program hazırlanmakta ve bu program cami ilan panolarına asılmakta, ayrıca cuma günleri vaaz ve hutbenin sonunda vatandaşlarımıza duyurularak programlara katılmaları teşvik edilmektedir.

> “Kadınların camide olduğu bir toplumda, çocuklar da camide olacaktır. Ailelerimizi hep birlikte camilere davet ediyoruz. İçinde yaşadığımız toplumun bütün fertlerine ulaşmak ve her birine din hizmeti sunmak istiyoruz.”

Sorunuzun ikinci kısmına gelince, Din görevlisi olarak değil din gönüllüsü olarak hizmet etmek amacıyla, hizmet içi eğitim kurslarımızda moral-motivasyon çalışmaları yapıyoruz. Camilerde görev yapan çok kıymetli hocalarımıza, Allah Resulü (s.a.v.)’nün onlara sorumluluklarını da hatırlatan bir duasını aktarmak istiyorum. Sevgili Peygamberimiz İmamı, müezzini bakın nasıl tarif ediyor: *“İmam, sorumlu, müezzin ise kendisine güvenilen kimsedir. Allah’ım! İmamlara muvaffakiyet ver, müezzinleri de bağışla!”*

Millî Şairimiz Mehmet Âkif de Safahat’ındaki “Köse İmam” şiirinde şöyle tanımlıyor ideal imamı:

“Bana sor memleketin hâlini ben söyleyeyim:
Bir imam çünkü, bilir evleri... Hâ bir de, hekim.”

Başkanlık olarak cami hizmetlerinin kalitesini ve toplumsal-kültürel kodları muhafaza ve geleceğe taşıma anlamında ne gibi faaliyetleriniz ve çalışmalarınız var?

Camilerin açık tutulması genelgesinden bahsetmiştim. Biz bu genelgemizle; din hizmetlerinin daha etkin ve verimli hâle getirilmesini temin etmek üzere; 2011 yılında önce, il ve ilçe merkez/ulu camilerinde, Yasin-i Şerif, tespih, tehlil ve salavatlarla icra edilen programlar uygulamaya konulmuştu. 2013 yılında yayımlanan Camilerin Açık Tutulması Genelgesiyle Sabah Namazı Buluşmaları programı, mahalli şartlar ve cemaatin katılımı dikkate alınarak bütün camilere teşmil edildi.

Cemaat, sabah namazlarında zikrullah ile cem olmanın şuuruna varırken, mahallenin ne kadar da iyi insan barındırdığının farkına varıyor. Şehirli, modern hayatın koşuşturmasına haftada bir ara verip dostlarıyla camide bir fecir vakti buluşmanın heyecanını yaşıyor. Köylü, köye yeni bir âdetin gelmesiyle heyecanlanmış durumda. Yani sabah namazı buluşmalarını, feyiz ve maneviyat dolu bir program olarak halkımız yakinen takip ediyor.

Bu bağlamda zikredebileceğim bir diğer çalışmamız da camilerimizde cemaatin katılımı dikkate alınarak, belirlenen bir vakitte haftada bir yapılan Hadis Dersleridir. Bize rehber olarak gönderilen Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.)’in sözlerini okuyup açıklamak üzere başlatılan bu dersler, yaygınlaşarak devam etmektedir.

Sabah namazı buluşmaları ve hadis dersleri ile cemaat, geniş bir katılımla ibadet etme coşkusunu ve hazzını yaşamakta, kaynaşmakta, aralarında sevgi ve muhabbet ortamı oluşmakta, dinî ve manevi duyguları güçlenmekte ve toplumdaki kardeşlik ruhu pekişmektedir.

Son olarak şu hususun altını çizmek istiyorum: Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.)’in camiye devam konusundaki ısrarının bir takım hikmetleri olsa gerek. Camiden uzak bir medeniyet mümkün olmadığı gibi, camiden uzak bir kulluğun imkânı da yok. Mümin camiyi imar edecek, cami mümini mamur hâle getirecek. Böylece bütün bir yeryüzünün imarı ancak camiyle mümkün olacak. Zira camilerimiz; kardeşliğin, barışın ve huzurun kaynağı olmaya devam etmektedir.

İBADÂT-I İSLÂMİYE'DEN: GECE NAMAZI*

Tâhir'ül Mevlevî
Çevirimyazı: Fulya İBANOĞLU

Bidâyet-i İslâm'da mefruz olan "ğada" ve "'aşiyy" namazlarına ilaveten geceleyin namaz kılınması da "Ya eyyühe'l-müzzemmil" sûresinin ibtidasındaki ayetlerin nüzuluyla mefruz [farz][1] olmuştur.

Resul-i Ekrem (s.a.v.)'in kıyam-ı leylîsini soran Sa'd b. Hişam'a, Ümmü'l-mü'minîn Hz. Aişe'nin şöyle dediği Sahih-i Müslim'in Kitabu's-Salât'ında mezkûrdur:

"İnnallahe azze ve celle ifterada kıyamelleyli fî evveli hazihi's-sureti fekame nebiyullahi sallallahu aleyhi ve sellem ve ashabuhu havlen ve emseka'llahu hâtimeteha isney aşera şehran fi's-semai hatta enzelallahu fî ahiri hazihi's-sureti't-tahfife fe-sara kıyamu'l-leyli tetavvuan ba'de ferizatin." c. II, S. 169.

Yani "Hak celle ve 'alâ hazretleri 'ya eyyühe'l-müzzemmil" suresinin evvelinde gece namazını farz kıldı. Binaenaleyh Nebi-i Ekrem (s.a.v.) ile ashabı, bir sene gece kaim oldu. Cenab-ı Hak, o surenin hatimesini [son kısmını] on iki ay tehir ettiğinden sonra inzal ile mükellefiyeti tahfif eyledi [hafifletti] kıyam-ı leyl de farziyetinden sonra tatavvu', yani nafile ibadet oldu."

Hazret-i Aişe'nin bahsettiği Sûre-i Müzzemmil'in ibtidalarında ve sonundaki âyât-ı celîleyi Ferruh Efendi, Mevakıb diye meşhur Hüseyin Vaiz'in Mevahib-i Aliyye'sinden mütercem olan tefsirinde şu suretle tercüme ediyor:

"Ya eyyühe'l-müzzemmil kumi'l-leyle illa kalîlen" "Ey kilim bürünmüş peygamber, yahud ey nübüvvet bârını [yükünü] yüklenmiş nebi! Gece kalk, namaz kıl. Meğer evvel gecenin kalîlinde [az bir kısmında] uyuyasın. "nısfahu ev-inkus minhu kalîlen" evvel namazını gecenin nısfı [yarısı] yahud ândan biraz noksan eyle ki ol sülüsü [üçte biri] olur. "Evzid aleyhi ve rattili'l-Kur'ane tertilâ" yahud noksan üzerine ziyade eyle ki ânın nihayeti sülüsân olur ve Kur'an'ı hurufunu beyan ederek kıraat eyle ki işitenlere hurufunu ta'dad [tek tek saymak] mümkün ola "inna se-nulkî aleyke kavlen sekîla" biz senin üzerine teklif-i şâkkayı müştemil [ağır, zorlu bir mükellefiyeti kapsayan] ağır kelamı vahy u ilka ederiz ki ol Kur'an'dır, ânda olan emr u nehy u va'd u vaîd u ahlâk ve ahkâm ve sair teklifât, memurlara haml-i girândır [zorlu] "inne naşiete'l-leyli hiye eşeddu vat'en ve akvamu kîlen" gece saatinde namaza kıyamda eğerçi hâb [uyku] u rahatı terk ile renc [zahmet, eziyet] u külfet var ise de kulûb u havatırın teşvişten feragatiyle müteracci(?) [yalvaran] mihrab-ı ibadet olmak ve lisan-ı kalbe muvafakatla Kur'an okumak neşat ve ihlasa etemmdir [mükemmeldir]. "inne leke fi'n-nehari sebhan tavîlen" gündüzlerde seninçün dûr u dıraz halkın umuruyla iştigal olmağla gece teheccüdüne teveccüh evladır. "ve'zkûrisme rabbike ve tebettel ileyhi tebtîla" Rabbin 'azz-i şânenin ismini salât ve kıraat ve tesbih ve tehlîl vesairle yâd ile ve halktan inkıta' [irtibatı azaltmak] ile âna teveccüh eyle. "Vasbir alâ ma yekûlûne vehcurhum hecran cemîla" ve müşriklerin tekzip ve ezasına sabret ve onlardan uzlet edip cezalarını Allahu teâlaya tefvîz et. "Ve zernî ve'l-mükezzibîne ulin'na'meti ve mehhilhüm kalîla" seni tekzip eden ğına ve tene'um sahipleri sınadîdi [ileri gelenler] bana havale ile ve onlara biraz mühlet ver. Ber-mantûk-ı ayet-i kerîme az zamanda onların sınadîdi Bedir'de helak oldular.

"İnne Rabbeke ya'lemu enneke tekumu edna min sülüseyi'l-leyli ve nısfehu ve sülüsehü ve taifetun mine'l-lezine meake vallahu yukaddiru'l-leyle ve'n-nehar alime en len tuhsuhu fetabe aleyküm fakraû ma-teyessera mine'l-Kur'an…" Ya Muhammed! Sen ve ashabından se-

*"İbâdât-ı İslâmiye'den: Gece Namazı", Mahfil, 1338/1341 Cemaziyelulâ, c. III, S. 31, s. 127-129.
[1] Köşeli parantez içinde yer alan ifadeler, metnin anlaşılmasına yardımcı olmak üzere hazırlayan tarafından verilmiştir.

ninle bile olan taife, gecenin sülüsatında ekallini ve gâhi nısfını, ya sülüsünü kaim olduğunuzu Rabbin celle şanuhu bilir. Allahu teâla leyli ve neharın saatını takdir ve ta'dad eder ve bilir ki geceden üzerinizde farz olan ve olmayan saatı ta'dad ve temyîz edemeyip meşakkat çekersiniz. Binaenaleyh Allahu teâla size kıyamı terke ruhsat ve onu affa avdet etti. İmdi gecede size âsan olanı okuyun, yani kolayınız kadar namaz kılın…"

Tefsir-i Âlûsî'de denilir ki:

"Cumhura göre bu sûre-i celilenin evveliyatı, Resul-i Ekrem'in Gâr-ı Hira'da melek ile muhaveresi ve hane-i Hatice'ye avdetle "zemmulûnî zemmulûnî" [beni örtün] demesi üzerine nazil olan "Ya eyyühe'l-müddessir"i müteakiben nüzul etmiştir. Fakat Bezzar, Taberanî ve Ebu Naim'in Cabir (r.a.)'dan rivayetine nazaran Kureyşîlerin peygamber aleyhinde ağız birliği etmek üzere toplanıp da şair mi diyelim, kâhin mi diyelim, sahir mi diyelim diye müzakereleri ve sahir demeye karar vermeleri mesmu'-ı nebevî olunca, hane-i saadette örtünüp yatmaları hîninde nüzul olmuştur."

Gece namazının mefruziyeti bir sene devam ederek salavât-ı hamsenin farziyeti ile mensuh olduğuna dair Hz. Ayşe'den mervî ve yukarıya aynen menkul olan kavilde Cenab-ı Cabir'in rivayetini müeyyed [destekler] görünmektedir. Çünkü salât-ı leyl hakkındaki emr-i ilahî, "Ya eyyühe'l-müddessir"in nüzulünü müteakip varid olsaydı gece namazı farziyetinin bir sene değil, sekiz, dokuz sene devam etmiş olması lazım gelirdi.

Bundan başka emr-i kıyam olan ayetleri takiben "vasbir alâ ma yekûlûne vehcurhüm hecran cemîla" diye Nebi-i Ekrem'e tavsiye buyurulması da yine rivayet-i Cabir'in müeyyedâtındandır. Zira bidayet-i risalette taraf-ı risaletten alenen davet vaki olmamış ve Kureyş'in hakk-ı peygamberîdeki dedikodusu henüz vuku bulmamıştı.

Şu halde bi'setin üçüncü senesinden onuncu senesinin nısfına kadar "ğada" ve "aşîyy" namazları kılınmış, onuncu senesinin nısf-ı ahîrinde [son yarısında] gece namazı ilave olunup bir sene kıldıktan sonra on birinci sene ortasında salavât-ı hamsin farziyetiyle neshedilmiştir.

Yine Âlûsî tefsirinde muharrer olduğuna göre Abdullah b. Abbas "sekata kıyamu'l-leyl an ashab-ı rasulullah sallalahu aleyhi ve sellem ve sara tatavvuan ve bekıye zalike farzan ala rasulillah sallahu aleyhi ve sellem" demiştir ki "salavat-ı hamsin farziyeti üzerine ashab-ı peygamberîden kıyam-ı leyl sakıt olup onlar hakkında tatavvu' ve hakk-ı nebevîde farz olarak baki kaldı" demektir.

Evet, Sûre-i İsra'daki "ve mine'l-leyli fetehecced bihi Nafileten lek" emr-i celili mucibince bir miktar uyuduktan sonra kalkıp namaz kılmak aleyhissalat Efendimize farz kılınmıştır.

Tefsir-i Hazin sahibi, "Ayette kıyam-ı leyleden murad, namazdır. Gece namazı, Hz. Peygambere ve ümmetine "Ya eyyühe'l-müzzemmil kumi'l-leyle illa kalîla" kavl-i kerimiyle mefruz iken tahfifi hakkında ayet nazil olmuş ve ümmet hakkındaki vücubu salavât-ı hams ile neshedilerek ümmet için müstehap ve peygamber için farz olarak baki kalmıştır." dedikten sonra Nebi-i Ekrem'in gece namazını ne vakit ve kaç rekât eda eylediğine dair bazı ehadis naklediyor. Onlardan anlaşıldığına göre aleyhissalat Efendimiz, yatsı namazından sonra istirahat buyurur ve gece kalkıp sonu vitir olmak üzere on bir, yahud on üç rekât kılar ve rek'ateyn beyninde selam verirdi. Hitam-ı salatta tekrar firaşına girer sabah ezanı okunurken kalkardı.

Bazı gecelerdeki tûl-i kıyamından [ayakta duruşunun uzunluğundan] mübarek ayakları şişmiş ve "etetekellefu haza ve kad ğaferallahu leke ma-tekaddeme min zenbike ve teehhara" yani "Cenab-ı hak, senin eski ve yeni günahlarını mağfiret eylediği hâlde neden bu kadar tekellüf ediyorsun?" diyenlere "e-felâ ekûnu abden şekûra" yani "ben müteşekkir bir kul olmayayım mı?" buyurmuştu.

Kaside-i Bürde nâzımının, "Ayakları şişten şikâyet edinceye kadar gece karanlıklarını ihya eden, yani zulmet-i leyal arasında ibadet eyleyen zat-i şerif-i nebevînin sünnetine ittiba edememek suretiyle zulmettim" mealindeki "Zalemtü sünnete men ehyauz'zalam ila enne işteket kademahu'd-durra min veram" beyti, buna işarettir.

CANLI BİR DAVET

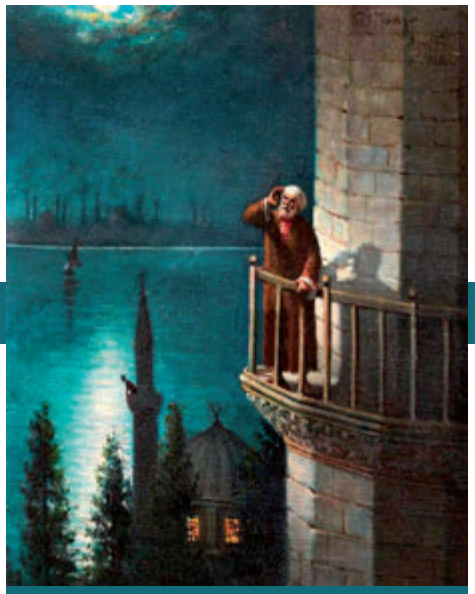

DİNAMİK BİR TEBLİĞ

EZAN*

Yrd. Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Kur'an-ı Kerîm'de ezan, hep namaz ile birlikte zikredilir. Doğrudan ezan yerine namaza çağrı denilerek, ezanın namaz ile ilişkisi işaret diliyle vurgulanır. Yine birçok hadis-i şeriften de ezanın ve namazın birlikte düşünülmesi gerektiği anlaşılır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Müslümanlara namazı emrederken, mutlaka ezan okunması gerektiğini bildirir.[1] Böylece, namazın tastamam olması için ezanın okunması gerektiğini; başka bir ifadeyle ezanın, namazın tamamlayıcı unsurlarından biri olduğunu anlarız.

Namaz için farz olan abdestli olma hâlinin müezzin için de sünnet olduğu[2] ve ezan okunduktan sonra namaz kılmadan camiden çıkmanın sünnete muhalif bir davranış olduğu[3] şeklindeki rivayetler de yine ezanın ve namazın bir bütün olarak algılanması gerektiğine işaret etmektedir.

Ezan ve namaz ilişkisine vurgu yapan hadislerden biri şöyledir: *"Bir yerleşim yerinde üç hane bulunur da ezan okunmaz ve namaz kâmeti getirilmezse onlara ancak şeytan galip gelir/ hâkim olur. Cemaate devam etmen gerekir."*[4] Bu Nebevî buyruk, ezanın ve namazın Müslüman fertlerde ve İslâm toplumunda oluşturduğu kimlik bilincini göstermesi bakımından önemlidir.

Sahâbe-i kirâmdan İbn Ümmi Mektûm, âmâ idi. Kendisini camiye getirecek bir kimsesinin olmadığını söyleyerek, namazı evde kılmak için izin istemişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona ezanı duyup duymadığını sordu. "Evet" cevabını alınca, *"Öyleyse davete icabet et. (Camiye gel.)"* buyurdu.[5]

Ezan, namazın farzlarına başlanırken tekrar okunur. Ancak bu durumda "Hayye ale'l-felâh" ibaresinden sonra, "Namaz başlamak üzeredir." manasına gelen "Kad kâmeti's-salâ(tü)" kelimeleri eklenir. Bu şekildeki ezanın adı, kâmet ya da ikâmet olur. Kâmet, farz namazların müekked sünnetlerindendir. Ezan, vaktin girdiğini; kâmet ise namazın başladığını bildirir.

Ezanın ortaya çıkış hâdisesinde gördüğümüz üzere kâmetin nasıl olacağı da Abdullah b. Zeyd'e ezanla birlikte rüyasında öğretilmiş ve Resûl-i Ekrem de bunu takrir etmiştir.[6] Hz. Peygamber, Müslümanlara da namaza başlamadan önce böyle kâmet getirmelerini emretmiştir.[7]

Rahmet Peygamberi'nin: *"Ezan ile kamet arasında yapılan duanın geri çevrilmeyeceği."*[8] müjdesi ile *"Her ezan ile kamet arasında isteyen için bir namaz vardır."*[9] şeklindeki hadisleri yine ezan, kâmet ve namaz ilişkisini bildiren nebevî hakikatlerdendir.

Ezan, birden fazla ibadetin ve kulluk görevinin ayrılmaz parçasıdır. Mesela ezanın oruçla güçlü bir ilişkisi vardır. Ezansız oruçların, sanki bir tarafı eksik kalır. Ezanın namazla ilişkisi ise bambaşkadır. O, varlığını ve ortaya çıkışını namaza borçludur. Ezan, namaz vaktinin girdiğini haber vermek, namaza davet etmek ve huzurda toplanıldığını bildirmek için girilen arayışın sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ezan ve namaz, daima beraber düşünülmesi gereken ayrılmaz bir ikilidir.

Namazın insanı arındırıcı özelliği ezanla katbekat artar. Ayrıca şu hususun altı çizilmelidir ki namaza odaklanma, ezanla başlar. Yüce Allah'ın: *"Daveti, ancak dinleyenler kabul ederler."* (En'âm, 6/36) buyruğunun ifadesiyle namazı hakkıyla eda edebilmenin başlangıcını ezanı gönülden dinlemek oluşturur.

Ezanı dikkatli bir şekilde dinleme, müezzine icabet etme ve sonunda dua etme, kişiyi namaza hazırlayan önemli bir işlev görür. Abdestle namaza hazır hâle gelen Müslüman, güzel bir ses tonu ve makamla okunan ezanın oluşturduğu manevî havayla daha bir dinginleşir ve namaza yoğunlaşır. Böylece Allah'ın huzuruna girmek için ruhen hazırlanmış olur. Ve getirilen kâmetle kul, artık huzur kapısının önündedir.

Resûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Her kim namaz için güzelce abdest alır; sonra farz namazı kılmak için camiye gider ve onu cemaatle kılarsa Allah o kimsenin günahlarını affeder."*[10] buyurarak bir namazın hakkıyla eda edilmesinin bir takım ön şartların yerine getirilmesiyle ilişkili olduğuna dikkat çekmektedir. Abdest almak, camiye (cemaatle namaza) gitmek, sünnete uygun bir biçimde ezanı dinlemek gibi vecibelerin usulüne göre yerine getirilmesi, insanı adım adım bir huzur iklimine çekecek ve miraca yürür gibi basamak basamak yükseltecektir.

Öyleyse ey insan! Kirlerini yıka, yüklerini dök, ezanı dinle, imanını tazele, Rabbin yoluna gir ve namaza yürü... Kurtuluş ve ebedî saadet bundadır.

Abdest, Müslüman'ı maddî ve manevî kirinden arındırarak Yüce Allah'ın huzuruna çıkacak hâle getirir. "Ezan okunduğu zaman ise bütün şeytanlar ortadan kaybolur."[11] Böylece âdeta manevî bir çevre temizliği ve güvenliği sağlanmış olur. Geriye insanın *lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh*[12] diyerek, kendisini bütün bağlardan ve engellerden arındırması için Allah'a dua ederek, ezandaki ulvî davete icabeti kalır. Bu ruh hâli ile vahdaniyet atmosferine teslim olmuş mümin, aşk ve heyecanla camiye doğru ilerlerken, attığı her adım, günahlarının affına ve sevap kazanmasına vesile olur.[13] Ayrıca böyle davranan kişi, şu Nebevî müjdeye de nail olur: *"Müezzinin çağırdığı cemaat namazında hazır bulunana yirmi beş iyilik sevabı yazılır ve iki namaz arasındaki günahları bağışlanır."*[14]

Ezan, kişiyi namaza hazırlayan, yoğunlaşmasını sağlayan ilahî bir ses, ruhu okşayan ulvî bir nefes, imanı tazeleyen bir zikirdir. Ezan, özel bir çağrı, güzel bir davet, kutlu bir coşkudur. Kulluk terbiyesini ve şuurunu iliklerimize kadar duymaya yöneleceğimiz bir andır. Bu bakımdan huşû[15] içinde ikame edilecek bir namaz, derunî bir ezana icabetle başlar. İlahî hakikati yinelersek: *"Daveti, ancak dinleyenler kabul ederler."*[16]

"Ezan, kişiyi namaza hazırlayan, yoğunlaşmasını sağlayan ilahî bir ses, ruhu okşayan ulvî bir nefes, imanı tazeleyen bir zikirdir. Ezan, özel bir çağrı, güzel bir davet, kutlu bir coşkudur. Kulluk terbiyesini ve şuurunu iliklerimize kadar duymaya yöneleceğimiz bir andır."

Ezan ve namaz arasındaki bağ, ikisinin de tekbirlerle başlamasıyla ortaya çıkar. Ezan da "Allahu Ekber" diye başlar, namaz da... Dolayısıyla iyi anlaşılmış bir ezan, namazdaki huşûa da anlam katar. Namaza başlarken alınan tekbir, önceden tefekkür edilen tekbirle bir bütünlük içinde anlaşılır ve değerlendirilir. Böylece, ezanla yapılan davetin ve namaza çağrının uygulamalı cevabı verilmiş olur. Bu bakımdan aslında namazdaki huzur atmosferinin oluşmasında ve kişinin huşûnun artmasında, ezanın önemli bir işlevi vardır.

Çağrıya kulak vermek, namaza koşmak ve huzurda hazır bulunmak… Allah'ın davetine yarışırcasına icabet etmek… Allah'tan gelen her şeye ve her emre uymanın belki de en sembolik göstergesi… İnsanın gönlündekiyle kulağındakini, en süratli bir şekilde amele dönüştürme hassasiyetinde olmasını ifade edercesine, Rabbe koşmak, O'na yönelmek ve her şeyi O'nun azameti karşısında terk etmek…

İşte ezan ve namaz ilişkisi, Allah ve kul arasında çizilen böyle bir tablonun en canlı sahnesidir. Rab ile bütünleşmenin, O'nunla iletişime geçmenin en anlamlı şeklidir. Nitekim müezzin, "Hayye ale's-salâh" dedikten sonra, tâbiûn âlimlerinden Saîd b. Cübeyr gibilerin cevaben, "Derhal, hemen ve şimdi; davetin başım üstüne Ya Rab" dercesine "semi'nâ ve eta'nâ" (İşittik ve itaat ettik.) demelerinin[17] manası da anlaşılmış olur.

Rab'den davet, kuldan en anlamlı şekilde icabet…

Ezan ve namaz bütünlüğü, namaza duruş ve huzurda bulunuş ile devam eder. Huzura davet edilen Müslüman, ezan kelimelerindeki tekbirlerle ifade edilen "En büyük Allah'tır." hakikatini, el bağlayıp kıyama durarak hâl diliyle ikrar eder. Eğer bir de kimin huzuruna çıktığının şuurunda ise duyacağı heyecan ve aşk katbekat artar.

Okuduğu Kur'an'la Allah'ın onunla; kıldığı namazla da kendisinin Rabbi ile konuştuğunu hisseden kul, ezandaki şehadetlerle kabul ettiği tevhidin sahibi Yüce Yaratıcı'nın azameti karşısında iki büklüm olur, rükûa varır. Sonra tekrar kıyama döner, bir elif gibi durur huzurda. Ekber olan ve kâinattaki her şeyin her şeyini borçlu olduğu Yüce Kudret'ten başkasına eğilmemenin verdiği haz ile dimdik durur.

Müslüman, tekbirle birlikte daha fazla bükülmek, alnını O'nun büyüklüğü önünde yere sürmek üzere kulluk şuuruyla secdeye varır. Bu secdeler, Müslümana, kullara kul olmaktan kurtulup özgürleşecek bir şuur kazandırır.

Eğilirken yükselmek demektir secde. Rahmanî bir el, ilahî bir binek alır onu secdeden, miraca taşır gibi huzura yükseltir. En büyük olan Allah'ın huzuruna…

İnsan, kendi inanç derinliği ve iman idraki nispetinde zorlar kapıları. O kapının aralanması nispetinde şuur ve iman kazanarak yine tekbirle doğrulur secdeden. Celal ve cemal tecellileri bir ışık olur gönlüne. Doyamaz bu ulvî tecrübeye, bir daha tekbirle secdeye varır. Bu durum, "En Büyük Olanın" muhabbetine vesile olur. Bu kurbet[18] yakarışı, bu muhabbet duruşu, aradaki perdeleri kaldırırcasına Yaratıcısı ile baş başa bırakır insanı. Kul, Rabbi'ne en çok yaklaşabileceği noktadadır. Dua ve icabetin bir arada bulunduğu yerdir burası. Artık ne dilerse verilecek bir makamdadır. İlahî kelâm Kur'an'ın: *"Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye varın, Rabbinize kulluk edin, iyilik yapın ki kurtulabilesiniz."* (Hac, 22/77) beyanı üzere, insanı kurtuluşa götüren, Rab Teâla'nın kullarını Cennet için seçtiği bir yerdir secde.

Yere kapanarak yükseldiğimiz deruni hâlin kıymetini bilmek; Allah Resûlü (s.a.v.)'in kutlu tanımı ve tavsiyesiyle *"Kulun Rabbine en yakın olabileceği hâl olan secdeleri"* iyi değerlendirmek ve "çokça dua etmek"[19] gerek.

Kul bu hâl ve şuur içinde namazı böyle tamamlayarak oturur ve tahiyyât okur; Allah'a bu görevi yerine getirmesine yardım ettiği için hamd ve arzda bulunur. O'nun Resûlü'ne selam eder, dua eder. Bu manevî atmosferde mümin kardeşlerini de unutmaz. Nihayet salât, selam ve dualarla huzurdan ayrılır. Ezanla başlayan ve namaza icabetle devam eden bir iklimin temiz havası vardır artık her uzvunda.

Namazın ardından insanın bütün benliğini bir huzur ve sükûnet atmosferi kaplar. Ezanın davet ettiği namazla dirilmiş, ilahi davetin vadettiği kurtuluşu bir ucundan yakalamıştır. Ezanın çağırdığı hakikatleri yaşayarak idrak etmiş, davete icabetle ulvî bir görevi yerine getirmenin mutluluğuna gark olmuştur.

Ezandaki tekbirler, tevhit, tehlil[20] ve şehadet kelimeleri, namazla bir bütünlük sergiler. Birlikte düşünüldüğünde anlamları derinleşir, ruhlardaki yankıları kuvvet bulur. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka hiçbir ilah yoktur. O hâlde bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl."* (Tâhâ, 20/14) buyruğu, ezan ve namaz bütünlüğüyle bedenleşir. Kul, tevhidi ve ibadeti bir arada idrak eder.

Ezanın "Haydi namaza!" daveti yüreğimize işliyor; bizi elimizden tutup namaza kaldırabiliyorsa ezanı usulüne uygun dinlemişiz demektir. Ondaki "Hayye ale'l-felâh" çağrısı, içimize bir kurtuluş müştusu gibi akıyor; bu idrak ile namazı ikame ediyorsak ve kıldığımız namaz bizi kötülüklerden ve ahlaksızlıklardan alıkoyuyorsa işte o zaman namazı dosdoğru kılmış oluruz.

Ezanı ve namazı bütünlüğüyle algılamak insanda birçok idrak ve hakikat kapıları açar; manevî terakkilere vesile olur. Değilse, ezanlar gelir geçer... Namazlar gelir geçer... Oruçlar gelir geçer... Kur'an'lar gelir geçer... Kaybedenler ise bu kurtuluş kulplarını[21] kaçıranlar, ilahî ipe[22] tutunamayanlar olur. ■

*Bu yazı, yazarının müsaadesiyle *Ezan'ı Anlamak* (DİB. yayınları, Ankara 2012) kitabından alınmıştır.

DİPNOTLAR

1 Bkz. Buhârî, "Ezân", 18; "Edeb", 27; Müslim, "Mesâcid ve Mevziu's-Salât", 177; Nesâî, "Ezân", 8; İbn Hanbel, Müsned, V, 54.
2 Tirmizî, "Salât", 33, "Menâkıb", 17. bkz. Mübârekpûrî, Tuhfetü'l-ahvezî, I, 599.
3 Müslim, "Mesâcid", 258; Ebû Dâvûd, "Salât", 42.
4 İbn Hanbel, Müsned, VI, 445.
5 Müslim, "Mesâcid ve Mevziu's Salât", 255; Ebû Dâvûd, "Salât", 46; Nesâî, "İmâmet", 50.
6 Ebû Dâvûd, "Salât", 28; Tirmizî, "Salât", 25; Dârimî, "Salât", 3. bkz. İbn Sa'd, Tabakât, I, 247.
7 Ebû Dâvûd, "Salât", 28.
8 Ebû Dâvûd, "Salât", 35.
9 Buhârî, "Ezân", 16.
10 Müslim, "Tahâre", 13
11 Ebû Dâvûd, "Salât", 31; Dârimî, "Salât", 11.
12 Güç ve kuvvet ancak Allah'tandır.
13 İbn Hanbel, Müsned, II, 284; Buhârî, "Salât", 87; Ebû Dâvûd, "Salât", 48; Nesâî, "Mesâcid", 14.
14 İbn Mâce, "Ezân", 5.
15 Allah'ın azameti karşısında kulun alçak gönüllü olup nefsini hor ve hakir görmesi, yüreği ürperme ve korku ile dolu olarak Cenâb-ı Hakk'a boyun eğmesi.
16 En'âm, 6/36.
17 İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, II, 92.
18 Yakınlık, Allah'a yakınlık.
19 Ebû Dâvûd, "Salât", 147, 148; Nesâî, "Tatbîk", 78.
20 Kelime-i tevhîdi, "Lâ ilâhe illallah" sözünü söyleme.
21 Bakara, 2/256; Lokman, 31/22.
22 Âl-i İmrân, 3/103.

Najla TAMMY KEPLER-İLHAN ile Söyleşi

Fulya İBANOĞLU, Nevin MERİÇ
Nevin MERİÇ

İslâm'la tanışmanız nasıl oldu?

Babam zaten dindar bir Hristiyan'dı. Mezhepsiz bir kiliseyi seçti gençken. 1960'larda Tevrat'ı ve İncil'i önemsediği için "Kitap ne diyorsa ona inanmamız gerekir." diyerek bir kilise kurulmuş. O kilisede aslında İslâmiyet'e yakın şeyler vardı. Mesela domuz yemezdik, her sene hac gibi bir ibadet vardı. Ayrıca zekât, sadaka günü, oruç günü vardı. Bunlar Tevrat'ta ve İncil'de olduğu kadarı ile uygulanıyordu.

Tevrat'ta ve İncil'de bahsettiğiniz ibadetler var mı?

Tabii var ama çoğu Hıristiyan bunları uygulamıyor. Artık değişmiş diye düşünüyorlar. Noel'i, Paskalya'yı kutlarlar. Bir kültürel öge olarak düşünüyorlar. Zaten İznik Konsilinde, Hıristiyan inancının birleştirilmesi sırasında, Allah'ın tek olduğu düşüncesi kaybedilmeye başlandı. Aslında eski İncillerde Noel'de ağaç süslemeye karşı ayetler var. Batıl inanç olduğu açıkça ifade ediliyor. Ağaç para geleceği düşüncesiyle süsleniyordu. Sonra Martin Luther ile gelişti.

ABD'de az önce bahsettiğim kilise yeni kurulduğundan bu tür inançlar için birşey değilse yapmayalım, dediler. Kültürel günleri araştırdılar. Paskalya'dan tutun da doğum günü kutlamasına kadar... Hepsinin batıl inanç olduğunu tespit ettiler.

Babamın kilisesi bana iki şeyi öğretti: Kitaba göre yaşamak. Yani Rabbimiz bize ne gönderdi ise ona göre yaşamak. İkincisi ise popüler kültür ne derse doğru olmayabilir. Biraz da peygamberler ve tevhit ile ilgili bir takım bilgiler öğretmeye başladı ama tabii ki eksik. Mesela Hz. Musa'nın aldığı "10 Emir" üstünde epey durdular. İlk ilke, Rabbin ile senin aranda hiç kimse olmayacak, yani tevhit. Onu aldım hamdolsun. Başka şeyler de öğrendim mesela, anne-babaya hürmet, yalan söylememek gibi. Annem ise o kiliseyi beğenmedi ve Protestanlığı seçti. Protestanlar sevgi-saygı ve komşuluk ilişkilerine daha fazla vurgu yapıyorlar. Genç yaşta fark ettim ki iki tarafta da iyi bir şey var ama ikisi de eksik. Zaten fıtraten öyle aç yaşıyordum ki iki farklı kilise görünce daha da merak sardı beni. İkisini de denedim ama bir boşluk hissettim.

Kaç yaşındaydınız?

16 yaşında iken sorularımı bir liste hâline getirdim ve rahipten randevu alarak annemin kilisesine gidip sordum. İki kilise arasındaki farkın sebebini öğrenmek istemiştim. Cevap vermeye çalıştı ama kitap açıp delil gösteremediği için tatmin olmadım, o yüzden içimde bir karanlık boşluk olmaya devam etti. Ve o zamandan beri dua etmeye başladım: "Ey Rabbim bana hikmet ver!"

Najla TAMMY İLHAN

Etnik ve dinî açıdan hareketli bir geçmişi olan Najla Tammy İlhan, Teksas'ta (ABD) doğdu ve büyüdü. Üniversitede işletme eğitimi alırken İslâm'la tanıştı. Teksas'taki özel İslâmi okulların yönetiminde görev aldı ve İslâm üzerine radyo programları hazırlayıp sundu. Günlük yaşamda İslâm'ı anlamak üzerine makaleler kaleme alan Najla Hanımın, Teksas'tan Hakikate Yolculuk (Timaş, 2008) adında bir kitabı bulunuyor.

Kiliseden uzaklaştım, gitmemeye karar verdim ve hayatımı başka şeylerle doldurmaya çalıştım. Çalışıyordum, okuyordum, spor yapıyordum ve arkadaşlarımla geziyordum. Resim, müzik vs. yine de boşluğu dolduramıyordum. Kötü rüyalar görmeye başladım. Şundan emindim: Rabbim var, yönlendirir ama cevap nedir?

Bekleyerek üç sene geçti. Sonra üniversiteye gittim. Üniversitede bir Müslümanla tanıştım. O Müslüman bana İslâm'ı anlatmaya başladı. Önce örnek oldu, güzel ve ahlaklı davranışlarla gösterdi. Ondan sonrası damla damla geldi. Bu Türk, ABD'ye eğitim için gelmişti ve aslında dini yaşamıyordu. Benim sorularıma cevap bulmak için mescide gidip imama soruyormuş. Öğrenip bana anlatıyordu. Bu çaba içindeyken üniversite kütüphanesine gidip İmam Nevevî'nin "Kırk Hadis" kitabını bulmuş.

1970'lerde basılmış bu kitap adeta beni bekliyordu. O kitabı iki gecede okudum. O Türk, bana bu kitabı okuttuktan sonra, kitabın ne anlattığını sordu. Bu şekilde yanlış fikirlerimi düzeltiyordum. O gece aradığım hikmeti buldum. Bu kişi, bilgiye ve öğrenmeye açlığımı hissetti ve yavaş yavaş bana bu bilgileri vermeye çalıştı.

Bir seferinde bana eşarbımın olup olmadığını sordu. Var, deyince, getirir misin, diye sordu. Başının üzerine koyar mısın, nasıl bir şey bu sence dedi. Beni öylece tefekkür içinde bıraktı. Tefekkür etmeye başlayınca fark ettim ki aslında bu, çok da yabancı bir şey değildi. Her Noel'de Meryem Ana'yı örtülü görüyoruz. Herkes ona hayran. Kraliçelerde de kapalı bir kıyafet vardır, insanlar bu şekilde giyinerek saygı kazanıyorlar. Modern zamanda rahibeler hâlâ öyle giyiniyorlar. Ünlüler rahat gezmek istediklerinde uzun kıyafetler giyip, başlarını bir şeyle örtüp gözlük takıyorlar. Böyle düşününce belki de iyi bir şeydir, bir bakayım diye düşündüm. Babam beni, herkesin dediğine göre yaşamak zorunda değilsin, diyerek yetiştirdiği için denemek istedim. Dünya tarihi dersine örtülü olarak gittim. İlk sıraya oturdum. Arkamda Çinli bir Hıristiyan arkadaşım vardı. Öne doğru eğildi ve "Onun dinini mi kabul ettin?" diye sordu. Bunun bir deneme olduğunu içimden geçirdim ve arkadaşıma hayır dedim. Dersten sonra bana İslâm'ı anlatan kişi ile buluşunca o kadar mutlu oldu ki bana daima destek vereceğini söyledi. Hamdolsun kısa süre sonra Müslüman oldum.

Müslüman olmadan önce İslâm'la ile ilgili bir önyargınız var mıydı?

Hayır, yoktu. İslâm hakkındaki önyargılar insanlarda 11 Eylül'den sonra oluştu. Müslüman olduktan sonra insanlara İslâm'ı anlatıyordum ama çantamda isteyenlere vermek için bir de broşür taşıyordum.

Müslüman olduktan sonra hayatınızda nasıl bir değişim gerçekleşti?

Öncelikle namaz vardı. Namazı kartlarla öğrendim. İslâmiyet'i anlatan kişi bana yardımcı oldu. İngilizce olarak telaffuzu yazıyordum ve öyle de namazda okuyordum. Büyük bir nimet oldu benim için; Müslüman olduktan hemen sonra Ramazan başladı. İlk olarak oruçla başladım. O da hoşuma gitti. İslâmiyet'te çekici olan şey buydu. Tamamen bir hayat tarzı...

Dünyaya bakıyordum, açlık, fakirlik, yetimler var. Herkesin bir ihtiyacı var ama aynı zamanda kesinlikle bir çözüm olmalı diye düşünüyordum. Ama nerede bu çözüm? Rabbini her zaman hatırlaman lazım. Nasıl yapacaksın bunu? Bismillah ile dua ile namaz ile... Ama Hristiyanlıkta yok bunlar. Ayrıca fakirlere bir şeyler yapmam gerekiyor ama bunu nasıl yapacağımı bilmiyorum. İşte İslâm size bunu anlatıyor. Yani kimsenin kaldıramayacağı bir görev yok aslında. Ayrıca size seçenek veriyor, zorunlu kıldığı şeyler az. İnancınız hayata dönüşüyor.

İlk namazınız nasıldı?

Herkes bunu merak ediyor ama hatırlamıyorum çünkü daha yeni öğreniyordum. Tabii öğrenene kadar yere kartlar koyuyordum. Ramazan başladığı için de hep mescitteydik. Bana öğreten kişi her aşamada yardımcı oldu, beraber de namaz kıldık. ABD'de İslâmiyet çok farklı kadınlar için. Mescit de yakındı zaten. Namazın verdiği bu kardeşlik hissini de arıyordum. Bu his gerçekten başka…

Seneler sonra kız kardeşimi ziyaret etmeye Kaliforniya'ya gittim. Mescide gitmek istedim, beni götürdü. Kapıdan girer girmez mescidin görevlisi ile tanıştık. Bürosunda selamlaştık ve konuşmaya başladık. Oradaki ortamı sordum. Konuşma bitince kardeşim onu tanıyıp tanımadığımı sordu. Hayır, ilk defa tanışmıştık ama o benim kardeşimdi.

Namaz deyince abdest söz konusu oluyor önce. İş, okul, namaz ve abdest; gündelik hayatta bu ilişkiyi nasıl kurdunuz?

İlk başta zorlanıyordum çünkü doğru kıyafet giymiyordum. El-yüz dışında bir şeyin gözükmeyeceğini biliyordum fakat çok doğru düzgün örtünmüyordum. Kısa kollu bir kıyafet ya da kısa etek, başörtüsü ile birlikte giyiyordum. Namaz diye eve koşarak üst değişip geri gitmek gerekiyordu. Kendi kendime dedim ki niçin hep hazır bulunmuyorum. Ondan sonra yanımda seccade taşımaya başladım. İstediğim yere serip kılmaya başladım ve rahatladım. Üniversite olduğu için her yerde lavabo vardı ve abdestte bir sıkıntı yaşamadım. Bir yandan da çalışıyordum ve o zamanlar çalıştığım yer bir Katolik hastanesiydi. O yüzden dinime saygı gösterdiler. Sonradan öğrendim ki benim çalıştığım bölümde bir de Müslüman erkek varmış.

> "Beş vakit haricinde de namaz kılmaya çalışıyorum. İstediğim kadar değil ama inşallah daha sürekli olur. Cemaatle namaz kılmayı çok önemsiyorum. Çocuklarımla beraber evde cemaatle kılarız. Kardeşliği cemaatte hissetmek çok başka bir şey."

Ben şunu fark ettim. Babam çok çalışkan biri idi. Bana çalışmanın zevkini öğretmişti; ben de zevk alıyordum çalışmaktan. O yüzden aşırı kaçabiliyordu. Fark ettim ki abdest ve namaz bizim tam ihtiyacımızdır, adeta mola vermek gibi. Dünya telaşımıza bir tür fren vazifesi görüyor ve işlerimize bereket katıyor.

İbadetlerden zevk almak nasıl bir duygu? İslâm'la tanışmadan önce yaşadığınız ruh hâli nasıldı?

İçinden dua ediyorsun, ama yetmiyor. Bunun yetmediğinin farkındasın ama ne yapacağını da bilmiyorsun. Arayışa devam ediyorsun. Üzüntüyü bastırmak için, mutlu olmak için sahte ama ani bir mutluluk arayışına giriyorsun. Gerçek mutluluk ancak Allah ile olur. Kendini kandırabilirsin ama o kandığın şeyler senin hayatını karartır ve seni pişman eder. Çünkü biliyorsun ki Rabbin seni bir hedef için yarattı. O hedefe varamazsan mutsuz olursun.

Allah, Kur'an'daki kul olma hedefini ilk olarak ibadet ve namazla gösteriyor. Bunları Allah rızası niyeti ile yapıyorsan ve mutlu oluyorsun zaten.

Benim namaz ile ilgili iki şey vardır önemli buldu-

ğum: Vazifeyi yerine getirmek yani namazı kılmak bir zevktir ve insanın içinin rahat etmesini sağlar. Namaz kılmadığım süreçte çok rahatsız oluyorum. Namazı öne almayıp vakit de kaymaya başlayınca içim rahat etmiyor ve her şey kayıyor adeta. Günü, namaza göre planlamak noktasında hassasiyet göstermeye çalışıyorum. Unutkanız ama Allah affetsin, namaz geçmeden hatırladığımızda kılıyoruz.

Yakın zamanda bir kitap okuyorum. O kitapta bir şey dikkatimi çekti. Kitapta "akıcılık" diye bir kavram var. Atletizm yaparken ilk önce zor gelen şeyler zamanla alıştığında sana daha kolay geliyor, beden de güçleniyor. Akıcılığa varmak için ise bu antrenmanların sürekli ve kesintisiz olması lazımdır. Bir yerde kolay geliyor artık. Koşunun son dönemecinde elinde ne varsa ortaya koyman lazım. İlginç olan onu istersen bulabilirsin. Son noktayı bulabilirsin. Akıcılık kavramı aklıma bunu getirdi. Allah, neden namazın hayat boyu ve günde beş vakit devam etmesini istiyor, diye düşündüm. Çünkü seviyeyi, huşuyu artırmak istiyor. Kulların o muazzam anı yakalaması için bu kadar tekrar var namazda diye düşünüyorum. O daima bir gayret gerektiriyor. Bu anlık bir şey ama tekrar yaşayabilirsiniz. İnanışın tamamını kuşatması gerektiği için namazın niçin beş vakit olduğunu da hiç sorgulamadım.

Beş vakit haricinde kılıyor musunuz? Cemaatle namaza dikkat ediyor musunuz?

Beş vakit haricinde de namaz kılmaya çalışıyorum. İstediğim kadar değil ama inşallah daha sürekli olur. Cemaatle namaz kılmayı ise çok önemsiyorum. Çocuklarımla beraber evde cemaatle kılarız. Oğlum evde ise imam olur. Cemaatle kılmak bambaşka bir şey. Kardeşliği cemaatte hissetmek çok başka bir şey…

2012 yılında Hacca gittim. Namaza ayrı ayrı duruyoruz. İçimden, "Allah'ım bu kardeşliği hissedelim bizi yakınlaştır." dedim. Duam kabul oldu. Hamdolsun kol kola, yan yana çok büyük bir ruh tamamlaması oldu. O yoksa eksik var.

Çocuklarınızı nasıl alıştırdınız namaza?

Hamdolsun, 19 yaşında Müslüman oldum ve evlendim. Çocuklarımı doğurmadan onları nasıl eğiteceğimi düşünüyordum. Nasıl İslâm'ı öğreteceğimi düşünüyordum. Sünnete göre yaşamaya çalıştık. Biraz bilinç vardı. Okul yaşı geldiğinde ne yapacağımızı düşündüm. ABD'de asla devlet okulu olamazdı. Daha küçükken Ayete-l Kürsi'yi ezberlemişlerdi. Bizi namaz kılarken görüp bize katılmak isterlerdi. Kızım başına bir peçete koyup bize katılmak isterdi.

Uluslararası İslâmi bir okul buldum. Sabah dua ile başlıyor okul ve cemaatle namaz var. 7 sene burada eğitim aldılar ve o okulda da çalıştım. Okul yeni olduğundan destek vermek lazımdı. Hadise göre 7 yaşında namaza başlamak gerektiği için üç vakit namazı şart ederek –sabah, akşam, yatsı- namaza başlattık. 10 yaşına geldiğinde 5 vaktin şart olduğunu öğrettik. Ergenliğe girince, nerede örtü nerede namaz; hemen alıştırmak lazım…

Diğer ibadetlerle mukayese ettiğinizde namaz neye karşılık geliyor?

En önemli ibadet. Şehadetten sonra tabii ki. Namaz daimi duadır. Namaz sadece düşünmek değildir, seni temizliyor aynı zamanda. Benim için böyle oldu. Zamanında kılmak, nasıl kılınacağını düşünmek... Namazın seni temizlediğini ve Rabbinle iletişim kurma yöntemi olduğunu fark edince Allah'ın seni affedeceğini biliyorsun. Ona eğilince onunla iletişimdesin. Her şeyden ziyade, namaz bir korumadır kötülükten. Namazsız bir hayat da yaşadım, namazlı bir hayat da yaşadım. İkisini de gördüm.

Peki, namaz kılanın hayatında kötülük nasıl oluyor?

İnsan melek değil ki herkesin zayıf bir noktası var. Gayret ederse başarılı olur. Namaz dışarıdan gelen zarardan koruyor. Yanlış ortamlara, yanlış sohbetlere ve yanlış nazarlara mani oluyor. İçten gayretle yardımcı oluyor. Abdest küçük günahları döküyor. Size bir af umudu veriyor. ■

Fuzûlî Divânı

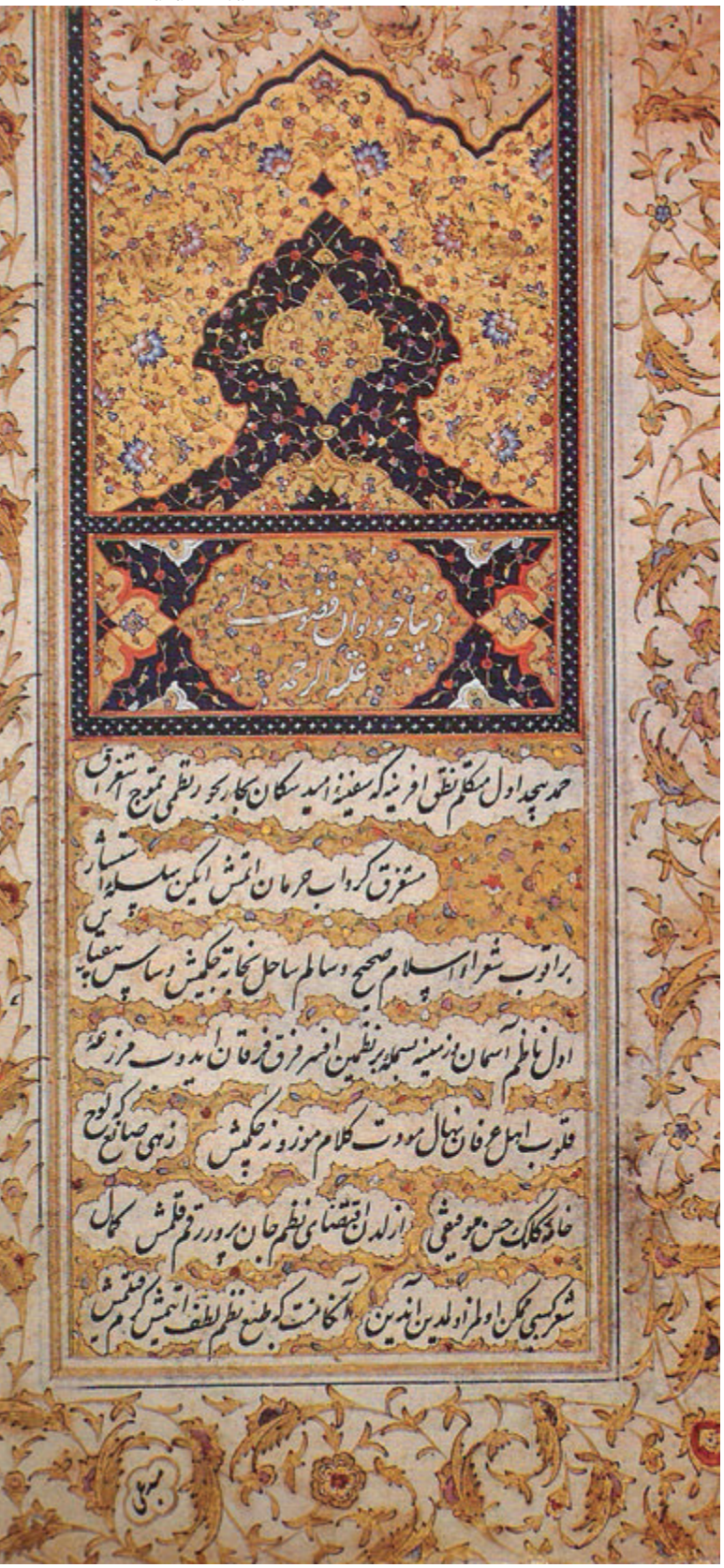

"ÜMMETİN Mİ'RÂCINI KILDIM NAMÂZ"

TÜRK-İSLÂM EDEBİYATINDA ANA HATLARIYLA NAMAZ MEVZUU

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KARATAŞ
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Türk-İslâm edebiyatı, çağlar boyunca dinî bilgilerin yaygınlaşmasına ve dinî mevzuların muhâtap tarafından daha kolay öğrenilmesine önemli katkılarda bulunmuş bir disiplindir. Anlaşılması zor, teferruatı fazla hemen her mesele edîbler tarafından nazmedilince ortaya daha kolay anlaşılan ve ezberlenen metinler çıkmıştır. Çoğu talîmi gâye ile yazılan bu manzûmelerin başında akâidnâmeler, fıkıhnâmeler, ilmihâller, ferâizler, hadîs-i erbaînler, menâsik-i haclar, hilyeler, mu'cizât-ı nebîler gelir.

Umûmiyetle fıkıh manzûmelerinde ve manzum ilmihâllerde bir yahut birkaç bölüm olarak, bazen de müstakil manzum-mensur eserler hâlinde kaleme alınan konulardan biri de namazdır. Şurût-ı salât, usûl-ı salât, tezkiretü's-salât, salâtnâme, fezâil-i salât gibi isimlerle adlandırılan bu eserlerde namazın ehemmiyeti, farziyyeti, şartları, çeşitleri, âdâb ve erkânı, fazîletleri, duâları, namaz kılmayanların durumu vs. hakkında mücmel-mufassal bilgiler verilmiş; namazla ilgili âyet ve hadisler kaydedilerek izahları yapılmıştır.

Osmanlı dönemi müdevvenâtında ilmihâl ve fıkıh kitaplarının yanında onlarca namaz risâlesi de mevcuttur. Ancak bunlar edebî vasıflarından ziyâde muhtevâları yönüyle ehemmiyet arzetmektedir.

Türk-İslâm edebiyatında hemen bütün şâirler şiirlerinde dinî motifleri sıklıkla kullanmışlardır. Bilhassa Selçuklu ve Osmanlı döneminde din hayatın merkezini oluşturduğundan, şâirler dinî terimlere yalnızca dinî manzûmelerde değil, aşağıda örneklerini vere-

ceğimiz üzere dinle alâkalı olmayan şiirlerde de yer vermişlerdir. Allah, peygamber, melek, kader, âhiret, cennet, cehennem, oruç, Kâbe, hac, kurban, farz, vâcib vb. dinî terimler yanında dinin esâslarından biri olan namaz ve namazla ilgili abdest, kıble, niyet, tekbir, kıyâm, rükû, secde, mescid, mihrâb, müezzin, tesbih, seccâde gibi terimler de eski dönem şiirlerini süslemiştir. Ancak özellikle namaz ve namazla alâkalı tabirler çoğu dîvân şâirinin dilinde hezliyat (mizah) malzemesi olmuş, bir kısmı bu tabirleri sevgiliyle irtibatlandırarak kullanmışlar (sevgilinin yüzünün kıbleye, kaşının mihrâba benzetilmesi gibi), bazıları ise "namaz"ı şiir meydanında savaşıp durdukları "riyâkâr zâhid"in alâmet-i fârikası olarak gördüklerinden onunla mücâdelelerini namaz ve namaz terimleri üzerinden yürütmüşlerdir. Meselâ Fuzûli bir beytinde

Zâhidâ sen kıl teveccüh gûşe-i mihrâba kim
Kıble-i tâ'at ham-ı ebrû-yı dilberdir bana

Yani, "Ey zâhid! Sen (namaz kılmak için) mihraba yönel! Benim ibadet için yöneldiğim kıble sevgilinin kaşının kıvrımıdır!" demekte,

Sende dün gördüm Fuzûlî meyl-i mihrâb-ı namâz
Terk-i ışk etmek mi istersin nedir niyyet sana

şeklindeki beytinde de "aşk" ile "namaz"ı birbirine zıt iki davranış gibi ele almaktadır. Bu beyitlerle birlikte onun

Büt-i nevresüm namâza şeb ü rûz râğıb olmuş
Bu ne dîndür Allah Allah büte secde vâcib olmuş

ve

Secdedir her kanda bir büt görsem âyînim benim
Hâh kâfir hâh mü'min tut budur dînim benim

gibi beyitleri de dinî akide bakımından tartışmaya açıktır. Bu sebeple bazı araştırmacılar gerek Fuzûlî'nin gerekse diğer şâirlerin bu tarz şiirlerini mücessime yahut müşebbihe düşüncesi ile açıklarken bir kısmı da "rind"likle, hikmet ve tasavvufla izah etme yoluna gitmişlerdir.

Fuzûlî bilâhere Derviş Kelâmî ve Niyâzi-i Mısrî gibi bazı şâirler tarafından tenkid edilen, itikādî açıdan "sapma" olarak değerlendirilebilecek aşağıdaki gazelinde de "Sarhoşken namaza yaklaşmayınız" âyetine telmihte bulunarak, gönlüne elde içki kadehi varken tesbihe el sürmemesini, namaz ehline uymamasını, onlarla namaza durmamasını, secdeye varmak sûretiyle ferâgat tâcını baştan düşürmemesini, âbdest alarak rahat uykusunu kaçırmamasını, riyâkârlar gibi câmiye koşmamasını, mecburen gitmiş olsa bile orada "minber gibi" fazla kalmamasını, müezzini dinleyerek şüpheye düşmemesini, vaizden bilgi isteyerek cehennem kapısını açtırmamasını, mescidi kasvete boğan kalabalık cemaat yetmiyormuş gibi bir de kendisinin gidip bu kasveti artırmamasını, hatibi sözüne sâdık, imamı akıllı sanmamasını, müftünün söyledikleriyle amel etmemesini türlü kelime oyunları ve sanatlarla âdetâ teşvik eder tarzda söylemektedir:

Gönül tâ var elinde câm-ı mey tesbîhe el vurma
Namâz ehline uyma anlarınla durma oturma

Eğilip secdeye salma ferâğat tâcını baştan
Vuzûdan su sepüp râhat yuhusun gözden uçurma

Sakın pâ-mâl olursun bû-riyâ tek mescide girme
Ve ger nâ-çâr girsen anda minber kimi çok durma

Müezzin nâlesin alma kulağa düşme teşvîşe
Cehennem kapısın açtırma vâizden haber sorma

Cemâat izdihâmı mescide salmış küdûretler
Küdûret üzre lutfet bir küdûret sen her artırma

Hatîbin sanma sâdık vâizin kavliyle fi'l etme
İmâmın tutma âkil ihtiyârın ana tapşırma

Nesimî'nin,
Gel gel beru ki savm u salâtın kazâsı var
Sensiz geçen zamân-ı visâlin kazâsı yok

Şeyhülislâm Yahya'nın,
Düşer tenhâda zâhid şüphesiz pây-ı hum-ı meyde
Düşürmez gerçi kim seccâdesin zâhirde dûşından

gibi beyitleri ve birçok şâirin "mezlaka-i akdâm" sayılabilecek benzer şiirleri dünden bugüne münâkaşa mevzuu olmaya devam etmektedir.

Süleyman Çelebi'nin Bursa'daki türbesi

Öte yandan günümüzde dîvânlardaki neredeyse her "meyhâne"yi tekke, her "mey"i "İlâhî aşk", her meyhâneciyi "şeyh", her ayyaşı "sûfî" ile açıklayan birtakım "yorumcu"lar tasavvufî eserlerdeki "salât-ı dâimî" terkîbine sığınarak İslâm'ın direği ve Hz. Peygamber'in gözünün nûru olan namazın bilhassa şeklî tarafını hafife alan sözler sarfetmektedir. Olur olmaz yerlerde "Savm u salât ü hac ile sanma zâhid biter işin/ İnsân-ı kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş" mısralarını okuyup dinin ahkâmına samimiyetle riâyet ederek ibâdetlerini yerine getirmeye çalışan mü'minleri aşk-ı İlâhî ile alâkası olmayan, "kuru zâhid/ kaba sofu/ menfaatperest riyâkâr" gibi tabirlerle yaftalamak ve ahkâm-ı diniyeyi birtakım bâtınî te'villerle saptırmak kendilerini takip eden gençlerde namaz, oruç, hac gibi dinin temel rükünlerine karşı önü alınamaz lâkaydlığa yol açmaktadır.

Allah'ın kat'î emri olan beş vakit namazı tadil-i erkânına uyarak kılmadan Süleyman Çelebi'nin "Ümmetin mi'râcını kıldım namâz" mısraıyla ifade ettiği İlâhî müjdeye ve "Sıdk ile beş vakt olundukça edâ/ Elli vaktin ecrin eyler Hakk atâ" beytiyle anlattığı mükâfâta nasıl nâil olunabilir?

"İrfân"a yalnızca namaz kılmakla elbette ulaşılamaz ancak namaz ehli olunmadan da irfân ehli olunamayacağı izahtan vârestedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) son nefesine kadar namaza ne derece riâyet ettiği bütün siyerlerde kayıtlıdır. Mübârek ayakları şişinceye kadar kıyamda, Hz. Âişe vâlidemizi "Öldü mü yoksa?" diye tedirgin edecek kadar secdede kalması namaza verdiği ehemmiyeti göstermesi bakımından son derece dikkat çekicidir.

Tasavvuf, başta akāid ve fıkıh olmak üzere ahkâm-ı şer'iyyeyi asırlar boyunca belli kaideler çerçevesinde Müslümanlara aktaran İslâmî ilimler ve namaz, oruç, hac gibi şekle dayalı ibâdetler küçümseyerek anlatılmamalıdır. Marifetullâhtan bahsetmekle marifetullâha götüren en önemli basamak olan namazın âdâb ve erkânından bahsetmek arasında kıymet bakımından bir fark yoktur. Tasavvuf diğer şer'î ilimlerin rakibi değil, zahîridir ve şer'î emirlerin daha büyük bir ihtimamla yerine getirilmesine vesiledir.

Günümüzde hezliyyat türü şiirlerle de desteklenerek sürdürülen bu tarz yorumlar zaten binbir türlü tuzağın pençesinde ibâdetlere karşı mesafeli olan ve onlara vakit ayıramayan günümüz insanını tembelliğe sevkederek tâatten daha da uzaklaştırdığı gibi dinî ilimlere karşı da saygısız tutum takınmalarına sebebiyet vermektedir.

Elbette eski zaman şuarâsının namaza, namaz kılanlara ve namazla ilgili tabirlere bakışı yukarıda verdiğimiz örneklerden ibâret değildir. İslâm'ın rûhuna, ahkâmına ve tebliğ esaslarına uygun bir şekilde, kemâl-i ciddiyetle namaza dâir şiirler kaleme alan dîvân sahibi şâirlerimiz de -sayıları çok olmamakla birlikte- bulunmaktadır. Bunların başında şüphesiz Yûnus Emre gelir. O, dîvânının çeşitli yerlerinde namazın ehemmiyetini ısrarla vurgulamıştır. Aşağıdaki gazelinde her bir beyti bir vakit farz namaza ayıran şâir, mü'min ile kâfir arasındaki en önemli farkın namaz olduğunu ifade etmiştir:

Müsülmânam diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tanrı'nun buyruğın tutup beş vakt namâz kılsa gerek

Tanla turup başun kaldur ellerüni suya daldur
Hem şeytânun boynını ur hem nefs dahı ölse gerek

Kılurısan tan namâzın Hak'la ola hem niyâzın
Âhiretde 'izz ü nâzun varup anda bulsa gerek

Öğle namâzın kılasın her ne dilersen bulasın
Tamu'dan âzâd olasın kullar âzâd olsa gerek

Ol ikindiyi kılanlar arı dirlik dirilenler
Olardur Hakk'a irenler her dem anlar irse gerek

Ahşam-durur üç farîza tağca günâhun arıda
Eyü amellerün sinde şem ü çerâg olsa gerek

Yatsu namâzın ol hâzır hâzırları sever Kādir
Îmânun eksügin bitür îmân pîş-rev olsa gerek

Her kim bu sözden almadı beş vakt namâzı kılmadı
Bilün müsülmân olmadı ol Tamu'ya girse gerek
Yûnus Emre kendisinden öğüt isteyecek olanlara da

Benden öğüt ister isen eydivirem bildigümden
Budur Çalab'un buyruğu tutun oruç kılın namâz

demiş, bir elbiseye kan bulaştığında orayı temizlemeden elbise temizlenmiş sayılmayacağı gibi gönlü kirden pastan arındırmadan kılınacak namazın da namaz olmayacağını ifade etmiştir:

Bir tona kan bulaşıcak yumayınca mismil olmaz
Gönül pası yunmayınca namâz edâ olmayısar

Yûnus Emre'nin yukarıdaki beytin ilk mısraında necâsetten tahâretten, ikincisinde ise manevî kirden arınmaktan bahsederek şerîat ve tasavvufu mezcettiğini göz ardı etmemek gerekir.

Yûnus Emre, aşağıdaki beyitlerinde de Allah'ın buyruğu olan namazın en iyi iş olduğunu, namaz kılan kişide korku ve endişe olamayacağını, kişinin her hâlükârda namazlarını kılması gerektiğini, namazı aksatarak yapılan işten hayır gelmeyeceğini, her kişinin eşine beş vakit namazı öğretmesini, hattâ namazla ilgili öğüdü tutmazsa onu boşayabileceğini, namaz kılmayana Müslüman bile denilemeyeceğini, onun gönlünün taşa döndüğünü ifade etmektedir:

San'atun yigregi çün namâzımış hoş pîşe
Namâz kılan kişide olmaz yavuz endişe

Tanlacak turı gelgil elüni suya urgıl
Üç kez salâvât virgil andan bakgıl güneşe

Allah buyruğın dutgıl namâzun kılup gitgil
Namâzun kılmayınca zinhâr varmagıl işe

Evünde helâlüne beş vakt namâz ögretgil
Ögüdün dutmazısa yazuğı yokdur boşa

Namâz kılmaz kişinün kazanduğı hep harâm
Bin kızılı varısa birisi gelmez işe

Namâz kılmayana sen müsülmândur dimegil
Hergiz müsülmân olmaz bağrı dönmişdür taşa

Yûnus imdi namâzun komagıl sen kıla gör
Ansuzın ecel irer 'ömür yitişür başa

XIV. asır şâirlerinden Ahmedî ise aşağıdaki beyitlerinde dinin köprüsü olan zekâtı ve direği olan namazı ihmâl etmemeyi öğütlemekte, özellikle namazın "sıdk, niyâz ve huşû" ile kılınması gerektiğine dikkat çekmektedir:

Virgil zekâtı ki oldurur İslâm'a kantara
Kılgıl namâzı ki oldurur ol dînüne 'imâd

Kılgıl namâzı sıdk u niyâz u huşû-ıla
Hak di vü gayrı sürmege kıl cândan ictihâd

XIV. asrın bir başka şâiri Âşık Paşa da Garibnâme'sinde "es-Salâtü 'imâdü'd-dîn: Namaz dînin direğidir" hadis-i şerîfinin altındaki 32 beyitte namaz mevzuuna değinmektedir. Şâir bu faslın son beyitlerinde Allah'a en lâyık ibâdetin namaz olduğunu belirtmekte, kişinin bu sebeple namazsız niyâzsız olmaması gerektiğini, namazı sıdk u samimiyetle kılana Hakk'ın rahmet edeceğini, günde beş vakit ezan ile din ordusunun dirildiğini, beş vakit namazın da yaz kış mü'minin ayrılmaz parçası olduğunu söylemektedir:

Hazrete lâyık 'ibâdetdür namâz
Zînhar olman bî-namâz u bî-niyâz
Kim kılursa bu namâzı sıdk-ıla
Hîç gümânsuz Hak ana rahmet kıla
Günde beş kez nevbet-i Hak urılur
Leşker-i dîn cümle anda dirilür

Âşık Paşa'nın Kırşehir'deki türbesi

Biligidür mü'minün bu beş namâz
Kim gidermez kendüzinden kış u yaz

Dîvânlar dışında yer alan namaz manzûmelerinde ana gâye muhâtaba namaza dair her şeyi hâfızasında daha kolay ve sağlam yer alacak şekilde öğretmektir. Zira manzûme ezberlemek mensur bir metni ezberlemekten daha kolay ve kalıcıdır.

İslâmî Türk edebiyatında namazla ilgili yazılmış müstakil manzûmeler çok değildir. Olanların çoğu da birkaç varaktan ibârettir. Tespit edebildiğimiz en hacimli namaz manzûmeleri Pîr Şirâzî'nin 79 varaklık Usûl-ı Salât'ı ile Vidinli Sa'dî Efendi'nin 16 varaklık Manzûme-i Salât'ıdır. Bunlar dışında Kaygusuz Abdâl'ın 15 dörtlük Salâtnâme'sini, Molla Fenârî'nin bu konuda oğlu için yazdığı Arapça risâlesinin Şurût-ı Salât adıyla yapılan muhtelif manzum tercümelerini, Rızâ İshak Zencânî'nin 9 varaktan oluşan Manzûme-i Namâz'ını, Çarkçı Miskin'in 5 varaklık Namâz Manzûmesi'ni sayabiliriz. Ancak gerek bu müstakil eserler gerekse içinde namazla ilgili fasıllar bulunan manzum ilmihâl, fıkıhnâme ve akāidnâmeler ta'lim gâyesiyle yazıldıkları için ekseriyeti edebî bakımdan kuvvetli değildir.

Molla Fenârî'nin Şurût-ı Salât tercümelerinden birinin "Bâbü Ferâ'izi's-salâ" kısmında namazın farzları şöyle nazmedilmiştir:

Altıdır farzı namâzın işidüp bulgıl felâh
Örü turmak okumak Kur'ân tekbîr iftitâh

Son oturmak, secde kılmak hem rükû etmek tamâm
Biri olmazsa namâzın bâtıl olur ve's-selâm

Kaynaklarda Sun'ullâh Gaybî, İbrahim Hakkı ve Muhammed Nûru'l-Arabî'ye atfedilen ve muhtasar bir ilmihâl niteliğinde olan "Hudâ Rabbim" manzûmesinde ise yine namazın farzları "Fî Beyâni Ferâizi's-salâ" başlığıyla şöyle yer almaktadır:

Salâtun şartları hâricde olan altı farzlardır
İçindeki dahı erkân altı cümle farzullâh

Tışındaki tahâret setr-i avret vaktini bilmek
Dahı abdest ile niyyet hem istikbâl-i Beytullâh

İçindeki kıyâm ile kırâat hem rükû oldu
Dahı tekbîr-i evvel ka'de-i âhir sücûdullâh

Seyyidî'nin akāidnâmesinde bulunan namaz kısmında da namazın farzları şu beyitlerle anlatılmıştır:

Vakt tekbîr kıble niyyet yer beden setr u libâs
Hâricîdür zabt idersen yoğısa kalbinde pas
Kāimen oku otur tertîb rükû ile sücûd
Dâhilîdür çık vücûda itme buhlı eyle cûd

Birgivî Mehmed Efendi'nin meşhur Vasiyetnâme'sini nazmeden Yahyâ Efendi ise "Faslün fî erkâni's-salâ" başlığı altında namazın erkânını şu beyitlerle izâh etmektedir:

Dahı bunlardır erkânı namâzın
Bularsız bâtıl olur ol niyâzın
Kıyâm-durur biri var ise kudret
Biri Kur'an okumakdır bir âyet
Dahı rek'atda itmek bir rükû'ı
Mahalliyle gerek anın vukū'ı
Dahı hem iki secde eylemekdür
Ki her bir rek'at içinde dimekdür
Biri her namâz sonunda tura
Teşehhüd okunacak vakt otura

Ispartalı Kadı Hüseyin Efendi de akā-idnâmesinde kişinin namazlarını vaktinde kılmasını, kazâya bırak-

Aşık Paşa'nın Ali Emiri Kütüphanesi'nde bulunan Garipname adlı eserinden sayfalar

mamasını şu beyitle tavsiye etmektedir:

Oruç dutsun dahı kılsın namâzı
Kazâya kalmasın itsün niyâzı

Zira kabirde meleklerin soracağı sorulardan biri de namazdır:

Melekler var sorar îmân ü İslâm
Dahı hem vâlideyne var mı ikrâm
Dahı kıldın mı her gün beş namâzı
Anın ardınca itdin mi niyâzı
…
Eger gâfil olursa bir günâhkâr
Cevâba kādir olmaz hem yakar nâr

Sonuç olarak namaz ve namazla ilgili terimler Türk-İslâm edebiyatında öğretme gâyesiyle mesnevilerde, kaside ve destanlarda; bir mazmun ve teşbih unsuru olarak da gazellerde ele alınmıştır. Öğretme amacıyla yazılan manzûmeler talebe ve meraklı kimseler tarafından ezberlenmiş, dilden dile günümüze kadar intikal etmiştir. Gazellerde ise bu tabirler çoğu yerde dinî bir gâyeye hizmet etmekten çok dîvân edebiyatının kendine mahsus dünyası içinde kullanılmıştır.

Yazımızı Yûnus Emre'nin, namaz kılanların Allah Teâlâ'nın huzurundan eli boş dönmeyeceğini ifade ettiği beytiyle bitirelim:

Namâz kılan âdemiler tehî kalası degüldür
Ol pâdişâh dergâhından kimseyi mahrum eylemez

DİPNOTLAR

1 Fuzûlî Dîvânı (haz. Kenan Akyüz ve dğr.), Ankara, 2000, s. 138.
2 a.g.e., s. 141.
3 a.g.e., s. 196.
4 a.g.e., s. 230.
5 Hayrettin İvgin, "Put ve Putperestliğin Mitolojik Boyutu", Kültür Evreni, sy. 22 (Ankara, 2014), s. 97.
6 bk. Harun Öğmüş, "Kur'an'ın Osmanlı Şiirindeki Akisleri (Fuzûlî ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Gazelleri Çerçevesinde Bir Tetkik", Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları I, İstanbul, 2011, s. 357.
7 bk. Cihan Okuyucu, "Kelâmî Mahlaslı İki Dîvân Şairi: Kelâmî Cihan Dede ve Kelâmî-i Rûmî", Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, sy. 1 (İstanbul, 2008), s. 209.
8 bk. Turgut Karabey, "Dîvan Şiirinde 'Sapma'lar", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sy. 32 (Erzurum, 2007), s. 35.
9 en-Nisâ 4/43.
10 Fuzûlî Dîvânı, s. 248.
11 Nesîmî Dîvânı (haz. Hüseyin Ayan), Ankara, 1990, s. 97.
12 "Zahit görünürde her ne kadar seccâdeyi omuzundan eksik etmiyorsa da hakikatte tenhâ köşelerde şarap fıçısının dibinde sızıp kalmaktadır." Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı (haz. Hasan Kavruk), Ankara, 2001, s. 306.
13 Niyâzi-i Mısrî Dîvânı (haz. Kenan Erdoğan), Ankara, 1998, s. 98.
14 Ahmet Kahraman, Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerîf, İstanbul, 1972, s. 164.
15 a.g.e., s. 164.
16 Yûnus Emre Dîvânı (haz. Mustafa Tatcı), İstanbul, 2008, s. 154-155.
17 a.g.e., s. 127.
18 a.g.e., s. 46.
19 a.g.e., s. 359-360.
20 Ahmedî Dîvânı (haz. Yaşar Akdoğan), Ankara ty. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap yayını), s. 50-51.
21 Âşık Paşa, Garibnâme (haz. Kemal Yavuz), İstanbul, 2000, II, 423.
22 Eser öğrencimiz Yasemin Kızıltuğ tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmaktadır.
23 Abdurrahman Güzel, Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı, Ankara, 2004, s. 684-685.
24 Âlim Yıldız yayımladığı bir makalede bu manzûmenin Muhammed Âgâh Efendi'ye âit olabileceği ihtimâlini dile getirmektedir. Âlim Yıldız, "Müellifi Meçhul Bir Şurût-ı Salât Mesnevîsi", Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, XIII/2 (Sivas, 2009), s. 177.
25 Bilal Kemikli, "Popüler Dinî Kültürümüze Dâir Bir Manzûme ve Üç Şâir -Hudâ Rabbim Manzûmesi Etrafında Tartışmalar", Journal of Islamic Research, XIV/3-4 (Ankara, 2001), s. 499.
26 Gülsüm Özcan, Manzûme-i Akāid-i Seyyidî, yüksek lisans tezi, 2013, FÜSBE, s. 131-132.
27 M. Mustafa Karaca, Yahya Efendi'nin Vasiyetnâme-i Birgili Manzûmesi, yüksek lisans tezi, 2008, Adnan Menderes Ünv. SBE, s. 93.
28 Serap Ekşioğlu, Kadı Hüseyin Ispartavî: Manzûme-i Akāid, yüksek lisans tezi, 2012, RTEÜ, Sos.Bil.Enst., 226.
29 a.g.e., 301.
30 Yûnus Emre Dîvânı, s. 128.

Süleymaniye Kütüphanesi, Özel nr. 23, poz nr. 23.

MİRÂCİYE*

Mirâciye, İslâm edebiyatı ve sanatlarında Hz. Peygamber'in miracını konu alan eserlerdir. Mirac mucizesi bütün Müslüman milletlerin medeniyetlerine edebiyat, musiki, minyatür, hat ve kitap sanatlarına yansımıştır.

Türk Edebiyatı noktasında Mi'rac, Türkçe eserlerde çokça işlenmiştir. Müstakil olanların dışında siyer ve mevlidlerle mucizat-ı nebi gibi eserlerin, Muhammediyye ve Garibname gibi kitapların birer bölümü de miraca ayrılmıştır. Ayrıca divanlarla din dışı mesnevilerde bu konuda şiirlere yer verilmesi bir gelenek halini almış zamanla kasidelerin miraciyye, mesnevilerin ise miracnâme adıyla anıldığı zengin bir edebi tür oluşmuştur. Aruzun en çok "fâilâtün fâilâtün fâilün" ve "mefâilün mefâilün feulün" kalıplarının kullanıldığı miraciyyelerin kaside formuyla yazılanlarında konu ortalama elli-altmış beyit içinde özetlenirken mesnevilerde 2000'e yaklaşan beyit hacminin sağladığı imkânla çok tafsilatlı olarak işlenmektedir. Kasidelerin nesîb kısmı mirac gecesi meydana geldiğinden bu manaya gelen Arapça ve Farsça kelimeler üzerinde kurulmuş söz sanatlarıyla başlar; hadise küfür karanlıklarını ortadan kaldıran nurani ve ilahi bir mucize şeklinde takdim edilerek gecenin önemi vurgulanır. Ardından gecenin ve gökyüzünün tasvirine geçilir. Bazen de mirac öncesi yine gece gerçekleşmiş olan şakk-ı sadr mucizesine temas edilir ve miracın safha safha tasvirine geçilir. Ümmü Hani'nin evinden başlayan bu yolculukta Cebrail'in burağı cennetten getirişi anlatılır. Burağın uzun uzadıya tasviri miraciyyelerin en önemli konularındandır. Daha sonra Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'ya gidişi orada diğer peygamberlere namaz kıldırması ve onlardan üstünlüğü vurgulanır.

Kudüs'ten tekrar semaya yükselişi (uruc) sırasında sahrenin (sert taş, taş kütlesi) Resul-i Ekrem'in ardından harekete geçmesi ve "dur" ihtarıyla havada asılı kalması (hacer-i muallak) mucizesi telmihler, tecahül-i arifler, hüsn-i talillerle süslenerek nakledilir. Bunu gökyüzünde dolaşma, sema katlarında diğer peygamberlerle tanışma, cennet, tuba, huriler, köşkler, ırmaklar ve cehennem hayatı tasvirleri takip eder. Resulullah'ın "kabe kavseyn" makamına ulaşması. Allah ile mülakatı ve rabbi katındaki değeri anlatılarak sanatkârın bakış açısına göre farklı yorumlarla şekillendirilir. Namazın miracda farz kılınması, Hz. Peygamber'in dönüşte hadiseyi ashabına müjdelemesi, müminlerin kabulü ve müşriklerin inkârı gibi hususlar işlenir. Bu muhteva Ganizade Mehmed Nadirî'nin miraciyyesinde en güzel ifadesini bulmuştur. Mesnevîlerde ise tevhid, na't ve münacâtın ardından yukarıdaki konuların her biri bir kaside hacmine ulaşan bölümler halinde bazen İsrailiyât'a dayanan rivayetlerle anlatılır. Bu arada na't ve münacatlara, kaside ve gazellere de yer verildiği, namaz ve diğer

*Bu yazı Mustafa Uzun tarafından kaleme alınan "Mi'râciyye" maddesinden kısaltılarak hazırlanmıştır. (bkz. DİA, c.30, 2015, s.135-140)

ibadetler hakkında bilgiler aktardığı dikkat çeker. Abdülvasi Çelebi, Abdülbaki Arif, İsmail Hakkı Bursevi ve Arif'in mi'raciyyeleri bu özellikleri ortaya koyan mesnevilerdir.

Mi'rac, Türk edebiyatında ilk defa bir motif olarak Satuk Buğra Han Destanı'nda görülür. Çağatay sahasında XII. yüzyılda Hakim Ata tarafından yazıldığı kabul edilen 122 beyitlik "Miracnametü'l-hazret" türün ilk müstakil örneği olup hece vezniyle ve sade bir dille kaleme alınmıştır

Anadolu sahasında ilk müstakil miraciyye XV. yüzyılın başında (808/1405) Ahmedî tarafından yazılmıştır. "Tahkik-i Mirac-ı Resul" başlıklı 497 beyitlik eser, şairin divanındaki kısa miraciyyelerden farklı olduğu gibi İskendername'sindeki mevlid bölümünden de ayrıdır.

XVI. yüzyıldan itibaren divanların içinde miraciyyelerin artmaya başladığı, XVII ve XVIII. yüzyıllarda ise hemen her şairin divanında bir veya birkaç miraciyyenin yer aldığı görülmektedir. Bunların en eski örneği Lamii Çelebi'ye (ö. 938/1532) aittir. Gânizade Mehmed Nadirî ise türün meşhur mi'raciyyesinin şairidir. Nev'îzade Ataî, Nailî-i Kadim, Neşati, Sabit, Nazim, Salim Mehmed Emin Efendi, Ali Nutki Dede, İzzet Molla, Lebib ve Adile Sultan bu konuda manzumeleri olan şairlerden bazılarıdır.

Türk Din Musikisi Kaynaklarında, mi'rac kandilinde mi'raciyye okuma adetinin XVIII. yüzyılda Nâyi Osman Dede'nin mi'raciyyesiyle başladığı görüşü hakimdir. Ancak Türk edebiyatında ilk miraciyyenin XII. asırda kaleme alındığı, ilk müstakil mevlid ve miraciyyenin de XV. yüzyılda yazılıp okunduğu düşünülürse bu tarih epey geçtir. Ayrıca XIV. yüzyılda Muînü'l-mürid ile Harizmi'nin Muhabbetnamesi dini toplantılarda okunmaktaydı. Yazıcızade Mehmed'in Muhammediyye'si de yazılışından itibaren mevlid gibi okunduğuna göre bu eserdeki mirac faslının da mi'rac kandillerinde okunmuş olması mümkündür. Kaynaklarda belirtildiğine göre bir kandil gecesinde Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi, Üsküdar Doğancılar'daki tekkesinde Nâyi Osman Dede'den mevlid gibi okunmak üzere bir mi'raciyye yazıp bestelemesini istemiş bunun üzerine Osman Dede kaleme aldığı eserini segah, müstear dügah, neva, saba hüseyni, nişâbur makamlarında yedi bölüm (hane) halinde besteleyip ilk defa burada okumuştur.

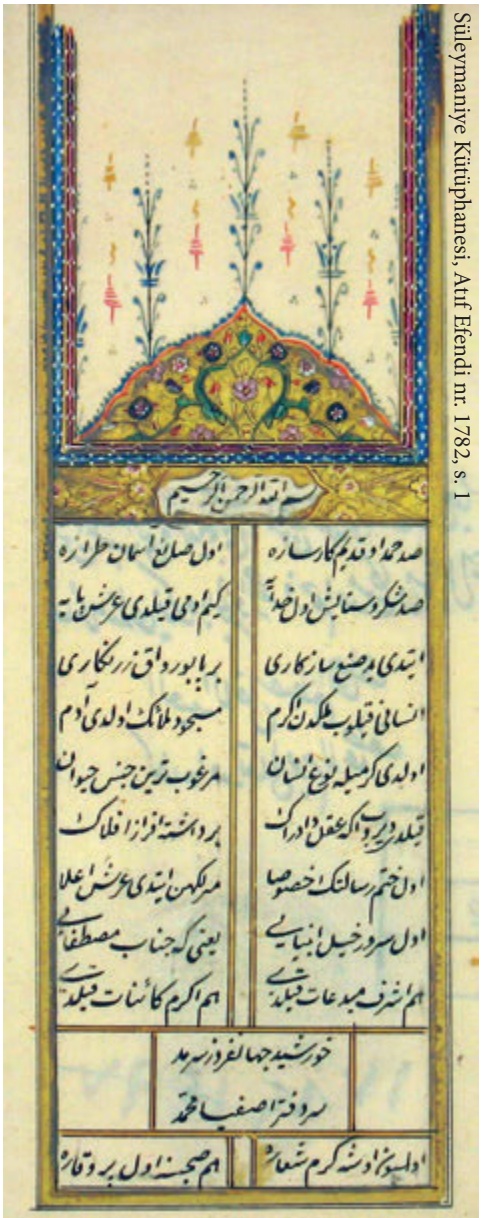

Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi nr. 1782, s. 1

Tekkelerin kapatılmasından sonra miraciyye ilk olarak 12 Mayıs 1951'de Aziz Mahmud Hüdayi Asitanesi'nde İsmail Gavsi Erkmenkul Hopçuzade Mehmet Şakir Çetiner, Hâfız Hasan Hilmi Başaranel ve arkadaşları tarafından okunmuştur. Son miraciyyehan Şakir Çetiner ve arkadaşları Vakıflar İdaresi'nin ilgisizliğine rağmen mi'raciyye vakıflarını 1980'li yıllara kadar yaşatmaya çalışmışlar ve İstanbul'da Sümbül Efendi Camii'nde Kazasker Mehmed Süeda Vakfı adına Tophane'de Kadirîhâne Camii'nde (eski Kadirî Asitanesi) Rıfat Mehmed Paşa ve İsmail Gavsi Efendi vakıfları, Bursa'da İbrahim Paşa Camii'nde Safiye Hanım Vakfı gereği mirâciyye okumayı sürdürmüşlerdir. ■

BEYAZ PERDEYE AKSEDEN HÂLİYLE NAMAZ

Yrd. Doç. Dr. Bilal YORULMAZ
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Ana akım Türk sinemasının son yıllara kadar dine karşı geliştirdiği en yaygın tavır, onu görmezden gelmek olmuştur. İslâm'a ait unsurlar Türk kültüründe önemli bir yer tutmasına karşın, sinemada kendine ait doğal bir temsil bulamamıştır. Ülkemizin sokaklarında birkaç saat dolaşan bir kişinin ezan sesi işitmemesi, bir caminin önünden geçmemesi, günlük hayatta kullanılan dinî ifadeleri duymaması neredeyse imkânsızdır. Buna rağmen son yıllara kadar çekilen birçok filmde bunlardan herhangi birine rastlanmadığı görülmektedir. Bu durumu ünlü yönetmen ve oyuncu Yılmaz Erdoğan şu şekilde ifade etmektedir:

"Türkiye'deki bir sette günde beş kez ezan için durursun. "Aziz Allah" dersin, beklersin, çay içersin ama filmde duyulmaz o ezan. Bir yabancı buraya geldiğinde mutlaka bir İstanbul sabahı uyanıyor, ezanı bir çeker. Sen de Batıcı kafalı biri isen 'bunlar da bizi böyle gösteriyor' dersin. Yerelliğin bir numaralı şeyi din. Gelişim olarak materyalist bir kampın ağırlığı söz konusu. Buradaki materyalizmin bizdeki karşılığı laikliktir. Bu iş din eşittir yobazlık denklemine kadar gitti. Hepimize yansıyan din deyince gözümüzün önüne Cumhuriyet dönemi filmlerindeki deli, kötü kişiler geldi."[1]

Dine karşı bu görmezden gelme tavrının bir uzantısı olarak Türk sinemasındaki birçok filmde namaz ya da namaza hazırlık (ezan, abdest) beyaz perdeye aksetmemektedir. Konu gereği birçok filmde namaza yer verilmemesi normal karşılanması gereken bir durumken; ezan gibi sosyal hayatın içine nüfuz etmiş bir unsurun filmlerde yer almaması, tek kelimeyle gariptir.

Senaryo gereği namaza yer veren birçok filmde ise çok bariz hatalar göze çarpmaktadır. Namaza hazırlık ya da namazın kılınış şartları ile ilgili hatalara verilebilecek birçok örnek bulunmaktadır. Bunlardan biri

Umut (1970) filminde define avcısı hocanın kıldığı namazdır. Hoca, sabah namazını güneş tam doğarken kılmaktadır. Hâlbuki güneş doğarken, batarken ve tam tepedeyken namaz kılınmaz. Benzer şekilde Beş Vakit (2006) filminde de güneş doğarken ezan okunmaktadır.

Hacivat-Karagöz Neden Öldürüldü (2006) filminde "Hırsız var!" diye bağırarak yaklaşan insanları duyunca önce imam, ardından da cemaat namazı bırakarak koşturmaya başlamaktadır. Hâlbuki fıkhi kurallar gereği farz namaz, ancak zaruri bir durumda terk edilebilir.[2]

Kara Murat Fatih'in Fermanı (1972) filminde ise Fatih askerleriyle Ayasofya'da cemaatle namaz kılmaktadır. Fakat cemaat namazındaki saf düzeninin aksine askerler arasında önden ve yandan üçer kişilik boşluklar bulunmakta; rükûu da tam olarak eğilmeden yapmaktadırlar.

Yukarıdaki örnekleri çoğaltmak maalesef mümkündür. Her konuda uzman desteği alan film yapımcılarının dinî konularda, alanın uzmanlarına danışmadan yaptıkları her filmde böylesi yanlışların olması kaçınılmazdır.

"Beyazperdede senarist ve yapımcıların din ve din adamının, dinî ve ahlâkî değerlerin toplumа nasıl aktarılacağı konusunda yeterince bilgi sahibi olmaları gerekir. Bunun için nasıl sinemada ışıkçı, ses teknisyeni, kostümcü gerekli elemanlar ise dinî sahadaki uzmanların da vazgeçilmez olduğu bilinmeli."

Beyazperdede senarist ve yapımcıların din ve din adamının, dinî ve ahlâkî değerlerin topluma nasıl aktarılacağı konusunda yeterince bilgi sahibi olmaları gerekir. Bunun için nasıl sinemada ışıkçı, ses teknisyeni, kostümcü gerekli elemanlar ise dinî sahadaki uzmanların da vazgeçilmez olduğu bilinmeli, dinî ve ilmî birikimi olanlardan mutlaka danışmanlık hizmeti alınmalıdır.[3]

Önce öğrenilen bilgilerin sonra öğrenilecek olan bilgileri engellemesine, öğrenilmesini zorlaştırmasına "ileriye ket vurma"; sonradan öğrenilen bilgilerin önceki bilgileri engellemesine de "geriye ket vurma" denilmektedir.[4] Filmlerde yer alan yanlış bilgiler ileriye ve geriye ket vurmaya sebep olmaktadır. Dinî konuları doğru bir şekilde öğrenen kişi filmlerde aksi bir durumla karşılaştığında geriye ket vurma meydana gelebilmektedir. Bazen de filmlerden edinilen yanlış bilgiler sonucunda doğru bilgilerin öğrenilmesi ve benimsenmesi zorlaşmaktadır. Sık tekrar edilen yanlışlar ise olumsuz pekiştireç vazifesi görmektedir. Yanlış bir bilgi birçok filmde tekrar edildiğinde, belleklerde kalıcı biçimde yer edinmekte ve bu yanlışın sonradan düzeltilmesi zorlaşmaktadır.

Son yıllarda ülkemizde çekilen komedi filmlerinde namaz ile birlikte diğer dinî konulara da ilginin arttığı gözlenmektedir. Bazı komedi filmlerinde namaz, komedi malzemesi olarak kullanılmaktadır. Bunların bir kısmında namazla alay edilmekte ya da namaza uygunsuz bir şekilde yer verilmektedir. Örneğin Vay Başıma Gelenler (2013) filminde karakterler namazı bozacak hareketler yapmaktadır. Uygunsuz bir şekilde bir tam saf yerine arka arkaya iki yarım saf şeklinde kılınan cemaat namazında karakterlerden biri secdede uyumakta diğeri ise onu her seferinde tokat atarak uyandırmaktadır. Vay Başıma Gelenler 2 Buçuk (2014) filminde ise imam yerine sarhoş bir adam cenaze namazını tarif etmekte, cemaat de sarhoşun anlamsız hareketlerini taklit etmektedir. Bir diğer film olan Oflu Hocanın Şifresi

"My Name is Khan" filminden bir sahne

(2014) isimli filmde arkadaşlarına şaka yapmak isteyen kişiler, sahte bir cenaze namazı tertip etmekte, bu sırada ağır küfürler edilmektedir.

Komedi unsuru olarak kullandığı hâlde namaza uygunsuz şekilde yer vermeyen filmler de bulunmaktadır. Örneğin Düğün Dernek (2013) filmindeki bayram namazı sahnesinde birçok espri yapılmaktadır. Fakat bu esprilerin hiç biri rencide edici ya da uygunsuz nitelikte değildir.

Türk sinemasında namazı hak ettiği şekilde gösteren, maneviyatı ve önemini öne çıkaran filmler de bulunmaktadır. Bunlardan biri Minyeli Abdullah (1989) filmidir. İrtica yaftası ile haksız yere hapse atılan bir Müslümanın hayatının konu edildiği filmde baş karakter Abdullah, işkence görmesine, namaz kılmak için uygun şartların az olmasına rağmen namazını huşu içinde kılmaktadır. Hapisten çıktıktan sonra himayesine aldığı çocuğa da ilk olarak namaz kılmasını öğretmektedir.

"Traitor" filminden namaz sahnesi (Hain, 2008)

New York'ta Beş Minare (2010) filminde de benzer bir durum söz konusudur. Hacı Gümüş adlı başkarakterin evi terör şüphesiyle FBI tarafından basılır. Bu sırada Hacı Gümüş namaz kılmaktadır ve son oturuştadır. Namazın zorunlu bir sebep olmadıkça bozulamayacağını bilmeyen FBI ajanları, Hacı Gümüş'ün selam vermesini beklemeden ellerini kelepçelemeye başlar. Hacı Gümüş ise o pozisyonda selam vererek namazını tamamlar.

Benzer sahnelere farklı ülke sinemalarında da rastlamak mümkündür. Örneğin bir Hollywood yapımı olan Traitor (Hain, 2008) filminde Samir Horn adlı başkarakter terör iddiasıyla Yemen'de hapse atılır. Zor hapishane şartlarına rağmen huşu içinde namazını kılar. O namaz kılarken hapishane kabadayısının kendisine sataşmasına rağmen namazını bozmaz.

Hint sinemasından ise My Name is Khan (Benim Adım Khan, 2010) filmini örnek verebiliriz. Khan, ABD'de yaşayan Hint asıllı bir Müslümandır. Khan'ın üvey oğlu, Müslüman olduğu gerekçesiyle 11 Eylül Olaylarından sonra bir grup Amerikalı genç tarafından öldürülür. Khan'ın eşi, oğullarının ölümünden dolayı kocasını suçlar. Oğlunun, bir Müslüman ile evlenmemiş olsa cinayete kurban gitmeyeceğini düşünen kadın, Khan'ı ancak ABD başkanına gidip "Benim adım Khan ve ben bir terörist değilim." demesi karşılığında affedeceğini söyler.

Khan saf niyetlerle yolculuğa çıkar. Yol boyunca Khan'ın çeşitli durumlarda kıldığı namazlara şahit oluruz. Fakat bunların arasında en etkileyici olanı ıssız bir dinlenme tesisinde kıldığı namazdır. Khan otobüsle seyahat etmektedir ve burada Müslüman bir çiftle karşılaşır. Namaz kılmak isteyince Müslüman çift kendisini uyarır ve orada namaz kılmasının tehlikeli olacağını söyler. Gerçekten de 11 Eylül sonrasında ABD'de Müslüman olmak zorlaşmış, halk Müslümanlara karşı hassaslaşmıştır. Khan bu teklife itiraz eder. Namaz vaktinin geldiğini ve namazı orada kılması gerektiğini söyler. İnsanların şaşkın bakışları arasında seccadesini kumlara serer ve namazını kılar.

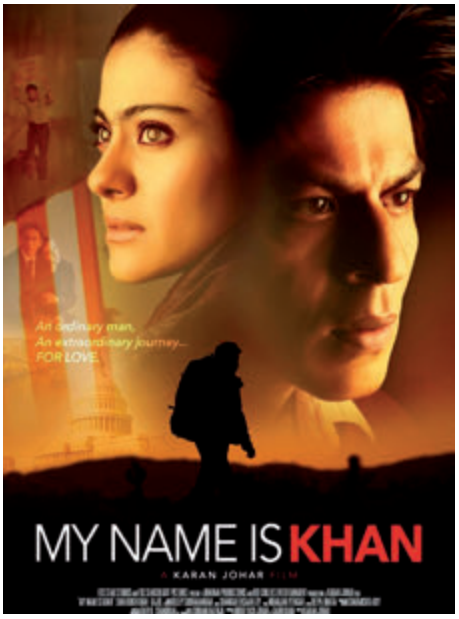

Son örnek olarak Endonezya sinemasından Ayat Ayat Cinta (Sevgi Ayetleri, 2008) filmini gösterebiliriz. Fahri, Ezher Üniversitesi'nde burslu olarak okuyan, başarılı bir gençtir. Evlenme çağı gelen Fahri, dört bir yandan aşk mektupları, teklifler almaya ve imalarla dolu sözler duymaya başlar. Fahri kendisine gelen aşk mektuplarını şeyhi Osman Talakki'ye vermektedir. Metroda bir tartışma sonucu tanıştığı Ayşe'den hoşlanır ve evlenir. Bunu duyan ve kendisine ilgi duyan Maria hastalanır, Nurul ise aşk mektubuna karşılık vermeyen Fahri'ye tecavüz iftirasında bulunur. Bu sebeple ceza alan Fahri'yi hapishanede zorlu günler bekler. Bu suçun cezası ise idamdır.

Ayşe hamiledir; çocuğunu ve Fahri'yi kurtarmak için Maria'nın şahitlik etmesine ihtiyacı vardır. Bunun için Ayşe, Fahri'yi Maria ile evlenmeye zorlar. Fahri beraat eder ve kovulmuş olduğu El Ezher'e tekrar kabul edilir. Bu arada Maria Müslüman olur. Fakat gizli tutulan hastalığı ortaya çıkar. Sağlık durumu kötü olan Maria, Fahri'den kendisine namaz kıldırmasını ister. Fahri öne geçer ve imam olarak namazı kıldırır. Arkada Ayşe'nin yanında duran Maria ise yatakta uzanmış şekilde namazını ima ile kılmaktadır. Fahri ve Ayşe namazlarını bitirdiklerinde Maria'nın namaz kılarken ruhunu teslim ettiğini anlarlar.

Görüldüğü üzere ülkemizde ve dünyada namaz çeşitli vesilelerle filmlerde yer almaktadır. Bu filmlerde kimi zaman komedi malzemesi yapılmakta ya da uygunsuz bir şekilde sunulmakta, kimi zaman çeşitli hatalarla gösterilmekte kimi zaman da hak ettiği önem verilerek temsil edilmektedir. Fakat tespit edebildiğimiz kadarıyla doğrudan namazın hikmeti, kişisel ve toplumsal hayattaki önemi gibi konuları ele alan bir film bulunmamaktadır. Namazla ilgili, Haccı etkili bir şekilde ele alan Le Grand Voyage (Büyük Yolculuk, 2004) benzeri bir filmin yapılmamış olması büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. ■

DİPNOTLAR

1 Yılmaz Erdoğan, "Batıcı Kafa Asıl Darbeyi Sanata Vurdu", Film Arası Aylık Sinema Dergisi, Mayıs 2012.
2 TDV, İlmihal I (İman ve İbadetler), TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 256-262.
3 Ömer Menekşe, "Türk Sinemasında Din ve Din Adamı İmajı", II. Uluslararası Dinî Yayınlar Kongresi, DİB Yayınları, 05-07 Kasım 2005, s.46.
4 Fatma Yılmaz, "Transfer ve Ket Vurma", http://www.pdrciyiz.biz/transfer-ket-vurma-t5530.html; Erişim: 12.11.2009

NAMAZ KİTAPLIĞI

Kâmil BÜYÜKER

Namaz; müminin miracı, dinin direği olunca elbette ki namaz kitapları da kitaplığımızda büyük bir yer tutmaktadır. Özellikle yakın dönemde yayınlanan kitaplar arasında namazı sadece bir ilmihal meselesi olmanın ötesinde ele alan eserler dikkat çekmektedir. Tanıtacağımız kitaplar da ağırlıklı olarak bu nitelikteki eserlerden oluşacaktır.

En güzel davet: Ezan

İlk eserimiz, çağrıların en güzeli ve namaza daveti, namazla dirilişi temsil eden ezan üzerine yazılmış olan *Ezanı Anlamak* (DİB. yay. 2012, 134 s.) kitabıdır. Ezanın ruhunu anlamaya büyük bir katkı sunan kitabın yazarı Yrd. Doç. Dr. Ömer Özpınar ezanın ehemmiyetini şu cümlelerle ifade ediyor: "İslâmi bir simge, lahûti bir sedâ, ilham verici bir davet, etkileyici bir tebliğ, sarsıcı bir uyarıcı ve hayat veren bir mana iklimidir." (s.11)

Ezanı Anlamak, ezanın tarihçesi ile başlıyor, ezan kelimelerinden, ezan duası ve ezana saygı ile devam ediyor. Kitaptaki, "Ezan ve Namaz Bütünlüğü" bahsi ayrı bir önem arz ediyor. Zira yazarın ifadesiyle Kur'an'da ezan, hep namazla birlikte zikredilir ve doğrudan ezan yerine namaza çağrı denilerek, ezanın namaz ile ilişkisi işaret diliyle vurgulanmış olur. Ezanın namazdan bağımsız düşünülemeyecek bir davet olmasının hikmeti, bu kitapta bütün detayları ile açıklanıyor.

Namazın fıkhi yönü

Kitabevlerinin raflarında namazın fıkhi yönüne işaret eden sayısız eser olduğunu görüyoruz. Bunlardan bir kısmı ilmihaller içinde geçen namaz bölümlerinin müstakil biçimde neşredilmesi mahiyetindedir. Bu nitelikteki birkaç eserin ismini zikredelim:

Namaz, Prof. Dr. Vecdi Akyüz, İz yay. 2006, 774 s.; *Namaz İlmihali*, Doç. Dr. İsmail Karagöz, Doç. Dr. Halil Altuntaş, DİB yay. Ankara 2011, 312 s.; *Namaz İlmihali*, İsa Kayaalp, 2005, Nesil yay. 192 s.; *Namaz İlmihali*, Mehmet Dikmen, Nesil yay. 2014, 152 s.

Namazın sırları

İbn Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiye* isimli eserinden bağımsız kit aplar oluşturma hedefinin bir parçası olan *Namazın Sırları* (Litera yay., İstanbul, 2015, 544 s.) isimli kitap, okurunu namaz ibadetinin batını yönünü düşünmeye davet ediyor. Kitabı tercüme ederek yayına hazırlayan Ekrem Demirli, meşhur eserinde namazla ilgili mezheplerin görüşlerini, kendi görüşünü ya da tercih ettiği görüşü dile getiren İbn Arabi'nin bu konuda esas üzerinde durduğu meselenin insan ve namaz ilişkisi olduğunu söylüyor.

Ekrem Demirli, "Namazın Anlamı: Yeryüzünde Halife, Varlıkta İkinci Olmak" başlığı altında şunları söylüyor: "İnsan, namaz ile yeryüzüne niçin gönderildiğini, Allah ile ilişkisini, bütün varlıklar içindeki yerini "zevk" yoluyla öğrenir. İbnü'l-Arabî insanın namazda halife olduğunu idrak etmesiyle ilgili düşüncesini izah ederken "namaz kılan" anlamında "musalli" kelimesinin bir anlamının "yarışta ikinci gelen" olduğunu hatırlatır. Bunun anlamı açıktır: insan varlıkta ikinci olandır. Allah karşısında ikinci olan insan! Namaz, bunu anlamak demektir." (s.37-38). Bu eseri bir başucu kitabı olarak değerlendirip, yavaş yavaş okumanızı öneriyoruz.

Namazın mana ve ehemmiyeti

Namazı şeklî bir ibadet olmaktan öte bir iç huzur, bir buluşma, Rabbe yaklaşma hâli kılmanın yöntemlerine dikkat çeken; bizi düşünmeye ve tefekküre sevk edecek eserlerin ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki Mustafa Karataş'ın, *İbadetlerde Ruh ve Şekil-İbadet mi Ayin mi?* (Ensar Nşr. 2014, 224 s.) isimli kitabıdır.

Mustafa Karataş, eserini bütün ibadetleri kapsayacak şekilde muhtevalandırmış. Namaz bahsinde ise

şunları söylüyor Karataş, "Namaz bir jimnastik değil; kas, kemik ve organ hareketi hiç değil. Namaz bir vicdan yatkınlığı, inandığımız şeylerin belirli vakitlerde tekrar edilmesinden ibaret olan bir emniyet sibobudur. Sapmamak için hayatımızın sigortasıdır. Namaz, ilahi kültürün tekrarıdır. Duymadığımızı yeniden duyurur, duygularımızı tekrar yaşatır. Böylelikle namaz hergün size bir duruluk ve yenilik getirir. Namazın icabı budur." (s.70)

Namaz konusunda hissiyatımıza tercüman olan bir başka eser de 48. baskısını yapmış olan *Niçin Namaz* (Timaş yay. 2015, 104 s.) isimli kitaptır. Kitabın yazarı Vehbi Karakaş, "Benim kalbim temiz!", "Beş vakit çok değil mi?", "Müslümanlık sadece namazla olmuyor!", "Her gün her gün namaz..." gibi ifadelerle bahanelerin ardına sığınanlara ayna tutmuş ve hakikati veciz bir üslupla hatırlatmış: "Kâinatta en yüksek hakikat imandır, imandan sonra namazdır."

İlk yayınlandığı yıllarda epey ses getiren ve hâlâ okunan bir eser olarak *Namaz: Bir Tevhid Eylemi* (Pınar yay., 2005, 216 s.) kitabını gösterebiliriz. Kitabın yazarı, Namaz Gönülleri Platformu'nun da kurucularından olan bir namaz sevdalısı Abdullah Yıldız'dır.

Yıldız, namazı salt bir beden hareketi formundan çıkarıp "beş vakit namaz, beş vakit inkılap" olarak niteliyor. İnsanın kendi acizliğinin, noksanlığının farkına varıp, heva ve heveslerinden sıyrılması, dünyadan, dünyaya meylettiren her türlü aracılardan uzaklaşması için bir inkılap: "Her namaz vakti çok büyük ve önemli bir inkılabın başlangıcıdır. Şirkin bataklığından, tevhid atmosferine, dünyanın geçici zevklerinden ahiretin ebedi lezzetlerine, kibir ve gurur ortamından tevazu ve tezellül hâline, tâğûtun ve şeytanın etki alanından Allah'ın hâkimiyetine kesin bir geçiş ve intikal vakti." (s.62-63)

Namaz Gönüllüleri Platformu kurucularından Dr. Kerim Buladı'nın *Namaz Akılları Durduran Mucize*, (Kayıhan yay. 2011, 176 s.) isimli kitabı ise Namaz'ın mahiyeti, tarihçesi ve insana kazandırdıkları üzerine kapsamlı bir diğer çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Namazın insan psikolojisi üzerine müspet tesirlerin tezahürlerini gösteren önemli bir başka çalışma ise Prof. Dr. Hüseyin Peker tarafından kaleme alınan *Psikolojik Açıdan Namaz ve Namaz Psikolojisi* (TDV. yay. Ankara 2013, 111 s.) isimli kitaptır.

Namazı edebi bir dille, müşahhaslaştıran ve tabir yerinde ise konuşturan bir yazar da Senai Demirci'dir. Yazar, *Kıl Beni Ey Namaz* (Timaş yay., 2014, 160 s.) eserinde adeta namazla konuşuyor; namazın Rabbiyle mükaleme de bulunuyor ve namazın bizden istediklerine tercüman oluyor: "Gönlünü yap namazın. Gözüne gir. Sevindir. Nazla. Gücenip de terk etme. Küsüp de kapısını kapatma. Sık sık ziyaretine git. Dizi dibine otur. Sonunda kuşkusuz diyeceğin 'Ah, keşke…'lerin yangınında teselli sunacak nur yüzlü ihtiyardır namaz sana." (s.90)

Çocukların ve gençlerin namazla imtihanı

Müslüman ebeveynlerin gündeminde öncelikle çocuklarının namazı sevmesi; hadiste anlatıldığı merhale ile namaza başlaması ve namazda daim hâle gelmesi vardır. Sanıldığı kadar kolay olmayan söz konusu aşamaların pratiğine ilişkin istifade edilebilecek eserler kaleme alınmaya başladı. Bunlardan biri de Ahmet Bulut'un *Çocuklarımıza Namazı Nasıl Sevdirelim* (Timaş yay., 2015, 175 s.) isimli kitabıdır.

Bu sahada yazdığı başka kitaplarla da tanıdığımız Ahmet Bulut, mezkur eserinde meselenin öğretmekten zor bir mesele olduğuna dikkat çekiyor: "Namazı öğretmek kolaydır. Zor olan onu sevdirmek, onun yolunu gözler hâle getirmektir. Bu da bir iki söylemeyle, tarif etmekle olacak bir şey değildir. Üzerinde düşünülmesi, uzun vadeli plan ve program yapılması, ciddi bir şekilde takip edilmesiyle sonuç alınacak bir eğitim sürecidir. Bugün bizim yaptığımız, çocuklarımıza namazın şeklini öğretmektir." (s.20) Yazar kitabını bu noktadan hareketle şekillendirmiş ve meseleyi Asr-ı Saadet'ten can alıcı tablolarla pekiştirmiş.

Çocukların ve gençlerin namaz bilinci ve eğitimi için hem yetişkinlere hem de çocuklara ve gençlere tavsiye edebileceğimiz eserler ise şunlardır:

Çocuğunuzu Namaz Kılmaya Alıştırma Yolları (52 Öneri), Dr. Ayşe Dolmacı, Ensar Neşr. 2014, 136 s.; *Gençler için Sorularla Namaz*, Ahmet Bulut, Timaş yay. 2015, 173 s.; *Tablolarla Namaz Hikâyeleri*, Cemil Tokpınar, Arif Ergun, Nesrin Çaylı, Nesil yay. 2010, 303 s.; *Genç İnsan ve Namaz*, Hasan Darcan, Muştu yay. 2012, 158 s.; *Namazı Yaşamak –Hikâyelerle Namaz Sureleri ve Duaları*, Veysel Akkaya, Erkam yay. 2009, 183 s.; *Namaz Öyküleri*, haz. Süheyl Seçkinoğlu, Timaş yay. 2013, 205 s.

Kayıp tarihimizin şâhideleri: Namazgâhlar

Medeniyetimizin namaza dair önemli şâhidelerinden birisi de namazgâhlardır. Şu an örneklerine çok az rastlayabildiğimiz namazgâhlardan yüz tanesine ilişkin bilgiler, *İstanbul'un 100 Namazgâhı* (İBB. Kültür a.ş. yay. 2010, 103 s.) isimli kitapta derlendi. Yazar Yavuz Tiryaki namazgâhları inşa tarzına göre sıralamış ve kitabını, "Mihraplı ve Minberli Namazgâhlar", "Çeşmeli Namazgâhlar", "Bir Çeşme ya da Kuyu Yanına İnşa Edilen Namazgâh Alanları ve Kıble Taşları", "Musalla Taşlı Namazgâhlar" olarak dört kısma ayırmış.

İstanbul'da 160 namazgâhın varlığını tespit eden Tiryaki, "Bu sayı yeni bilgi ve belgeler ışığında artacaktır." diyor. Namazgâhlarla ilgili okurunu tarihi bir yolculuğa çıkaran bu kitap vesilesiyle muhtemelen hiçbir yerde rastlayamayacağınız fotoğraflar eşliğinde, bu açık hava mescitlerini ziyaret edebilirsiniz.

Namaza dair sahaflık eserler

Tek parti dönemine özgü yasaklı yıllar sona erdikten sonra, özellikle 1950'li yıllar boyunca dinî neşriyatta belirgin bir çeşitlilik ve artış gözlenmiştir. Söz konusu dönemin karakterini yansıtan ve bugün ancak sahaflarda rastlayabileceğiniz türden birkaç eseri zikretmekte fayda var.

Bu kitaplardan nazara vereceğimiz ilk örnek, dönemin Altundağ Müftüsü Yusuf Ziyaeddin Ersal (Ezherî) tarafından kaleme alınan *Müslümanlıkta Taharet ve Namaz* (Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara, 1959, 36 s.) kitabıdır. Bir diğer eser "Beş Vakit Namaz Külliyatı"nın ilk eseri olan *Namaz Nedir?* (Çelik Cilt Matbaası, İstanbul 1953, 88 s.) isimli eserdir. Eserin alt başlığında *Namaz Hakkında Birkaç Söz, Ayetler ve Hadisler ve Namazın Ahlâkî ve Sıhhî Faideleri* yer alır. Eserin yazarı Emekli General Ömer Cemal Karabekir'dir. Dizinin devamı olan eserlere de bakıldığında yazarın bu işe bihakkın vakıf olduğu görülecektir. Bir diğer eser ise Namazın Esrarı (Bursa Yeni Basımevi, 1954, 32 s.) adını taşıyor. Bunu ve yazdığı diğer eserleri vaaz üslubuyla kaleme almış olması eserin yazarı Metin İrşâdî'nin muhtemelen bir vaiz olduğunu düşünmemize sebep oluyor.

Namazla ilgili yakın tarihimizde denenen "Türkçe ibadet" meselesinde kesin olarak tavır alan ve bu konuda Namaz ve Kur'an konulu bir dizi makale yayımlayan Ahmet Hamdi Akseki'nin yazıları yıllar sonra müsveddeleri bulunarak yeniden neşredildi. *Namaz ve Kur'an –Namazda Türkçe Kur'an Okuma Meselesi-* adıyla (Haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş, DİB yay. 2012, 110 s.) neşredilen eser, müsveddeleri 1926 yılına tarihlenen notlardan oluşuyor. Akseki'nin daha sonra bir kısmını isimsiz olarak Sebilürreşad'da neşrettiği yazı dizisi bu vesile ile tekrar okura ve tarihe kazandırılmış oluyor.

Ahmet Hamdi Akseki'nin Türkçe ibadet meselesine ilişkin görüşü nettir: "Namazda Kur'an okumak icma ile farz; Kur'an'ın herhangi bir dil ile tercümesine Kur'an adını vermek, aynı şekilde icma ile caiz değildir. Yine namazda Kur'an yerine Kur'an'ın tercümesini okumanın caiz olmadığı da bütün fıkıh mezheplerinin ortak görüşü ile sabittir. Bundan dolayı namazda Kur'an'ı bırakıp da Kur'an yerine tercüme okumak namazı şer'i konumundan uzaklaştırmak, onu hafife ve eğlenceye almak anlamını içerir." (s.39) Akseki'nin yazılarının bu derlemesi, yakın tarihimizde yaşanan bazı karanlık sahneleri aydınlatacak bilgileri barındıran belge niteliğinde bir çalışma olması bakımından okurun ilgisini fazlasıyla hak eden bir çalışmadır.

İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ ARŞİVİ

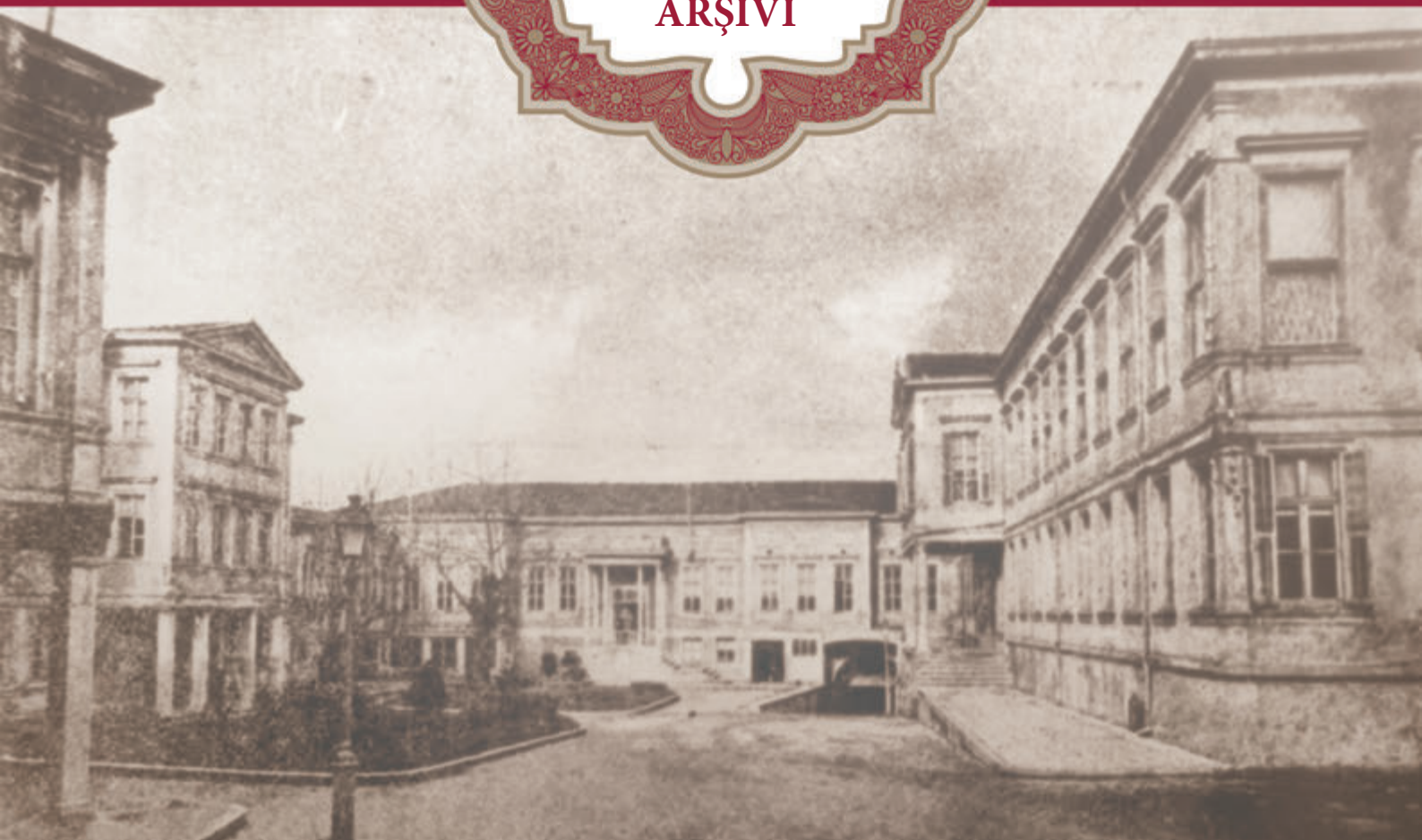

Portre

MUSUL'DAN DERSAADET'E UZANAN İLİM YOLCULUĞU
SEYYİD HASAN HÜSNÜ EFENDİ[1]
(1831[2]-1901)

Dr. Ayhan IŞIK
İdari ve Mali İşler Şube Müdür vekili,
İstanbul Müftülüğü

Ailesi ve Doğumu

Kadızâde Seyyid Hasan Hüsnü Efendi, Musul'da 1831 (h. 1247) yılında dünyaya gelmiştir. Babası ulemadan ve Sâdât-ı Hüseyniyye'den Fahrizâde Seyyid Mehmed Efendi'dir.

Orta boylu, aksakallı, az çalık kaşlı, siyah gözlü ve beyaz çehreli[3] olan Hasan Hüsnü Efendi Hanefi mezhebine mensuptur.

Hasan Hüsnü Efendi'nin babasının Nakîbü'l-eşrâf[4] Kaymakamı olması[5] ve aynı zamanda kendisinin şeyhülislamlığa sunduğu tercüme-i hâl varakasında babası için "…sülâle-i tâhireden ve sadât-ı Hüseyniyyedendir…" ifadesi onun da bu kutlu soydan geldiğini göstermektedir.

Tahsil Hayatı

Seyyid Hasan Hüsnü Efendi'nin yetiştiği dönemde henüz Mekatib-i ibtidaiyye açılmadığı için ilim yolculuğuna Musul'daki mahalle mektebinde Kur'ân-ı Kerîm hıfzı ve ilmihal kıraatiyle başlamış ve akabinde Musul Reisü'l-uleması Ömerîzâde Abdullah Efendi ve Hayyatzâde Ahmed Efendi'den ilim tahsil ederek icazetnâme almıştır.

Nesebine yakışır bir şekilde eğitim alan Hasan Hüsnü Efendi, parlak zekâsı ile dönemin âlimlerini hayretler içerisinde bırakmıştır. Arapça, Türkçe ve Farsça öğrenmiş, bu dillerde şiir yazabilecek seviyede vukûfiyet sağlamış ve zamanla öğrencilerine icazet vermeye başlamıştır.

Bağdat Müftüsü ve Rûhü'l-meânî Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm adlı meşhur tefsirin yazarı Seyyid Mahmud Ebussenâ el-Alûsî, Kadızâde Hasan Efendi için "Bu gencin zekâsı beni kendisine hayran bıraktı. Ahlakı ve ilmi, onun ulvî nesebiyle müsemma olduğunu da açıkça ortaya koymuştur." demiştir. Dönemin şairleri Hasan Hüsnü Efendi için şiirler yazmış ve Irak beldesinin övünç kaynağı, Şam ve Yemen halkının ilmini kıskandığı bir âlim olarak vasıflandırmıştır.[6]

Hizmetleri

Seyyid Hasan Hüsnü Efendi, 1856 yılında ruûs imtihanını başarıyla geçerek 24 yaşında, 600 kuruş maaşla Musul mahkemesi bâb nâibliğine tayin edilmiştir. 1860 yılında fahri olarak Musul meclis-i kebir azası olmuştur. Yedi senelik başarılı bir memuriyet hayatından sonra Diyarbakır Müfettiş-i Hükkâm ol-

Seyyid Hasan Hüsnü
Efendi'nin icazetnameleri

muş; 5 Mart 1868 tarihinde 3000 kuruş maaşla Diyarbakır merkez nâibliğine tayin edilmiştir. 9 Ağustos 1869'da havasına alışamadığı ve maaşının altıda biri kesildiği için 2500 kuruş maaşla Süleymaniye Sancağı nâibliğine atanmıştır.

Hüsnü Efendi Süleymaniye'de iki sene başarılı bir şekilde görev yaptıktan sonra bölgenin iklim şartlarının ağırlığı nedeniyle istifa etmiş ise de 10 Mart 1872'de 5000 kuruş maaşla Kerkük ve Şehrizor sancakları nâibliğine tayin edilmiştir. İlk olarak 4510 kuruş maaşla Zor sancağı nâibliğine, akabinde, 29 Haziran 1879 tarihinde ise 5000 kuruş maaşla Musul nâibliğine[7] ve 27 Mart 1884'te[8] 4000 kuruş maaşla Van nâibliğine atanmıştır.

Hasan Hüsnü Efendi, Van'ın soğuk havasına alışamadığından bir yıl sonra 31 Mart 1885'te 3500 kuruş maaşla Mamuratülaziz nâibliğine, 29 Eylül 1886'da 5000 kuruş maaşla Suriye nâibliğine, 25 Şubat 1887'de bilâd-ı hamse pâyesini alarak Şam Mevleviyetine, 1887'de 6840 kuruş maaşla Şam nâibliğine ve beş ay sonra da 4000 kuruş maaşla Adana nâibliğine atanmıştır. 1890 yılında hac vazifesini eda ettikten sonra 17 Ağustos 1890 tarihinde 4367 kuruş maaşla Medine-i Münevvere kadılığına tayin edilmiştir.

İlmi pâyesi her geçen gün artan Hasan Hüsnü Efendi, 27 Şubat 1875'te İzmir pâyesiyle; hüsn-i hizmetine binaen 3 Ekim 1877'de de Mahrec İzmir pâyesi ile taltif edilmiştir. Görevindeki başarı, sadakat ve hüsn-i hizmetinden dolayı kendisine 12 Aralık 1887 tarihinde üçüncü rütbeden bir kıta nişân-ı Osmanî[9] verilmiştir. 7 Ağustos 1889 tarihinde İstanbul'da tefsir yazımıyla meşgul iken kendisine Haremeyn pâyesi verilmiştir. 20 Ağustos 1889 tarihinde ise üçüncü rütbeden Mecidî nişânı[10] ile taltif edilmiştir.

İstanbul'a hayranlığını sürekli ifade eden ve şiirlerinde de bu özlemini dile getiren Hasan Hüsnü Efendi, 27 Temmuz 1892 tarihinde 10.000 kuruş maaşla Evkâf-ı Hümayûn Müfettişliğine tayin edilmiş ve bu görevini vefatına kadar sürdürmüştür.

Hasan Hüsnü Efendi'nin Musul'da başladığı ilim ve irfan yolculuğu 4 Mayıs 1901 tarihinde İstanbul'da noktalanmıştır.[11]

Tercüme-i Hâl Varakası

Şeceresi

Nüfus Tezkiresi

Eserleri

Güçlü bir kaleme sahip olan Hasan Hüsnü Efendi, müfessir, şair ve edip kimliğiyle telif ettiği kıymetli eserler neticesinde 14 Ocak 1892 tarihinde gümüş ve altın imtiyaz madalyası almış ve dönemin Padişahı Sultan II. Abdülhamid'in övgü ve takdirlerine mazhar olmuştur.

Hasan Hüsnü Efendi, uzun süren memuriyet hayatı esnasında pek çok eser kaleme almış ve bu eserleri ilim dünyasına kazandırmıştır:

1. Mantık ilminde Şerh-i Şemsiyye haşiyesine Saadeddin Taftazani'nin öğrencilerinden Molla Davud'un yazdığı haşiye üzerine 300 sayfalık bir haşiye kaleme almıştır.

2. Şair Farukî Abdülbaki Efendi'nin Kaside-i Raiyye isimli eserine 400 sayfalık şerh yazmıştır.

3. Mantıkta Gelenbevi İsmail Efendi'nin Burhan'ına yazdığı şerhe Şerh-i Burhan-ı Gelenbevî[12] ismini vermiş ve Sultan II. Abdülhamid'e takdim etmiştir. Kitabı Tenvirü'l-Burhan ismiyle basılmıştır.[13]

4. 20 sene Kur'ân-ı Kerîm tefsiriyle iştigal etmiş, İsra suresine kadar yazdığı tefsiri "Fethü'r-Rahman fî Tefsiri'l-Kur'ân" ismiyle 4 cilt olarak basılmıştır.

5. Güçlü bir şair olan Hasan Hüsnü "Divân-ı Şiir" isimli bir de divan kaleme almıştır.

6. Osmanlı topraklarının pek çok bölgesinde kadılık yapan ve ömrünü ilim yolunda harcayan Hasan Hüsnü Efendi, yaşadıklarını ve gördüklerini "Mine'l-Musûli'z-Zâhira ilâ Diyarbakır el-Âmira" isimli eserinde toplamıştır.

Musul Nakîbü'l-eşrâf Kaymakamı Seyyid Hasan Efendi'nin,[14] Seyyid Hasan Hüsnü Efendi adına düzenlediği siyâdet hücceti/şeceresi:[15]

Hâza'n-nesebü sahîhun mütevâtirun lâ-şek fîhi ve hüve nesebu Kıdvetü'l-ulemâi ve zübdetü'l-fuzalâ es-Seyyid Hasan Hüsnü el-Musûlî fe-hüve minnâ ve dâhilün fî nesebin ve ene'l-fakîru'l-hakîr es-Seyyid Hasan Kaymakam-ı Nakîbü'l-eşrâf bi-vilâyeti'l-Musul el-mahrûse –ufiye anhu-

[Mühür] es-Seyyid Hasan

Bismillâhirrahmânirrahîm

Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn ve's-salâtü ve's-selâmu alâ Seyyidinâ Muhammed ve alâ âlihi ve ashâbihi ecmaîn emmâ bad: fe-hâza nesebü kıdvetü'l-

ulemâi'l-muhakkıkîn ve zübdetü'l-fuzalâi'l-müteahhirîn el-âlimü'l-muhakkık ve'l-fâdılü'l-müdekkık el-hasîbü'n-nesîb es-Seyyid Hasan bin es-Seyyid Mehmed bin es-Seyyid İsmail bin Mehmed bin Derviş bin Ali Gıyaseddin bin İsmail İmadüddin bin İbrahim bin Davud bin Mehmed Şemseddin bin Abdülgaffar bin Mehmed Nasreddin bin Hasan Rükneddin bin Abdullah Nasreddin bin Ahmed Muhyiddin bin İbrahim İzzeddin bin Mehmed Şerefeddin bin Zeyd Ziyaeddin bin Şerefeddin bin Zeyd Ziyaeddin bin Mehmed Kemalüşşeref bin Mehmed ez-Zâhid Ebulberekat bin Zıyaeddin bin Ahmed bin Mehmed bin Mehmed bin Abdullah bin Ali el-Muhaddis bin Abdullah es-Sâni bin Ali er-Rûhî es-Sâlih bin Abdullah el-Arac bin el-Hüseyin el-Asgar bin Ali Zeynelabidin bin el-İmam es-Sebt eş-Şehîd Seyyidü'ş-şühedâ Hüseyin bin Seyyidâ Mevlânâ Emirü'l-müminîn Ali bin Ebi Talib Abdimenaf bin Abdülmuttalib şehîbetü'l-hamd bin Haşim bin Abdimenaf bin Kusay bin Kinane bin Murre bin Ka'b bin Lüey bin Gâlib bin Fihr bin Malik bin en-Nadr bin Kinane bin Huzeyme bin Müdrike bin İlyas bin Mudar bin Nizar bin Mead bin Adnan bin Âd bin Âdd bin İlyas bin el-Hemisa bin Selaman bin en-Nabit bin Haml bin Kaydar bin İsmail Nebiyyullah bin İbrahim Halilullah salavâtun ve selâmun alâ nebiyyinâ ve aleyhimâ ve alâ cemîi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn. ■

Hizmet Cetveli

DİPNOTLAR

1 Makalemizin hazırlanmasında bizzat Seyyid Hasan Hüsnü Efendi'nin şeyhülislamlığa sunduğu tercüme-i hâl dosyasından istifade edilmiştir. Bk., İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 18/4, orijinal kayıt nr. 137a.
2 Seyyid Hasan Hüsnü Efendi'nin doğum yılı tercüme-i hâl dosyasındaki üç belgede de farklı şekilde yazılmıştır. Biz bu yılı, dosyadaki yazışmalar doğrultusunda tespit ettik ve Hasan Hüsnü Efendi hakkında yazılan makaleler ile doğruladık.
3 Meşihat Arşivi, 18/4, Orijinal Kayıt nr. 137/a, Belge nr. 2.
4 Nakîbü'l-eşrâf, İslâm devletlerinde Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyid ve şeriflerin işleriyle ilgilenen, neseplerini, doğum ve vefat kayıtlarını tutan, seyyidliklerinin ispatı için bulundurdukları siyâdet hüccetlerini düzenleyen, onları şanlarına uymayan işlere girmekten meneden, aynı zamanda haklarını koruyup ganimetten alacakları hisselerin aralarında dağıtılmasını sağlayan idareci konumundaki görevlidir. Eyalet, sancak ve kazalarda ise seyyidlerin hâl ve hareketlerinden Nakîbü'l-eşrâf kaymakamı sorumludur. Nakîbü'l-eşrâf kaymakamı olarak atanan kişilerin tayin tarihi ve mahallerini gösteren ve merkezde tutulan defterlere de "Nakîbü'l-eşrâf Kaymakamı Tevcîh Defteri" denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ayhan Işık, "Meşihât Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü'l-eşrâflık Müessesesi". Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst, 2013. s. 12, 77, 123, 136, 138; Rüya Kılıç, Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005. s. 79, 80, 86-90; Sarıcık, Murat. Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l-eşrâflık Müessesesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003. s. 25, 41 vd.
5 Meşihat Arşivi Nakîbü'l-eşrâf Defterleri, Genel nr. 103, özel nr. 36, s. 248; İmad Abdüsselam Rauf, "Mine'l-Musuli'z-Zâhira ilâ Diyarbakır el-Âmira", çevirimiçi: http://www.alukah.net/culture/0/75997, s. 8, 1 numaralı dipnot.
6 İmad A. Rauf, "Mine'l-Musuli'z-Zâhira ilâ Diyarbakır el-Âmira", çevirimiçi: http://www.alukah.net/culture/0/75997.
7 Hasan Hüsnü Efendi Musul naibliğine atandıktan sonra maaşı 3500 kuruşa inmiştir.
8 Tercüme-i hâl varakasındaki tarihler ile hizmet cetvelindeki tarihler farklılık arz etmektedir. Hizmet cetvelindeki tarihler, dosyadaki bilgilerle daha uyumlu olduğu için hizmet cetvelindeki tarihleri esas aldık.
9 Sultan Abdülaziz döneminde çıkarılmış bir nişandır. Devlet hizmetinde başarı gösterenlere iftihar ve imtiyaz sağlanmak üzere padişahın huzurunda verilirdi
10 1851 yılında Sultan Abdülmecid döneminde çıkarılmış bir nişandır. Askeri ve ilmi erkândan üstün başarı ve muvaffakiyet gösterenlere verilirdi. Birinci ve ikinci rütbeden bu nişanları alanların nişanları bizzat padişahın huzurunda takılırdı. Bk., Midhat Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lügati, İstanbul, 1986. s. 212.
11 Hasan Hüsnü Efendi hakkında yazılmış olan makalelerde doğum ve vefat tarihleri birbirinden farklıdır. Bk. İmad Abdüsselam Rauf, a.g.m.
12 Meşihat Arşivi, 18/4, Orijinal Kayıt nr. 137/a, Belge nr. 1.
13 İhsan Fazlıoğlu, "İsmail Gelenbevi", http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/1.php?id=32.
14 Musul Nakîbü'l-eşrâf Kaymakamı Hasan Efendi'nin atama kaydı için bk. Meşihat Arşivi Nakîbü'l-eşrâf Defterleri, Genel nr. 103, özel nr. 36, s. 248.
15 Meşihat Arşivi, 18/4, Orijinal Kayıt nr. 137/a, Belge nr.3.

Portre

HASAN MARUF EFENDİ[1]

Esra YILDIZ
TDV / Musahhih

Ailesi ve Doğumu

Hasan Maruf Efendi, Kudüs/Gazze'nin Nezle[2] köyünde 1876 (h. 1292) yılında dünyaya gelmiştir. Babası ulema ve meşâyihten "Benî Maruf"[3] kabilesine mensup Şeyh Mehmed Hüseynî Efendi olup "marufîzâde" diye tanınırdı. Hanefi mezhebine mensup olup Nezle karyesi müderrislerindendi. Hasan Efendi, uzun boylu, ela gözlü, buğday tenli bir âlimdi.[4]

Tahsil Hayatı

Hasan Maruf Efendi'nin ilk hocası, Nezle karyesi müderrisi olan babası Şeyh Mehmed Maruf Efendi'dir. Babasının yanında başladığı ilim tahsiline Gazze'deki Cami-i Kebir müderrislerinin ders halkalarında devam etmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelerek Bâyezid Camii şerifi dersiamı Hâdımlı Seyyid Hasan Sabri Efendi'nin[5] derslerine iştirak etmiş ve bu âlimden iyi bir eğitim almıştır. Türkçe ve Arapça öğrenmiş ve bu dillerde yazıp konuşacak seviyede tam bir vukûfiyet sağlamıştır.

Hasan Maruf Efendi, 17 Ağustos 1904 tarihinde Birinci Ordu-yı humâyûn

Nüfus Tezkiresi ve İcâzetnâmesi

Müftüsü Ankaralı Hafız Mehmed Efendi'den[6] Buhari-i Şerif, 26 Ağustos 1907 tarihinde ise Humus camii müderrisi ve hatibi Mehmed Cemaleddin Efendi'den hadis-i müselsel ve hadis-i musafaha icazetnâmesi almıştır. 1897 yılında Arapça öğrendiği hocası, Basra Reisü'l-müderrisini Zâhidîzâde Abdullah Zühdü Efendi ile yolları İstanbul'da kesişen Hasan Maruf Efendi, bu kez ondan kelam, mantık ve belagat ilmini tedrîs etmiş, iki senelik tahsilden sonra 14 Ağustos 1909 tarihinde bu hoca efendiden de icâzet almıştır.

Hasan Maruf Efendi, Dârulfünûn Ulûm-ı Âliyye-i Diniye şubesinde dinî ilimleri tahsil etmiş ve üstün başarı ile geçen öğrencilik hayatının ardından 28 Ağustos 1908 tarihinde mezuniyet ruûsu[7] almaya hak kazanmıştır.

Hac dönüşü İstanbul'a gelen ve bir süre İstanbul'da müderrislik yapan Bağdat İmam-ı Azam medresesi müderrisi Mehmed Said bin Abdülkadir en-Nakşîbendî el-Bağdadî Efendi'den

Solda Hasan Maruf Efendi'nin Tercüme-i Hal varakası görülmektedir. Aşağıda soldan sağa doğru Buhâri-i şerif icazetnamesi, Liyakat Madalyası sureti ve Nakşibendi tarikatı şeyhiliğine tayini ile ilgili yazışma yer alıyor.
Sol sayfada ise Hasan Maruf Efendi'ye ait Nüfus Tezkiresi ve İcazetnamesi görülüyor.

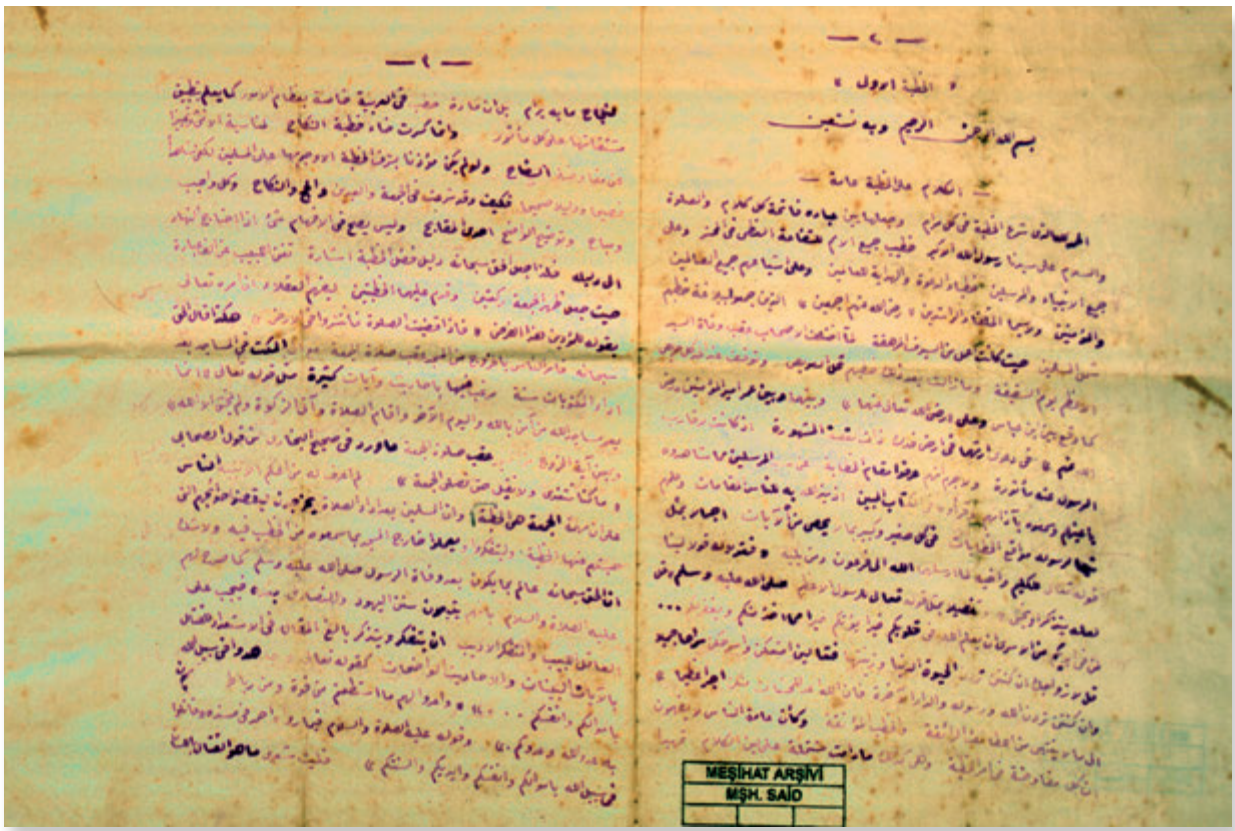

Hasan Maruf Efendi'nin Meşihat Arşivi'nde yer alan hutbeleri.

Buhâri-i Şerif, Şifâ-i Şerif ve Kâdı-i Beyzâvî'yi tederrüs etmiş ve 1910 yılında bu âlimden de icazetname almaya muvaffak olmuştur.

Hasan Maruf Efendi, 2 Ağustos 1909 tarihinde Nakşî Halidî Şeyhi Mehmed Cemaleddin bin Mehmed Rıza el-Cemâli el-Humusî Efendi tarafından babasının da müntesibi bulunduğu Tarikat-ı aliyye-i Nakşibendiyye-i Hâlidiyye halifeliğine seçilmiştir.

Öğretim Hayatı ve Hizmetleri

Hasan Maruf Efendi, ruûs imtihanını başarıyla geçerek dersiâmlar arasına katılmış, kendisine ilk olarak 14 Şubat 1911 tarihinde Müstehikkin-i İlmiye tertibinden 100 kuruş maaş tahsis edilmiş, 14 Temmuz 1915'te 50 kuruş ve 1 Ekim 1917'de 100 kuruş zam yapılarak maaşı 250 kuruşa çıkmıştır. Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti Müessesât-ı İlmiye İdaresi'nin 30 Kasım 1914 tarihli tezkiresiyle Medresetü'l-Vaizin[8] üçüncü ve dördüncü sınıf hitabe ve mevize muallimliğine vekâleten tayin edilmiştir.

Hasan Harun Efendi, Medresetü'l-Vâizindeki iki yıllık görev süresini güzel bir şekilde îfa ettikten sonra kendisine hüsn-i hâl mazbatası verilmiştir. 28 Ekim 1916 tarihinde buradaki görevinden ayrılarak 480 kuruş maaş tahsisi ile Daru'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi[9] Üsküdar İhzâri kısmı Arapça öğretmenliğine tayin edilmiştir. Bir ay bu görevi ifa ettikten sonra 28 Kasım 1916 tarihinde Fethiye medresesi şubesinin nahiv müderrisliğine tayin edilmiş ve her iki bölümdeki dersleri devam etmiştir. 1 Ağustos 1918 tarihinde 750

kuruş maaşla Medreseler Müfettiş Muavinliğine tayin edilmiştir.[10]

Hasan Maruf Efendi, 27 Ocak 1919 kamu hizmetindeki üstün gayret ve başarısından dolayı kendisine devlet tarafından Gümüş liyakat madalyası[11] verilmiştir.

Hasan Maruf Efendi memuriyet hayatı esnasında bilgi birikimini yeni nesillere aktarmayı da ihmal etmemiştir. Medresetü'l-Vâizin hitabe ve mevize muallimliği vekâletinde bulunduğu esnada Usul-i Hitabet hakkında Arapça bir eser yazmıştır. Bu eserini Medresetü'l-Vaizin matbaasında litografya[12] ile tab' ettirmiş ve öğrencilerin istifadesine sunmuştur. Hasan Maruf Efendi'nin, hutbenin ne zaman, nasıl ve ne şekilde okunması gerektiğini anlatan, ilim aşkının her sevgiden üstün olduğundan bahseden ve toplam beş hutbeden oluşan risale tarzındaki bu kitabı, Meşihat Arşivi'ndeki tercüme-i hâl dosyasında[13] bulunmaktadır. ■

DİPNOTLAR

1 Hasan Maruf Efendi'nin biyografisini konu edinen makalemizin hazırlanmasında bizzat Hasan Maruf Efendi'nin şeyhülislamlığa sunduğu tercüme-i hâl dosyasından istifade edilmiştir. Bk. İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 247/1 ve Orijinal Kayıt nr. 5358.

2 Nezle, Gazze'nin kuzeyindeki Cibaliye ilçesinde yer alan bir semttir.

3 Meşihat Arşivi'nde Maruf sülalesine mensup ya da Maruf mahlaslı başka ulemaya ait sicil dosyaları da bulunmaktadır. Bu dosyalardaki bilgilerden, Maruf sülalesine mensup olanların Hüseynî oldukları ifade ediliyor. Seyyid Mehmed Maruf Efendi, kendisinin İmam Rıza'nın soyundan geldiğini ve Seyyid olduğunu tercüme-i hâl varakasında yazmış ve silsilenamesini dosyasının ekinde sunmuştur. Ancak Hasan Maruf Efendi'nin dosyasında Seyyid olup olmadığı ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Bk. Meşihat Arşivi Sicill-i Ahval Dosyaları, 15/6, Orijinal kayıt nr. 117a.

4 Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 247/1 ve Orijinal Kayıt nr. 5358, belge nr. 2.

5 Beyazıd Camii Dersiamı Hadîmî Seyyid Hasan Sabri Efendi, 1336 senesi Huzur-ı Hümayun ders-i sânide Kastamonulu Mustafa Şükrü Efendi'nin mukarrir ve Vezirköprülü Mehmed Arif Efendi, Karahisar-ı sahibi Kamil Efendi, Cizreli Hasan Hamdi Efendi, Elmalılı Mehmed Hamdi Efendi, Demirhisarlı Abdülvehhab Efendi, Rizeli İbrahim Hilmi Efendi, Safranbolulu Ahmed Efendi, Tekfurdağlı Mustafa Feyzi Efendi, Safranbolulu Osman Nuri Efendi, Darıdereli Mehmed Reşid Efendi, Zileli Abdurrahman Hilmi Efendi ve Seydişehirli Hasan Efendi'nin muhatap olduğu derste mukarrirlik görevini icra etmiştir. Bk. Meşihat Arşivi defter nr. 45, s. 155b.

6 Mehmed Cemaleddin bin Mehmed Rıza bin Mehmed Hızır bin Mehmed Cemaleddin el-Cemali. Bk. Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 247/1 ve Orijinal Kayıt nr. 5358

7 Osmanlı devletinde, medrese tahsilini tamamlayıp mülâzım (stajyer) olanlar, yedi senelik mülâzemet süresini doldurduktan sonra girdikleri imtihanda başarılı oldukları takdirde kendilerine "ruûs" denilen berat verilirdi. Bu belge, medrese öğrenimini bitirip yapılan sınavda başarılı olanlara verilen bir nevi diplomadır. Recep Ahıshalı, "Ruûs", DİA, İstanbul, 2008, XXXV, 272; M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III, (MEB Yay.), İstanbul, 1983, s. 71; Mithat Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lügati, İstanbul, 1986, s. 286.

8 Medresetü'l-Vâizin: 28 Aralık 1912 tarihinde vaiz yetiştirmek için Medresetü'l-Vâizin adında özel bir medrese açılmıştır. İlk olarak Soğuk Çeşme, Vani Efendi Medresesinde öğretime başlamıştır. Daha sonra Bâyezid medresesine nakledilen bu okul Evkaf Nezareti bünyesinde kurulmuştur. Bk. Zekeriya Akman, "Osmanlı Son Dönem Kurumlarından Daru'l Hikmeti'l-İslâmiye'nin Din Eğitimi ve Öğretimi Alanındaki Faaliyetleri", İslâmî Araştırmalar Dergisi, C. 20, S. 1, (ss. 85-94), Kış 2007, s. 86.

9 Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi, 1914 yılında programlarında değişiklik yapılan İstanbul medreselerinin genel adıdır. XVI. yüzyılda en iyi dönemini yaşayan Osmanlı medreseleri giderek bozulmaya başlamış ve her ne kadar XVIII. yüzyılda medreselerin ıslahı için bazı teşebbüslerde bulunulsa da ciddi bir gelişme kaydedilememiştir. Sonunda 1908'de II. Meşrutiyetin ilanından sonra bu meselenin üzerinde daha fazla durulmuş ve 26 Şubat 1909 tarihli Medâris-i İlmiye Nizamnamesi ile medreselerin programlarında bir takım değişiklikler yapılmıştır. Nihayetinde asıl ıslahat Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin döneminde kurulan heyet tarafından yapılmıştır. Kadroya dâhil edilen medreseler hilafetin merkezinde bulunduğu için Daru'l-Hilafeti'l-aliyye olarak isimlendirildi. Her sınıf için belli bir semtteki medreseler ayrıldı. Tâliye 1. sınıfa Üsküdar, 2. sınıfa Sultanahmet, 3. sınıfa Cağaloğlu-Divanyolu-Küçükayasofya, 4. sınıfa Çarşıkapı, 5. sınıfa Süleymaniye-Saraçhane-Vezneciler, 6. sınıfa Çarşamba, 7. sınıfa Fatih-Haydar, 8. sınıfa Fatih-Malta semtlerindeki medreseler tahsis edildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", DİA, 1993, C. 8, s. 507-508.

10 Üsküdar İhzari dersleri 1 Eylül 1919'da uhdesinden alınmış, 1 Ekim 1919'da tekrar 600 kuruş maaşla Arapça derslerine girmeye başlamıştır. Hasan Maruf Efendi 1921'de hac ibadetini yapmak için 6 ay izin almıştır. Hac yolculuğu dönüşünde yolda hastalanmış ve kendisine böbrek iltihabı teşhisi konmuştur. Bu hastalığından dolayı hac sonrası görevine geç başladığından memuriyet görevinden azledilmiştir. Fakat yolda hastalandığını belgeleyen doktor raporlarını şeyhülislamlığa sunması üzerine görevine iade edilmiştir. Hasan Maruf Efendi'nin raporları için bk. Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 247/1, belge nr.18-19 ve Orijinal Kayıt nr. 5358; ayrıca bk., BOA, ŞD., 2848/41.

11 Liyakat Madalyası, sadakat ve kahramanlık gösterenleri davranışlarından dolayı takdir etmek ve meslektaşlarını da teşvik etmek amacıyla II. Abdülhamit devrinde 1890 yılında ihdas edilmiştir. Liyakat madalyası, altın ve gümüş olmak üzere iki ayrı madenden yapılmıştır. Gümüşten yapılanlar 2 dirhem, 2 kırat 25 mm çapındadır. Osmanlı Devletinde amme hizmetine bağlılık ve üstün hizmet ve gayret gösterenlere verilen bir madalyadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Gündüz, "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Kayserili Müslim ve Gayrimüslim Memurların Aldıkları Madalya, Rütbe ve Nişanlar (M. 1879-1909)", History Studies, 3/3, 2011, s. 128-129; Liyakat Madalyasının suretinde "Hizmet-i Devlet-i aliyyemde ibrâz-ı eser-i sadâkat ve şecaat edenlerin mazhar-ı mükâfât ve beyne'l-emsâl nâil-i imtiyâzât ve inâyât olmaları şân-ı âtıfet-beyân-ı Padişâhânem iktizâ-yı âlisinden olduğundan..." ibaresi kayıtlıdır. Bk. Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 247/1, belge nr. 2 ve Orijinal Kayıt nr. 5358.

12 Grekçe lithos (taş) ve graphein (yazmak) kelimelerinden oluşan litografya Türkçede taşbaskısı olarak ifade edilmektedir. Baskılar, kireç taşından hazırlanan levhaların yüzeyine yağlı mürekkeple yazılan yazı, şekil ve resimlerin basılmasıyla elde edilir. Modern ofset basımının başlangıcı kabul edilen taşbaskının mucidinin Çek asıllı bir Bavyeralı olan Johann Alois Senefelder olduğu kabul edilir. Osmanlı ülkesine ise bu teknik Henri Cayol tarafından getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Âlim Kahraman, "Taşbasması" DİA, 2011, C. 40, s. 144-145.

13 Hasan Maruf Efendi'nin eseri için bkz. Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 247/1, Orijinal Kayıt nr. 5358

Ezan ve Namaz Konulu Bazı Gazete Haberleri

Dr. Kâmil COŞTU
İmam Hatip/Üsküdar Müftülüğü

Yeni Sabah

Arabça ezan dün kabul edildi

Esat Mahmut Karakurt yarın "Dünya seyahati,, yazılarına başlıyor..

Ramazan Şerif bugün başladı

Şişli Hastahanesi yeni pavyonları

"Büyük Millet Meclisi bugün saat 15'te Fuat Hulusi Demirelli'nin başkanlığında toplandı ve din dili ile ezan meselesini görüştü. Celse açılışında kürsüye gelen Başbakan Adnan Menderes ezan hakkında Demokrat Parti Meclis Grubu'nun aldığı kararın gazetelerde ve radyo ile yayınlandığını ve bunun neticesinde Arapça ezan okumak gibi hadiselerin artacağını ve bu hususta bir kanun kabul edildiğinden bunların suç sayılacağını, bunun için bu tasarının bir an evvel gündeme alınmasını istedi." ("Arapça Ezan Dün Kabul Edildi", Yeni Sabah Gazetesi, 17.06.1950, s.1, 5.)

"Ezanın Arapça şeklinin serbest olduğu evvelki gece Başbakanlıktan Vilayet'e bildirilmiştir; fakat tebliğ şehrimizdeki bütün camilere aynı zamanda duyurulamadığından ezan dün sabah bazı camilerde Arapça, bazılarında Türkçe olarak okunmuştur. Bunun üzerine İstanbul Müftülüğü, bekçiler vasıtasıyla dün öğleye kadar bütün başmüezzinleri vaziyetten haberdar etmiş ve ezanın bundan sonra Arapça okunacağını bildirmiştir." ("Dün Camilerde Ezan Arapça Okundu", Cumhuriyet Gazetesi, 18.06.1950, s.1.)

Cumhuriyet

Dün camilerde ezan arabca okundu

Bazı camiler arabca ezana sabah namazında, bazıları ise öğleyin başladılar

Türkçe ezan

Dün ilk olarak Fatih okundu

"Dün şehrimizin birçok camilerinde Türkçe Kur'an okunmasına devam edilmiştir. Dün de ilk Türkçe ezan Fatih Camii minaresinde okunmuştur. Dün ikindi namazından evvel Bursalı Hafız Rifat Efendi, caminin bahr-i sefid cihetinin minaresine çıkmış, evvela ezanın Arapça suretini okuduktan sonra Türkçe ezanı okumuştur." ("Türkçe Ezan", Akşam Gazetesi, 31.01.1932, s.2.)

"İstanbul Müftüsü Nasuhi Bilmen, Arapça ezanın kabulü hakkında dün demiştir ki; "Diyanet İşleri Reisliğinden aldığımız emir mucibince keyfiyeti camilere ve memurlarımıza bildirdik. Ezan bademe ister yeni Türkçe ile ister din dili ile serbestçe okunabilecektir. Yeni hükümetin bu yoldaki kararı, kanaatimce de muvafık olmuş ve Müslümanları memnun etmiştir." ("Müftü Ne Diyor", Yeni Sabah Gazetesi, 180.06.1950, s.7.)

"Ezanın ve Kur'an'ın Türkçe okunması hususunda ne düşündüğünü sorduğumuz Diyanet İşleri Başkanı Ömer Nasuhi Bilmen 'Olamaz' diye cevaplandırmıştır." ("Diyanet İşleri Başkanı Kur'an'ın ve Ezan'ın Türkçe Okunmasına Taraftar Değil", Cumhuriyet Gazetesi, 11.10.1960, s.5.)

Diyanet İşleri Başkanı, Kur'an ve ezanın türkçe okunmasına taraftar değil

— Bastarafı 1 inci sahifede —

Bugün öğleden sonra, ezanın ve Kur'anın Türkçe okunması hususunda ne düşündüğünü sorduğumuz Diyanet İşleri Başkanı Ömer Nasuhi Bilmen'i: — Olamaz — diye cevaplandırmıştır. Ezanın Türkçe okunmasına ve Kur'anın Türkçe yazılmasına bugünkü konumumuzda şiddetle muhalefet eden Başkan ile aramızda şu konuşma geçmiştir:

— Devlet ve Hükümet Başkanı İstanbul'da yaptığı bir konuşmada (Ezan Türkçe, Kur'an Türkçe olmalıdır.) diyor, siz ne dersiniz?

— Olamaz.

— Cevdet ve Hükümet Bakanının konuşmasından sonra Dikmen Camiinin müezzini ezanı Türkçe okumuş bir münasebet etmişsiniz?

— Hayır öyle olmamıştır. Türkçe okunmamıştır. Esasen onlar da okumadıklarını bildirmişler sonradan tekrip etmişlerdir.

— Peki, siz Türkçe okunmasına taraftar değil misiniz?

— Bu, 1200 yıldan beri böyledir. Böyle okunmuştur.

Diyanet İşleri Başkanı bundan sonra daha fazla cevap vermenin yersizliğine işaret etmiş ve bu meselenin üzerinde durmamamızı istemiştir.

"Millî Birlik Komitesi ezan ve Kur'an'ın Türkçe okutulması gibi bir mecburiyetin var olduğu hakkındaki beyanların kendisini ilzam etmeyeceğini bildirerek dikkat çekti." ("Dinî İnanç ve İbadetlere Dair Millî Birlik Komitesinin Tebliği", Yeni İstanbul Gazetesi, 26.07.1960, s.1.)

"Diyanet İşleri Reisi namazın Türkçe kılınamayacağını söylüyor." ("Türkçe Namaz Meselesi", Vakit Gazetesi, 03.05.1926, s.1,4.)

وقت

"Türkçe Kur'an, Türkçe Namaz Üzerine: Kur'an'ın Türkçe çevirilerinden okunmasının bir sakıncası yoktur. Bunu hem Kur'an ayetleri, hem de din bilginleri açıkça belirtmektedir. Yazık ki bizde kimi resmî din çevreleri 'Türkçe çevirileri Kur'an hükmünde tutmak dinen caiz değildir' demekle, yanlışlığa geriliğe düşmektedir." (Doç. Dr. Bahriye Üçok, "Türkçe Kur'an, Türkçe Namaz Üzerine", Cumhuriyet Gazetesi, 12.07.1983, s.2.)

"Tarihçi yazar Cemal Kutay, Aksoy yayıncılık tarafından Nisan 1992 itibariyle onuncu baskısı yapılan Atatürk'ün Beraberinde Götürdüğü Hasret: Türkçe İbadet ve Anadilimizle Kulluk Hakkı adlı eserinde pek çok iddialarını Musa Carullah Bigiyef'e isnat etmiştir. Ancak Kutay'ın tasvipkâr görüşlerini dayandırdığı Musa Carullah, Türkçe ibadet konusunda tam tersi fikirlere sahiptir. Musa Carullah'a göre, Allah'ın Kur'an'ı ebediyete kadar muhafaza etmek için aldığı en faydalı tedbir tilavettir. Zira Kur'an-ı Kerim'i Arabî nazm ile tilavet etmek ehl-i İslâm'ın en büyük zikri ve en lezzetli amelleri kabul edilmiştir." (Dr. Mehmet Görmez, "Türkçe İbadet Kime Emanet", Yeni Şafak Gazetesi, 13.10.1998, s.13.)

"Geçen hafta Üsküdar Çamlıca'daki Subaşı Camii'nde kadınlı-erkekli bir grubun bir arada Cuma namazını kılmalarıyla ilgili tartışmalar sürüyor. İlahiyatçılar, kadınların camilerde başı açık namaz kılamayacaklarını belirterek, karma namazın dinî kaynaklar açısından mümkün olmadığını ifade ettiler." ("Karma Namaz", Yeni Şafak Gazetesi, 28.01.2006, s.)

YENİ İSTANBUL

Amerikadaki atom casusluğu hâdisesi gün geçtikçe büyüyor

İşçi Bayramından Hoşlanmıyorlar

Arapça ezan yasağı kalktı

Araplar, Ajlerin anlamı kamer rolleyecekler

"Göztepe Camii'nin imamı ve hatibi dersiamlardan Hacı Cemaleddin Efendi ramazanın ilk ve ikinci haftasının cuma namazlarını Göztepe Camii'nde Türkçe olarak kıldırmıştır. Mutat cemaat ezanda camiye toplandıktan ve hatip Cuma hutbesini Türkçe irad ettikten sonra mihraba geçmiş "Allah büyük" nidasıyla namaza durmuştur. Fatiha-ı şerife ve asr suresini aynen Türkçe ile şöyle okumuştur." ("Münir Bir Hocamız Türkçe Olarak Namaz Kıldırdı", Vakit Gazetesi, 06.04.1926, s.1, 2.)

Fotoğraf: Halit Ömer Camcı

“Namazlara ve orta namaza devam edin.
Allah’a gönülden boyun eğerek namaza durun.”
(Bakara, 2/238)

26 NAMAZ
"Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et. Senden rızık istemiyoruz. Sana da biz rızık veriyoruz. Güzel sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır."
(Tâhâ, 20/132)
DİN ve HAYAT